

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตร
ในพื้นที่อีสานใต้

A Study on Commercial Timber Growing Management
of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ชุมชนพุทธเกษตรกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อีสานใต้
Buddhist Agriculturist Communities and Sustainable Commercial
Timber Growing Management in Southern Isan

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษสมนึก จันทรโสดา

พระสิริชัย ธมฺมจาโร(สายสิงห์)

พระสังวาน เขมปญโญ(สายเนตร)

พระมหาสุริยัน อุตฺตโร(บึงทะเล)

พระครูโกศลวิহারคุณ,ดร. (จุม ภาษี)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU 65011

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

A Study on Commercial Timber Growing Management
of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ สมนึก จันทร์โสดา

พระสิริชัย ธมฺมจาโร(สายสิงห์)

พระสังฆวาน เขมปณโณ(สายเนตร)

พระมหาสุริยัน อุตฺตโร(บึงทะเล)

พระครูโกศลวิহারคุณ, ดร. (จุม ภาษี)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU 65011

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Sub - Project 1

A Study on Commercial Timber Growing Management
of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan

By

Asst.Prof. Somnook Chandsoda

PhraSirichai Thammacharo (Saising)

PhraSangwan Kamapanyo (Sainet)

PhramahaSuriyan Uttaro (Bungthale)

Phrakhru Kosonwihankhun (Choom Bhasi)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ubonratchathani Campus

B.E. 2565

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU 65011

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	: ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
ผู้วิจัย	: ผศ.(พิเศษ) สมนึก จันทร์โสภา และคณะ
ส่วนงาน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๕
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ 2) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ 3) เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth Interviews) กลุ่มเป้าหมายจำนวน ๔๐ คน ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกป่า ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการและปราชญ์ชุมชน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า

1. สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เอกสารสิทธิที่ดินของเกษตรกรที่ใช้ปลูกป่า ประกอบด้วย โฉนดที่ดิน และส.ป.ก.๔-๐๑ ไม่มีค่าที่เกษตรกรปลูกมากที่สุด โดยลำดับคือ ยางนา พะยุง ไม้แดง ตะเคียน มะค่า ประดู่ ไม้สัก สะเดาและชิงชัน สำหรับป่าชุมชนมี ๒ รูปแบบ ได้แก่ ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และป่าชุมชนปลูกสร้าง โดยเอกสารสิทธิของป่าชุมชน ประกอบด้วย น.ส.๓ ที่ดินสาธารณะประโยชน์ที่ออกให้โดยรัฐ และป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ไม่มีค่าที่พบในป่าชุมชนได้แก่ ไม้ประดู่ สัก พะยุง จิก บาก ค้อ พะยอม บก แด่ ยางนา แดง เต็ง กุง และไผ่

2. กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ขั้นตอนการปลูกป่าประกอบด้วย ๑) เกษตรกรทำความเข้าใจในสิทธิการทำให้ไม่ตามกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดิน ๒) แสวงหาความร่วมมือและแหล่งสนับสนุนการปลูกป่า ๓) ตัดสินใจเลือกชนิดพันธุ์ไม้ที่สายพันธุ์ดี เนื้อไม้มีคุณภาพ และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ๔) ปรับสภาพดินและระบบน้ำให้เหมาะสมกับชนิดของพันธุ์ไม้ ๕) การปลูกที่เว้นระยะห่างระหว่างต้นเพื่อการเจริญเติบโต ๖) ปลูกไม้มีค่าผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจระยะสั้นเพื่อช่วยเป็นฟืนเลี้ยงหรือป้อนพืชเบิกนำ ๗) การดูแลรักษาที่ต่อเนื่อง โดยเกษตรกรส่วนใหญ่เข้าใจหลักการอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยตา) พร้อมกับทุนทางสังคมจากการสนับสนุนของครอบครัว (ทิศทั้งหก) ในส่วนของการจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยความสามัคคีพร้อมเพรียง (อปฺริหานิยธรรม ๗) และพรหมวิหาร ๔ ในการดูแลรักษาป่าและใช้ประโยชน์จากป่า ตลอดทั้งสร้างความเข้าใจการพึ่งพากันของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยตา) ในระบบนิเวศของป่า นอกจากนี้ คณะกรรมการป่าชุมชนได้แสวงหา

ความร่วมมือสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐในการอนุรักษ์ ป้องกัน และรักษาป่า

3. ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ การปลูกป่าของเกษตรกรรมมีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ เกษตรกรมองมูลค่าของผลได้จากการใช้ต้นทุนในการปลูกและดูแลรักษาป่าว่าการปลูกไม่มีค่า ผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจระยะสั้นที่หลากหลายได้ช่วยสร้างรายได้ที่คุ้มค่า และยังให้คุณค่าที่หลากหลาย ได้แก่ เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แหล่งสมุนไพรสำหรับคนในชุมชน สนองความพึงพอใจของเกษตรกรผู้รักป่า รวมถึงเพื่อช่วยดูแลสิ่งแวดล้อม สำหรับผลลัพธ์ของการจัดการป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนมองผลลัพธ์สำคัญ ๓ ด้านคือ ๑) ชุมชนร่วมกำหนดข้อตกลงและได้ปฏิบัติตามข้อตกลงในการจัดการป่าชุมชน ๒) ชุมชนมีความเข้าใจในระบบนิเวศของป่าและดูแลรักษาป่าให้เป็นไปอย่างยั่งยืน ๓) ประชาชนร่วมแบ่งปันประโยชน์ที่ได้รับจากป่าด้วยความเสมอภาคและเป็นธรรม

คำสำคัญ: ศึกษา; การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์; ชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

Research Title: A Study on Commercial Timber Growing Management of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan

Researchers: Adjunct.Asst.Prof. Somnook Chandsoda and associates

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ubon Ratchathani Campus.

Fiscal Year: 2565/2022

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

This research included the following 3 objectives: 1) to study the condition of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan; 2) to study the process of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan; and 3) to analyze the outcome of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan. It was qualitative research by gathering and analyzing qualitative data through in-depth interviews with the target groups of 40 persons including agriculturists growing timbers, experts, academicians and community sages. The collected data were qualitatively analyzed and synthesized. The research results were as follows:

1. The condition of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan, the land tenure of the agriculturists included freehold title deeds and Sor Por Kor 4-01. The timbers grown by the agriculturists were as follows: Siamese rosewood, redwood, iron wood, teakwood and rosewood accordingly. For the community forests, they included 2 types including naturally grown community forest and community forest grown by communities. Land rights of community forest included: certificates of utilization (Nor Sor 3); land for public use issued by the government; and the land for forest conservation under article 99 of the Community Forest Act 2562 B.E. The valuable timbers found in the community forests included teakwood, Siamese rosewood, Indian oak, rubber wood, bamboos etc.

2. The process of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan, the stages of timber growing management included: 1) understanding of agriculturalists in their land rights in relation to the rights in timber cutting and wood processing; 2) searching supporting sources for timber growing; 3) deciding on selection of species with good quality of wood and suitable for the condition of the land; 4) improving quality of soil and water system suitable for the species; 5) spacing between the timber plants and leaving the room to be grown; 6) planting timbers with other easily grown short-term economic plants for mutual support; 7) continuously maintaining the growth of all plants. Most of the agriculturists understand the principle of inter-dependency of nature (Itappaccayata) and the social capital of support from surrounding people (the Six Directions). For the community forest management, the forest committee used the principle of participation of the people through the unity (Aparihāṇiyadhamma 7) and the Four sublime states of mind in maintaining and utilizing the benefit from the forests. This also included the inter-dependency of nature (Itappaccayata) in the forest ecology. In addition, the community forest committees also search for cooperation from local administrative organizations and government agencies in conserving and protecting the forests.

3. The outcome of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan, the agriculturists valued the cost in planting and maintaining the timbers and various short-term economic plants could generate valuable income with other values such as sharing sources, herbal medicines sources, satisfaction forest lovers and environmental improvement. For the outcome of community forest management through community participation, the community forest committees expressed in 3 aspects including: 1) The community defined and operated common agreement in community forest management; 2) the community understood the ecological system of the forest and sustainably maintained the forest; 3) People in the community equally and fairly shared the benefit from the forest.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” เป็นโครงการวิจัยชุดย่อยที่ ๑ ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง ชุมชนพุทธเกษตรกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อีสานใต้ โดยมี พระมหาคำพันธ์ ปากโร,ผศ.ดร. เป็นหัวหน้าแผนงานการวิจัยฉบับนี้ สำเร็จได้เป็นอย่างดี ทางคณะผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของ พระเดชพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้ทรงคุณวุฒิ และคณะทำงานของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จด้วยดี

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณ พระวชิรภิกโกศล.ดร. รองอธิการบดี วิทยาเขตอุบลราชธานี, พระครูกิตติ คุโณภาส อธิการบดี วิทยาเขตอุบลราชธานี ผู้บริหารคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ วิทยาเขตอุบลราชธานี ที่ได้ให้คำแนะนำในการดำเนินการวิจัย จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ของโครงการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยขอถวาย เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชาและน้อมบูชาคุณถวายแด่บูรพาจารย์ ขอถวายแด่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและมหาวิทยาลัยทุกๆ ท่านและขอบเป็นกตเวทิตาแด่บิดามารดาและบูรพาจารย์ทุกท่าน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ สมนึก จันทิโสตา, และคณะ

๒๕๖๕

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนภาพประกอบ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
๒.๑ แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้.....	๑๐
๒.๒ แนวคิดการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์และการจัดการป่าชุมชน.....	๑๘
๒.๓ แนวคิดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรและการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน.....	๓๒
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๓
๒.๕ สรุปสาระสำคัญจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖๖
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๖๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๖๘
๓.๒ พื้นที่วิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๖๙
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๗๑
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๗๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๗๓
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๗๔
๓.๗ การนำเสนอผลการวิจัย.....	๗๖

บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....	๗๗
๔.๑ ศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้.....	๗๗
๔.๒ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้.....	๘๕
๔.๓ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ ในพื้นที่อีสานใต้.....	๑๐๓
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๑๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๑๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๑๘
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๒๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๓๓
บรรณานุกรม.....	๑๓๗
ภาคผนวก.....	๑๔๐
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์งานวิจัย.....	๑๔๑
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๕๑
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๕๙

สารบัญภาพ

แผนภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย	๗
ภาพที่ ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย	๗๔
ภาพที่ ๓.๗ การนำเสนอผลการวิจัย.....	๗๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การจัดการปลูกป่าหรือสวนป่าเป็นการสร้างป่าขึ้นโดยมนุษย์เพื่อผลประโยชน์ในด้านใดด้านหนึ่ง ได้แก่ เพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจ เพื่อฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ ตลอดจนเพื่อเสริมความงามของธรรมชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมปัจจุบัน แนวคิดป่าธรรมชาติจึงได้ถูกเปลี่ยนมาเป็นสวนป่าที่ให้ผลผลิตพันธุ์ไม้ที่เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งเป็นสายพันธุ์ที่ดี โตเร็ว ให้คุณภาพเนื้อไม้ตามความต้องการ แนวคิดการปลูกป่าทางเศรษฐกิจหรือเชิงพาณิชย์เป็นการปลูกสร้างสวนป่าโดยการเปลี่ยนพื้นที่ป่าธรรมชาติหรือพื้นที่เกษตรกรรมมาปลูกไม้ป่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีหลักการสำคัญคือ สวนป่าต้องให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าและสูงกว่าการใช้ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นเพื่อการอื่น^๑ ประกอบกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (๒๕๖๐-๒๕๗๙) ภาครัฐได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจในที่ดินกรรมสิทธิ์และสามารถตัดขายได้ โดยได้ออกพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ ส่วนที่ ๒/๑ การรับรองไม้ มาตรา ๑๘/๑ “เพื่อประโยชน์ในการจำแนกแหล่งที่มาของไม้เจ้าของไม้ที่ขึ้นในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน หรือเจ้าของไม้ที่ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำ ประโยชน์ตามประเภทหนังสือแสดงสิทธิที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี จะแจ้งพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อขอหนังสือรับรองไม้ก็ได้”^๒ โดยที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ ได้แก่ โฉนดที่ดิน น.ส.๓ ก ส่วนที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำประโยชน์ ได้แก่ ส.ป.ก.๔-๐๑ เป็นต้น

สำหรับป่าชุมชน กรมป่าไม้ ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน^๓ว่า “ป่าชุมชน หมายถึงที่ดิน และหรือ ที่ดินป่าไม้ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการหรือดำเนินการดังกล่าว ก็เพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน”

^๑ ดอกกรักร มารอด, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๕, หน้า ๖๓-๖๕

^๒ ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ การรับรองไม้, เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๕๐ ก วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๖๒

^๓ สำนักจัดการป่าชุมชน, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, กรมป่าไม้, ๒๕๕๗ หน้า ๑๕

ดังนั้น ป่าชุมชน จึงหมายถึงป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกที่เกิดจากความต้องการ ความสนใจ และความพยายามของชุมชน ที่มีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของป่า ว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ มีการคุ้มครองและดูแล ตลอดจนกลไกในการจัดการบริหารป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของชุมชน โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและความเป็นธรรมในการกระจายประโยชน์ มีผู้นำหรือผู้ประสานทำให้เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนเป็นรูปแบบองค์กร ชุมชน หรือองค์กรชาวบ้านเพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชุมชน จัดการป่าชุมชน บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้^๔

แนวคิดพื้นฐานของชุมชนพุทธเกษตรเชื่อว่าตามธรรมชาติของมวลสรรพสิ่ง ไม่มีสิ่งใดอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นเหตุและเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยตา) การปลูกพืชแบบผสมผสานของเกษตรกรรมถึงการให้ป่าชุมชนฟื้นฟูสภาพด้วยหลักการพึ่งพาอาศัยกันของระบบนิเวศ ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและความเชื่อดังกล่าว นอกจากนี้ชุมชนพุทธเกษตรได้ใช้หลักพระพุทธศาสนาในการจัดการการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยเฉพาะหลักความสัมพันธ์ของคน (ทิศทั้งหก) หลักความพร้อมเพรียงกันบริหารกิจการบ้านเมืองของชุมชน (อปปริหานิยธรรม ๗) และหลักพรหมวิหาร ๔ (the four sublime virtues) ได้แก่ เมตตา (compassion) กรุณา (loving kindness) มุทิตา (sympathetic) และอุเบกขา (equanimity) หลักธรรมดังกล่าวชุมชนพุทธเกษตรได้นำมาทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นวิถีที่ชุมชนมีความเข้าใจในระบบนิเวศของป่าตลอดทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าโดยไม่ก่อความเสียหายให้กับป่าและเป็นไปอย่างชอบธรรมระหว่างมนุษย์ด้วยกัน นิเวศน์นิยมทางจิตวิญญาณ (Spiritual ecology) ดังกล่าว มีคู่กับชุมชนพุทธเกษตรมาช้านาน ซึ่งพระสงฆ์ได้ถอดบทเรียนมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ช่วยวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาที่มนุษย์กำลังเผชิญทั้งในหมู่ของเกษตรกรด้วยกันและและเกษตรกรกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกษตรกรพึ่งพาอาศัย^๕

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น โครงการวิจัยย่อยชุดที่ ๑ นี้ จึงเป็นโครงการวิจัยที่มุ่งศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๓ จังหวัด ประกอบด้วย อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร เพื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่การหารูปแบบและสร้างเครือข่ายในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ในโครงการวิจัยย่อยที่ ๒ และ ๓ ต่อไป สำหรับโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ นี้ ได้ใช้กรณีศึกษาขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ ตลอดทั้งงานวิจัยในหลายประเทศที่ได้ค้นพบปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมวิสาหกิจป่าไม้

^๔ เรื่องเดียวกัน, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, หน้า ๑๙

^๕ Darlington Susan M., *Buddhist Integration of Forest and Farm in Northern Thailand*, ๑๐ September ๒๐๑๙, pp๑-๕

ชุมชนประกอบการศึกษา ปัจจัยสำคัญเหล่านี้ ได้แก่ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การคัดเลือกประเภทไม้ที่ปลูก ระบบการปลูกและการดูแลที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ การสนับสนุนแหล่งทุนและทักษะทางวิชาการ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตกับตลาด การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ ตลอดจนนโยบายของรัฐที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้มีลักษณะอย่างไร มีกระบวนการจัดการอย่างไร และมีผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑.๔.๑.๑ ศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ เอกสารสิทธิที่ดินปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ขอบเขตการปลูกและการใช้ประโยชน์จากป่า การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุน สินเชื่อและกิจกรรมการปลูกป่า โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

๑.๔.๑.๒ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ ระบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ไม้มีค่าที่เกษตรกรปลูก การเลือกชนิดของไม้มีค่าที่ปลูก ประเภทไม้มีค่าในป่าชุมชน การจัดสัดส่วนที่ดินและระบบการดูแลป่าของเกษตรกร การจัดการดูแลป่าชุมชน

๑.๔.๑.๓ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ ความพึงพอใจของเกษตรกรผู้ปลูกป่าและชุมชนผู้ดูแลป่าชุมชน ผลได้และความยั่งยืนในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรและการดูแลป่าชุมชน ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นหรือคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

จังหวัด	พื้นที่เป้าหมาย
อุบลราชธานี	ป่าชุมชน ๑) ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอฟิบุลมังสาหาร ๒) ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบุงไผ่ อำเภวารินชำราบ ๓) ป่าชุมชนตงใหญ่วังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ อำเภอเชียงใน
	ป่าเอกชน ๑) นางรุ่งนภา กงซุย หมู่ที่ ๑๐ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอฟิบุลมังสาหาร ๒) นางรำไพ สุโคตร หมู่ที่ ๕ บ้านดอนหวาย ตำบลระเว อำเภอฟิบุลมังสาหาร ๓) นายอานนท์ พลพิทักษ์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อำเภอนาเยีย
ศรีสะเกษ	ป่าชุมชน ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา หมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๖ บ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษณ์
	ป่าเอกชน (๑) นางลำไย คำแก้ว หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ๒) นางสุพิศ อุทรจันทร์ หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ๓) นางดวงฤดี สามสี หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลตู อำเภอกันทรารมย์ ๔) นางสาวชลลดา สามสี หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลตู อำเภอกันทรารมย์ ๕) นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์ หมู่ที่ ๑๒ บ้านล่องเกล้า (ใต้) ตำบลโนนค้อ อำเภอโนนคูณ
ยโสธร	ป่าชุมชน ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ บ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย
	ป่าเอกชน ๑) นายบุญหลาย ผลจันทร์ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๒) นางใบ บุญปก หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๓) นางประยูร ผลจันทร์ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๔) นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๕) นายสมภาร สุวรรณรัตน์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านห้วยค้อ ตำบลก้ามแมต อำเภอกุดชุม ๖) นางหนูลำพัน วรวงศ์ หมู่ที่ ๘ บ้านโคกสว่าง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอกุดชุม

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในชุมชนพุทธเกษตรกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อีสานใต้ โดยมีประชากรและกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

(๑) สัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร รวม ๓ จังหวัดๆ ละ ๕ คน รวมจำนวน ๑๕ คน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

(๒) สัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกรผู้ปลูกป่าและคณะกรรมการป่าชุมชนพื้นที่ ๓ จังหวัด ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกป่าเอกชน จำนวน ๑๔ คน และคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน ๑๑ คน โดยใช้เทคนิคการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

(๓) จัดสัมมนารายกลุ่ม (Focus group) โดยมีตัวแทนจากกลุ่ม (๑) และ (๒) เข้าร่วม รวม ๑๕ คน

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

นิยามศัพท์

๑.๕.๑ ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

๑.๕.๒ การจัดการป่าชุมชน หมายถึง กระบวนการในการเข้าถึง ใช้ จัดการ และดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ตามข้อตกลงขององค์กรชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็น รูปแบบการปกครอง ระบบกฎหมาย และระบบการลงโทษ เช่นเดียวกับการมีกลไกสำหรับการมีส่วนร่วมตลอดทั้งการแบ่งปันปันผลได้ผลเสียร่วมกัน

๑.๕.๓ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ หมายถึง หน่วยงานของชุมชนท้องถิ่นที่ปลูกป่าเพื่อแสวงหากำไร โดยรับผิดชอบในการจัดการ ทั้งในด้านการผลิต การแปรรูป การค้าไม้และผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่ไม้

๑.๕.๔ ชุมชนพุทธเกษตร หมายถึง ชุมชนที่ทำการเกษตรโดยใช้หลักพุทธธรรม เทคโนโลยี นิเวศวิทยา เศรษฐกิจชุมชนและวัฒนธรรมมาประสานเชื่อมโยงกัน รวมถึงการพัฒนาจิตใจเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเอง

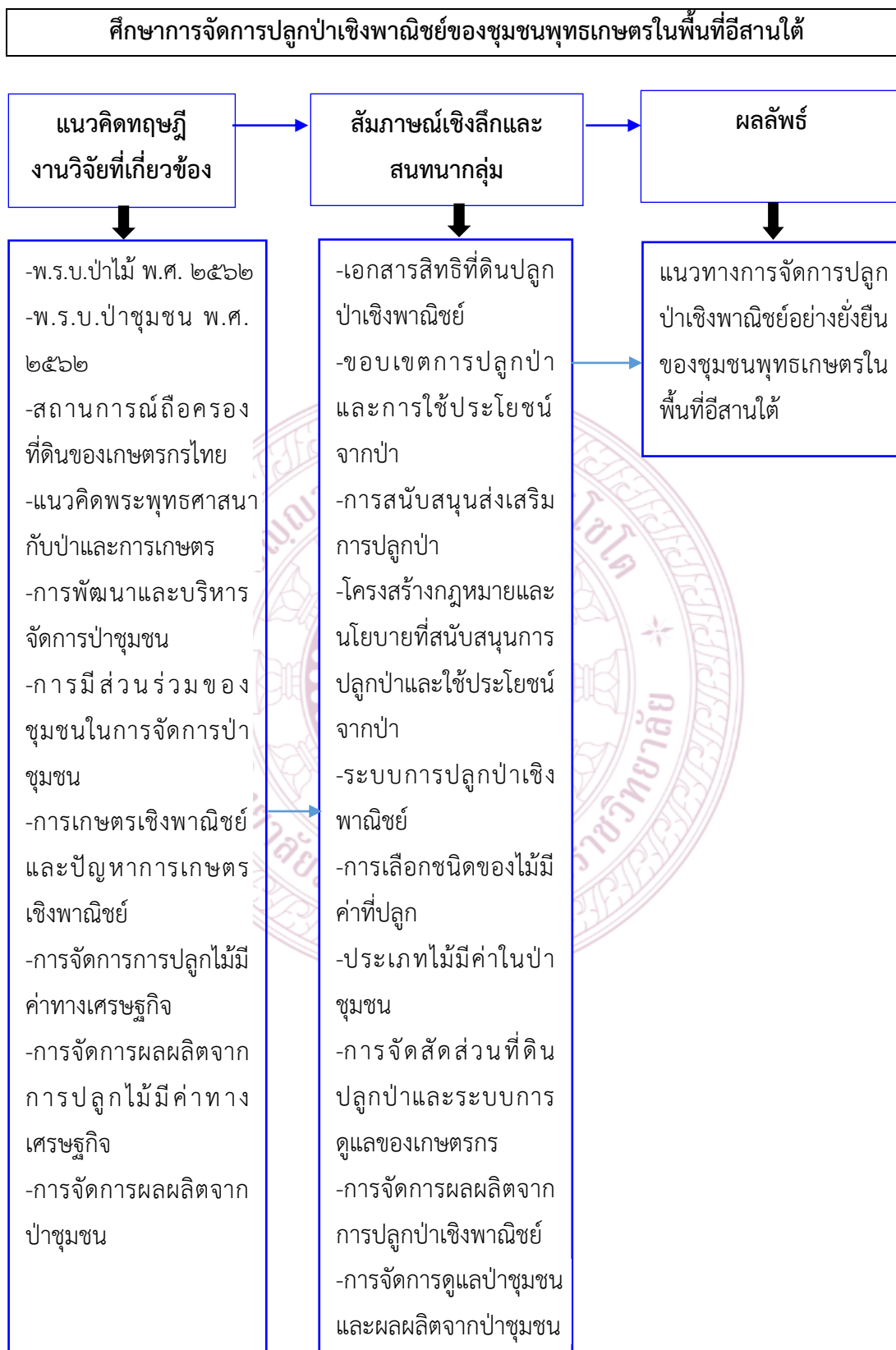
๑.๕.๕ พุทธเกษตร หมายถึง การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ตามหลักพุทธเกษตรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธที่มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม มีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธก่อให้เกิดคุณภาพความยั่งยืนด้านคุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพ ชีวภาพและจิตวิญญาณ เป็นวิถีการปฏิบัติที่เรียบง่าย เป็นแบบอย่างบูรณาการ

การเรียนรู้ร่วมกัน โดยประสานการทำงานให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ตลอดจนเป็นการพัฒนาคน
พร้อมๆ ไปด้วยกับพัฒนาเศรษฐกิจ

๑.๕.๖ อีสานใต้ หมายถึง ชุมชนพุทธเกษตรที่มีการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืน โดยมีเครือข่ายการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์และการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์เครือข่ายการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อีสานใต้ประกอบด้วยจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร

๑.๖ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ประโยชน์กับวงวิชาการ

งานวิจัยนี้ จะได้เอกสารผลงานทางวิชาการชุดความรู้เกี่ยวกับ

๑.๗.๑.๑ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ เอกสารสิทธิที่ดินปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ขอบเขตการปลูกและการใช้ประโยชน์จากป่า การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุนสินเชื่อและกิจกรรมการปลูกป่า โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

๑.๗.๑.๒ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ ระบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ไม่มีค่าที่เกษตรกรปลูก การเลือกชนิดของไม้มีค่าที่ปลูก ประเภทไม้มีค่าในป่าชุมชน การจัดสัดส่วนที่ดินและระบบการดูแลป่าของเกษตรกร การจัดการดูแลป่าชุมชน

๑.๗.๑.๓ การวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ ความพึงพอใจของเกษตรกรผู้ปลูกป่าและชุมชนผู้ดูแลป่าชุมชน ผลได้และความยั่งยืนในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรและการดูแลป่าชุมชน ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นหรือคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

โดยสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอนในสถานศึกษาระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังสามารถนำผลการวิจัยไป เป็นฐานข้อมูลอ้างอิงในทางวิชาการตลอดจนการเผยแพร่ผลการวิจัยเชิงวิชาการในการประชุมระดับชาติและระดับนานาชาติของมหาวิทยาลัย หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ตลอดจนเผยแพร่ต่อสาธารณะในเชิงประจักษ์

๑.๗.๒ ประโยชน์ต่อการเสริมสร้างนวัตกรรมและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

เกิดการเรียนรู้ต่อยอดสู่การเสริมสร้างนวัตกรรมและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ได้แก่ การปลูกป่าในเชิงพุทธนวัตกรรมที่เน้นการพึ่งพากันของธรรมชาติโดยเฉพาะระหว่างไม้มีค่าและพืชเศรษฐกิจอื่นที่สร้างรายได้ให้เกษตรกรทั้งในเชิงเกษตรยังชีพและเกษตรเชิงพาณิชย์

๑.๗.๓ ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจต่อเกษตรกรและชุมชน

ค้นพบเกษตรกรต้นแบบและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรอันเป็นการเพิ่มศักยภาพการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในการปลูกไม้มีค่าและพืชเศรษฐกิจ ตลอดจนการดูแลและการใช้ประโยชน์จากการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ตลอดจนการพัฒนาต่อยอดจากผลผลิตที่เป็นไม้เพื่อแปรรูปไปสู่ผลิตภัณฑ์หรือวิสาหกิจอื่นและเสริมสร้างความมั่นคงด้านรายได้และยกระดับความเป็นอยู่ของเกษตรกร

๑.๗.๔ ประโยชน์เชิงนโยบาย

แผนงานวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่นำไปสู่แนวทาง รูปแบบและเครือข่ายการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ที่สนองนโยบายเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติป่าไม้ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่ให้โอกาสประชาชนในการทำไม้ การเคลื่อนย้าย หรือการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการใช้ประโยชน์จากไม้หวงห้ามในเชิงพาณิชย์ได้ ซึ่งถือว่าเป็นพัฒนาการหนึ่งของการส่งเสริมอุตสาหกรรมป่าไม้ของชุมชนหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการปลูกป่าเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์ ผลงานวิจัยนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงนโยบายในหลายด้าน นับตั้งแต่ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การคัดเลือกประเภทไม้ที่ปลูก ระบบการปลูกและการดูแลที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ การสนับสนุนแหล่งทุนและทักษะทางวิชาการ การทำแผนและการจัดระบบธุรกิจ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตกับตลาด การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่ง การพัฒนาต่อยอดห่วงโซ่การแปรรูปไม้ การพัฒนาศักยภาพองค์กรและสถาบันของชุมชน การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ ตลอดจนทั้งนโยบายของรัฐที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษาค้นคว้าดำเนินไปตามความมุ่งหมาย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้รวบรวมสาระสำคัญต่างๆ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมานำเสนอ ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้

๒.๒ แนวคิดการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์และการจัดการป่าชุมชน

๒.๓ แนวคิดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรและการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕ สรุปลักษณะสำคัญจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้

๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ ป่าไม้เป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการช่วยรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม หากป่าไม้ถูกทำลาย ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมอื่นรวมถึง พืช สัตว์ ป่าไม้ ดิน น้ำ อากาศ ตัวอย่างเช่น เมื่อป่าไม้ถูกทำลาย จะส่งผลกระทบต่อสภาพการอุ้มน้ำของดินและความอุดมสมบูรณ์ของแร่ธาตุในดินตลอดทั้งแหล่งน้ำในแม่น้ำ ลำคลอง เมื่อมีการถากถางและเผาป่า (slash and burn) พื้นดินจะขาดพืชปกคลุม เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป นอกจากนั้นเมื่อขาดต้นไม้ดูดซับน้ำ น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือนเกิดดินพังทลายในที่สูงและน้ำท่วมที่ลุ่มโดยเฉพาะในฤดูน้ำหลาก เมื่อถึงฤดูแล้งดินไม่ได้ดูดน้ำซึมใต้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธารทำให้แม่น้ำขาดน้ำและเกิดภาวะแล้งซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม เช่น การขาดแคลนน้ำในการชลประทาน ทำให้เกษตรกรไม่สามารถทำนา ทำสวนหรือพืชไร่ให้ได้ผลผลิตดีและมีคุณภาพ ขณะเดียวกันสภาวะการขาดน้ำยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมในด้านอื่นๆ เช่น ความเป็นอยู่ของประชาชนตามลำน้ำ การใช้พลังงานในการผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าทรัพยากรป่าไม้ ไม่ว่าจะเกิดโดยธรรมชาติหรือจากการปลูกป่าของมนุษย์ ย่อมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การจัดการป่าชุมชนและการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน

๒.๑.๒ ความหมายการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ (Principles of forest resource management) หมายถึง การจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้ได้ผลผลิตตามวัตถุประสงค์หรือความต้องการของสังคม โดยอาจมีเป้าหมายหลายด้าน เช่น การสงวนทรัพยากรป่าไม้โดยไม่มีการใช้ประโยชน์ (preservation) การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยใช้ประโยชน์อย่างฉลาด (conservation) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน (sustainable uses) และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น (active economical uses) สังคมแต่ละกลุ่มอาจมีความต้องการทรัพยากรจากป่าที่แตกต่างกัน เช่น ต้องการไม้ ต้องการของป่า ต้องการศึกษาและสันทนาการ เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากป่าจึงมีทั้งจุดร่วมและจุดแตกต่างที่จำเป็นต้องมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยเฉพาะด้านนิเวศวิทยาป่าไม้ (forest ecology)^๖

๒.๑.๓ หลักการสำคัญ

หลักการสำคัญของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ มีลักษณะบูรณาการทั้งในเชิงการใช้ประโยชน์สูงสุด การใช้ประโยชน์อเนกประสงค์ การจัดการระบบนิเวศให้คงอยู่อย่างสมดุล ตลอดทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน ดังนี้ ^๗

๑) การจัดการเพื่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างยั่งยืนสูงสุด (Maximum sustainable yield basis) หมายถึงการจัดการเพื่อก่อให้เกิดผลผลิตจากชนิดพันธุ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ได้ไม้มาใช้อย่างต่อเนื่อง มีการคำนวณระยะเวลาอัตราการเจริญเติบโต จำนวนต้นและเนื้อที่ที่จะตัดเป็นระยะๆ เมื่อสังคมมีความต้องการเพิ่มขึ้น จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาสายพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพและโตเร็ว การจัดการลักษณะนี้ต้องอาศัยศาสตร์ทางนิเวศวิทยา โดยจะต้องเข้าใจนิเวศวิทยาของชนิดพันธุ์ต่างๆ ปัจจัยสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ต่อกันในสังคม

๒) การใช้ประโยชน์อเนกประสงค์ (Multiple use basis) ในยุคแรกเป็นการจัดการป่าเพื่อไม้ซุง (timber management) โดยมีได้ให้ความสำคัญต่อการใช้ประโยชน์อื่นจากป่า ประชาชนสามารถเก็บผลผลิตอื่นจากป่าได้อย่างเสรี ทำให้เกิดการเก็บเกี่ยวแก่งแย่งที่เกินกำลังที่ป่าจะสามารถฟื้นฟูตนเองโดยธรรมชาติ จึงเกิดระบบการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

๓) การจัดการระบบนิเวศ (Ecosystem management) ให้คงอยู่อย่างสมดุล การจัดการป่าแบบไม่ซุงแบบตัดหมด (clear cutting method) ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยเฉพาะสภาพป่าต้นน้ำลำธาร การคงอยู่ของพืชและสัตว์ แนวคิดการจัดระบบนิเวศ ในทางการป่าไม้จึงได้เกิดขึ้น โดยให้ความสำคัญทั้งประโยชน์อเนกประสงค์ของป่าและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย ซึ่งหลักสำคัญในการจัดการตามแนวทางระบบนิเวศต้องเป็นไปตามความต้องการของสังคมและชุมชน โดยมีการกระจายอำนาจสู่ชุมชนให้ร่วมพิจารณาถึงผลกระทบจากกิจกรรมต่างๆ ต่อระบบนิเวศ ต้องสร้าง

^๖ อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๓๗

^๗ อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๓๘-๔๑

ความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ซึ่งต้องมีการรวบรวมข้อมูลทางวิชาการและใช้ข้อมูลจากทุกแหล่งมาเป็นหลักสำคัญในการแก้ปัญหา

๔) การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (Sustainable uses) มุ่งเน้นให้รัฐบาลของทุกประเทศรวมถึงชุมชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น ผู้จัดการทรัพยากร ภาคเอกชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ให้มีความมั่นใจในการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ โดยไม่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ลดลงในระยะยาว ตลอดจนธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม สังคมและชุมชนที่มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่า หลักการดังกล่าวถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการอนุรักษ์และลดปัญหาความยากจนของมนุษย์

๒.๑.๔ ประเภท/องค์ประกอบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้

๑) แนวคิดการจัดการสวนป่า (Forest Plantation Management)

สวนป่าเป็นการสร้างป่าขึ้นโดยมนุษย์เพื่อผลประโยชน์ในด้านใดด้านหนึ่ง ได้แก่ เพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจ เพื่อฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ ตลอดจนเพื่อเสริมความงามของธรรมชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมปัจจุบัน แนวคิดป่าธรรมชาติจึงได้ถูกเปลี่ยนมาเป็นสวนป่าที่ให้ผลผลิตพันธุ์ไม้ที่เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งเป็นสายพันธุ์ที่ดี โตเร็ว ให้คุณภาพเนื้อไม้ตามความต้องการ แนวคิดการปลูกสร้างสวนป่าที่สำคัญจึงเป็นการเปลี่ยนพื้นที่ป่าธรรมชาติหรือพื้นที่เกษตรกรรมมาปลูกไม้ป่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีหลักการสำคัญคือ สวนป่าต้องให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าและสูงกว่าการใช้ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นเพื่อการอื่น^๔

๒) ความสำคัญของการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ

ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (๒๕๖๐-๒๕๗๙) ได้กำหนดเป้าหมายการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศ โดยจำแนกเป็นป่าอนุรักษ์ร้อยละ ๒๕ และป่าเศรษฐกิจร้อยละ ๑๕ ซึ่งในการเพิ่มป่าเศรษฐกิจนั้น ภาครัฐได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจในที่ดินกรรมสิทธิ์ และสามารถตัดขายได้ รวมถึงส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ราชการต่างๆ ซึ่งจากข้อมูลความต้องการใช้ไม้ภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๕๗ พบว่ามีมากถึง ๕๘ ล้านต้น และคาดการณ์ไว้ว่าความต้องการใช้ไม้เพื่อประโยชน์ในภาคครัวเรือนและใช้เป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมในประเทศจะเพิ่มขึ้นเป็น ๑๕๖ ล้านต้นภายใน ๑๙ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-พ.ศ. ๒๕๗๙) โดยกรมป่าไม้ได้กำหนดยุทธศาสตร์และแผนงานการส่งเสริมไม้เศรษฐกิจแบบครบวงจร พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๗๙ ภายใต้หัวข้อยุทธศาสตร์ไม้เศรษฐกิจเพื่อการขับเคลื่อนประเทศไทยยุค ๔.๐ โดยกำหนดเป้าประสงค์และตัวชี้วัดของยุทธศาสตร์ไว้ ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) พื้นที่ปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า ๒๖ ล้านไร่ ๒) รายได้เฉลี่ยเกษตรกรผู้ปลูกไม้

^๔ อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๖๓-๖๕

เศรษฐกิจไม่น้อยกว่า ๔.๒ แสนบาทต่อคน/ปี ๓) ผลผลิตถั้วถั่วรวมของภาคป่าไม้ของประเทศไม่น้อยกว่า ๒ ล้านล้านบาท (พ.ศ. ๒๕๖๔)

จะเห็นว่าไม่มีค่าทางเศรษฐกิจหรือไม้เศรษฐกิจ (Economic Trees) เป็นทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้พื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้น ๒๖ ล้านไร่หรืออาจมากกว่านั้น โดยกำหนดทิศทางการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจให้กับเกษตรกรที่สนใจและหันมาให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนอาชีพจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว มาปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจควบคู่หรือเป็นอาชีพหลักแทน อีกทั้งยังกำหนดแนวทางทั้งด้านการส่งเสริมการตลาด และอำนวยความสะดวกในการขออนุญาตต่างๆ โดยภาครัฐได้เร่งแก้ไขข้อบังคับ กฎหมาย กฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการปลูกไม้เศรษฐกิจนอกเขตป่าขึ้น ให้มีการสนับสนุนส่งเสริมอำนวยความสะดวกให้มีการปลูก การจัดการ การตัด การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ รวมถึงการส่งออกไปขายในตลาดต่างประเทศ พร้อมทั้งพัฒนาการรับรองมาตรฐานไม้มีค่าทางเศรษฐกิจที่ได้รับการยอมรับจากต่างประเทศ (Forest Certification)^๔

๓) การจำแนกกลุ่มไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ

การจำแนกตามการเติบโต เป็นการจำแนกกลุ่มชนิดพรรณไม้มีค่าทางเศรษฐกิจตามลักษณะการเจริญเติบโต ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของไม้แต่ละชนิด โดยพิจารณาเมื่อต้นไม้มีอายุและมีขนาดความโตของเส้นผ่าศูนย์กลางเพียงอก (ข้อมูลเกี่ยวกับพรรณไม้ขนาดใหญ่ ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางเพียงอก (Diameter at breast Height) คือวัดที่ระดับ ๑.๓๐ เมตร จากพื้นดิน เท่ากับหรือมากกว่า ๓๐ เซนติเมตรขึ้นไป)^๕ ที่เหมาะสม สำหรับการนำไปใช้งานหรือนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการแปรรูปเป็นต้น โดยได้ปรับปรุงจากเกณฑ์เดิมของกรมป่าไม้ (๒๕๓๖) ในที่นี้ แบ่งไม้มีค่าทางเศรษฐกิจตามการเติบโตออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

(๑) ไม้โตเร็ว มีอัตราการเติบโตของเส้นผ่าศูนย์กลางเพียงอกมากกว่า ๑.๕ เซนติเมตร/ปี อายุสำหรับตัดฟันไม้ ประมาณ ๕-๑๕ ปี เช่น สะเดาเทียม กระถินเทพา กระถินณรงค์ ยูคาลิปตัส เลียน สะเดา ชี้เหล็ก โกโก้ สุนทรีสนประดิพัทธ์ รวมถึงไม้ชนิดต่างๆ เป็นต้น

(๒) ไม้โตปานกลาง มีอัตราการเติบโตของเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๘-๑.๕ เซนติเมตร/ปี อายุสำหรับตัดฟันไม้ประมาณ ๑๕-๒๐ ปีเช่น สัก ประดู่ ยางนา แดง สนสองใบ สนสามใบ กระบาก สะตอ เป็นต้น

(๓) ไม้โตช้า มีอัตราการเติบโตของเส้นผ่าศูนย์กลางน้อยกว่า ๐.๘ เซนติเมตร/ปี รอบตัดฟันไม้ประมาณ ๒๐-๓๐ ปี ได้แก่ ตะเคียนทอง พะยูง ชิงชัน มะค่าโมง เต็ง รัง จันทน์หอม ก้นกระา เป็นต้น^๖

^๔ กรมป่าไม้, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, ๒๕๖๒, คำนำ

^๕ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, การศึกษาการใช้ที่ดินและผลิตผลป่าไม้ของป่าภูหลวง, สืบค้นเมื่อ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๔

^๖ อ่างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๑-๒

๔) การจำแนกตามมูลค่าของเนื้อไม้

มูลค่าของเนื้อไม้ในการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจนั้นจะผันแปรไปตามชนิด ขนาด อายุ คุณภาพเนื้อไม้และความต้องการของตลาด ทั้งนี้ผู้ปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจจะต้องพิจารณาถึง วัตถุประสงค์และความต้องการของตนเองว่ามีความต้องการในการได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ แบบใด โดยทั่วไปแล้วไม้ที่มีการเติบโตเร็วจะมีมูลค่าของเนื้อไม้ต่ำกว่าไม้ที่มีการเติบโตปานกลางและ ไม้ที่โตช้า ซึ่งสามารถจำแนกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจตามมูลค่าเนื้อไม้ออกเป็น ๔ กลุ่ม และมูลค่าของเนื้อ ไม้เมื่ออายุและจำนวนปริมาตรไม้ อ้างอิงตามสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (๒๕๖๑) ดังนี้

กลุ่มที่ ๑: ไม้โตเร็วที่มีรอบตัดฟันสั้น มูลค่าของเนื้อไม้ต่ำ ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจกลุ่มนี้จะมี อัตราการเติบโตค่อนข้างเร็ว และอัตราการเติบโตสูงสุดภายในระยะเวลาอันสั้น หลังจากนั้นต้นไม้อาจมี อัตราการเพิ่มพูนน้อยลง หากไม่ตัดมาใช้ประโยชน์คุณภาพเนื้อไม้จะลดต่ำลง เนื่องจากอาจเกิดการ เข้าทำลายของโรคและแมลงได้ง่าย มูลค่าของเนื้อไม้ค่อนข้างต่ำ เนื่องจากส่วนมากนำไปใช้ใน อุตสาหกรรมเยื่อ ชี้นไม้สับ ไม้เพื่อพลังงาน ไม้แบบสำหรับก่อสร้าง รวมทั้งไม้ที่ใช้ในการก่อสร้าง บ้านเรือนและเครื่องเรือนในระดับท้องถิ่น ชนิดไม้ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ยูคาลิปตัส กระถินเทพา กระถิน ณรงค์ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒: ไม้โตปานกลาง รอบตัดฟันยาว มูลค่าของเนื้อไม้ค่อนข้างสูง ไม้กลุ่มนี้มีอัตราการ เติบโตช้ากว่ากลุ่มที่ ๑ แต่สามารถเติบโตได้เป็นระยะเวลานาน มูลค่าของเนื้อไม้จะเพิ่มมากขึ้นเมื่อ ต้นไม้มีขนาดใหญ่ขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม มูลค่าของเนื้อไม้ก็ไม่สูงมากนักเนื่องจากการใช้ประโยชน์ ค่อนข้างจำกัด เนื่องมาจากคุณสมบัติของเนื้อไม้ที่เสกบดกแตงยาก มักใช้ในอุตสาหกรรมไม้แปรรูป การก่อสร้าง เฟอร์นิเจอร์ ชนิดไม้ในกลุ่มนี้ได้แก่ ประดู่ ยางนา กระบาก และสะตอ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓: ไม้โตปานกลาง รอบตัดฟันยาว มูลค่าของเนื้อไม้สูง ไม้กลุ่มนี้มีอัตราการเติบโต ใกล้เคียงกับไม้กลุ่มที่ ๒ แต่มูลค่าของเนื้อไม้สูงกว่าไม้กลุ่มที่ ๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไม้มีขนาดใหญ่ ขึ้น มูลค่าของเนื้อไม้จะเพิ่มสูงขึ้นมากเนื่องจากไม้มีความสวยงาม แข็งแรง ทนทาน เป็นที่ต้องการของ ตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ ใช้ในอุตสาหกรรมไม้แปรรูป การก่อสร้าง และเฟอร์นิเจอร์ คุณภาพชั้นสูง ไม้ในกลุ่มนี้ได้แก่ ไม้สัก

กลุ่มที่ ๔: ไม้โตช้า รอบตัดฟันยาว มูลค่าของเนื้อไม้สูงมาก ไม้กลุ่มนี้มีอัตราการเติบโตช้า มาก คนจึงไม่ค่อยนิยมปลูกกันมากนัก แม้ว่ามูลค่าของเนื้อไม้จะสูงมากก็ตาม ลักษณะเนื้อไม้มีความ สวยงาม มูลค่าของเนื้อไม้จะเพิ่มสูงขึ้นอย่างมากเมื่อไม้มีขนาดใหญ่ขึ้น สามารถนำไปใช้ในอุตสาหกรรม ก่อสร้างและเฟอร์นิเจอร์ชั้นสูง รวมทั้งเหมาะสำหรับการปลูกเพื่ออนุรักษ์เนื่องจากมีอายุยืนนาน ตัวอย่างไม้กลุ่มนี้ได้แก่ พะยูง ชิงชัน จันทน์หอม และมะค่าโมง เป็นต้น^{๑๒}

การปลูกสร้างสวนป่าในปัจจุบันมิได้เป็นไปเพื่อเนื้อไม้แต่เพียงอย่างเดียว แต่เพื่อตอบสนอง วัตถุประสงค์ด้านอื่นด้วย ได้แก่ เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ด้วยเหตุที่สภาพป่า

^{๑๒} อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๓-๖

ดั้งเดิมได้ถูกทำลายจนหมดสภาพ จึงจำเป็นต้องมีการปลูกป่าฟื้นฟู (forest restoration) เพื่อเพิ่มออกซิเจน ลดคาร์บอนไดออกไซด์ มีไม้ปกคลุมดินให้ดินมีคุณภาพที่ดีขึ้นจากการซับน้ำและเพิ่มอินทรีย์วัตถุที่ทำให้ดินร่วนซุย ลดความเข้มข้นของแสงสว่างทำให้เหมาะสมกับพันธุ์ไม้พื้นเมืองที่เคยมีอยู่มาก่อนให้กลับมาฟื้นตัวได้อีกครั้ง นอกจากนี้ยังส่งผลให้มีแมลงและสัตว์ต่างๆ ที่พึ่งพาพืชเหล่านั้นกลับเข้ามาพึ่งพาอาศัยสวนป่านั้นได้เช่นกัน การที่สภาพป่าฟื้นฟูจึงช่วยให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น เพื่อป้องกันภัยธรรมชาติและกรองมลพิษ ป่าไม้เป็นกำแพงป้องกันพายุและอุทกภัย ป้องกันการพังทลายของดินตลอดทั้งป้องกันภัยแล้ง นอกจากนี้ พืชในป่ายังสามารถดูดซับสารพิษจากดิน น้ำ และอากาศ ช่วยแก้ปัญหาภาวะโลกร้อน (global warming) และเพื่อเพื่อเสริมความงามของธรรมชาติ ทำให้ภูมิประเทศมีความเขียวขจี พันธุ์ไม้หลายชนิดออกดอกออกผลที่ให้ความสวยงามกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดี^{๑๓}

๒.๑.๕ กระบวนการ/วิธีการ/การประยุกต์ใช้

กระบวนการและขั้นตอนในการปลูกสร้างสวนป่าและการประยุกต์ใช้

การปลูกสร้างสวนป่ามีขั้นตอนและวิธีการที่แตกต่างจากการปลูกพืชทางการเกษตรทั้งพืชไร่และพืชสวน การปลูกสร้างสวนป่าจำนวนมากมีปัจจัยแวดล้อมที่ไม่สมบูรณ์ สภาพดินเลว ขาดแคลนน้ำ ผลที่จะได้รับจากการปลูกสร้างสวนป่าต้องรอรยะเวลายาวนาน รวมถึงการลงทุนที่สูงอาจไม่คุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาเหล่านี้ อาจมีวิธีแก้ไขแตกต่างไปจากการลงทุนปลูกพืชทางการเกษตร กระบวนการปลูกสร้างสวนป่าโดยทั่วไป (ไม่รวมถึงการตลาด) อาจแยกเป็น ๒ ขั้นตอนคือ ขั้นตอนการปลูกและขั้นตอนการดูแลบำรุงรักษาสวนป่า (Toumey and Korstain, 1947; Savill et.al.1997; Sedjo and Botkin, 1997, อ้างใน ดอกรัก มารอด)^{๑๔} การปลูกสร้างสวนป่าที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑) การเลือกชนิดพันธุ์ไม้ (Species selecting) สิ่งที่ต้องพิจารณาในการกำหนดชนิดพันธุ์ไม้ที่จะปลูกคือ ต้องคำนึงว่าเนื้อไม้ที่ได้มาจะนำไปใช้ประโยชน์เพื่อสิ่งใด สภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นั้นหรือไม่ สภาพและคุณภาพของดินมีความสมบูรณ์เพียงใด ด้วยเหตุนี้ การคัดเลือกชนิดไม้สำหรับการปลูกป่าเพื่อเนื้อไม้จะต้องคำนึงถึงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นหลัก สำหรับพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม (degraded forest) หรือพื้นที่ถูกทำลายและปรับเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่น ต้องมีแนวทางพิจารณาชนิดพันธุ์ที่แตกต่างไปจากการปลูกเพื่อผลทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุที่พื้นที่ถูกทำลายมาก่อนทำให้มีสภาพปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง ดังนั้น แนวทางการปลูกป่าฟื้นฟูที่สำคัญจำเป็นจะต้องปลูกป่าแบบผสมผสานระหว่างการใช้พันธุ์พืชเบิกนำ (pioneer species) หรือไม้โตเร็ว (fast growing species) ร่วมกับพันธุ์พืชดั้งเดิม (native species) ในพื้นที่ โดยระยะแรกปลูกพืชเบิกนำเพื่อเข้าไปตั้งตัวปรับสภาพดินและปัจจัย

^{๑๓} อ้างแล้ว,นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๖๕

^{๑๔} อ้างแล้ว,นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๖๕

แวดล้อม ต่อจากนั้นจึงเริ่มลงมือปลูกไม้ดั้งเดิมเสริมเข้าไปภายหลังในระยะที่สอง การปลูกลักษณะนี้จะช่วยให้ไม้ดั้งเดิมมีโอกาสรอดตายมากขึ้นและสามารถเจริญเติบโตขึ้นสู่ป่าธรรมชาติได้อย่างรวดเร็ว ไม้เบิกนำเป็นพืชที่มีความต้องการแสงสว่างในการตั้งตัวสูง สามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วโดยส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้ออ่อน ลักษณะของพืชเบิกนำส่วนใหญ่เป็นกลุ่มไม้เนื้ออ่อนและมีช่วงอายุสั้นโดยต้องคำนึงถึงพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อชนิดพันธุ์ไม้เบิกนำเพียงใด เมื่อพันธุ์ไม้ให้ร่มเงาเพิ่มมากขึ้นจึงปลูกไม้ดั้งเดิมหรือไม้ที่ประสงค์เนื้อไม้ ภายหลังจากการที่ปลูกป่าฟื้นฟูด้วยวิธีการผสมผสานระหว่างไม้เบิกนำและไม้ดั้งเดิม จะทำให้ป่าเสื่อมโทรมกลับมามีโครงสร้างและองค์ประกอบชนิดพรรณพืชที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น มีระบบรากแผ่ซ้อนทับกันมากขึ้นทั้งในกลุ่มพืชที่มีรากตื้นและรากลึกซึ่งจะช่วยยึดเหนี่ยวดิน ช่วยป้องกันมิให้ดินถูกกัดกร่อนไม่เกิดการเลื่อนถล่ม (landslide) นอกจากนี้เศษซากพืชที่ร่วงหล่นบนพื้นดินจะช่วยเพิ่มความร่วนซุยมีความอุดมสมบูรณ์ทำให้น้ำซึมผ่านผิวดินมากขึ้นและซึมนลงดินอย่างช้าๆ จะช่วยเพิ่มน้ำสู่แหล่งน้ำในช่วงฤดูแล้งได้ด้วย จึงถือได้ว่าป่าฟื้นฟูจะช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำควบคู่ไปด้วย ไม้เบิกนำนอกจากจะช่วยให้ไม้พันธุ์พื้นเมืองหรือไม่มีค่าแล้ว ไม้เบิกนำยังสามารถให้ผลผลิตที่นำไปใช้ประโยชน์ในด้านอาหารและพลังงานได้อีกด้วย^{๑๕}

ด้วยเหตุผลดังกล่าวการเลือกพันธุ์ไม้เพื่อการปลูกป่า จำเป็นต้องเข้าใจลักษณะนิเวศวิทยาของพันธุ์ไม้เหล่านั้น ความรู้ทางนิเวศวิทยาระดับเฉพาะชนิดพันธุ์มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการเลือกชนิดพันธุ์ไม้เพื่อปลูกสร้างสวนป่าให้ประสบผลสำเร็จ

๒) การเลือกพื้นที่ (Site selecting) การเลือกพื้นที่ปลูกสร้างสวนป่าถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง โดยพื้นที่นั้นจะต้องมีความสมบูรณ์พอควรจึงจะมีผลทางเศรษฐกิจที่คุ้มค่า ขนาดของพื้นที่จะต้องใหญ่พอที่จะผลิตไม้ได้อย่างเพียงพอและต่อเนื่องเพื่อที่จะสามารถสร้างรายได้อย่างยั่งยืน มีความคุ้มค่าโดยสภาพทั่วไป สวนปามักจะอาศัยน้ำฝนเป็นหลักซึ่งแตกต่างจากการปลูกพืชเกษตรอื่นที่มีแหล่งน้ำเพียงพอ^{๑๖}

สภาพของดินเป็นปัจจัยสำคัญในการปลูกพืชแต่ละชนิด ดินเป็นวัตถุที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติได้มาจากการสลายตัวทางกายภาพและทางเคมีของหินและแร่ร่วมกับสารอินทรีย์ที่เกิดจากการสลายตัวของซากพืชและสัตว์ ดินมีลักษณะและคุณสมบัติต่างกันตามสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ วัตถุที่เป็นต้นกำเนิดตลอดทั้งระยะเวลาของการสร้างตัวของดิน ดินที่มีความร่วนซุยจะช่วยให้พืชที่ปลูกเจริญเติบโตได้ดี ทั้งนี้เพราะมีส่วนประกอบของน้ำ อากาศ ตลอดจนทั้งอาหารและแร่ธาตุต่างๆ ที่เป็นประโยชน์เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของพืช ดินที่มีความเหมาะสมสำหรับการปลูกพืชควรมีสัดส่วนรวมกันประมาณครึ่งหนึ่งของปริมาตรทั้งหมด หรืออาจสรุปได้ว่า ดินที่มีความเหมาะสมในการปลูกพืช ๑๐๐ ส่วน ควรมีส่วนที่เป็นของแข็ง ๕๐ ส่วน ซึ่งเป็นอินทรีย์วัตถุประมาณ ๔๕ ส่วน และ

^{๑๕} อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๖๕-๖๙

^{๑๖} อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๗๐

อินทรีย์วัตถุ ๕ ส่วน โดยมีส่วนของช่องว่าง ๕๐ ส่วนที่ประกอบด้วยน้ำ ๒๕ ส่วนและอากาศ ๒๕ ส่วน หรือสรุปเป็นอัตราส่วนของ อินทรีย์วัตถุ:อินทรีย์วัตถุ:น้ำ:อากาศ (๔๕:๕:๒๕:๒๕)^{๑๗} สำหรับคุณภาพของดิน สามารถพิจารณาได้จาก ๔ องค์ประกอบ

(๑) ความอุดมสมบูรณ์ของดิน เป็นดินที่มีปริมาณธาตุอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อพืช ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงจะมีปริมาณธาตุอาหารในดินที่เป็นประโยชน์ต่อพืช หากดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ จำเป็นจะต้องปรับสภาพดินให้พร้อมต่อการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิด

(๒) สมบัติทางกายภาพของดิน เช่น ความโปร่งร่วนซุย หรือความแข็งและแน่นทึบของดิน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อการถ่ายเทอากาศ การระบายน้ำของดินตลอดทั้งการดูดน้ำและอาหารที่ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของพืช การปรับปรุงดินได้แก่ การไถกลบเศษซากพืชลงไปในดิน การใส่ปุ๋ยอินทรีย์ หรือปุ๋ยพืชสด เป็นต้น

(๓) สมบัติทางเคมีของดิน ได้แก่ ความเป็นกรดหรือด่าง รวมถึงความเค็มและสารพิษต่างๆ ที่เกิดขึ้นในดิน ตัวอย่างของการแก้ไขสมบัติทางเคมีของดิน ได้แก่ ถ้าดินเป็นกรดรุนแรง แก้ปัญหาโดยใช้วัสดุจำพวกปูน เช่น ปูนขาว หรือหากเป็นดินเค็มที่มีเกลือมาก ให้ล้างเกลือด้วยน้ำให้ความเค็มออกไปเพื่อให้พืชสามารถเจริญเติบโตไปตามปกติ ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงและสมบัติทางกายภาพดี แต่หากคุณสมบัติทางเคมีไม่เหมาะสม ดินนั้นยังคงถือว่าเป็นดินเลวหรือดินที่มีผลผลิตต่ำ

(๔) สมบัติทางชีวภาพของดิน ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตที่เป็นประโยชน์นับตั้งแต่สัตว์ที่มีขนาดเล็กไปจนถึงจุลินทรีย์ที่หลากหลาย จุลินทรีย์บางชนิดจะช่วยดึงธาตุไนโตรเจนจากอากาศให้กับดินและช่วยย่อยสลายปลดปล่อยธาตุอาหารจากอินทรีย์วัตถุ ตลอดทั้งละลายสารประกอบบางชนิดในดินให้พืชนำไปใช้หล่อเลี้ยงให้เจริญเติบโตได้

แม้ว่าการใส่ปุ๋ยเคมีจะช่วยทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ต่ำให้มีความอุดมสมบูรณ์สูงได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนดินเลวให้เป็นดินดีได้ หากสมบัติทางกายภาพ เคมี และชีวภาพของดินไม่ได้รับการแก้ไข ด้วยเหตุนี้ ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงอาจจะไม่ใช่ดินดีเสมอไป หากดินนั้นมีองค์ประกอบอื่นที่ไม่เหมาะสม แต่ดินดีจำเป็นต้องมีความอุดมสมบูรณ์สูง^{๑๘}

๓) การเตรียมกล้าไม้ (seedling preparation) โดยเริ่มจากการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ มาจากสายพันธุ์ที่โตเร็ว มีความทนทานต่อโรคและการรบกวนของแมลง เมื่อไม้โตขึ้นเต็มที่ สามารถให้เนื้อไม้ที่มีคุณสมบัติตามที่ต้องการ และเมล็ดมีอัตราการงอกสูงเหมาะสำหรับการขยายพันธุ์ เมล็ดจึงต้องเก็บไว้ในสภาพที่เหมาะสมก่อนนำไปเพาะ การเพาะและการดูแลกล้าไม้แต่ละชนิดพันธุ์จะใช้เทคนิคแตกต่างกัน เช่นเดียวกัน อายุของกล้าไม้มีผลอย่างมากต่ออัตราการรอดตายในการปลูก กล้า

^{๑๗} อภิชาติ ศรีสอาด, จากภูมิปัญญาชาวบ้าน.....สู่นวัตกรรมใหม่ การปรับปรุงดินเพื่อการเกษตร,-พิมพ์ครั้งที่ ๒.-กรุงเทพฯ: เพชรนาคา, ๒๕๖๕, หน้า ๔-๕

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, จากภูมิปัญญาชาวบ้าน.....สู่นวัตกรรมใหม่ การปรับปรุงดินเพื่อการเกษตร, หน้า ๑๓-๑๕

ไม้อายุมากของชนิดพันธุ์บางชนิดอาจมีอัตราการรอดตายต่ำ ขณะที่กล้าไม้บางชนิดที่ยังอ่อนมีอัตราการตายหลังปลูกสูง นอกจากนี้ การเตรียมกล้าไม้ต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับช่วงเวลาปลูก^{๑๙}

๔) การเตรียมพื้นที่ (Site preparation) พื้นที่ในการปลูกสร้างสวนป่ามีหลายลักษณะ โดยอาจจะเป็นพื้นที่ไร่ นา ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว หรืออาจเป็นบริเวณพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม (degraded forest) หรือทิ้งร้าง (abandoned areas) มาก่อน การเตรียมพื้นที่จึงมีความแตกต่างกัน^{๒๐}

๕) การปลูก เมื่อคาดว่าจะมีฝนตกต่อเนื่องอย่างน้อย ๓-๕ วัน ให้นำกล้าไม้ลงปลูก โดยเหยียบดินรอบต้นกล้าให้แน่นเพื่อไม่ให้รากแห้งตายหรือกล้าไม้ล้ม กล้าไม้บางชนิดอาจต้องการร่มในระยะแรก หากทำได้อาจรองกันหลุมด้วยปุ๋ยอินทรีย์ หลังจากปลูกแล้ว ๑ เดือน ให้ดูว่าไม้ต้นกล้าตายหรือไม่แล้วทำการปลูกเสริม การปลูกจะต้องให้ระยะห่างระหว่างต้นที่เหมาะสม การปลูกพืชควบ โรคและแมลงที่จะเข้ามาทำลายและการระบาด การตัดสินใจดำเนินการต้องอาศัยความรู้ด้านนิเวศวิทยา การปลูกไม้ชนิดเดียวเป็นแปลงขนาดใหญ่จะทำให้มีโอกาสเสี่ยงต่อการได้รับผลกระทบดังกล่าวสูง การอาศัยพื้นฐานทางนิเวศวิทยาอาจทำได้โดยการปลูกชนิดไม้ให้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง^{๒๑}

๒.๒ แนวคิดการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์และการจัดการป่าชุมชน

๒.๒.๑ ที่มาและความหมายของแนวคิดเกษตรเชิงพาณิชย์

เกษตรเชิงพาณิชย์ (commercial farming) หมายถึงการผลิตผลผลิตจากพืชและสัตว์เพื่อการค้าซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ (modern technology) โดยเกษตรเชิงพาณิชย์จะมีลักษณะตรงข้ามกับการเกษตรเพื่อยังชีพ (subsistence agriculture) เกษตรเชิงพาณิชย์โดยพื้นฐานแล้วมีจุดมุ่งหมายที่จะขายผลผลิตเพื่อผลกำไร ทั้งในตลาดภายในประเทศและระหว่างประเทศ^{๒๒}

เกษตรเชิงพาณิชย์ เป็นการทำการเกษตรเพื่อผลกำไร (profit) เป็นการผลิตเกินกว่าความจำเป็นในการบริโภคหรือใช้สอย และนำส่วนที่เกินกว่าความจำเป็นนั้นไปจำหน่ายเพื่อผลกำไร เกษตรเชิงพาณิชย์มีแนวคิดแตกต่างจากการเกษตรเพื่อยังชีพ (subsistence agriculture) ที่ผลิตเพียงเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว^{๒๓}

^{๑๙} อ่างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๗๐-๗๑

^{๒๐} อ่างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๗๑

^{๒๑} อ่างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๗๑

^{๒๒} FAO, Commercial Agriculture, <https://www.fao.org/americas/noticias/ver/en/c/>

^{๒๓} [๔๒๕๖๐๐/](https://www.socratic.org/questions/what-is-commercial-agriculture)

^{๒๓} Kate M., What is Commercial Agriculture, <https://socratic.org/questions/what-is-commercial-agriculture>

เกษตรเชิงพาณิชย์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นธุรกิจการเกษตร (agribusiness) เป็นวิธีการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เพื่อนำผลผลิตไปจำหน่ายในตลาดเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินตรา การทำการเกษตรประเภทนี้มีการใช้ทุนเพื่อการลงทุนจำนวนมาก มีการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้เครื่องจักรกล มีการจัดระบบชลประทานตลอดทั้งการใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชที่ผลิตจากสารเคมี ลักษณะพื้นฐานของการเกษตรเชิงพาณิชย์คือการใช้ปัจจัยนำเข้าสมัยใหม่ (modern inputs) ในปริมาณที่มากเพื่อที่จะให้ได้ผลผลิตสูง (higher productivity) ปัจจัยนำเข้าเหล่านี้ได้แก่ พันธุ์พืชสัตว์ที่ให้ผลผลิตสูง (high yielding varieties) ปุ๋ย (fertilizers) ยาฆ่าแมลง (insecticides) ยากำจัดศัตรูพืช (pesticides) ยาฆ่าวัชพืช (weed killers) และอื่นๆ การเกษตรเชิงพาณิชย์ จะผลิตผลผลิตทางการเกษตรเพื่อสนองความต้องการสองด้าน ได้แก่ ผลผลิตเพื่อการส่งออก (export) ไปจำหน่ายในต่างประเทศ และผลผลิตที่นำไปใช้เป็นวัตถุดิบ (raw materials) ในการผลิตภาคอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้ การตลาดของผลผลิตการเกษตรเชิงพาณิชย์จึงมีความแตกต่างกันในแต่ละประเทศและแต่ละภูมิภาค

ข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพ (subsistence agriculture) กับการเกษตรเชิงพาณิชย์ (commercial agriculture) สามารถแยกได้ ดังนี้

๑) การเกษตรเพื่อยังชีพเป็นระบบการเกษตรที่มีจุดประสงค์เพื่อผลิตผลผลิตทางการเกษตรหลายชนิดที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของเกษตรกรและครอบครัว โดยมีส่วนเกิน (surplus) ที่อาจนำไปขายเพียงเล็กน้อย การเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นวิธีการทางการทำการเกษตรที่มีการผลิตผลผลิตที่เป็นพืชหรือสัตว์เพื่อนำไปจำหน่ายในตลาด

๒) ด้วยเหตุที่การเกษตรเพื่อยังชีพจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมาก (high labor) จึงถือว่าเป็นเทคนิคหรือวิทยาการที่เน้นการใช้แรงงาน (labor-intensive technique) ในทางตรงข้ามการเกษตรเชิงพาณิชย์จำเป็นต้องใช้การลงทุนขนาดใหญ่ (huge capital investments) ด้วยเหตุนี้การเกษตรเชิงพาณิชย์จึงเรียกว่าเป็นเทคนิคของระบบทุนนิยมที่ใช้ต้นทุนสูง (capitalistic technique)

๓) การเกษตรเพื่อยังชีพเป็นการทำการเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็ก (small area) แต่สำหรับเกษตรเชิงพาณิชย์มีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่

๔) เพื่อการเพิ่มผลผลิต (productivity) การทำการเกษตรแบบยังชีพจะใช้มูลสัตว์ผสมในดินที่ทำการเพาะปลูก แต่การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ วิธีการที่จะเพิ่มผลผลิตได้จำเป็นจะต้องใช้ปัจจัยนำเข้าในปริมาณที่มาก ได้แก่ พันธุ์พืชสัตว์ที่ให้ผลผลิตสูง (high yielding varieties) ปุ๋ย (fertilizers) ยาฆ่าแมลง (insecticides) ยากำจัดศัตรูพืช (pesticides) ยาฆ่าวัชพืช (weed killers) เป็นต้น

๕) การทำการเกษตรเพื่อยังชีพส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตผลผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว ได้แก่ ข้าวสาลี ข้าว ตลอดทั้งผลไม้และผัก ในทางกลับกัน การเกษตรเชิงพาณิชย์จะผลิตผลผลิตทางการเกษตรเพื่อจำหน่าย (cash crops) รวมถึงธัญพืชสำหรับประชากรจำนวนมาก

๖) ขณะที่การเกษตรเพื่อยังชีพจำเป็นต้องพึ่งพาฝนจากมรสุม (monsoon) และวิธีการชลประทานแบบง่ายๆ (simple irrigation methods) แต่การเกษตรเชิงพาณิชย์จำเป็นต้องอาศัยวิธีการชลประทานที่ทันสมัย (modern irrigation methods) เช่น การชลประทานผิวดิน (surface irrigation) การชลประทานหรือการให้น้ำแบบหยด (drip irrigation) ตลอดทั้งการรดน้ำหรือให้น้ำโดยตรง (watering) เป็นต้น

๗) การเกษตรเพื่อยังชีพใช้วิธีการตามประเพณีดั้งเดิม (traditional methods) ในการเพาะปลูก ขณะที่การเกษตรเชิงพาณิชย์ใช้เครื่องจักรกล (machines) ในการเพาะปลูก

๒.๒.๒ หลักการสำคัญ

การส่งเสริมปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจเพื่อการค้า^{๒๔} การปลูกไม้เศรษฐกิจเพื่อการค้ามีการดำเนินการอยู่แล้วในปัจจุบันโดยเอกชนหลายราย ทั้งในรูปแบบของการปลูกเพื่อมาใช้ทำกระดาษ มาใช้เป็นพลังงาน และมาใช้ในการก่อสร้างหรือเฟอร์นิเจอร์ โดยดำเนินได้ ๒ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการขยายฐานการปลูกไม้เศรษฐกิจออกไปให้มากขึ้น โดยเน้นที่เกษตรกร และรูปแบบการขยายฐานการใช้ไม้เพื่อทำให้การใช้ไม้มีความแพร่หลายในการใช้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง/ตกแต่งต่างๆ

๑) การขยายการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจเพื่อการค้ารูปแบบที่เน้นเกษตรกร เป็นการส่งเสริมและร่วมมือกับเกษตรกรในรูปแบบและวิธีการต่างๆ เช่น การทำข้อตกลงในการรับซื้อไม้ล่วงหน้ากับเกษตรกร การสนับสนุนปัจจัยการผลิต (เช่น กล้าไม้) และสินเชื่อในการปลูกไม้ให้แก่เกษตรกร โดยนอกจากจะทำข้อตกลงกับเกษตรกรแล้ว การพัฒนารูปแบบนี้ควรมีการดำเนินการเพิ่มเติมดังนี้

- มุ่งเน้นเกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากการผลิตการเกษตรที่มีราคาผลผลิตไม่สูงและ/หรืออยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีความเหมาะสมหรือมีความเสี่ยงสูงในการปลูกพืชเศรษฐกิจเดิมๆ ที่เคยทำอยู่

- จำแนกกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายในการสนับสนุนปลูกต้นไม้ เช่น เกษตรกรปลูกไม้โตเร็ว โตปานกลาง โตช้า เพื่อจะสามารถสนับสนุนได้โดยสอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขของเกษตรกร

- ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจที่มีศักยภาพในแต่ละภาค กรมป่าไม้ ได้ให้ข้อมูลแยกเป็นรายภาคได้ดังนี้

ภาคกลาง ภาคตะวันตก และภาคตะวันออก ได้แก่ ยางนา ตะเคียนทอง ประดู่ป่า พะยอม สัก กฤษณา ภาคอีสาน ได้แก่ พะยูง ประดู่ป่า ยางนา ตะเคียนทอง สัก ภาคใต้ ได้แก่ ไม้วงศ์ยาง ยางพารา ตะเคียนทอง จำปาป่า สะเดาเหียม กันเกรา และภาคเหนือ ได้แก่ สัก ประดู่ป่า ตะเคียนทอง พะยูง แดง ยางนา^{๒๕}

^{๒๔} อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๑๖-๑๙

^{๒๕} อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๓๕

- การสร้างระบบการประกันภัยผลผลิตไม้เพื่อลดความเสี่ยงให้กับเกษตรกรผู้ปลูกไม้
- ออกแบบรูปแบบดอกเบี้ยยต้นไม้ โดยชาวบ้านที่นำต้นไม้มาฝากจะได้ดอกเบี้ยต่อต้นตามอัตราที่กำหนด

- การสร้างมาตรการเชิงนโยบายด้านราคา (ให้ข้อมูลที่แท้จริงกับเกษตรกร การให้ความรู้เกษตรกรในการขายไม้ มีการแยกขนาดไม้) กลไกทางการตลาด การจัดสรรเงินเป็นกองทุนสิ่งแวดล้อม การลดหย่อนภาษี พัฒนาตลาดกลางไม้ มีการกำหนดราคากลาง ตลาดซื้อขายล่วงหน้า พัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับไม้เศรษฐกิจ อาจมีการตั้งใหม่หรือให้หน่วยงานที่มีอยู่เดิมเข้ามาดูแลอย่างจริงจัง แก้กฤษฎีการขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ให้มีบทบาทในการดูแลไม้มีค่าทางเศรษฐกิจด้วย

- การประชาสัมพันธ์ (Mobile exhibition) ไปยังกลุ่มเป้าหมาย หาประเด็นไปสนับสนุนการใช้ไม้ มีศูนย์การเรียนรู้ (Learning center) ในเรื่องของข้อมูลข่าวสาร นวัตกรรมและเทคโนโลยีที่ใช้ในการจัดการไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ

- หากต้องการให้มีการขับเคลื่อนเร็วขึ้น จะต้องมีเขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่น เขตเศรษฐกิจไม้สัก (teak economic zone) เขตเศรษฐกิจไม้พะยุง (rosewood economic zone) เป็นต้น

๒) การขยายฐานเศรษฐกิจการใช้ไม้ ทำได้โดยการสร้าง/เพิ่ม ช่างไม้หรือผู้ประกอบการในการนำไม้มาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะในการก่อสร้างและตกแต่งบ้านเรือนและสถานที่ต่างๆ ให้มีความสะดวกสำหรับผู้บริโภค/ลูกค้าที่ต้องการใช้ไม้ ซึ่งอาจดำเนินการได้ดังนี้

- การฟื้นฟู/พัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ในการสร้างมูลค่าเพิ่ม ส่งเสริมให้มีความรู้เรื่องการใช้ไม้ ประโยชน์ของไม้ชนิดต่างๆ อาจบรรจุอยู่ในเนื้อหาการเรียนรู้ระดับต่างๆ

- พัฒนา/สนับสนุนโรงเรียนช่างไม้ เพื่อรองรับการนำไม้มาแปรรูปและใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ

- การพัฒนาแบบจำลองของธุรกิจช่างไม้ให้เป็นธุรกิจที่มีความน่าเชื่อถือสำหรับลูกค้าและให้ผลตอบแทนที่จูงใจเพียงพอสำหรับช่างไม้ในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น การแปรรูปไม้เบื้องต้น การสร้างบ้านไม้ การตกแต่งภายในโดยใช้ไม้โดยเน้นไปที่วิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการรุ่นใหม่

- การใช้ระบบการรับรองไม้เศรษฐกิจแบบยั่งยืนเพื่อเพิ่มมูลค่าและขยายตลาดของการใช้ไม้ออกไป ทั้งตลาดในประเทศและตลาดต่างประเทศ

- พัฒนาคุณสมบัติของไม้ให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค เช่น การอบน้ำยากันปลวก/มอด/แมลง การสร้างมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ไม้แบบประกอบเอง การพัฒนาไม้ที่ป้องกันการลามไฟ เป็นต้น

- การสร้างแรงกระตุ้น สร้างค่านิยมผ่านการใช้ไม้เป็นวัสดุตกแต่งในพื้นที่สำคัญระดับประเทศ เช่น ท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ รัฐสภา หรือศูนย์กลางเศรษฐกิจดิจิทัล (Digital economic center)

- การออกแบบการใช้ไม้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสำหรับการใช้ชีวิตสมัยใหม่ เช่น การใช้ไม้ในการตกแต่งห้องพัก คอนโดมีเนียม พื้นที่ทำงานร่วม (co-working space) หรือพื้นที่เรียนรู้ (learning space) หรือร้านกาแฟ รวมถึงการใช้ไม้เป็นภาชนะหรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ
- การจัดตั้งสถาบันวิจัยไม้เพื่อเป็นองค์กรหลักในการวิจัยและพัฒนาการใช้ไม้ต่อไปในอนาคต

๓) การยกระดับมาตรฐานด้านป่าไม้เพื่อยกระดับสู่มาตรฐานโลก

การรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้บริโภคเกิดความมั่นใจในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ไม้ เนื่องจากระบบถูกออกแบบให้มีการตรวจสอบความถูกต้องตามกฎหมายของห่วงโซ่การควบคุมผลิตภัณฑ์จากป่าไม้ (Chain of custody: COC) ตั้งแต่การผลิตไปจนถึงการปิดฉลากบนผลิตภัณฑ์ไม้ จึงทำให้ผู้ประกอบการต้องการปรับตัวพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ไม้ตามมาตรฐานสากลที่กำหนดโดยองค์กรต่างๆ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในตัวผลิตภัณฑ์และเป็นที่ยอมรับจากผู้บริโภคจากภายในและต่างประเทศ ซึ่งกลไกตลาดเหล่านี้ยังช่วยให้เกิดการปรับปรุงการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ในปัจจุบันความสำคัญของการรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ ได้แก่

- เพิ่มช่องทางผลิตภัณฑ์ไม้ให้มีการเข้าถึงตลาดที่มีมูลค่าสูงขึ้น
- สร้างความมั่นใจให้กับผู้ซื้อว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย
- เกิดการปรับปรุงการจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืนและสามารถตรวจสอบได้

การรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ระดับสากล (Forest Stewardship Council: FSC)

การรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ตามมาตรฐาน FSC เริ่มต้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เกิดจากองค์กรระดับนานาชาติที่ไม่หวังผลกำไรที่มีความมุ่งมั่นในการส่งเสริมการจัดการป่าไม้ทั่วโลกอย่างรับผิดชอบ โดยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการจัดการป่าไม้ของโลกอย่างเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม มีประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจ การรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ตามมาตรฐาน FSC มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้บริโภคมั่นใจว่าสินค้าที่ติดฉลาก FSC เป็นสินค้าที่มาจากการจัดการป่าไม้อย่างรับผิดชอบ อย่างไรก็ตาม FSC ไม่ใช่ผู้ประเมินและทำการตรวจสอบเพื่อออกใบประกาศนียบัตร แต่จะเป็นหน้าที่ขององค์กรตรวจสอบภายนอกที่ได้รับการรับรองจากองค์กรนานาชาติเพื่อให้มั่นใจได้ว่าการดำเนินงานขององค์กรตรวจสอบนั้นเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานและมาตรฐานที่ FSC วางไว้ เงื่อนไขสำหรับผู้ที่จะเข้ามาตรฐาน FSC จะต้องทำตามนโยบายของ FSC คือ ห้ามกระทำความผิดต่างๆ ทั้งในขอบเขตและนอกขอบเขตการรับรอง หรือพื้นที่นอกขอบเขตการรับรองดังนี้ ค่าขายหรือตัดไม้เถื่อนผิดกฎหมาย ละเมิดสิทธิมนุษยชนในการกระทำธุรกิจเกี่ยวกับป่าไม้ ทำลายพื้นที่ที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ในการกระทำธุรกิจเกี่ยวกับป่าไม้ แปลงพื้นที่จากพื้นที่ป่าไม้เป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่ป่าไม้อย่างเห็นได้ชัด นำพืชที่ดัดแปลงพันธุกรรมเข้ามาใช้ในธุรกิจป่าไม้ และการละเมิดมาตรฐานแรงงานระดับประเทศ^{๒๖}

^{๒๖} อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๘๘

๔) **มาตรฐานการจัดการสวนป่าไม้เศรษฐกิจยั่งยืน** (มอก.๑๔๐๖๑) ซึ่งประกาศโดยกระทรวงอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้กำหนดข้อกำหนดหลักไว้ ๗ ข้อ คือ การปฏิบัติตามข้อกำหนดกฎหมาย การบำรุงรักษาสวนป่าอย่างเหมาะสมเพื่อเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน การรักษาความสมบูรณ์และระบบนิเวศสวนป่า การรักษาสภาพและการสนับสนุนการทำหน้าที่ด้านผลผลิตของสวนป่า (ผลผลิตเนื้อไม้ ผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้) การรักษาสภาพ การอนุรักษ์และการส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศสวนป่า การรักษาสภาพและการส่งเสริมการทำหน้าที่ด้านการป้องกันของการจัดการสวนป่า (เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ) การรักษาสภาพการทำหน้าที่ด้านเศรษฐกิจสังคมของสวนป่า การละเมิดมาตรฐานแรงงานระดับประเทศ^{๒๗}

๒.๒.๓ การดูแลรักษาสวนป่าและการทำไม้ในสวนป่า

เพื่อให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศที่จะทำให้สวนป่ามีความยั่งยืน การดูแลรักษาสวนป่าจึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยสามารถแยกได้ดังนี้

๑) การกำจัดวัชพืช (Weeding) ปัญหาสำคัญของการปลูกสร้างสวนป่าคือการปกคลุมของวัชพืช (weed) ที่ยึดครองพื้นที่ได้อย่างรวดเร็วเมื่อได้รับแสงสว่างเต็มที่จากการตัดสวนป่าเก่าและเตรียมพื้นที่ปลูก การกำจัดวัชพืชจึงจำเป็นต้องทำเป็นระยะๆ อย่างน้อยปีละสองหรือสามครั้ง โดยเฉพาะช่วงกลางและปลายฤดูฝน อาจมีการหว่านเมล็ดพืชตระกูลถั่วให้มีการงอกและขยายกอเพื่อให้งอกปกคลุมผิวดินก่อนหญ้าและอาจไถกลบเพื่อเพิ่มธาตุไนโตรเจนให้แก่ดิน

๒) การป้องกันสัตว์ทำลายกล้าไม้ (Seedling protection from wild life) ปัญหาการทำลายกล้าไม้จากสัตว์ชนิดต่างๆ หากใช้ยาเบื่อสัตว์เหล่านั้น อาจส่งผลกระทบต่อสัตว์อื่นและระบบนิเวศด้วย การส่งเสริมให้มีสัตว์ผู้ล่าอาจจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมในระบบนิเวศโดยไม่ก่อให้เกิดมลพิษไม่ผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นการสร้างสมดุลทางธรรมชาติและเป็นการอนุรักษ์สัตว์ผู้ล่าด้วย

๓) การป้องกันไฟป่า (Fire protection) ปัญหาไฟป่าส่วนใหญ่เกิดขึ้นในฤดูแล้ง โดยมนุษย์เป็นสาเหตุหลักของต้นเพลิงทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ การป้องกันจึงเน้นทั้งการจุดเพลิงในช่วงฤดูแล้งโดยอาจมีทั้งการประชาสัมพันธ์และการบังคับใช้กฎหมายหรือระเบียบข้อตกลงต่างๆ การสร้างแนวกันไฟทั้งในรูปของทางเดินหรือถนนจะช่วยทำให้มีแนวกันไฟและสามารถเข้าถึงและดับไฟป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น การพัฒนาหน่วยดูแลป่าให้มีความพร้อมทั้งด้านกำลังคนและเครื่องมือจะช่วยในการแก้ไขปัญหาไฟป่าได้มากขึ้น

๔) การตัดสวนขยายระยะ (Thinning) สวนป่ามีลักษณะโครงสร้างที่มีไม้ในชั้นอายุเดียว เมื่อเจริญเติบโตถึงระดับหนึ่ง เรือนยอดจะขยายตัวชิดกัน ทำให้ได้รับแสงด้านข้างลดลง ใบที่ทำหน้าที่สังเคราะห์แสงได้จะมีอยู่เฉพาะเรือนยอดด้านบน ลักษณะนี้จะทำให้ไม้โตช้าลง ดังนั้นการเปิดเรือนยอดด้านข้างให้รับแสงมากขึ้นจึงเป็นสิ่งจำเป็น ด้วยเหตุนี้ อาจมีการตัดไม้บางส่วนออกเพื่อให้เรือน

^{๒๗} อ่างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๙๓

ยอดห่างกัน วิธีการดังกล่าวเรียกว่า การตัดสางขยายระยะ (thinning) การคัดเลือกต้นที่ควรตัดออก อาจเลือกต้นที่มีขนาดเล็กและให้เรือนยอดเปิดกระจายทั่วพื้นสวนป่า

๕) การลิดกิ่ง (Pruning) ตามปกติช่วงล่างของไม้ในสวนป่าจะแห้งตาย ผุ หรือหล่นลงพื้นดิน เรียกว่าเป็นการลิดกิ่งตามธรรมชาติ (natural pruning) แต่เพื่อให้สวนป่ามีความสมบูรณ์ปลอดจาก โรคตลอดทั้งไม้ให้กิ่งเหล่านั้นกลายเป็นเชื้อไฟ จึงจำเป็นต้องทำการลิดกิ่งโดยตัดกิ่งที่แห้งตายรวมทั้งกิ่ง ที่ไม่แข็งแรงในชั้นล่างของเรือนยอดออก หลังจากการตัดสางควรลิดกิ่งตามไปด้วย

๖) การทำไม้ออกจากสวนป่า (Logging) การทำไม้ออกจากสวนป่า เป็นการตัดไม้ทั้งหมดเพื่อ ปลุกสร้างสวนป่ารุ่นใหม่ หรือดำเนินการเมื่ออัตราการเพิ่มพูนของไม้ในสวนป่าลดลงจนไม่คุ้มค่าในทาง เศรษฐกิจ หรืออาจเพราะขนาดของไม้สามารถถูกนำไปใช้ประโยชน์ตามความต้องการของตลาด โดยมี การตัดฟันแบบตัดหมดในแต่ละรุ่นแต่ละพื้นที่^{๒๘}

สำหรับหลักสำคัญในการทำไม้ของเอกชน นักวิชาการกรมป่าไม้ได้มีคำบรรยาย “การปลูก ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗ นายสหัสรัฐ ศิริวรรณ^{๒๙} ได้กล่าวถึง ใบรับรองการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ โดยกรมป่าไม้ ได้ออกระเบียบเอกสาร รับรองไม้กรรมสิทธิ์ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท โดยจะใช้แบบใดก็ได้ระเบียบไม่ได้บังคับ ได้แก่ (๑) เอกสารแบบรับรองตนเอง โดยสามารถหาแบบฟอร์มได้ในอินเทอร์เน็ต มีภาพถ่าย แผนที่ที่ดิน และมีผู้ มีตำแหน่งรับรอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับจำนวนไม้ที่ตัด จะมีกี่ท่อนโดยจะต้องมีบัญชีแนบ หากจะซื้อจะขายให้มีสัญญาซื้อขายแนบ (๒) แบบเอกสารที่มี เจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรอง เจ้าหน้าที่จะตรวจความถูกต้องของเอกสาร แล้วจึงจะประทับตราอนุญาต ออก หนังสือรับรองอนุญาตให้ตัดฟัน เจ้าหน้าที่จะประทับตราและทำบัญชีการเคลื่อนย้ายว่าไม้นั้นจะไปยัง ณ ที่ใด เกษตรกรจะต้องระมัดระวังในการเก็บไม้มีค่าไว้ในครอบครอง ซึ่งจะต้องไม่เกินปริมาณ ๔ ลูกบาศก์เมตร หากเกินจะได้รับโทษตามกฎหมายที่รุนแรง หากเกษตรกรมีข้อสงสัยควรขอคำปรึกษา จากเจ้าหน้าที่ป่าไม้

สำหรับการตัดไม้ในที่ดินที่รัฐอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์หรือให้อยู่อาศัยทำกิน เช่น ไม้ในที่ดิน ส.ป.ก.๔-๐๑ ไม่ว่าไม้เหล่านั้นจะเกิดก่อนหรือหลังเข้าไปอยู่อาศัยทำกิน ถือว่าเป็นไม้กรรมสิทธิ์ของรัฐ เกษตรกรตัดไม่ได้ หากจะตัดจะต้องได้รับอนุญาตก่อน ต้นไม้หรือไม้มีค่านั้นถือว่าเป็นทรัพย์สินของรัฐ เกษตรกรสามารถทำประโยชน์ในที่ดิน เช่น สามารถขุดดินเป็นบ่อเลี้ยงปลาได้ แต่จะขายหน้าดินไม่ได้ ดังนั้นไม้เดิมหรือไม้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ จะต้องได้รับอนุญาตก่อนทำไม้ซึ่งหมายถึงก่อนที่จะตัดหรือ ทำการแปรรูป การบังคับใช้กฎหมายในส่วนนี้เพราะต้องการควบคุมป้องกันไม่ให้นายทุนเข้าไปกว้าน ซื้อที่ดิน และสำคัญคือ ที่ดินนั้น สำนักงานปฏิรูปที่ดินได้อนุญาตให้ปลูกไม้มีค่าหรือไม่ เมื่อได้รับ อนุญาตให้ปลูกแล้วจึงจะขออนุญาตทำไม้ได้

^{๒๘} อ่างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๗๒-๗๕

^{๒๙} อ่างแล้ว, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”

สำหรับการอนุญาตครอบครองไม้ ไม้ที่เป็นไม้ท่อน จะครอบครองไม่ได้ ถือว่าผิดกฎหมาย ทั้งหมด ส่วนไม้แปรรูป อนุญาตให้ครอบครองได้แต่ปริมาณไม่เกิน ๒.๒๐ ลูกบาศก์เมตร นอกจากนี้ ได้มีพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยไม้หวงห้าม ประกอบด้วย (๑) ไม้หวงห้ามประเภท ก เป็นไม้หวงห้ามทั่วไป (๒) ไม้หวงห้ามประเภท ข เป็นไม้พิเศษ หายากและกำลังจะสูญพันธุ์ จึงเป็นไม้ที่ห้ามตัด ปัจจุบันมีอยู่ทั้งหมดไม่เกิน ๑๐ ชนิด เช่น ไม้จันทน์

ในส่วนของการแปรรูปไม้ การแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรม จะต้องขออนุญาต การแปรรูปไม้เพื่อการค้า หากเป็นการใช้อุปกรณ์ที่มีกำลังรวมกันเกิน ๕ แรงม้า จะต้องขออนุญาต กำลังรวมหมายถึงการคำนวณกำลังรวมของอุปกรณ์ทุกชนิด เช่น เลื่อย สว่าน กบ ที่ใช้กำลังไฟฟ้าหรือกำลังเชื้อเพลิงอื่น สำหรับเลื่อยโซ่ขนาดตั้งแต่ ๑ แรงม้า บาเลี่ยนเกิน ๑๒ นิ้ว จะต้องขออนุญาต

๓) การปลูกป่าในพื้นที่ที่ไม่เคยเป็นป่ามาก่อน (Afforestation) การดำเนินการขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ว่ายังเหลือความสมบูรณ์ไว้มากน้อยเพียงใด หากสภาพดินเหมาะสม การดำเนินการก็จะเป็นไปได้โดยง่าย หากสภาพดินไม่เหมาะสม จะต้องปรับพื้นที่เกลี่ยดินและเอาดินที่สมบูรณ์กลับขึ้นมาไว้ที่ผิวดินตลอดทั้งการจัดทำทางระบายน้ำให้เหมาะสมสำหรับการปลูกสวนป่า พร้อมกับการใช้หลักของการทดแทนขั้นปฐมภูมิ (primary succession) โดยเริ่มจากการปลูกพืชล้มลุกตระกูลถั่วเพื่อคลุมดินและป้องกันการกัดเซาะชะผิวดินรวมถึงเพิ่มธาตุไนโตรเจนให้แก่ดินด้วย การปลูกพืชตระกูลถั่ว อาจใช้วิธีหว่านเมล็ดทั่วพื้นที่ในฤดูฝน เมื่อพืชตระกูลถั่วตั้งตัวได้แล้วจึงเริ่มปลูกไม้ใหญ่ลงในพื้นที่ การปลูกอาจใช้วิธีการสร้างบ่อดินหรือการนำเอาดินที่มีความเหมาะสมที่ต้นไม้มักขึ้นได้ดีมารองกันหลุมในปริมาณที่มากพอควร พันธุ์ไม้ที่มีความทนร่มได้ดีในช่วงที่อายุยังน้อย นับว่ามีความเหมาะสมในการนำมาเปลี่ยนสภาพป่าคืนสู่ป่าธรรมชาติ^{๓๐}

๒.๒.๔ องค์ประกอบสำคัญของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

๑) การถือครองที่ดิน

อาทิตยา พองพรหม (๒๕๖๓) ได้อธิบายลักษณะของเอกสารแสดงสิทธิครอบครองที่ดิน ดังนี้

- **การถือครองที่ดิน** หมายถึง สิทธิหรือความสามารถและการยึดถือที่ดินเพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งในลักษณะที่เป็นการแสดงความเป็นเจ้าของที่ดิน (Land Owner) โดยจะมีสิทธิในที่ดินนั้น (Land Right) ตามรูปแบบหรือลักษณะการถือครองและระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ตนเองถือครองอยู่ โดยประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๙๗ บัญญัติว่า “ที่ดินซึ่งมิได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลหนึ่งบุคคลใดให้ถือว่าเป็นของรัฐ”

- **ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินเอกชน** (Private Land Right) หมายถึง ที่ดินที่บุคคลหรือนิติบุคคลถือกรรมสิทธิ์โดยมีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน ได้แก่ โฉนดที่ดิน

^{๓๐} อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๗๗-๗๘

หรืออาจมีหลักฐานอื่นสำหรับแสดงสิทธิในการใช้ที่ดิน เช่น แบบแจ้งการครอบครอง (ส.ค.๑) หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.๓)

- **ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินรัฐ** (State Land Right) หมายถึง ที่ดินที่ถือกรรมสิทธิ์โดยรัฐหรือหน่วยงานของรัฐ รวมถึงที่รกร้างว่างเปล่าซึ่งมิได้มีผู้ใดครอบครองเป็นเจ้าของและเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน

ประเภทของเอกสารสิทธิแยกตามกฎหมายและประเภทของสิทธิ

ระบบกรรมสิทธิ์/ กฎหมาย	เอกสารแสดงกรรมสิทธิ์	เอกสารแสดงสิทธิ ครอบครอง	หน่วยงานที่ รับผิดชอบทะเบียน ที่ดิน
๑. ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินเอกชน (Private Land)			
ออกให้โดยหน่วยงาน ราชการตามประมวล กฎหมายที่ดิน	โฉนดที่ดิน (น.ส.๔จ.) โฉนดแผนที่ โฉนดตราจอง ตราจอง	ใบจอง น.ส.๓ น.ส.๓ก ใบไต่สวน (น.ส.๕)	กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย
ไม่ได้ออกให้โดย หน่วยงานราชการ (เพียงแต่รับแจ้งการ ครอบครอง) แต่ สามารถนำไปออก โฉนดได้ตามประมวล กฎหมายที่ดิน		ส.ค.๑	ที่ว่าการอำเภอที่ตั้ง ที่ดิน/กรมการ ปกครอง
๒. ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินของรัฐ (State Land)			
๒.๑ พระราชบัญญัติ จัดที่ดินเพื่อการครอง ชีพ พ.ศ. ๒๕๑๑		น.ค.๓ ก.ส.น.๕	กรมการพัฒนาสังคม และสวัสดิการ/กรม ส่งเสริมสหกรณ์
๒.๒ พระราชบัญญัติ การปฏิรูปที่ดินเพื่อ เกษตรกรรม พ.ศ. ๒๕๑๘		ส.ป.ก.๔-๐๑ (หนังสือ อนุญาตให้เข้าทำ ประโยชน์ในที่ดินเขต ปฏิรูปที่ดิน)	สำนักงานการปฏิรูป ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม
๒.๓ พระราชบัญญัติป่า สงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ และ ฉบับที่ ๓		สทก. (หนังสือแสดง สิทธิทำกิน)	กรมป่าไม้

พ.ศ. ๒๕๖๘ และมติ กรม. ที่เกี่ยวข้อง			
--	--	--	--

สภาพปัญหาสำคัญของการถือครองที่ดินในปัจจุบันได้แก่ การยึดแย้งและความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดิน การไม่ได้ใช้ประโยชน์จากที่ดิน ปลอมให้ที่ดินรกร้างว่างเปล่า การบุกรุกป่าและที่ดินที่รัฐหวงห้าม สภาวะขาดแคลนหรือไร้ที่ดินทำกิน ตลอดจนการสูญเสียที่ดินทำกินอันมาจากสาเหตุหลายประการ^{๓๑}

๒) การประเมินมูลค่าการลงทุนเปรียบเทียบกับผลได้ (Cost-Benefit Assessment)^{๓๒}

(๑) การวิเคราะห์ประสิทธิภาพของต้นทุนในความคุ้มค่าของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

การวิเคราะห์ประสิทธิภาพของต้นทุนมีหลายรูปแบบ แต่รูปแบบที่หลายโครงการนิยมนำมาวิเคราะห์คือ อัตราส่วนต้นทุนประสิทธิผล (Cost-Effectiveness Ratio: CER) เป็นอัตราส่วนที่ใช้ในการเปรียบเทียบทางเลือก โดยทางเลือกที่มีค่าเฉลี่ยต้นทุนน้อยที่สุดต่อหน่วยประสิทธิผล ถือว่าเป็นทางเลือกที่คุ้มค่าที่สุด โดยทั่วไป ต้นทุนมักจะปรากฏในรูปของตัวเงิน เพื่อใช้เป็นมาตรฐานของหน่วยในการวัดมูลค่าของทรัพยากรที่ใช้ไป โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่ไม่มีราคา (ค่าแรง สัดส่วนของค่าแรงในการปลูกป่าและปลูกพืชระยะสั้นเพื่อบริโภคและจำหน่าย ค่าเสียโอกาสของที่ดิน ค่าความเสื่อมของวัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ) ปัจจัยเหล่านี้ถือว่าการให้มูลค่าแก่ต้นทุน การวิเคราะห์ต้นทุนและผลประโยชน์ของโครงการ (Cost-benefit Analysis) ประกอบด้วย ๓ ส่วนหลัก ได้แก่ ค่าลงทุนเริ่มแรก ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ และค่าบำรุงรักษา ทั้ง ๓ ส่วนจะเกี่ยวข้องกันและส่งผลรวมเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับผลที่ได้รับหรือเรียกว่าผลประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ การที่จะประเมินว่าการปลูกป่าได้รับผลประโยชน์มากน้อยเพียงใดจึงต้องคำนึงถึง ผลประโยชน์ที่ได้จากพืชอื่นระหว่างการปลูกป่ารวมกับผลประโยชน์สุดท้ายที่ได้จากการขายไม้ อย่างไรก็ตาม ราคาไม้ที่ซื้อขายในตลาดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการได้แก่ การแข่งขันทั้งทางด้านผู้ซื้อและผู้ขายที่ส่งผลต่อราคาสินค้า (ไม้) ในตลาดที่ถูกกำหนดโดยอุปสงค์และอุปทานของตลาดในขณะนั้นโดยรัฐไม่เข้าไปแทรกแซง

(๒) การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต การวิเคราะห์ต้นทุนลักษณะนี้ใช้ค่าทางคณิตศาสตร์เป็นการนำมูลค่าของผลผลิตทั้งหมดลบด้วยผลรวมของมูลค่าทุน แรงงาน ที่ดิน รวมถึงทรัพยากรต่างๆ หากผลการคำนวณมีค่าสูงจะบ่งชี้ถึงความคุ้มค่าของกิจกรรมนั้น อย่างไรก็ตาม การปลูกป่าเชิงพาณิชย์มีปัจจัยหลายด้านที่ยังไม่อาจนำมาคำนวณได้เช่น การคาดการณ์ราคาตลาดของไม้ในระยะ ๑๐-๑๕ ปี

^{๓๑} อาทิตยา พงษ์พรหม, สรุปลสถานการณ์การถือครองที่ดินและสาเหตุการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยในประเทศไทย, https://alro.go.th/tech_trans/ewt_dl_link.php?nid=๗๓๓, สืบค้นเมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๓

^{๓๒} ศุภนันtha ร่มประเสริฐ, การวิเคราะห์โครงการและเศรษฐศาสตร์ (กับการจัดการทรัพยากรสู่) ชุมชนแบบยั่งยืน-กรุงเทพฯ : บริษัท โอ. เอส. พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๖๒, หน้า ๓๙, ๔๐, ๔๗, ๗๖

ว่าจะมีมูลค่าเป็นเช่นไร นอกจากนี้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ได้ใช้ทุน แรงงาน ที่ดิน ตลอดทั้งทรัพยากรต่างๆ มาจัดการทุกขั้นตอนในกระบวนการปลูกป่าเพื่อให้เกิดผลคือไม้เพื่อขาย การวิเคราะห์ดังกล่าวไม่เฉพาะการนำมูลค่าไม้ซึ่งเป็นผลผลิตสุดท้ายของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์มาวิเคราะห์อัตราส่วนต้นทุนประสิทธิผล (Cost-Effectiveness Ratio: CER) หากแต่กระบวนการปลูกป่าและการจัดการป่ามีหลากหลายรูปแบบที่ไม่ใช่การปลูกป่าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีการปลูกพืชชนิดอื่นผสมผสานทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือน เพื่อใช้เป็นสมุนไพรบำบัดรักษาคนในชุมชนตลอดทั้งเพื่อจำหน่ายกระบวนการเหล่านี้ได้ใช้ทุน แรงงาน ที่ดิน และทรัพยากรต่างๆ ร่วมกันกับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์เพื่อค่าไม้

(๓) สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพความคุ้มค่าของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

๑. การสำรวจความต้องการของตลาดผู้ใช้ไม้ ปริมาณและแหล่งปลูกไม้มีค่าในรุ่นเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน แผนการส่งเสริมของภาครัฐในด้านการตลาดค่าไม้และแผนส่งเสริมอุตสาหกรรมแปรรูปไม้และผลผลิตจากต้นไม้ เช่น น้ำยางจากต้นยางนา
๒. เกษตรกรต้องประมาณการต้นทุนในทุกด้านรวมถึงผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับ จัดทำการประเมินความเสี่ยงในด้านต่างๆ และบริหารจัดการความเสี่ยง
๓. การลดต้นทุนการผลิต เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง การใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อสร้างรายได้ การใช้พลังงานจากแสงแดดเพิ่มประสิทธิภาพของการปลูกป่า
๔. การแสวงหาความรู้และสร้างความเข้มแข็งในหมู่สมาชิกกลุ่มผู้ปลูกป่า
๕. สร้างเครือข่ายบูรณาการห่วงโซ่อุปทาน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลหาตลาดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรจากพืชระยะสั้นที่ปลูกในพื้นที่เดียวกับป่าเชิงพาณิชย์
๖. มีระบบติดตามการดำเนินงานและประเมินผลสำเร็จของตนเอง

๒.๒.๕ กระบวนการ/วิธีการปลูกป่าฟื้นฟู

การปลูกป่าฟื้นฟู (Reforestation)^{๓๓} การปลูกป่าฟื้นฟู เป็นการปลูกป่าในพื้นที่ที่เคยเป็นป่ามาก่อนและถูกทำลายไปหรือเป็นการปลูกในป่าเสื่อมโทรมที่หมดสภาพที่จะฟื้นกลับ กระบวนการในการปลูกปาลักษณะนี้มุ่งหวังที่จะให้สภาพพื้นที่นั้นกลับคืนสู่สภาพป่าธรรมชาติอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นอาจมีรูปแบบการจัดการที่จะให้เป็นป่าธรรมชาติเพื่อเนื้อไม้หรือให้เป็นป่าอนุรักษ์ที่ไม่มีการทำไม้ การคัดเลือกพันธุ์ไม้ในการปลูกป่าฟื้นฟูที่พันธุ์ไม้เบิกนำเพื่อยึดพื้นที่และช่วยปรับสภาพแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์เพื่อสนองต่อการเติบโตของพันธุ์ตามธรรมชาติของไม้ดั้งเดิมหรือไม้ประจำถิ่นต่อไป สภาพพื้นที่ของป่าเสื่อมโทรมส่วนใหญ่จะขาดความสมบูรณ์จากธาตุอาหารพืช พื้นที่โล่งเตียนได้รับแสงมากและมีอากาศร้อนจัด ดินไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ มีเหี่ยวปากคลุม ด้วยเหตุนี้ การปลูกเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลให้ชัดเจนเพื่อที่จะคัดเลือกพันธุ์ไม้เบิกนำที่เหมาะสมตลอดทั้งเลือกวิธีการปลูกให้มีความสำเร็จ ลักษณะไม้เบิกนำที่ควรพิจารณา ได้แก่ พันธุ์ไม้ที่ทนความแห้งแล้งได้ดี ใช้

^{๓๓} อ่างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๗๕-๗๗

น้ำน้อย มีอัตราการเติบโตได้ดี กล้าไม้ทนต่อไฟและสามารถแตกหน่อได้หลังจากที่มีไฟป่าเกิดขึ้น มีเรือนยอดแผ่กว้างตั้งแต่อายุน้อย หากเป็นไม้สกุลถั่วจะช่วยเพิ่มไนโตรเจนให้แกดินได้อย่างรวดเร็ว มีการขยายพันธุ์ภายใต้ร่วมเงาของตัวเอง เป็นไม้ที่มีอายุสั้นเพื่อเปิดทางให้ไม้ดั้งเดิมของพื้นที่กลับมายึดครองได้ง่าย สามารถแย่งปัจจัยสิ่งแวดล้อมกับวัชพืชได้ดี หากเมล็ดได้ง่ายตลอดทั้งเพาะได้ง่าย รวมถึงสามารถนำเนื้อไม้ไปใช้ประโยชน์ได้ดีพอควร

การเตรียมพื้นที่มีลักษณะเดียวกับการปลูกสร้างสวนป่าทั่วไป โดยถางป่าเดิมออกเพื่อความสะดวกในการปลูกและการกำจัดวัชพืช หากเป็นไปได้ควรไถพรวนดินก่อนปลูก ต้องกำจัดวัชพืชในช่วงปีแรกๆ จนกว่าไม้ที่ปลูกจะโตพอควร ควรระวังป้องกันไฟป่าในช่วงที่ไม้เหล่านี้ยังไม่โตพอที่จะกันอันตรายจากไฟป่า การปลูกไม้เบิกนำหลากหลายชนิดจะส่งผลดีในการปรับเปลี่ยนคุณสมบัติดินแต่ต้องคำนึงถึงการแก่งแย่งและความสามารถที่จะขึ้นอยู่ร่วมกันของพันธุ์ไม้เหล่านั้น ข้อควรระวังคือไม้ต่างถิ่นรุกราน (invasive alien species) ที่ไม่ควรส่งเสริมให้เป็นไม้เบิกนำ โดยเฉพาะกระถินยักษ์ เนื่องจากลูกไม้สามารถทนร่มและเติบโตได้ดีภายใต้ต้นแม่ตลอดทั้งแตกหน่อได้รวดเร็วและเข้ายึดครองพื้นที่ได้เร็วและจะทำให้โอกาสพันธุ์ไม้ประจำถิ่นเข้ามาตั้งตัวได้ยาก

๒.๒.๖ การประยุกต์ใช้แนวคิด

๑) การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร สำหรับปัญหาและข้อจำกัดในการเกษตรของไทยเกิดจากหลายปัจจัยทั้งทางด้านวิชาการ เศรษฐกิจ และสังคม โดยปัญหาหลักๆ สรุปได้ ดังนี้

(๑) ปัญหาความยากจนของเกษตรกรและการกระจายรายได้ (Poverty of Farmers and Income Distribution) โดยทั่วไป เกษตรกรมีฐานะยากจนอันมีสาเหตุมาจากการผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก โดยเกษตรกรจะต้องเผชิญกับสภาวะยากลำบาก ได้แก่ ภัยพิบัติธรรมชาติ (natural disasters) ความไม่แน่นอนของตลาด (uncertainties of markets) ตลอดจนความไม่มั่นคงของราคาผลผลิตสินค้าเกษตร นอกจากนี้ยังประสบปัญหาคุณภาพของผลผลิต (good quality produce) ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด (market demand) โดยเกษตรกรที่ถูกจัดให้เป็นกลุ่มประชากรที่ยากจนที่สุด (the poorest group) ในประเทศ

(๒) ปัญหาประสิทธิภาพการผลิต (Production Efficiency) ประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตรในประเทศไทยถือว่าอยู่ในระดับต่ำ ทั้งนี้เพราะปัจจัยหลักของการผลิตขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน (rainfall) ด้วยเหตุดังกล่าว เกษตรกรจึงไม่สามารถที่จะบูรณาการการปรับใช้เทคโนโลยีในการเพิ่มผลผลิต นอกจากนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าภาคส่วนอื่น ซึ่งนับเป็นข้อจำกัดในการวางแผนการผลิต (production plans) ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง (changing situations) ตลอดจนทั้งปัญหาการทำการเกษตรบนที่ดินที่ไม่เหมาะสมในการเพาะปลูก (unsuitable land) ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรอยู่ในระดับต่ำ

(๓) ปัญหาการถือครองที่ดิน (Land Tenure) จำนวนครัวเรือนเกษตรกรไทยมากกว่าครึ่งมีขนาดที่ดินถือครองน้อยกว่า ๒๐ ไร่ต่อครัวเรือน ในอนาคต คาดการณ์ว่าขนาดที่ดินที่ถือครองจะค่อยๆ ลดน้อยลง เพราะประเทศไทยได้ถึงจุดที่จำกัดด้านทรัพยากรที่ดิน (land resources) เช่นเดียวกับการขาดความสามารถในการแข่งขันกับภาคการผลิตและภาคบริการอื่นในการถือครองที่ดิน นอกจากนี้ที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัดของเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทาน (non-irrigated areas) ด้วยเหตุนี้ รายได้ของเกษตรกรจึงไม่เพียงพอเพื่อการยังชีพ

(๔) การตลาดและราคาผลิตผลทางการเกษตร (Marketing and Farm Prices) โดยทั่วไป ปริมาณผลผลิตของสินค้าเกษตรมีลักษณะไม่คงที่ (unstable) และมีปริมาณไม่มาก (low) ทั้งนี้เพราะเกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตขนาดเล็ก (small producers) ปริมาณของผลผลิตจึงมีจำนวนน้อย เกษตรกรยังคงขาดสิ่งอำนวยความสะดวกในการเก็บผลผลิตหลังการเก็บเกี่ยวแม้ว่าจะเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ ก็ตาม ราคาสินค้าผลิตผลทางการเกษตรถูกกำหนดโดยกลไกตลาด (marketing mechanism) ซึ่งแต่ละห้วงเวลามีราคาที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ เกษตรกรยังไม่มีอำนาจต่อรองการ (bargaining power) ซื้อขายผลผลิตทางการเกษตร

(๕) การถ่ายทอดและการเทคโนโลยีและการแพร่กระจายข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ (Technology Transfer and Dissemination of Information for Decision Making) ปัญหาและข้อจำกัดอีกประการหนึ่งของเกษตรกรคือด้านการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในระดับการศึกษาภาคบังคับ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและเพิ่มมูลค่าของผลผลิตถือว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะการพึ่งพาปัจจัยทางธรรมชาติเพียงอย่างเดียวไม่สามารถเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลกได้ จากการที่ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดต่ำลง การเพิ่มปัจจัยนำเข้าที่สำคัญในการผลิตรวมถึงเทคโนโลยีและการจัดการที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้น จึงมีความจำเป็นจะต้องนำเทคโนโลยีจากภายนอกมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานะของท้องถิ่นก่อนที่จะถ่ายทอดไปยังเกษตรกร อย่างไรก็ตาม การปรับใช้เทคโนโลยีของเกษตรกรจำเป็นต้องมีข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นปัจจุบันควบคู่กับความพร้อมของทุนเพื่อจัดซื้อปัจจัยนำเข้าในการผลิต

ความแตกต่างด้านสภาพแวดล้อมประกอบกับเทคโนโลยีที่ไม่สามารถถ่ายทอดได้ได้กลายเป็นข้อจำกัดที่สำคัญของเกษตรกร ทั้งนี้เพราะการวิจัยพื้นฐานเกี่ยวกับพืชเกษตรพาณิชย์มักจะทำเนิการที่สถานีวิจัยทดลอง ด้วยเหตุนี้ การถ่ายทอดเทคโนโลยีจึงไม่เหมาะสมหรือไม่สอดคล้องกับสถานะของเกษตรกร ทั้งนี้เพราะสภาพพื้นที่และตัวแปรด้านสิ่งแวดล้อมที่แตกต่าง

ข้อจำกัดด้านสังคมเศรษฐกิจ (socio-economic constraints) ประกอบด้วย ต้นทุนค่าใช้จ่าย (cost) เปรียบเทียบกับผลได้ (return) สำหรับการลงทุนของธุรกิจ รวมถึงทัศนคติและประเพณีของเกษตรกร นอกจากนี้ การกระจายข้อมูลข่าวสารยังคงไม่สามารถเข้าถึงเกษตรกรได้อย่างทั่วถึง กองทุนกู้ยืมสำหรับเกษตรกรในชนบทยังคงมีอยู่จำกัดส่งผลให้เกษตรกรต้องกู้ยืมจากนายทุน

เงินกู้ หรือพ่อค้าคนกลางที่นำปัจจัยนำเข้าในการผลิตมาจำหน่ายให้เกษตรกร การกู้ยืมเอกชนดังกล่าว จำเป็นต้องจ่ายดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ ๑๐ ต่อเดือน ^{๓๔}

๒) ข้อจำกัดสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์

(๑) **ด้านกฎระเบียบ (regulatory)** สิทธิครอบครองที่ดินที่ไม่สมบูรณ์ (Weak tenure rights) ทำให้เกษตรกรในท้องถิ่นมีข้อจำกัดในการจัดการป่าเพื่อประโยชน์เชิงพาณิชย์ ตลอดทั้งการตั้งข้อจำกัดการเก็บเกี่ยวให้เป็นไปเพื่อดำรงชีพเท่านั้น ระเบียบข้อกำหนดในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับป่า เช่น การขนส่ง มักจะเป็นอุปสรรคต่อการขนส่งและการตลาดผลผลิตจากป่าไม้ นโยบายมักจะมีแนวโน้มเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มอุตสาหกรรมป่าไม้มากกว่าการจัดการป่าไม้ของชุมชนซึ่งต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดในการจัดการป่า ระบบการจัดเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมที่ยุงยากและเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานที่นำมาใช้กับแต่ละระยะของห่วงโซ่มูลค่าเพิ่ม การออกใบอนุญาตพิเศษจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ซึ่งมักจะอยู่ห่างไกลจากป่า ทำให้การจัดการผลผลิตป่าไม้เป็นไปด้วยความยุ่งยาก แม้ว่าการเก็บเกี่ยวได้กำหนดไว้ในแผนการจัดการแล้วก็ตาม โดยเฉพาะไม้ แม้ว่าจะกำหนดเวลาการตัดฟันไว้ในแผนการจัดการก็ตาม การออกใบอนุญาตพิเศษ ที่จำเป็นต้องใช้ในการขนส่งไม้และผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้ไปสู่ตลาดอาจต้องได้รับความเห็นชอบหรืออนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับที่อยู่ห่างไกลจากป่า

(๒) **ด้านธรรมาภิบาล (Governance)** ความไม่เข้มแข็งในการจัดการบ้านเมืองที่ดีหรือหลักธรรมาภิบาล นำไปสู่การขาดความโปร่งใสในขั้นตอนต่างๆ ของห่วงโซ่การเพิ่มคุณค่าให้กับผลผลิตป่าไม้ ซึ่งอาจจะนำไปสู่การหาช่องว่างทางระเบียบกฎหมายและการทุจริต ปัจจัยเหล่านี้ได้เป็นข้อจำกัดต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน

(๓) **ด้านธุรกิจ กฎหมายและการเงิน (Business, legal and financial)** ในระดับหมู่บ้าน ศักยภาพในการจัดการธุรกิจมีข้อจำกัด ขาดทักษะการจัดองค์กรผู้ผลิตผลผลิตป่าไม้ที่จะสามารถโน้มน้าวผู้มีส่วนเกี่ยวข้องปรับปรุงกฎระเบียบและการให้บริการแก่สมาชิก ชุมชนมักจะขาดแหล่งทุนสนับสนุนในการเริ่มกิจกรรม (Start-up activities) ธนากรมักจะไม่มั่นใจในการให้กู้ยืมเพื่อการจัดซื้อทรัพย์สินร่วมของกลุ่ม ชุมชนมักจะมีศักยภาพที่จำกัดในการพัฒนาแผนธุรกิจและการพัฒนาตลอดทั้งการนำทักษะทางธุรกิจไปปรับใช้ หรือชุมชนอาจมีความไม่แน่นอนในวิธีดำเนินการค้าทรัพยากรที่เป็นทรัพย์สินร่วมตลอดทั้งการแบ่งปันผลประโยชน์ ชุมชนไม่มีความมั่นใจในการติดต่อกับสถาบันเอกชนตลอดทั้งไม่มีความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อกฎหมายรวมถึงการจัดเก็บภาษี

(๔) **ด้านตลาด (Market)** ชุมชนห่างไกลมักจะประสบความยุ่งยากในการขนส่งผลผลิตสู่ตลาด การเจาะตลาดที่มีอยู่แล้วเป็นเรื่องที่ยุงยาก ไม่มีข้อมูลการตลาดเพียงพอและไม่พร้อมที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถนำผลผลิตออกสู่ตลาดโดยสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ตลาดค้าไม้มักจะถูกปิดเปื้อนอาจโดยนักการเมืองหรือผู้นำอื่น ขาดความโปร่งใส ทำให้ชุมชนประสบความยุ่งยากและไม่

^{๓๔} Chavalvut Chainuvati, *Crop Diversification in Thailand*, <https://www.fao.org>

สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ การทุจริตที่ขยายไปในวงกว้างอาจจะจำกัดความสามารถของชุมชนที่จะคำนวณผลประโยชน์สูงสุดจากไม้ที่เก็บเกี่ยว

(๕) **ด้านวิชาการ (technical)** ชุมชนมักจะขาดทักษะและเครื่องมือทางวิชาการสำหรับการแปรรูปพื้นฐานหรือการเพิ่มมูลค่าในรูปแบบอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบทห่างไกล

(๖) **ระบบราชการ (Bureaucratic)** เจ้าหน้าที่รัฐต่อต้านและไม่ปล่อยให้ประชาชนมีอำนาจในการจัดการป่าไม้ แม้ว่ากฎหมายและระเบียบจะบัญญัติหรือวางไว้แล้วก็ตาม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อชุมชนในการทำการค้าผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์ เจ้าหน้าที่รัฐเรียกร้องผลประโยชน์ตอบแทนในการอนุญาตหรือออกใบอนุญาต ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลตอบแทนที่จะได้รับการค้าผลผลิตป่าไม้ชุมชน (Gilmour, ๒๐๑๕: อ้างใน FAO ๒๐๑๖)

โดยสรุป เกษตรกรรายย่อยและกลุ่มชุมชนที่ต้องการขับเคลื่อนจากการจัดการป่าเพื่อยังชีพไปสู่ทั้งเพื่อการยังชีพและการพาณิชย์ได้พบปัญหาอุปสรรค ตลาดค้าไม้ในหลายประเทศมีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำโดยบริษัทหรือผู้ซื้อที่มีอิทธิพลในการกำหนดราคา นอกจากนี้ การบิดเบือนอย่างรุนแรงมักจะส่งผลกระทบต่อกลไกและการทำหน้าที่ของตลาดค้าไม้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนและเกษตรกรรายย่อย โดยตลาดเอื้อประโยชน์ต่อตัวแสดงที่มีอิทธิพลมากกว่า ทั้งที่ผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์สร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ชัดเจนทั้งต่อท้องถิ่นและระดับชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้ แต่ผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์ยังคงเป็นเรื่องของกลุ่มคนชายขอบ ที่ได้รับความสนใจที่จำกัดทั้งจากภาครัฐและผู้ให้ทุนสนับสนุน^{๓๕}

๒.๓ แนวคิดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรและการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

๒.๓.๑ ที่มาของแนวคิด

๑) ป่าในพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ไทย

ในพุทธประวัติ พระพุทธองค์ได้มีพระชนม์ชีพที่เชื่อมโยงกับป่า ทั้งสถานที่ทรงประสูติ ตรัสรู้ ประทับและเสด็จปรินิพพาน ทุกสถานที่ล้วนแต่เป็นป่าทั้งสิ้น ป่าได้กลายเป็นสถานที่สำคัญตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยเฉพาะเป็นสถานที่ปลอดภัยจากความกดดันและความเจ็บป่วยทางสังคม ชุมชนชนบทไทยได้ใช้ชีวิตร่วมกับป่านับแต่อดีตกาลจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้เกิดการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงเป็นเหตุให้นโยบายป่าไม้ของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไป สรุปได้ว่าจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทยกับป่าไม้อาจแบ่งออกได้ ๔ ระยะ ได้แก่ ๑) ระยะชุมชนอยู่ร่วมกับป่า (Forest-Community Period) ก่อนปี ค.ศ. ๑๙๕๗ หรือก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐; ๒) ระยะบุกรุกป่า (Forest-Invasion Period) ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๕๗ หรือ พ.ศ. ๒๕๐๐ ถึงปี ค.ศ. ๑๙๘๘

^{๓๕} Gilmour, Don, Commercialization of CBF Products, Forty years of community-based forestry: A review of its extent and effectiveness, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, ๒๐๑๖, pp๔๔-๕๐ <http://www.fao.org/๓/a-i๕๔๑๕e.pdf>

หรือ พ.ศ. ๒๕๓๑; ๓) ระยะปิดป่า (Forest-Closure Period) ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๘๙ หรือ พ.ศ. ๒๕๓๒; และ ๔) ระยะชุมชนกลับมาร่วมดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ถึงปัจจุบัน

ระยะชุมชนอยู่ร่วมกับป่า ประชาชนได้มีวิถีชีวิตตามภูมิภาคพื้นที่ถิ่นที่อยู่ห่างไกลจากอิทธิพลของรัฐบาลในกรุงเทพฯ ประชาชนได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบๆ หมู่บ้านตามความต้องการจำเป็น อัตราความหนาแน่นของประชากรอยู่ในระดับต่ำ ประชาชนใช้วิถีชีวิตที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยมาก หมู่บ้านมีวัดในพระพุทธศาสนาที่มีพระจำวัดและให้คำแนะนำทางจิตวิญญาณและการใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชน (Spiritual and communal guidance) พระวัดป่า โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้จาริกไปตามชนบท มีปฏิสัมพันธ์พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านเมื่อได้พบชาวบ้านหรือชาวบ้านต้องการขอรับการช่วยเหลือ (Kamala ๑๙๙๗)

ระยะบุกรุกป่า เกิดขึ้นหลังจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และกองทัพเข้าสู่อำนาจในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ในฐานะที่เป็นนายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ฯ ได้ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจเพื่อผลักดันให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจระบบโลก (Global economy) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของอุตสาหกรรมและการส่งออกผลผลิตเกษตร (Lohmann: ๑๙๙๓, p.๒๐๕) พื้นที่อุดมสมบูรณ์ในที่ราบลุ่มได้ถูกใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว (Mono-crop plantations) ได้มีบริษัทข้ามชาติที่จำหน่ายเมล็ดพันธุ์พืช (Multi-national seed companies) ได้ประโยชน์ทั้งจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในแปลงขนาดใหญ่ (Large plantations) และการทำการเกษตรคู่สัญญา (Contract farming) ระหว่างบริษัทใหญ่กับเกษตรกรรายย่อย ทั้งในด้านการขายเมล็ดพันธุ์ การให้ยืมปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช ทางหลวงหลายเส้นทางได้ถูกก่อสร้างเพื่อต่อต้านกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ซึ่งส่งผลให้เกิดการทำลายป่าเพื่อการก่อสร้างเส้นทาง ประกอบกับสาเหตุจากแรงกดดันจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทำให้เกษตรกรต้องแสวงหาที่ทำกินใหม่ เกษตรกรจากพื้นที่ราบลุ่มได้ย้ายถิ่นไปตามถนนที่สร้างขึ้นใหม่ ได้ขยายที่ทำกินรุกเข้าไปในป่า ขณะเดียวกัน เกษตรกรรายย่อย (Small-scale farmers) ได้ตกเป็นเกษตรกรคู่สัญญาและตกอยู่ในวงจรหนี้สิน เกษตรกรรายย่อยเหล่านี้ได้หาที่ทำกินและบุกรุกป่า (Kamala ๑๙๙๗, pp.๒๒๖-๒๕๑) ด้วยเหตุดังกล่าว ประเทศไทยได้มีอัตราการทำลายป่าอยู่ในระดับสูงและเป็นระยะเวลายาวนาน โดยพื้นที่ป่าได้ลดลงจากร้อยละ ๕๓.๓ ของพื้นที่ประเทศในปี ค.ศ. ๑๙๖๑ หรือ พ.ศ. ๒๕๐๔ ลดลงเหลือร้อยละ ๒๕.๑ ในปี ค.ศ. ๑๙๙๙ หรือปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นเหตุให้รัฐบาลไทยมีนโยบายปิดป่าโดยการแยกชุมชนออกจากป่า^{๓๖}

ระยะชุมชนกลับมาร่วมดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ตาม “พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒” เพื่อให้เกิดเจตคติในการดูแลรักษาและจัดการป่าชุมชนร่วมกับรัฐ เพื่อป้องกันการตัดไม้โดยผิดกฎหมายและการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า เพื่อรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพในป่าให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และคงอยู่เป็นมรดกทางธรรมชาติของ

^{๓๖}Darlington, Susan M., *Buddhist Integration of Forest and Farm in Northern Thailand*, ๒๐๑๙ pp๑-๖

ประเทศและของมนุษยชาติสืบไป และมุ่งหมายเพื่อกำหนดสาระแห่งสิทธิของบุคคลและชุมชนในการอนุรักษ์ ป่าชุมชน ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนทั้งเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้มี “พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒” โดยในมาตรา ๓ บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ มุ่งหมายให้บุคคลและชุมชนได้ประโยชน์จากป่าชุมชน เกิดเจตคติในการดูแลรักษาและจัดการป่าชุมชนร่วมกับรัฐ เพื่อป้องกันการตัดไม้โดยผิดกฎหมายและการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า เพื่อรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และคงอยู่เป็นมรดกทางธรรมชาติของประเทศและของมนุษยชาติสืบไป และมุ่งหมายเพื่อกำหนดสาระแห่งสิทธิของบุคคลและชุมชนในการอนุรักษ์ ป่าชุมชน ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุลและยั่งยืน และในมาตรา ๔ “ป่าชุมชน” หมายความว่า ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐนอกเขตป่าอนุรักษ์ ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ป่าชุมชน ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน และ “ชุมชน” ในที่นี้ หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมาย รวมทั้งช่วยเหลือหรือสนับสนุนการดำเนินการใดๆ อันเป็นประโยชน์ร่วมกันของประชาชนในชุมชนนั้น โดยมีการรวมตัวกันอย่างต่อเนื่อง มีระบบบริหารจัดการในรูปของคณะบุคคลและมีการแสดงเจตนาแทนชุมชนได้^{๓๗}

๒) พระพุทธศาสนากับป่าและการเกษตร

พระครูสุจินนันทกิจ (พระครูสมคิด จรณธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดโป่งคำ ตำบลดู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่านได้นำแนวทางนวัตกรรม (Innovative approach) ในการจัดการผลกระทบที่เกิดจากการทำลายป่า (deforestation) ทั้งต่อสิ่งแวดล้อมและประชาชนที่พึ่งพาสิ่งแวดล้อม พระครูสมคิดได้เสนอเข็มทิศหรือแนวทางจริยธรรม (Moral compass) ที่ช่วยให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกับโลกธรรมชาติได้อย่างมีเอกภาพในอันที่จะดูแลตนเองและชุมชนของตน พระครูสมคิดกล่าวว่า “ป่าเป็นสิ่งจำเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต” เพราะป่าเป็นแหล่งที่มาของน้ำ ดิน อาหาร และองค์ความรู้สำหรับประชาชนผู้ดูแลป่า ป่าไม้ไม่สามารถแยกออกจากชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะการเกษตรกรรมของคนในชนบทที่ใช้ชีวิตอยู่ในป่าและรอบๆ ป่า คำสอนในพระพุทธศาสนาได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวนาเปลี่ยนจากการผลิตธัญพืชที่ทำลายไปสู่สิ่งที่พระครูเรียกว่าเกษตรธรรมะ (Dhammic agriculture) แนวคิดเกษตรธรรมะของพระครูสมคิดได้ประยุกต์หลักพระพุทธศาสนาร่วมกับแนวทางปฏิบัติในเชิงวิทยาศาสตร์และเชิงเศรษฐกิจในการทำการเกษตร โดยอาศัยหลักฆราวาสธรรม ๔ ประกอบด้วย

^{๓๗} ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒, หน้า ๗๒, เล่ม ๑๓๖, ตอนที่ ๗๑ ก, มาตรา ๓ และมาตรา ๔, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สัจจะ (honesty) หมายถึง ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์; ทมะ (tolerance) หมายถึง การฝึกฝน ช่มใจ ควบคุมจิตใจ; ขันติ (patience) หมายถึง ความอดทน เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหว; และ จาคะ (sharing) หมายถึง ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พร้อมทั้งจะร่วมมือ หลักทั้ง ๔ ประการดังกล่าวเป็นหลักคำสอนสำหรับผู้ครองเรือน (อ้างใน Payutto ๑๙๘๕, อ้างใน Darlington ๒๐๑๙) ที่ช่วยให้เกษตรกรเปลี่ยนจากเกษตรแบบทุนนิยม (Capitalist agriculture) ไปสู่เกษตรธรรมะ พระครูสมคิดได้เน้นความสำคัญในการนำหลักสัมมาอาชีวะ (Right Livelihood) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรรคมีองค์ ๘ (Noble Eightfold Path) ตามหลักพระพุทธศาสนา ที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถเพิ่มรายได้พร้อมกับการดูแลเอื้ออาทรต่อทั้งสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและชุมชนของตน ซึ่งสอดคล้องกับ เลสลีย์ สปอนเซล (Leslie Sponsel: ๒๐๑๙ อ้างใน Darlington ๒๐๑๙) ที่ให้คำจำกัดความของระบบนิเวศน์ทางจิตวิญญาณ (Spiritual ecology) ว่า “เป็นเวทีกิจกรรมทางภูมิปัญญาและการปฏิบัติจริง (Intellectual and practical activities) ที่กว้างขวาง ซับซ้อน หลากหลาย และมีพลวัตร ที่ประสานเชื่อมต่อกันระหว่างศาสนาและจิตวิญญาณกับระบบนิเวศน์ สิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมนิยม” ในเวทีดังกล่าว นักเคลื่อนไหวได้ใช้เวทีทางจิตวิญญาณ (Spiritual ecology) เป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเร่งด่วนต่อสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรม (Industrial capitalist societies) ที่เป็นสาเหตุของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้พระสงฆ์ (Buddhist monks) ได้ใช้สาเหตุรากเหง้าของความทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนา ๓ ประการ ได้แก่ ความโลภ (desire) ความโกรธ (anger) และความหลง (delusion) มาวิเคราะห์ปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น และยังได้นำแนวคิดที่ว่าไม่มีสิ่งใดอยู่ตามธรรมชาติอย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นเหตุและปัจจัยซึ่งกันและกัน มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยตา) ตลอดทั้งหลักพรหมวิหาร ๔ (the four sublime virtues) ได้แก่ เมตตา (compassion) กรุณา (loving kindness) มุทิตา (sympathetic) และอุเบกขา (equanimity) ในการนำทางใหม่ให้เกษตรกรได้ทบทวนความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีที่ชุมชนใช้ประโยชน์จากป่า นิเวศน์นิยมทางจิตวิญญาณ (Spiritual ecology) ที่พระสงฆ์ได้ถอดบทเรียนมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ช่วยวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาที่กำลังเผชิญทั้งเกษตรกรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกษตรกรพึ่งพาอาศัย^{๓๘}

๓) การปลูกป่าของเกษตรกรตามศาสตร์พระราช

ศาสตร์พระราช ด้านการจัดการดิน น้ำ ตามแนวทางพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักคิดการจัดพื้นที่เพื่อทำการเกษตรอย่างยั่งยืน เพื่อให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ โดยใช้พื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดตามความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ในด้านภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ชีวภาพ วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม โดยใช้หลักการสร้าง micro climate หรือการสร้างระบบนิเวศระดับย่อยเริ่มตั้งแต่พื้นที่ส่วนบุคคล พื้นที่ชุมชน ไปจนถึงพื้นที่สาธารณะ ให้สอดคล้องกับความ

^{๓๘} Op.cilt, *Buddhist Integration of Forest and Farm in Northern Thailand*, pp-๕

ต้องการของบุคคลและชุมชนในพื้นที่ด้วยการร่วมมือลงแรงให้เกิดความมั่นคงของชุมชนและเป็นสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต การจัดการป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง เป็นแนวทางการอนุรักษ์พร้อมกับฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ที่เกื้อกูลต่อความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยการปลูกพืชในทุกส่วนของพื้นที่รวม ๓ ประเภทที่ก่อให้เกิดประโยชน์ ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) ประโยชน์พอกอยู่ โดยการปลูกไม้เนื้อแข็งอายุยืนเพื่อใช้สร้างบ้านเรือนและเครื่องใช้ในครัวเรือน ตลอดทั้งเป็นทรัพย์สินในอนาคตได้ ไม้กลุ่มนี้ได้แก่ ตะเคียนทอง ยางนา แดง สัก พะยูง ฯลฯ (๒) ประโยชน์พอกิน โดยการปลูกต้นไม้ที่ใช้เป็นอาหารหรือเป็นสมุนไพรได้ เช่น แค มะรุม สะตอ ผักหวาน กล้วย ฯลฯ (๓) ประโยชน์พอใช้ โดยการปลูกพืชโตเร็วเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น เผือก ถั่ว ทำหัตถกรรม และเป็นแนวป้องกันลมได้ เช่น ไม้กระถินเทพ หวาย มะค่าดีควาย ฯลฯ (๔) ประโยชน์พอร่มเย็น การปลูกป่าเพื่อประโยชน์สามอย่างดังกล่าว จะนำไปสู่ความร่มเย็นและทำให้ระบบนิเวศมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น^{๓๙}

นอกจากนี้การปลูกป่าแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามปรัชญาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทยบนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณและความมีเหตุผลเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง รวมถึงการใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีพ เรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” โดยการจัดสรรที่ดินให้เหมาะสมกับการเกษตรผสมผสาน โดยเกษตรกรแบ่งพื้นที่ของตนออกเป็นสัดส่วนร้อยละ ๓๐: ๓๐: ๓๐: ๑๐ แยกเป็น ส่วนแรกร้อยละ ๓๐ พัฒนาเป็นแหล่งเก็บกักน้ำ ส่วนที่สองร้อยละ ๓๐ ใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ส่วนที่สามร้อยละ ๓๐ ใช้เป็นที่ปลูกพืชสวน ไม้ยืนต้นและพืชไร่อย่างผสมผสาน โดยมีวิธีการและชนิดของพืชแตกต่างกันตามสภาพของแต่ละพื้นที่^{๔๐} โดยส่วนที่สามร้อยละ ๓๐ ที่ใช้เป็นที่ปลูกพืชสวน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ตัวอย่างเช่น นายผจญ ธุระพันธ์ เกษตรกรบ้านจุมจัง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้เน้นเกษตรพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เน้นการพึ่งพาตนเอง โดยมีแนวคิดทำ “หลุมพอเพียง” เพื่อพึ่งพาตนเองและเพื่อเป็นบ้านอายุชีวิต หลุมพอเพียงใช้วิธีปลูกพืชหลายอย่างในหลุมเดียว เป็นการปลูกพืชเป็นกลุ่มหรือเป็นบล็อก ขนาดของหลุมเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ เมตร หรือขนาดกว้าง ๘๐-๑๐๐ เซนติเมตร มีการบริหารจัดการสิ่งที่อยู่ในหลุม เริ่มจากการเตรียมพื้นที่ตามขนาดที่กำหนดแล้วปลูกไม้ในหลุมดังกล่าว โดยแต่ละหลุมสามารถปลูกไม้ได้ ๔-๕ ประเภทในหลุมเดียว เพื่อลดภาระการรดน้ำและการปลูกซ้ำ ตลอดทั้งเกื้อกูลต่อการกำจัดศัตรูพืช เพราะพืชทุกชนิดที่อยู่ในหลุมจะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยต้นไม้ในหลุมแยกออกได้ ๕ ประเภท ได้แก่ (๑) ไม้พี่เลี้ยง เป็นพืชที่ให้ร่มเงา เก็บน้ำและความชื้น โดยเฉพาะในฤดูขาดน้ำ พืชที่เป็นไม้พี่เลี้ยง ได้แก่ กล้วยน้ำว่า กล้วยหอม จะช่วยเป็นพี่

^{๓๙} ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์ที่ ๑๑ จังหวัดพิษณุโลก, การประยุกต์ใช้ โลก หนอง นา โมเดล, สำนักงานพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์, สิงหาคม ๒๕๖๓, หน้า ๓, ๗

^{๔๐} อภิชาติ ศรีสอาด, ต้นแบบและแนวคิด.....ไร่นาสวนผสม ๑ ไร่ ได้ ๑ แสน, พิมพ์ครั้งที่ ๒.-กรุงเทพฯ: เพชรนาคา, ๒๕๖๖, หน้า ๔๒-๔๔

เลี้ยงให้พืชที่ไม่ชอบแดดจัดมาก เมื่อได้เครื่องถ้วยให้ตัดทิ้งเพื่อให้แตกหน่อใหม่ขึ้นมาทดแทน (๒) **ไม้ฉลัด** เป็นพืชประเภทที่เอาตัวรอดได้ดี มีระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิตนานพอสมควร เช่น ชะอม ผักหวานป่า มะละกอ เริ่มเก็บผลผลิตตั้งแต่ ๑ เดือนขึ้นไป และสามารถเก็บผลผลิตได้ตลอดเวลา จนกว่าต้นไม้จะตาย (๓) **ไม้ปัญญาก่อน** เป็นพืชล้มลุก ปลูกง่ายแต่ตายเร็ว ต้องคอยปลูกใหม่และต้องดูแลรดน้ำทุกวัน เช่น พริก มะเขือ กะเพรา โหระพา ตะไคร้ ข่า ฟักทอง แตงไทย แตงกวา ผักบุ้งจีน กระบี่ ฯลฯ พืชเหล่านี้เก็บกินได้ตั้งแต่อายุ ๑๕ วัน (๔) **ไม้บ้านาญชีวิต** เป็นพืชผลยืนต้น ใช้เวลาปลูก ๒-๔ ปี หลังจากนั้นสามารถเก็บผลผลิตไว้สำหรับบริโภคหรือจำหน่ายได้ต่อเนื่อง เช่น ขนุน มะม่วง มะนาว กระท้อน น้อยหน่า ละมุด โดยใน ๑ หลุมเลือกปลูกได้เพียงประเภทเดียว ซึ่งแต่ละหลุมจะปลูกพืชที่แตกต่างกัน (๕) **ไม้มรดกลูกหลาน** ซึ่งเป็นไม้ที่คาดหวังในท้ายที่สุดของหลุมพอเพียง เป็นกลุ่มไม้มีค่าที่อายุยืน ใช้เวลาปลูกนาน สามารถเก็บไว้เป็นมรดกให้ลูกหลาน รวมทั้งยังสามารถตัดขายหรือจะเอาไว้ใช้ซ่อมแซมที่อยู่อาศัยก็ได้ ไม้มีค่าเหล่านี้ได้แก่ ประดู่ สักทอง ไม้แดง ยางนา สะเดา พะยูง ชิงชัน เป็นต้น^{๔๑}

๔) แนวคิดแรกเริ่มการจัดการป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ ประการแรก คือเป็นแหล่งให้พลังงานเชื้อเพลิง (fuel) และประโยชน์อื่น (other goods) ที่จำเป็นต่อการตอบสนองความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐาน (Basic needs) ระดับครัวเรือน และชุมชนในชนบท ประการที่สอง เป็นการสร้างแหล่งอาหาร (food) และเสถียรภาพของสิ่งแวดล้อม (Environmental stability) ที่จำเป็นสำหรับการผลิตอาหารอย่างต่อเนื่อง (Continued food production) และประการที่สาม เพื่อสร้างรายได้ (Generation of income) และการจ้างงาน (employment) ในชุมชนชนบท (FAO: ๑๙๗๘) องค์ประกอบทั้งสามด้านดังกล่าวเป็นแนวทางกว้างๆ ในการเชื่อมโยงระหว่างคนกับต้นไม้หรือผลผลิตจากต้นไม้ และเกี่ยวข้องกับคนเป็นอย่างมากในการอาศัยป่าที่มีอยู่ (Existing forests) พร้อมกับการปลูกป่า (reforestation) การจัดการป่าชุมชนได้ถูกนำมาบูรณาการกับการพัฒนาชนบทโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเอง (self-reliant) การจัดการป่าเพื่อพัฒนาชุมชนจึงจำเป็นจะต้องเป็นการจัดการป่าเพื่อชุมชนและต้องเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ป่าชุมชนจึงจำเป็นต้องเริ่มจากประชาชนระดับรากหญ้า (grass roots) (FAO: ๑๙๗๘) ด้วยเหตุนี้ การจัดการป่าชุมชนจึงเป็นเรื่องของการมีส่วนร่วม (participatory) และมุ่งสนองความต้องการจำเป็นของชุมชนในชนบท (Rural needs) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการจำเป็นของคนยากจนในชนบท (The rural poor) อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดด้านประสิทธิภาพ การจัดการป่าไม้ในระยะแรก ประชาชนในชนบทจะอยู่ในฐานะผู้ได้รับการสนับสนุนแนวทางการจัดการมากกว่าที่จะจัดการด้วยตนเอง

๒.๓.๒ ความหมาย

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, ต้นแบบและแนวคิด.....ไร่นาสวนผสม ๑ ไร่ ได้ ๑ แสน, หน้า ๘๘-๙๑

๕) ความหมายของป่าชุมชนและการจัดการป่าชุมชน

กรมป่าไม้ ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน^{๔๒}ว่า “ป่าชุมชน หมายถึงที่ดิน และหรือ ที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการ กิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่ เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการหรือ ดำเนินการดังกล่าว ก็เพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน”

ดังนั้น ป่าชุมชน จึงหมายถึงป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกที่เกิดจากความต้องการ ความสนใจ และความพยายามของชุมชน ที่มีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของป่า ว่ามีความสำคัญต่อ ชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ มีการคุ้มครองและดูแล ตลอดจนกลไกในการจัดการบริหารป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของชุมชน โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและความเป็น ธรรมในการกระจายประโยชน์ มีผู้นำหรือผู้ประสานทำให้เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนเป็น รูปแบบองค์กร ชุมชน หรือองค์กรชาวบ้านเพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุนจาก ภายนอกชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชุมชน จัดการป่าชุมชน บรรลุตามวัตถุประสงค์และ เป้าหมายที่วางไว้^{๔๓}

องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้ให้คำจำกัดความของการจัดการ ป่าชุมชนหรือการป่าไม้ชุมชน (Community forestry) ว่า เป็นสภาวะการณ์ที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับ ประชาชนในท้องถิ่นในกิจกรรมการป่าไม้ สภาวะการณ์ดังกล่าวรวมถึง ป่าที่ปลูกขึ้นเพื่อนำไม้มาใช้ ประโยชน์ (woodlots) ในพื้นที่ที่ขาดไม้หรือผลผลิตจากป่าอื่นๆ เพื่อสนองความต้องการจำเป็นของ ท้องถิ่น รวมทั้งการปลูกต้นไม้ในพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อสร้างรายได้และการแปรรูปของผลผลิตจากป่า ในระดับครัวเรือน ช่างศิลป์ หรืออุตสาหกรรมขนาดย่อมเพื่อสร้างรายได้ ตลอดไปจนถึงกิจกรรมอื่น ในการดำรงชีวิตของชุมชนโดยอาศัยป่า (FAO ๑๙๗๘) นอกจากนี้ ยังมีคำจำกัดความพื้นฐานของการ จัดการป่าชุมชน (Community forestry) ที่ได้จากการประชุมปฏิบัติการอื่นดังนี้

การจัดการป่าชุมชนหมายถึงสภาวะการณ์ที่ชุมชนมีสิทธิ (rights) ที่จะจัดการป่าที่ตนเองพึงพา อาศัย ด้วยทัศนคติที่จะปรับปรุงสภาวะความเป็นอยู่ (Living conditions) ของชุมชนนั้น (Fern, minutes, ๒๐๑๔, อ้างใน Michel Merlet ๒๐๑๕)

การจัดการป่าชุมชนหมายถึงการปฏิบัติและปทัสฐานของประชาชนและองค์กรของชุมชน ใน การดูแลผืนป่าที่ชุมชนของตนครอบครองและมีสิทธิในป่านั้น คำจำกัดความนี้ รวมถึง บุคคล ครอบครัว ชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับป่า ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่า การล่าสัตว์ การผลิต การแปรรูป ฯลฯ กิจกรรมดังกล่าวตกอยู่ภายใต้สิทธิของปัจเจกบุคคลและผู้ถือ

^{๔๒} อ้างแล้ว, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, หน้า ๑๕

^{๔๓} อ้างแล้ว, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, หน้า ๑๕

ประโยชน์ร่วมกัน สิทธิเหล่านี้มีลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น สิทธิในการใช้ทรัพยากร รวมทั้งสิทธิในการจัดการและปฏิบัติการ เช่น การตั้งกฎเกณฑ์และข้อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามที่ดินที่จัดการโดยชุมชน (Merlet และ Fraticelli, ๒๐๑๔ อ้างใน Michel Merlet, ๒๐๑๕)

การจัดการป่าชุมชนหมายถึงสภาวะการณ์ที่ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการเข้าถึง ใช้ จัดการ และดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้เป็นไปตามข้อตกลงของสถาบันในชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็น รูปแบบการปกครอง ระบบกฎหมาย และระบบการลงโทษ เช่นเดียวกับการมีกลไกสำหรับการมีส่วนร่วม ตลอดทั้งการแบ่งปันผลได้ผลเสียร่วมกัน (Cost and benefits sharing) เหนือสิ่งอื่นใด สิทธิเหล่านี้รวมถึงการกระทำร่วมกัน (Collective action) ที่ก่อตั้งขึ้นโดยชุมชนในการจัดการและการอนุรักษ์ป่า ต้นไม้และทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไป (Elias, ๒๐๑๔ อ้างใน Michel Merlet)^{๔๔}

ความหมายโดยรวมของการจัดการป่าชุมชน สรุปได้ดังนี้

- (๑) สภาวะการณ์ที่ชุมชนมีความใกล้ชิดกับป่าและมีสิทธิที่จะจัดการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรในป่าที่ตนเองพึงพาอาศัยเพื่อปรับปรุงสภาวะความเป็นอยู่
- (๒) มีปทัสถานหรือหลักปฏิบัติที่เกิดจากข้อตกลงของประชาชน สถาบันหรือองค์กรของชุมชน ในการดูแลพื้นที่ป่าที่ชุมชนของตนครอบครองและมีสิทธิในป่านั้น
- (๓) ปทัสถานหรือหลักปฏิบัติตามข้อ ๒ จะต้องสอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของชุมชน และไม่ขัดหรือแย้งกับรูปแบบการปกครอง ระบบกฎหมาย และระบบการลงโทษตามกฎหมาย
- (๔) มีกลไกสำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดทั้งการแบ่งปันผลได้ผลเสียจากป่าร่วมกันทั้งในส่วนที่ปลูกขึ้นและในส่วนที่เป็นผลผลิตจากป่าเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น

๒.๓.๔ องค์ประกอบสำคัญของการจัดการป่าของเกษตรกรและชุมชน

ปัจจัยสำคัญของป่าชุมชน ในอดีตที่ผ่านมา มีการแยกจากกันโดยสิ้นเชิงระหว่างการป่าไม้ (forestry) และการเกษตรกรรม (agriculture) โดยเขตป่าดั้งเดิมได้เน้นเฉพาะต้นไม้ที่อยู่ในเขตป่า โดยต้นไม้ที่ปลูกผสมผสานกับเกษตรกรรมในหมู่บ้านให้ถือว่าเป็นผลผลิตทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม มีต้นไม้ที่ไม่จัดอยู่ในทั้งสองระบบดังกล่าวได้ถูกละเลยหรือไม่ได้สังเกต ต่อมาราวกลางคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ ได้ปรากฏชัดว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาเฉพาะด้านอุตสาหกรรมนั้นไม่สามารถตอบสนองความเป็นอยู่ของประชาชนได้แต่กลับทำให้ประชาชนตกอยู่ในสภาวะความยากจนมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้แนวคิดในการพัฒนาในระยะต่อมาจึงหันไปให้ความสนใจต่อการพัฒนาชนบทเพื่อสนองความต้องการจำเป็นพื้นฐานของประชาชน (Basic needs) (FAO, July ๑๙๗๙) และส่งผลต่อการให้ความสำคัญในการพึ่งพาป่าไม้และต้นไม้ของประชาชน โดยเฉพาะการใช้ไม้เป็นพลังงานเชื้อเพลิงสำหรับชุมชนที่ยากจนซึ่งส่งผลต่อการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลให้องค์การอาหารและเกษตรกรรมได้จัดประชุมหลายครั้งในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๗๘ เกี่ยวกับการจัดการป่าไม้เพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

^{๔๔} Michel Merlet, Community forests, Document for Discussion between FERN and its Partners, June ๒๐๑๕ pp๓ and ๖

(Forestry for Local Community Development: FAO๑๙๗๘) และได้เริ่มดำเนินการแผนงานโครงการเพื่อยกระดับความตื่นตัวในสำคัญของการป่าไม้ชุมชน (Community forestry) และในระยะเดียวกันธนาคารโลก (World Bank) ได้เปลี่ยนนโยบายเกี่ยวกับป่าไม้จากเพื่อการอุตสาหกรรม (Industrial forestry) ไปสู่การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (Environmental protection) และสนองความต้องการพื้นฐานของท้องถิ่น (Meeting local needs) ตลอดทั้งได้มีการส่งเสริมให้มีการวิจัยป่าไม้เพื่อเกษตรกรรม (Agroforestry) ในปี ค.ศ. ๑๙๗๗ ตลอดทั้งได้มีการประชุมป่าไม้โลกในปี ๑๙๗๘ ที่เกิดแนวคิดป่าไม้เพื่อประชาชน (Forests for People) ที่สนับสนุนแนวคิดการจัดการป่าของชุมชน (Community forestry)

๒.๓.๕ กระบวนการ/วิธีการ

๑) แนวคิดการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

(๑) ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำว่า“การมีส่วนร่วม”ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายและมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่ของแนวคิด หลักการ กระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ

ถวิลวดี บุรีกุล^{๔๕}กล่าวว่า“การมีส่วนร่วม”หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ตัดสินใจและปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ร่วมติดตามประเมินผลและรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงประชาชนชุมชนและเครือข่ายทุกรูปแบบในพื้นที่

ณรงค์ ณ เชียงใหม่^{๔๖} กล่าวว่า การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับออกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า“เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า“การเมินเฉย (Apathy)” ฉะนั้น คำว่ามีส่วนร่วมตามความหมายข้างต้น จึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจ ไม่ว่าเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตาม และไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ห่วงใย ก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้ และยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า“การมีส่วนร่วมของประชาชน” หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็น

^{๔๕} ถวิลวดี บุรีกุล, การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ, (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙), หน้า ๖๗

^{๔๖} ณรงค์ ณ เชียงใหม่, การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, (วารสารรัฐสมิต : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๙), หน้า ๔๑.

เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้นิยามคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ไว้ เช่น เจมส์ แอล เครยัน ได้กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่รวบรวมเอาความห่วงกังวล ความต้องการและค่านิยมต่างๆของสาธารณชนไว้อยู่ในกระบวนการตัดสินใจของรัฐและเอกชน เป็นการสื่อสารสองทาง และเป็นการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเพื่อการตัดสินใจที่ดีกว่าและที่ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน

พีระ พรนวม^{๔๗} ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองและการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ร่วมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

ประพันธ์ สร้างเพชร^{๔๘} ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในรายงานการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย การจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลตามนโยบายแผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นจากการพัฒนามาจากข้างล่าง แทนวิธีการพัฒนาจากนโยบายเบื้องบน จุดเริ่มต้น คือ การกระจายอำนาจของการวางแผนจากส่วนกลางไปเป็นการวางแผนส่วนภูมิภาค เมื่อพิจารณาในส่วนหนึ่งของเนื้อหาของการมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรมีเนื้อหาดังนี้ คือ

- ๑) การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
- ๒) การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหามาได้ในพื้นที่

^{๔๗} พีระ พรนวม, ศรียาต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙), หน้า ๓๒-๓๓.

^{๔๘} ประพันธ์ สร้อยเพชร, การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙), หน้า ๖๖.

- ๓) การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
- ๔) การแก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน
- ๕) การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม
- ๖) การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีความหมายใน ๒ ลักษณะ คือ

๑) การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม ประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

๒) การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็นอีก ๒ ประเภท คือ ๑) การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาและ ๒) การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (Empowerment) ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิง (Gender) ในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

(๒) การมีส่วนร่วมจากฐานของสิทธิมนุษยชน^{๔๙}

หลักการมีส่วนร่วมและครอบคลุมคนทุกกลุ่ม (Participation and Inclusion) หลักสำคัญของกรอบสิทธิมนุษยชนสากลได้กล่าวถึงสิทธิของประชาชนในการที่จะมีส่วนร่วม (to participate) มีส่วนช่วย (contribute to) และสิทธิที่จะได้รับประโยชน์จากการพัฒนาในด้านความเป็นพลเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในทุกด้านจะเป็นที่รับรู้ของทุกภาคส่วน

^{๔๙} UNDP, Human Rights Based Approach in Development, pp๗-๘

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงมิได้มีความหมายเพียงการเป็นเจ้าของโครงการ (ownership) และความยั่งยืนของการพัฒนา (sustainability) เท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึงสิทธิที่จะตระหนักในผลกระทบเชิงลึก (profound consequences) ในการออกแบบและดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ดังนั้น สิทธิในการมีส่วนร่วมจึงหมายความว่าความรวมถึงการเข้าถึงกระบวนการตัดสินใจ (access to decision-making) และการใช้อำนาจในการดำเนินการ (exercise of power)

หลักการมีส่วนร่วม (participation) และครอบคลุมคนทุกกลุ่ม (inclusion) หมายความว่า ประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าร่วมในสังคมอย่างเต็มศักยภาพของตน (the maximum of their potential) และการมีส่วนร่วมนั้นจำเป็นจะต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยสนับสนุน (supportive environment) ให้ประชาชนสามารถพัฒนาและแสดงออกซึ่งศักยภาพ (full potential) และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (creativity) ของตนอย่างเต็มความสามารถ

ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงต้องมีความพร้อมที่จะรับผิดชอบ (accountability) และยึดหลักนิติธรรม (the Rule of Law) ในการที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดยมีความรับผิดชอบเบื้องต้นในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้ประชาชนเข้าถึงสิทธิมนุษยชน (human rights) และมีหน้าที่ที่จะสร้างหลักประกันในการเคารพบรรทัดฐานและหลักการที่สามารถบูรณาการกับธรรมาภิบาล (governance) และการกำหนดนโยบาย (policy-making) ในทุกระดับ หลักความรับผิดชอบ (the principle of accountability) มีความสำคัญต่อการสร้างหลักประกันที่จะก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนา หลักความรับผิดชอบเป็นมูลค่าเพิ่มที่ชัดเจนที่ได้มาจากการพัฒนามนุษยชน ทำให้การพัฒนาบนฐานของสิทธิมนุษยชน (Human rights-based development) มีความแตกต่างจากการจัดทำแผนงานโครงการพัฒนาแบบดั้งเดิม (traditional development programming) ทั้งนี้เพราะกระบวนการพัฒนามนุษยชนไม่เพียงแต่ค้นหาปัญหาและความต้องการของประชาชนเท่านั้น แต่ยังตระหนักถึงประชาชนในฐานะพลเมืองที่มีบทบาทในการพัฒนา (active subjects) มากกว่าการเป็นผู้รับผลการพัฒนา (passive subjects) การที่ประชาชนมีบทบาทในการพัฒนา ประชาชนมีสิทธิเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ (claim-holders) ต่อรัฐอันเป็นการสร้างภาระหน้าที่ให้รัฐ (duties) และข้อผูกพัน (obligations) ที่หน่วยงานต่างๆ ของรัฐจะต้องสร้างความมั่นใจว่าประชาชนได้รับการตอบสนองความต้องการจำเป็นที่ประชาชนเรียกร้อง การกำหนดว่าหน่วยงานรัฐหน่วยงานใดมีหน้าที่รับผิดชอบ (duty holder) จะเป็นส่วนสำคัญที่จะบูรณาการเข้ากับการพัฒนาแผนงานโครงการ (program development)

ความรับผิดชอบของภาครัฐจำเป็นต้องให้ความสำคัญคุ้มครองประชาชนด้วยความยุติธรรม หลักนิติธรรม (the Rule of Law) จึงหมายความว่าความรวมถึงการหาข้อยุติหรือทางออกเมื่อมีประชาชนกลุ่มต่างๆ ต่างแข่งขันกันอ้างสิทธิของกลุ่มตน การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมเพื่อเรียกร้องให้ปรับปรุงแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชน ตลอดจนการให้ความเป็นธรรมต่อการเรียกร้องให้กระจายหรือจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์สาธารณะตลอดทั้งภาระที่เกิดขึ้นจากนโยบายแต่ละด้าน

สิทธิของประชาชนจะต้องได้รับความคุ้มครองโดยกฎหมาย ความขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิระหว่างประชาชนจึงไม่อาจยุติได้ด้วยดุลยพินิจตามอำเภอใจของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากแต่จะต้องอาศัยคำพิพากษา (adjudication) ในกระบวนการยุติธรรมที่มีความความสามารถและรอบรู้ (competent) ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (impartial) และเป็นอิสระ (independent) หลักปฏิบัติเหล่านี้จะสร้างความมั่นใจในความเสมอภาคและเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย นอกจากนี้ การกำหนดประเด็นไต่สวนจะต้องมีความชัดเจน มีความเฉพาะเจาะจง เป็นไปตามข้อบัญญัติของกฎหมาย และประกาศผลการตัดสินโดยเปิดเผย

ประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายโดยเท่าเทียมกันตามหลัก “บุคคลทุกคนมีความเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย” (All persons are equal before the law) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมย่อมเสี่ยงที่จะประสบความล้มเหลวหากรัฐหรือสังคมนั้นปราศจากหลักกฎหมายที่ดี ไม่มีตุลาการที่เป็นอิสระและมีความซื่อสัตย์ หลักนิติธรรมจึงช่วยสร้างความมั่นใจที่ว่า “ไม่มีผู้ใดอยู่เหนือกฎหมาย” (No one is above the law) ซึ่งจะไม่มีการละเว้นโทษต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชน

(๓) การมีส่วนร่วมจากฐานทรัพยากรชุมชน^{๔๐}

การพัฒนาชุมชนจากฐานทรัพยากรของชุมชน (Asset Based Community Development: ABCD) เป็นการพัฒนายอย่างยั่งยืนที่ขับเคลื่อนโดยชุมชน (sustainable community-driven development) นอกเหนือจากการระดมชุมชนใดชุมชนหนึ่งแล้ว ยังให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงระหว่างฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น (micro-assets) กับสภาพแวดล้อมระดับมหัพภาค (macro-environment) หลักสำคัญของการพัฒนาชุมชนจากฐานทรัพยากรของชุมชน คือการที่ชุมชนสามารถขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาตนเองโดยการค้นหาและระดมทรัพยากรที่มีอยู่หากแต่ชุมชนไม่ได้ตระหนัก อันจะเป็นการตอบสนองต่อปัญหาที่ท้าทายและเป็นการก่อให้เกิดการปรับปรุงสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น

แนวทางการใช้ฐานทรัพยากรในการพัฒนา (Asset Based Approach) เป็นการพัฒนาชุมชนโดยใช้ฐานทรัพยากร (สินทรัพย์) ที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนทั้งระดมปัจเจกบุคคล สมาคม และสถาบัน ให้มาร่วมกันตระหนักและพัฒนาความเข้มแข็งของตน การพัฒนาชุมชนจากฐานทรัพยากรชุมชนมีความแตกต่างจากการพัฒนาชุมชนบนฐานของการขาดดุล (Deficit Based Approach) ที่มุ่งเน้นเพียงแต่การค้นหาปัญหาและความต้องการและให้บริการสนองความต้องการของชุมชน (identifying and servicing needs) เท่านั้น

^{๔๐} Nurture Development, Asset Based Community Development (ABCD), <https://www.nurturedevelopment.org/asset-based-community-development/> (Retrieved on November ๒๑, ๒๐๒๑)

จุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาชุมชนจากฐานทรัพยากรของชุมชน จะใช้เวลาในการค้นหาทรัพยากรหรือสินทรัพย์ (assets) ทั้งในระดับบุคคล (individuals) สมาคม (associations) และสถาบัน (institutions) ที่ประกอบขึ้นเป็นชุมชน ทรัพยากรหรือสินทรัพย์ที่ค้นหาจากปัจเจกบุคคลว่ามีความสอดคล้องกับประชาชนหรือกลุ่มคนที่มีความสนใจ (interest) หรือความต้องการจำเป็น (need) ที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม กฎเกณฑ์สำคัญคือการเริ่มต้นที่จะใช้ทรัพยากรหรือสินทรัพย์ที่มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว จากนั้นนำไปสู่การทำงานร่วมกันที่จะสร้างหรือพัฒนาต่อยอดจากทรัพยากรหรือสินทรัพย์ที่ค้นหาได้นั้น

วิธีการสำคัญประการแรกของกระบวนการพัฒนาชุมชนจากฐานทรัพยากรของชุมชน คือการพัฒนาจะต้องเริ่มต้นที่การให้การยอมรับประเภทและหมวดหมู่ของทรัพยากรหรือสินทรัพย์ที่สามารถจะเปิดเผยและค้นหาได้ในที่ใดที่หนึ่งหรือหลายที่ในชุมชน เมื่อมีการประยุกต์ใช้หลักการพัฒนาชุมชนจากฐานทรัพยากรของชุมชน ชุมชนจะไม่ติดอยู่กับการค้นหาปัญหาและความต้องการที่มีจำนวนมากและซับซ้อน แต่ชุมชนจะสามารถค้นหาเครือข่ายเชื่อมโยงที่มีศักยภาพและมีความหลากหลายทั้งในด้านพรสวรรค์หรือทักษะพิเศษ (gifts) และทรัพยากรหรือสินทรัพย์ (assets) แต่ละชุมชนจะมีชุดทักษะและความสามารถที่เป็นเอกลักษณ์เป็นการเฉพาะที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

กระบวนการพัฒนาชุมชนจากฐานทรัพยากรของชุมชน ได้แยกหมวดหมู่ทรัพยากรหรือสินทรัพย์ออกเป็น ๕ กลุ่ม ได้แก่ ปัจเจกบุคคล สมาคม สถาบัน สถานที่ และเครือข่ายเชื่อมโยง

ระดับปัจเจกบุคคล (individuals) เชื่อว่าทุกคนในชุมชนมีทรัพยากรหรือสินทรัพย์ (assets) พรสวรรค์หรือทักษะพิเศษ (gifts) และทักษะ (skills) โดยชุมชนจะต้องค้นหาและยอมรับในพรสวรรค์หรือทักษะพิเศษและสินทรัพย์ของปัจเจกบุคคล การพัฒนาชุมชนไม่สามารถบรรลุความสำเร็จได้เฉพาะจากการค้นหาปัญหาและความต้องการซึ่งเป็นการพัฒนาแบบเสียดุลที่สนองประโยชน์ต่อสถาบันเท่านั้น แต่การค้นหาพรสวรรค์และสินทรัพย์ที่มีอยู่ในชุมชนจะทำให้ชุมชนมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สมาคม (associations) การรวมตัวกันของชุมชนจะช่วยให้สามารถค้นพบพรสวรรค์ของกันและกัน การรวมตัวของประชาชนเป็นกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ (informal groups) เช่นการรวมตัวกันเป็นชมรม (clubs) ที่ทำงานเพื่อผลประโยชน์หรือความสนใจร่วมกัน (common interest) เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการระดมทรัพยากรของชุมชน (community mobilization) ประชาชนในชุมชนมิได้ทำหน้าที่ควบคุมทรัพยากรในชุมชน หากแต่เป็นการรวมตัวกันด้วยความสมัครใจตามความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน

สถาบัน (institutions) เป็นระบบองค์กรแวดล้อมพรสวรรค์หรือทักษะพิเศษและสินทรัพย์ บุคคลเหล่านี้มีเงินเดือนและเป็นมืออาชีพที่มีการรวมตัวกันเชิงโครงสร้างที่เรียกว่าสถาบัน องค์กรเหล่านี้ ได้แก่ หน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ในภาครัฐ (Government agencies) ตลอดทั้งธุรกิจภาคเอกชน (private business) รวมถึงโรงเรียนในชุมชน เป็นต้น สถาบันเหล่านี้นับเป็นแหล่ง

ทรัพยากรที่มีคุณค่า (valuable resources) สินทรัพย์ของสถาบันเหล่านี้จะช่วยให้ชุมชนสามารถเข้าถึงหรือได้มาซึ่งทรัพยากรที่มีค่าและสร้างความรู้สึกร่วมรับผิดชอบในความเป็นพลเมือง (a sense of civic responsibility)

ที่ตั้งชุมชนเป็นฐานสินทรัพย์ (Place based assets) การที่ประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดที่หนึ่งก็ด้วยเหตุผล ตัวอย่างของสินทรัพย์ในชุมชนได้แก่ ที่ดิน อาคาร มรดกทั้งที่เป็นวัตถุและเป็นวัฒนธรรมประเพณี พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ป่า ทุกที่ที่ประชาชนเลือกที่จะอยู่อาศัยย่อมมีเหตุผลตราบดีที่ประชาชนยังคงตั้งถิ่นฐานในที่นั้น แสดงว่าพื้นที่นั้นยังคงมีสินทรัพย์ที่ช่วยประกอบการตัดสินใจในการเลือกที่จะเลือกตั้งถิ่นฐาน สถานที่นั้นอาจเป็นศูนย์กลางของทรัพยากรธรรมชาติ (a venter of natural resources) เป็นศูนย์กลางของกิจกรรม (a hub of activity) พักะในการดำรงชีวิต (living skills) มีการเชื่อมโยงกับภายนอก (transit connection) หรือตลาด (marketplace) ไม่ว่าสถานที่นั้นจะมีความแข็งแกร่งเพียงใดก็ตาม ประชาชนในชุมชนจะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดที่สุดที่จะเข้าใจ

การติดต่อเชื่อมโยง (connections) ปัจเจกบุคคลจะติดต่อเชื่อมโยงเข้ากับชุมชน การพัฒนาจากฐานทรัพยากรหรือสินทรัพย์ของชุมชนให้การยอมรับว่าการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนทักษะพิเศษหรือพรสวรรค์ตลอดทั้งสินทรัพย์จะก่อให้เกิดการติดต่อเชื่อมโยง โดยการติดต่อเชื่อมโยงดังกล่าวจะเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญของชุมชน คนที่มีพรสวรรค์ในการค้นหาและสร้างการติดต่อเชื่อมโยงเหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็นผู้เชื่อมโยงติดต่อ (connectors) การที่จะค้นหาบุคคลดังกล่าว จำเป็นจะต้องใช้เวลาซึ่งปกติแล้วจะดำเนินการโดยการสร้างความสัมพันธ์ (building relationships) เป็นรายบุคคลทีละคน ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationships) เครือข่าย (networks) และความเชื่อมั่น (trust) จะช่วยก่อตัวให้เกิดทุนทางสังคม (social capital) ของชุมชน การพัฒนาชุมชนจากฐานทรัพยากรของชุมชนได้ให้ความสำคัญต่อคุณค่าของสินทรัพย์เหล่านี้ ตลอดทั้งเป็นการประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติในการสร้างความสัมพันธ์เพื่อเพิ่มคุณค่าของต้นทุนทางสังคม (social capital)

(๔) กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงกระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

อคิน รพีพัฒน์^{๕๑} ได้นำแนวคิดของไพรัตน์ เตชะรินทร์ มาสรุปถึงการมีส่วนร่วมว่า บุคคลกลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ควรมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

๑) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน

^{๕๑} อคิน รพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข, ๒๕๕๙), หน้า ๑๗

๒) ร่วมคิด และสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน

๓) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อจัดปัญหาและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน

๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

๘) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

นอกจากนั้น อคิน รพีพัฒน์ ยังได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

Cohen, J.M. & Uphoff, N.T.^{๕๒} กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นประกอบ ด้วย

๑) การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

๒) การดำเนินงาน

๓) การใช้บริการจากโครงการ

๔) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

นอกจากนั้นยังได้จำแนกชนิดของการมีส่วนร่วมเอาไว้ ๔ ประเภท ได้แก่

๑) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจ (Decision making) ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้องการตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องที่ต้องดำเนินไปเรื่อยๆ ตั้งแต่การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

^{๕๒} Cohen, J.M., & Uphoff, N.T.. Rural development participation: Concept and measures for project design, implementation and evolution, rural development committee center for international studies, New York: Longman, ๒๐๑๕, P.๕๖.

๒) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการ (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจำทำประโยชน์ด้วยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและงบประมาณ และการขอความช่วยเหลือ

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ อันเกิดจากโครงการนั้นๆ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้วยังต้องพิจารณาการกระจายผลประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลในสังคมด้วย

๔) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผลโครงการ (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่ต้องสังเกต คือ ความคิดเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

ณรงค์ ฤ เชียงใหม่^{๕๓} กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

๑) การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ ประชาชน ขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วมและเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหาก็กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

๒) การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็นการสร้างแนวกว้างๆ และเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

๓) การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ นำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันของผู้เข้าร่วมและเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คน จึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน

๔) การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจว่าความพยายาม และกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนพวกเขา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

^{๕๓} อ้างแล้ว, การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๖๗-๖๘.

ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามทีกล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้นการตัดสินใจ (Decision making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการ ในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

ความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมีอย่างหลากหลาย มีกระบวนการที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑) การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการแนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรที่จะต้องใช้

๓) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม

๕) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ทันที

สรุปแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชุมชน ดังกล่าว มีความสำคัญต่อการที่ชุมชนจะนำกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องอาศัยความรักและความเอาใจใส่ต่อมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้น เพราะถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการที่เหมาะสมแล้ว มรดกทางวัฒนธรรมย่อมเกิดความเสียหายและอาจถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเพื่อให้เกิดผล ต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึงวิธีการดำเนินชีวิตค่านิยม ประเพณีทัศนคติของบุคคลเพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม เพราะกลุ่มคนในชุมชนมีความแตกต่างกันในลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจและการได้รับข้อมูลข่าวสาร ทั้งนี้การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยสรุปมีขั้นตอนทั้งสิ้น ๕ ขั้นตอนคือ ๑) การวิเคราะห์ - สังเคราะห์ปัญหาของชุมชน ๒) การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต ๓) การกำหนดกิจกรรม ๔) การดำเนินกิจกรรมและ ๕) การประเมินผลกิจกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเข้ามามีส่วน

ร่วมที่ให้ความสำคัญโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกเท่านั้น

(๕) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน^{๕๔}

ป่าชุมชนคือแนวความคิดในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้เพื่อให้ป่าชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการลดความขัดแย้งระหว่างคนกับป่าไม้ และคนกับคนด้วยกันเอง ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติเพื่อการผลิตอย่างสมดุลและยั่งยืน ด้วยการวางรากฐานการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการป่าไม้และการเกษตร การอยู่อาศัย อย่างเหมาะสมและกลมกลืน รวมทั้งการผสมผสานการผลิตด้านการเกษตรและการป่าไม้ในพื้นที่เดียวกันในรูปแบบของระบบวนเกษตรที่ผสมผสานวิถีชีวิตของชนบทที่สงบสุขอย่างแท้จริง

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน ประกอบด้วยหลักการสำคัญ ดังนี้

๑) ป่าชุมชนเป็นป่าที่ได้รับการฟื้นฟูและจัดการโดยชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์จากผลิตผลจากป่าได้อย่างยั่งยืน และตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน รวมทั้งเพื่อรักษาระบบนิเวศของป่า ตามกฎเกณฑ์ที่ชุมชนกำหนด

๒) ชุมชนถือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาป่าไม้ทุกรูปแบบ เพราะคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีวัฒนธรรมและความเชื่อร่วมกัน ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการสร้างสำนึกของชุมชนบนพื้นฐานของความคิดร่วมกัน และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การดำเนินงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

๓) องค์กรชุมชนคือกลไกในการจัดการป่าชุมชนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยการหามาตรการและออกกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชน เพื่อรองรับการจัดการของชุมชนเอง

๔) การดำเนินงานร่วมกันระหว่างประชาชนและภาครัฐจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาแบบประชารัฐ

๒.๓.๖ การประยุกต์ใช้

๒) การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย^{๕๕}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มีพระราชดำริให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยพยายามเปลี่ยนราษฎรจากสถานภาพผู้บุกรุกทำลายป่าให้กลายมาเป็นผู้อนุรักษ์ทรัพยากรป่า ด้วยทรงตระหนักถึงการพึ่งพาของคนและป่า ดังนั้น ในการที่คนจะอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน ทรงมีแนวพระราชดำริ ดังนี้

^{๕๔} อ้างแล้ว, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, หน้า ๓๓-๓๕

^{๕๕} อ้างแล้ว, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, หน้า ๓, ๑๔, ๒๐

๑. จัดจำแนกความเหมาะสมการใช้ที่ดินตามลักษณะโครงสร้างของดิน การพัฒนาชุมชน ต้องคำนึงถึงการจัดพื้นที่อย่างเหมาะสมแก่ราษฎร ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชน พื้นที่ทำกินหรือพื้นที่เพาะปลูก และพื้นที่อนุรักษ์

๒. ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ โดยให้ราษฎรปลูกพืชเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วยเพื่อจะได้พึ่งตนเองได้

๓. ส่งเสริมให้ราษฎรมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปลูกป่า และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง นอกจากการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้แก่ราษฎรเพื่อเพิ่มรายได้ ให้ราษฎรมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปลูกป่า ให้ตั้ง “ป่าไม้หมู่บ้าน” เพื่อให้ราษฎรเพาะต้นกล้าให้แก่ราชการอันจะเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อกัน

๔. ส่งเสริมการศึกษา เพื่อให้ราษฎรมีความรู้ เมื่อชาวบ้านมีการศึกษา มีความรู้ ย่อมเกิดความเข้าใจ เกิดสำนึกทางสังคม และสำนึกในทางอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นผลต่อเนื่องตามมา

๕. เสริมสร้างคุณธรรมและจิตสำนึก งานด้านอนุรักษ์ป่าไม้และต้นน้ำลำธารจะประสบผลดี มีความต่อเนื่อง และรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้ได้อย่างยั่งยืนเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับคุณธรรมและจิตสำนึกของชาวบ้านเป็นสำคัญ เพราะแม้จะมีการปลูกป่า ปลูกต้นไม้ มากมายเพียงไร ห่วงบประมาณสักเท่าใด มีวิทยากร มีระบบทันสมัยเพียงไร หากชาวบ้านในพื้นที่ไม่ร่วมมือ ไม่เห็นด้วย งานในพื้นที่ย่อมยากที่จะประสบความสำเร็จ

กรมป่าไม้ ได้วิเคราะห์องค์ประกอบที่เป็นสาระสำคัญของป่าชุมชน อย่างน้อย ๓ ประการ คือ

(๑) มีพื้นที่สำหรับให้ราษฎรในชุมชนจัดการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ร่วมจัดการในกิจกรรมด้านป่าไม้ เพื่อประโยชน์ของราษฎรในชุมชน

(๒) มีราษฎรในชุมชนเข้าไปจัดการ (นอกพื้นที่ป่าไม้) หรือได้รับอนุญาตให้ร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่จัดการ (ในพื้นที่ป่าไม้) อย่างต่อเนื่องเพื่อประโยชน์ของราษฎรในชุมชน

(๓) มีการรับประโยชน์จากป่าสนองกับความต้องการของราษฎรในชุมชนตามหลักการของความยั่งยืน ซึ่งอาจสอดคล้องกับวิถีชีวิตของราษฎรในชุมชนนั้นๆ ด้วย

๓) ประเภทของป่าชุมชนในประเทศไทย^{๕๖}

ป่าชุมชนได้มีวิวัฒนาการในประเทศไทยมานานแล้ว ทั้งในส่วนของประชาชนที่ได้มีวิธีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ เพื่อประโยชน์ของชุมชนในรูปแบบต่างๆ และทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐที่ได้มีการส่งเสริมและจัดพื้นที่ให้ประชาชนเพื่อการใช้ประโยชน์ส่วนรวม ทำให้สามารถแบ่งประเภทป่าชุมชนออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ **ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม** คือป่าชุมชนที่ประชาชนได้มีการดูแลรักษามาแต่เดิมตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และ**ป่าชุมชนแบบพัฒนา** คือป่าชุมชนที่ประชาชนได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งขึ้น เพื่อประโยชน์ของชุมชนตามนโยบายของรัฐบาลในช่วงต่างๆ

^{๕๖} อ่างแล้ว, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, หน้า ๒๐

๔) ปัญหาการจัดการป่าชุมชน

ปัญหาการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นรายบุคคล (individuals) ประสบความสำเร็จมากกว่าเป็นรายกลุ่ม (Communal groups) เกษตรกรรายครัวเรือนในหลายพื้นที่ได้ปลูกต้นไม้เพื่อการค้าหรือเพื่อผลประโยชน์อื่นในทางเศรษฐกิจซึ่งส่งผลกระทบต่อการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในชุมชน (Food supplies) การจ้างงานในชนบท (Rural employment) หรือแม้กระทั่งกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (environment) ด้วยเหตุนี้ การจัดการป่าชุมชนจึงมีความจำเป็นจะต้องได้รับการประเมินและตอบสนองต่อบทเรียนที่ได้เรียนรู้จากการจัดการป่าชุมชน โดยมีแนวคิดในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว ดังนี้

(๑) การผลิตและการใช้ประโยชน์จากผลผลิตของต้นไม้ในระดับหมู่บ้าน จะต้องคำนึงถึงทรัพยากรและระบบสังคมที่ซับซ้อน โดยเฉพาะปัจจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับป่า (non-forestry nature) ซึ่งโดยพื้นฐานเป็นปัจจัยเกี่ยวกับตัวมนุษย์ (Human factors) ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชายและหญิงในการจัดระบบการใช้ที่ดินและทรัพยากรอื่น แต่ละพื้นที่จำเป็นต้องมีแนวทางเฉพาะในการแก้ไขปัญหา (Situation-specific approaches) ซึ่งไม่สามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหาแบบสำเร็จรูปสำหรับทุกชุมชนได้

(๒) นอกจากปัญหาของบทบาทชายหญิงตามข้อ (๑) ในหลายชุมชนได้เกิดปัญหาความขัดแย้งเชิงโครงสร้างทางสังคมและสถาบันสังคม (Social and institutional framework)

(๓) แม้ว่าบางโครงการจะได้ค้นหาปัญหาและความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น (Local needs) แต่นักวิชาการและเจ้าหน้าที่จากภายนอกได้มีอิทธิพลต่อแนวคิดในการจัดการป่าไม้เหนือประชาชนในท้องถิ่น การปรึกษาหารือโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนมักเกิดขึ้นหลังจากที่ได้ออกแบบโครงการเรียบร้อยแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นเพียงหลักนำไปสอน (preached) มากกว่านำไปปฏิบัติจริง (practiced)

(๔) การจัดการป่าชุมชนในบางครั้งมีความสับสน (confusion) และขาดความชัดเจน (Lack of clarity) โดยการจัดการป่าชุมชนแต่ละพื้นที่อาจมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน รวมถึงการออกแบบและตัวชี้วัดความสำเร็จที่ขาดความชัดเจนในการจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง (priority) เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการจัดการป่าชุมชนในบางพื้นที่อาจเกื้อกูลกันแต่ในบางพื้นที่อาจมีความขัดแย้งในตัวเอง ตัวอย่างเช่น การปลูกต้นไม้เพื่อรักษาหน้าดินอาจขัดแย้งกับการปลูกต้นไม้เพื่อสร้างรายได้ซึ่งในประเด็นหลังจะเป็นแรงจูงใจเกษตรกรมากกว่า^{๕๗}

๕) สรุปหลักสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

ความหมายโดยรวมของการจัดการป่าชุมชน สรุปได้ดังนี้

^{๕๗} Food and Agriculture Organizations of the United Nations, **Community Forestry**, <http://www.fao.org/๓/u๕๖๑๐e/u๕๖๑๐e๐๔.htm>

(๑) สภากรรมการที่ชุมชนมีความใกล้ชิดกับป่าและมีสิทธิที่จะจัดการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรในป่าที่ตนเองพึ่งพาอาศัยเพื่อปรับปรุงสภาวะความเป็นอยู่

(๒) มีปทัสถานหรือหลักปฏิบัติที่เกิดจากข้อตกลงของประชาชน สถาบันหรือองค์กรของชุมชน ในการดูแลผืนป่าที่ชุมชนของตนครอบครองและมีสิทธิในป่านั้น

(๓) ปทัสถานหรือหลักปฏิบัติตามข้อ ๒ จะต้องสอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของชุมชน และไม่ขัดหรือแย้งกับรูปแบบการปกครอง ระบบกฎหมาย และระบบการลงโทษตามกฎหมาย

(๔) มีกลไกสำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดทั้งการแบ่งปันผลได้ผลเสียจากป่าร่วมกันทั้งในส่วนที่ปลูกขึ้นและในส่วนที่เป็นผลผลิตจากป่าเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของท้องถิ่น

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔.๑ กรณีศึกษาขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ: การพาณิชย์ผลผลิตป่าไม้ชุมชน (Commercialization of Community-Based Forest Products)

ในหลายประเทศ รูปแบบความร่วมมือในด้านป่าไม้ชุมชนได้เริ่มจากการให้ชุมชนเข้าถึงผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (Non-wood Forest Products: NWFPs) ไม้สำหรับเป็นเชื้อเพลิง (Fuel wood) และไม้สำหรับการก่อสร้างในท้องถิ่น (Timber for local construction) ต่อมาด้วยเหตุผลหลายประการ ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยจำนวนมากได้หาช่องทางค้าขายผลผลิตจากป่าเพื่อเพิ่มรายได้ หลายประเทศได้ส่งมอบป่าเสื่อมสภาพให้ชุมชน (Degraded condition) ตัวอย่างเช่น ประเทศอินโดนีเซีย ได้มีอุปสงค์ผลผลิตจากป่าไม้เพิ่มขึ้นทำให้ราคาไม้สูงขึ้นและเป็นแรงจูงใจให้ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยมุ่งที่จะจัดการป่าไม้ชุมชนในเชิงพาณิชย์ จากการสนับสนุนในหลายด้าน ได้ช่วยให้เกษตรกรสามารถฟื้นฟูป่าและมีผลิตภัณฑ์ที่สามารถนำไปทำการค้า (commercialization) ผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (NWFPs) ได้ถูกนำมาใช้นับแต่อดีตเพื่อช่วยการดำรงชีพของเกษตรกร อย่างไรก็ตามได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า หากผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้จะถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อลดภาวะความยากจนหรือยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน ควรจะเพิ่มผลผลิตจากป่าไม้และทำการค้าผลผลิตนั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Belcher, Ruiz Perez and Achdiawan, ๒๐๐๕ อ้างใน FAO ๒๐๑๖) โดยได้มีการวิเคราะห์กรณีศึกษาในพื้นที่ ๖๑ แห่ง และได้อธิบายถึงความจำเป็นที่จะต้องสนับสนุนการจัดการป่าไม้เชิงพาณิชย์ในชุมชน ขณะที่มีการค้าผลผลิตป่าไม้ของชุมชนและเกษตรกรรายย่อยเพิ่มขึ้น ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยเหล่านั้นกลับต้องเผชิญกับข้อจำกัดในด้านต่างๆ ได้แก่ การตลาด ระบบราชการ และปัญหาอุปสรรคอื่นๆ ตัวอย่างเช่น กรอบการกำกับดูแล (regulatory framework) ที่อาจเหมาะสมสำหรับการให้การยอมรับในการจัดการป่าของชุมชนและการเป็นสมาชิกของชุมชน แต่อาจจำเป็นต้องปฏิรูปกฎระเบียบเพื่อช่วยให้ชุมชนสามารถขายผลผลิตจากป่าไม้ในตลาดเปิดได้ (Open market) ด้วยเหตุนี้ กฎระเบียบมีความจำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของการจัดการป่าไม้ของชุมชนที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เกษตรกรรายย่อยหรือผู้ดำเนินการป่าไม้เชิงพาณิชย์รายย่อยได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดีในกลุ่มประเทศยุโรปและอเมริกา

เหนือ แต่สำหรับประเทศกำลังพัฒนายังจะต้องได้รับการพัฒนาอีกมากเพื่อให้ทันกระแสของเศรษฐกิจทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น กรณีของกลุ่มประเทศในอเมริกาใต้ เหตุผลหนึ่งของความล้มเหลวในการจัดการป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์คือการไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดระบบธุรกิจของเกษตรกรรายย่อย การสร้างศักยภาพในด้านต่างๆ และการพัฒนาการต่อยอดคุณค่าผลผลิตจากป่าไม้อย่างไรก็ตาม ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยได้พยายามหาช่องทางที่หลากหลายในการค้าผลผลิตจากป่าไม้ ซึ่งแยกออกได้ ๔ ประเภท ได้แก่

(๑) **ลดการซื้อขายแบบสัมปทาน** (a royalty-type payment) ไปเป็นการจำหน่ายผลผลิตป่าไม้โดยตรงกับบุคคลหรือภาคเอกชนภายนอกทั้งโดยผ่านคนกลาง (an intermediary) หรือโดยตรงต่อผู้แปรรูป (processor)

(๒) **การทำสัญญาจ้างการแปรรูปในบางขั้นตอน** เช่น การตัดฟัน (felling) และการเปลี่ยนรูปจากลำต้นเป็นชิ้นไม้ (log conversion) แต่เกษตรกรยังคงเป็นเจ้าของไม้ที่เลื่อยแล้วและจัดการค้าด้วยตนเอง

(๓) **จัดการในขั้นตอนต่างๆ ของห่วงโซ่การแปรรูป** (Processing chain) เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลผลิตจากป่าไม้

(๔) **ปรับเปลี่ยนจากการค้าผลผลิตจากป่าไม้โดยตรงไปสู่การพัฒนาสร้างสรรค์วิสาหกิจอื่นที่ใช้ผลผลิตจากป่าไม้**

เป็นที่แน่ชัดว่า หากชุมชนและเกษตรกรรายย่อยยังมีส่วนร่วมในการจัดการองค์ประกอบของห่วงโซ่การแปรรูปมากเท่าใด ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยนั้นก็ยิ่งมีศักยภาพในการที่จะได้มาซึ่งผลได้ในทางเศรษฐกิจมากขึ้นเพียงนั้น การเปลี่ยนแปลงไปสู่ผลผลิตป่าไม้เชิงพาณิชย์ (Commercializing forest products) จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ (Major transition) ซึ่งจะทำให้ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยสามารถยกระดับจากการเก็บเกี่ยวเพื่อยังชีพ (Subsistence harvesting) ไปสู่การผลิตปฐมภูมิ (Primary production) ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อขายในตลาด หรือไปสู่การจัดการในระดับทุติยภูมิ (Secondary production) หรือแม้แต่ตติยภูมิ (Tertiary production) ที่มีการแปรรูปและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การเพิ่มคุณค่าผลผลิตตามห่วงโซ่มูลค่าเพิ่มดังกล่าว (value chain) จะมีความแตกต่างกันมากในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ที่ชุมชนหรือเกษตรกรรายย่อยตั้งขึ้นในการจัดการป่า (Forest management) และแผนธุรกิจ (business plans) เช่นเดียวกับความสนใจและศักยภาพของชุมชนและเกษตรกรรายย่อยที่จะเข้าไปจัดการตามประเภทของวิสาหกิจที่แตกต่างกัน

จากการสำรวจพบว่า การให้สินเชื่อขนาดเล็ก (Microcredit) เป็นกุญแจสนับสนุนที่สำคัญ (Key enabler) อย่างไรก็ตาม การสำรวจดังกล่าวยังให้ความสำคัญของการสร้างทุน (Capital formation) รวมถึงสภาพของสถาบันและการจัดองค์กร (Institutional and organizational conditions) บทสรุปทั่วไปขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ ชี้ให้เห็นว่าผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญอื่นหลายประการนอกเหนือจากการให้สินเชื่อ

ขนาดย่อม ได้แก่ การเลือกประเภทของวิสาหกิจที่เหมาะสม (Selection of good entrepreneurs) การถ่ายทอดทักษะทางวิชาการและการจัดการให้แก่ชุมชน (Transfer of technical and managerial skills) การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงกับตลาด (Promotion of market linkages) การมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินที่มีอาณาเขตชัดเจนและถูกต้องตามกฎหมาย (Forest tenure rights and boundaries) ความโปร่งใสในการให้กู้ยืม (Transparency in lending practices) ตลอดจน มีโครงสร้างทางสถาบันและกฎหมายที่เหมาะสม (Appropriate institutional and legal structures) เพื่อสร้างหลักประกันในการผลิตที่เท่าเทียมกันและเป็นไปอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ Greijmans and Gritten (๒๐๑๕, อ้างใน FAO ๒๐๑๖) ได้ชี้ให้เห็นองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (CBF enterprises) ได้แก่

(๑) โครงสร้างของกฎหมายและระเบียบที่ไม่เอื้ออำนวยแต่ไปจำกัดสิทธิของชุมชน โดยตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ว่าผลประโยชน์ท้องถิ่น (Local benefits) ไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์แห่งชาติ (National benefits) ความไม่สม่ำเสมอในการให้การสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนประชาชนขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

(๒) ขาดศักยภาพในเชิงองค์กรและสถาบัน (Organizational and institutional capacities) และขาดทักษะทางวิชาการ (Technical skills) ในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วนของชุมชน

(๓) ขาดการลงทุนในส่วนของป่าไม้ชุมชน (Investment in CBF) อันเป็นผลมาจากนโยบายทางธุรกิจที่ไม่ชัดเจน (Unclear business policies) การใช้ทุนสูงในการเริ่มดำเนินการ (High initial costs) โครงสร้างพื้นฐานที่ไม่ได้พัฒนา (Undeveloped infrastructure) และกำลังคนที่ไม่เคยผ่านการฝึกอบรม (Untrained workforce)

วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนส่วนใหญ่มีปฏิสัมพันธ์ในการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มชุมชนและภาคเอกชนในบางขั้นตอนของห่วงโซ่การแปรรูป เช่น ในจุดที่ขายผลผลิตปฐมภูมิหรือในขั้นตอนอื่นตามห่วงโซ่ การพบกันดังกล่าวอาจจะยุ่งยากในการเจรจาต่อรอง ทั้งนี้เพราะมีค่านิยมเชิงสถาบันที่แตกต่างกัน ผู้ปลูกป่าไม้รายย่อยมักจะขาดประสบการณ์ในตลาดไม้และมักจะอาศัยนายหน้าคนกลาง (Intermediary brokers) โดยนายหน้าคนกลางเหล่านี้มักจะได้รับผลประโยชน์ในสัดส่วนที่สูงเกินไปเมื่อเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ที่ผู้ปลูกได้รับ อย่างไรก็ตาม การมีนายหน้าคนกลางเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในบางพื้นที่ แต่ก็ได้มีข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการติดต่อระหว่างชุมชนและกลุ่มภาคเอกชนต่างๆ ซึ่งเป็นทางหนึ่งในการก้าวข้ามอุปสรรคดังกล่าว

จากกรณีศึกษาใน ๔ ประเทศกลุ่มลาตินอเมริกา ได้แก่ โบลิเวีย บราซิล กัวเตมาลา และนิการากัว พบว่า ผลได้ทางเศรษฐกิจที่ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยได้รับจากการใช้ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไม้ ขึ้นอยู่กับปัจจัย ๒ ประการ ประการแรกเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับตัวแสดงอื่นซึ่งหมายถึงนายหน้าคนกลางและบริษัทที่เกี่ยวข้องกับตลาดค้าไม้ และประการที่สอง ขึ้นอยู่กับสถานะเฉพาะของตลาด ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทั้งสองได้กำหนด

ทิศทางในการมีส่วนร่วมของเกษตรกรรายย่อยและชุมชนในด้านตลาดค้าไม้ ซึ่งจะส่งผลต่อผลประโยชน์ที่จะได้รับการค้าผลผลิตจากป่า อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่า ข้อจำกัดด้านกฎระเบียบมีส่วนในการเพิ่มปัญหาอุปสรรคให้กับเกษตรกรรายย่อยและชุมชน และบางครั้งได้กลายเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการตัดฟันและค้าไม้แบบนอกระบบ นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่าการเข้าไปต่อรองกับตลาดโดยตรง ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยมีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำให้อยู่ในโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (Patron-client relationships) และการเข้าถึงข้อมูลอย่างไม่สมมาตรหรืออสมมาตร (Asymmetrical access to information) ผลความบิดเบือนของตลาด (Market distortions) มักจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความสามารถของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพและการตลาด ขณะที่ชุมชนจำนวนมากที่ประสบความสำเร็จในการค้าผลผลิตจากป่าไม้ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นความสามารถของชุมชนเอง อย่างไรก็ตามอาจมีข้อจำกัดที่เกิดจากภาครัฐโดยกำหนดนโยบายในการมีป่าเพื่อยังชีพเท่านั้น

๒.๔.๒ กรณีศึกษาประเทศเคนยา: ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสมาคมผู้ปลูกป่าที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าเชิงพาณิชย์ของเอกชน Chisika and Yeom ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (Commercial forestry) ในประเทศเคนยาพบว่า มีปัจจัยหลายประการทั้งในด้านการเมือง กฎหมาย นโยบาย เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าในประเทศเคนยาและประเทศในแอฟริการวมทั้งลาตินอเมริกา ที่สำคัญคือความมีธรรมาภิบาลภายในสมาคมเกษตรกรที่เคารพในวัฒนธรรมที่สั่งสมมาของสมาชิก (cultural heritage of members) ระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน (secure land tenure system) การให้โอกาสพัฒนาศักยภาพ (opportunities for capacity building) ตลอดทั้งการได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในรูปแบบการเงิน (external support through financing) และความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลการตลาดและแหล่งสินเชื่อ (access to market information and credit) โดยแยกอธิบายได้ ดังนี้

(๑) ระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน (The secure land tenure system) จากการศึกษาพบว่าระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินได้ส่งเสริมให้เกิดการเจริญเติบโตของพื้นที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์รายบุคคล (private commercial forests) โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศแอฟริกาเท่านั้น ยังรวมถึงกลุ่มประเทศในลาตินอเมริกาและเอเชียด้วย การสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินยังส่งผลดีต่อการพัฒนาและการปรับปรุงการจัดเก็บภาษีซึ่งเป็นการยกยารายได้ให้แก่ท้องถิ่น ตลอดทั้งเป็นหลักสำคัญในการเปิดช่องทางให้เข้าถึงแหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และการได้รับการบริการในการปลูกป่าจากภาครัฐ

(๒) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก (Availability of external support) จากประสบการณ์การลองผิดลองถูกของสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ที่เกิดขึ้นโดยการสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรระหว่างประเทศ ทั้งในด้านการสนับสนุนด้านการพัฒนาศักยภาพ (capacity building) และด้านการเงินทั้งต่อสมาคมและเกษตรกรรายย่อย (small-holder

commercial forests) ตลอดทั้งมีองค์การระหว่างประเทศเช่นองค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) สหภาพยุโรป (European Union) ตลอดทั้งรัฐบาลในกลุ่มประเทศตะวันตกเช่น นอร์เวย์ ที่ร่วมพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรรายครัวเรือนตลอดทั้งสนับสนุนทุนในการพัฒนาการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (commercial forestry development grants) ตลอดทั้งการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน (sustainable agriculture) เกษตรอินทรีย์ (organic farming) และการเพาะกล้าไม้ (tree planting and nurseries)

(๓) โครงสร้างของกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย (Supportive legal and policy framework) ต่อการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ กรอบนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเคนยามีความแข็งแกร่งและให้การสนับสนุนต่อการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ได้มีกฎหมายสำคัญที่ได้ให้การสนับสนุนได้แก่ รัฐธรรมนูญปี ค.ศ. ๒๐๑๐ มีกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการป่าปี ค.ศ. ๒๐๑๖ และมีกฎหมายรับรองการจัดตั้งสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าปี ค.ศ. ๒๐๑๘ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันในการส่งเสริมสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ นอกจากนี้รัฐธรรมนูญจะบัญญัติระบบความมั่นคงในการถือครองที่ดิน กฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการป่ายังได้สนับสนุนการส่งเสริมและการพัฒนาการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในส่วนของเอกชน นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้มีสิทธิครอบครองที่ดินเกษตรกรได้ก่อตั้งกลุ่มปลูกป่า (tree-planting groups) ตลอดทั้งให้หลักคำประกันความเสียหายจากสาเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับต้นไม้ที่ปลูก กฎหมายก่อตั้งสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ได้เกิดขึ้นในปี ค.ศ. ๒๐๑๘ ทำให้เกิดการยอมรับในวงกว้างที่สามารถประสานงานกลุ่มเกษตรกรในชุมชนเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรรายย่อย (grassroots empowerment) ตลอดทั้งการส่งเสริมการเลี้ยงชีพอย่างยั่งยืน (sustainable livelihoods) อย่างไรก็ตาม กฎระเบียบที่เอื้อต่อการป่าไม้เชิงพาณิชย์สำหรับเกษตรกรยังไม่ผ่านการอนุมัติของกระทรวงสิ่งแวดล้อมและป่าไม้ของประเทศเคนยา

(๔) การมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ (A ready market for forest products) จากข้อมูลสถิติประชากรของเคนยาที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและจะมีจำนวน ๔๗ ล้านคนในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ การเจริญเติบโตของประชากรดังกล่าวส่งผลต่อความต้องการผลผลิตจากป่าไม้ (forest products) ที่เกิดจากความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้ปริมาณการผลิตไม้จากป่าไม้ทันกับความต้องการของประชากร สภาวะดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดแรงจูงใจเจ้าของที่ดินเอกชนหันมาสนใจการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ด้วยเหตุผลดังกล่าว สมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ได้มีบทบาทในการเพาะพันธุ์กล้าไม้ (tree seedling production) และการค้าไม้และผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่ไม้ (sale of timber and non-timber products) โดยประสานกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องรวมถึงภาคเอกชนและภาครัฐ อย่างไรก็ตาม การค้าผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้ไม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการป่าอย่างยั่งยืน (sustainable forest management)

(๕) ธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(Good governance and behavioral change amongst producer associations) ธรรมาภิบาล (Good governance) มีความสำคัญต่อความสำเร็จของสมาคมผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ เพื่อให้บรรลุ ธรรมาภิบาล สมาคมจำเป็นต้องเปิดช่องทางให้มีโครงสร้างที่เปิดเผยและเป็นประชาธิปไตย (open and democratic structures) เพื่อให้การดำเนินงานที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึง จำเป็นจะต้องเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในด้านต่าง ได้แก่ การจัดการ (management) การบันทึกข้อมูล (record-keeping) การจัดการด้านการเงิน (financial management) และการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) นอกจากนี้ การจัดองค์กรของ เกษตรกรผู้ปลูกป่าจะต้องเป็นไปในลักษณะการขับเคลื่อนตามอุปสงค์หรือความต้องการของตลาด (demand-driven) และต้องมียุทธศาสตร์และโครงสร้างที่เหมาะสม ควรสร้างคู่มือในการพัฒนา ทักษะ อย่างไรก็ตาม สมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าได้มีความก้าวหน้าในการสร้างเสริมธรรมาภิบาล โดยเฉพาะการเปิดช่องทางให้สมาชิกเข้าถึงข้อมูล ประการแรก ได้มีระบบออนไลน์ที่สร้างความเชื่อมั่น ให้กับผู้เกี่ยวข้องและทำให้สมาชิกสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ ประการที่สอง การบันทึกการประชุม (the minutes) ซึ่งให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการดำเนินงานของสมาคม ประการที่สาม สมาคมได้มีธรรมนูญ ของสมาคมที่กำหนดกฎและระเบียบในความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ประการที่สี่ สมาคมมีที่ทำหน้าที่ ชัดเจน นอกจากนี้ เว็บไซต์ของสมาคมได้เป็นเครื่องมือที่เป็นประโยชน์ในการเข้าถึงกลุ่มเยาวชนที่จะ ส่งผลต่อสมาคมในอนาคต โดยผ่านบัญชีสื่อสังคม (Social media accounts) ได้แก่ Facebook, Twitter และ Google+ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมเกี่ยวกับการปลูกป่าและการใช้ ประโยชน์จากป่าเชิงพาณิชย์ได้ขยายวงกว้างออกไปถึงกลุ่มสตรี เยาวชน ตลอดจนกลุ่มด้อยโอกาสอื่น ในสังคม ซึ่งควรมีการวิเคราะห์หาแนวทางที่จะให้กลุ่มต่างๆ เหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น^{๕๘}

๒.๔.๓ กรณีศึกษาประเทศบราซิล: ความเป็นไปได้ทางการเงินของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน ลุ่มน้ำแอมะซอน

ด้วยเหตุที่ยังมีข้อจำกัดในด้านความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปได้ทางการเงินและผลกระทบของ วิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (Community-based forest enterprises: CFEs) การศึกษาค้นคว้าจึงได้ ประเมินผลได้ของวิสาหกิจชุมชนจำนวน ๓ แห่งในพื้นที่ป่าแอมะซอน โดยการศึกษานี้ได้อธิบายถึง ผลได้ที่เกิดจากการลงทุนในหมู่ของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน ตลอดจนศึกษาผลตอบแทนที่เป็นไปได้ (Potential return) จากการลงทุนในวิสาหกิจป่าชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่

^{๕๘} Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom, *The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya*, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol. ๑๒(๑๐), pages ๑๔-๑๖

สิ่งค้นพบสำคัญ (Highlights)

- (๑) วิสาหกิจชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่สามารถสร้างผลกำไรได้ (profitable)
- (๒) การผลิตไม้ (Timber production) เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของสมาชิกชุมชน
- (๓) การร่วมแบกภาระต้นทุน (Cost sharing) ในรูปสหกรณ์ (cooperatives) และกลุ่มผู้ผลิต (producer groups) มีส่วนในการปรับปรุงความเป็นไปได้ทางการเงิน (Financial viability)
- (๔) การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการและการแปรรูป (Technical assistance and processing) เป็นต้นทุนที่สำคัญ (Significant costs) ของวิสาหกิจป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนเพื่อการพาณิชย์ร่วมกันของชุมชน ได้ก่อให้เกิดกระบวนทัศน์ทางเลือกใหม่ (Alternative paradigm) จากวิสาหกิจป่าไม้ของเอกชนแบบดั้งเดิม สู่ความท้าทายใหม่ทั้งทางด้านสถาบันและด้านเศรษฐกิจที่มีลักษณะพิเศษ โดยการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบเดิมได้เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๘๐ และได้เชื่อมโยงสภาพปัญหาป่าและสิ่งแวดล้อมโลก (Global concerns) และมีความพยายามที่จะปกป้องคุ้มครองป่าเขตร้อนที่มีอยู่ตามธรรมชาติจากการตัดไม้ทำลายป่า (Deforestation and degradation) พร้อมทั้งมุ่งลดความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันของประชาชนในพื้นที่ชนบท ตลอดทั้งมุ่งบูรณาการการให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาที่เป็นธรรมและสอดคล้องกับสภาพของชุมชน

การเกิดขึ้นของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนสอดคล้องกับการกระจายอำนาจในการดูแลป่าให้กับประชาชนที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุที่เนื้อที่เกือบหนึ่งในสี่ของป่าในประเทศกำลังพัฒนาในปัจจุบันถูกรบครองหรือควบคุมโดยชุมชนรายได้น้อยที่อาศัยอยู่กับป่า (Low-income forest communities) แนวโน้มของโลกปัจจุบันแม้ว่าบางประเทศจะเป็นไปอย่างช้าๆ แต่ได้ปรากฏหลักฐานการจัดการป่าโดยชุมชน (Community forest management) ได้มีบทบาทสำคัญในการช่วยลดปัญหาการทำลายป่าในพื้นที่เขตร้อน (Bray et al., ๒๐๐๘, Ellis and Porter-Bolland, ๒๐๐๘ และ Porter-Bolland et.al., ๑๐๑๒: อ้างใน Humphries, Holmes, Kainer, Koury, Cruz and Rocha, ๒๐๑๒)

แม้ว่าวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (CFEs) จะเน้นความสำคัญที่การผลิตเชิงพาณิชย์ (Commercial production) แต่ยังคงจะต้องพยายามรักษาสมดุลทางสังคม การเมือง และแรงจูงใจในรายได้ นอกจากนี้ วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนยังต้องเผชิญกับปัญหาท้าทายหลายด้าน ได้แก่ การขาดแหล่งทุน (Inadequate capital) ความไม่มั่นคงในกรรมสิทธิ์ที่ดิน (Insecure property rights) ข้อจำกัดในการเข้าถึงตลาดและข้อมูลการตลาด (restricted market access and information) ด้วยเหตุนี้การคำนวณความเป็นไปได้ทางการเงิน (Financial viability) จึงเป็นเรื่องที่ท้าทาย

วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนเขตป่าแอมะซอนในประเทศบราซิล

ตั้งอยู่บนฐานความหวังที่ว่าจัดการป่าชุมชน (Community forest management) จะช่วยให้ชุมชนชนบทมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้น มีการปรับปรุงในด้านธรรมาภิบาล

ทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และก่อให้เกิดแหล่งผลิตไม้ทั้งที่ชอบด้วยกฎหมายและเป็นไปในวิถีความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม (Amaral and Neto, ๒๐๐๐ อ้างใน Humphries, Holmes, Kainer, Koury, Cruz and Rocha, ๒๐๑๒) เห็นได้ว่าวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนได้ประสบปัญหาความท้าทายหลายด้าน และปัญหาท้าทายที่สำคัญที่สุดคือปัญหาการถือครองที่ดิน (Securing land tenure)

นอกจากนี้ ปัญหาท้าทายหลังจากดำเนินการระยะ ๓ ปีแรก วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนส่วนใหญ่ได้ประสบปัญหาท้าทายในการเก็บเกี่ยวและการจำหน่ายไม้ นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่มีข้อจำกัดด้านเวลาในการดำเนินการอันเนื่องมาจากความล่าช้าของระบบราชการได้ก่อให้เกิดความเสี่ยงในการซื้อขายระหว่างชุมชนและผู้รับซื้อไม้ นอกจากนี้ ในระยะแรกของการดำเนินการ ไม่มีวิสาหกิจใดที่ได้รับสินเชื่อในการดำเนินการ และประการสุดท้าย วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนประสบความยุ่งยากในการที่จะได้รับข้อมูลการตลาดอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับราคาและอุปสงค์ของตลาด ประกอบกับไม้ที่เป็นผลผลิตของวิสาหกิจชุมชนมีจำนวนน้อย คุณภาพต่ำ และความห่างไกลของพื้นที่ปลูก ได้ส่งผลให้มีข้อจำกัดในการเข้าถึงตลาดและมีค่าใช้จ่ายสูงสำหรับการส่งไม้ที่ชอบด้วยกฎหมายจากแหล่งผลิต ทั้งนี้เพราะตลาดถูกแทรกแซงด้วยไม้ที่ผิดกฎหมายตลอดทั้งบริษัทอุตสาหกรรมผู้ผลิตรายใหญ่ อย่างไรก็ตาม วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนบางแห่งได้แก้ปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือกับวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนอื่นหรือบริษัทเอกชนในด้านการตลาดและระบบการรับรองผลิตภัณฑ์จากป่า (Forest certification systems)

แม้ว่าจะประสบปัญหาท้าทายดังกล่าว โครงการทดลองวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนโดยการสนับสนุนของหน่วยงานภายนอกทั้งในด้านการเงิน ประสบการณ์และองค์ความรู้ คาดหวังว่าจะมีความเป็นไปได้ในความคุ้มค่าหลังจากใช้เวลาในระยะหนึ่ง^{๕๙}

๒.๔.๔ กรณีศึกษาป่าเขตร้อน: เครื่องมือประเมินความคุ้มค่าทางการเงินในการลงทุนวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (Green Value Tool)

(๑) เครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุน (Green value tool) ของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (Community-based forest enterprises: CFEs) ได้พัฒนาขึ้นจากใบงานการติดตาม (monitor) และวิเคราะห์ (analyze) การเงินเพื่อเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในการลงทุน (cost) กับรายได้ (income) ในวงรอบของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในประเทศบราซิล และปัจจุบันถูกนำมาใช้เป็นคู่มือแนะแนวโดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์การเงิน ๖ ขั้นตอน (a six-step financial analysis process) ตลอดทั้งนำไปใช้ในการฝึกอบรมปฏิบัติการสำหรับวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน เครื่องมือนี้ได้ช่วยควบคุมติดตามและวิเคราะห์กิจกรรมของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนควบคู่ไปกับการบริหาร โดยแยกออกเป็น ปัจจัย

^{๕๙} Humphries, Holmes, Kainer, Koury, Cruz and Rocha, **Are community-based forest enterprises in the tropics financially viable? Case studies from the Brazilian Amazon**, ScienceDirect, Ecological Economics, Volume ๗๗, May ๒๐๑๒, pages ๖๒-๗๓,

นำเข้า (input) (ได้แก่ แรงงาน วัสดุ พันธุ์ไม้ ปุ๋ย เครื่องจักรกล เครื่องมือ รวมทั้งค่าเสื่อมสภาพ) ค่าใช้จ่ายในการลงทุนทั้งหมด (total cost) อัตราค่าใช้จ่ายในการลงทุนเฉลี่ยต่อผลผลิตที่ขาย (average cost per unit sold) รายได้สุทธิ (net income) และอัตราผลตอบแทน (rate of return) การคำนวณในหมวดต่างๆ เหล่านี้เป็นประโยชน์ในการช่วยให้ผู้ดำเนินวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนมีความเข้าใจในต้นทุนค่าใช้จ่าย ค้นหาทางลดค่าใช้จ่ายหรือปรับปรุงประสิทธิภาพ นำไปใช้ประเมินสถานการณ์วิสาหกิจ ช่วยให้มียารายงานการเงินที่โปร่งใสต่อชุมชนและผู้ให้การสนับสนุนจากภายนอก ตลอดจนทั้งเพิ่มศักยภาพในการสร้างความมั่นคงทางการเงินให้แก่วิสาหกิจป่าไม้ชุมชน นอกจากนี้ ผลของรายงานดังกล่าวจะช่วยให้ผู้วางนโยบายและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาที่ทำทลายวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน

(๒) การใช้ประโยชน์จากผลการประเมินความคุ้มค่าการลงทุน (Potential uses of results) ผลจากการประเมินความคุ้มค่าสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในหลายด้านทั้งโดยวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนและภาคส่วนอื่นที่เกี่ยวข้อง สำหรับวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากผลการประเมินความคุ้มค่าการลงทุน ดังนี้

- สร้างความชัดเจนเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายทั้งหมด (total costs) ต่อกิจกรรม (costs per activity) และประเภทของปัจจัยนำเข้า (type of input) ผู้ดำเนินวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนรวมทั้งเกษตรกรรายย่อยจะเห็นค่าใช้จ่ายในการผลิตทั้งหมดและมีการกระจายค่าใช้จ่ายลงในแต่ละกิจกรรม และประเภทของปัจจัยนำเข้า มีค่าใช้จ่ายหลายด้านที่ผู้ดำเนินการวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนจำนวนมากไม่ได้ตระหนักถึง เช่น ค่าแรงงาน ค่าเสื่อมสภาพของเครื่องมือและเครื่องจักรกล นอกจากนี้วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนบางแห่งไม่ได้นำค่าใช้จ่ายในการบริหารเข้ามาคำนวณเป็นต้นทุน

- ทำให้มีความเข้าใจค่าใช้จ่ายหรือทุน (cost) ต่อหน่วยการผลิต (per unit of production) เช่น ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อหน่วยลูกบาศก์เมตรของไม้ที่จำหน่าย ข้อมูลนี้เป็นสิ่งจำเป็นในการประเมินราคาของผลผลิตที่จะจำหน่ายและจะเป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ในการนำไปเจรจาต่อรองกับผู้ซื้อ

- ช่วยให้เกิดความโปร่งใสในการวิเคราะห์และรายงานการเงิน (financial analysis and reporting) มีแนวทางที่ชัดเจนในการจัดระบบงาน การคำนวณค่าใช้จ่าย และการสรุปค่าใช้จ่ายแสดงในแผ่นตารางแสดงข้อมูล (spreadsheets) ตลอดจนทั้งพัฒนาเป็นเส้นกราฟสถิติ (graphs) ที่เป็นประโยชน์ต่อการสื่อสารด้านการเงินสำหรับผู้ร่วมดำเนินการวิสาหกิจและชุมชน ซึ่งจะช่วยป้องกันความขัดแย้งหรือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน การจัดระบบข้อมูลการเงินที่ชัดเจนดังกล่าวจะช่วยให้วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนมีความน่าเชื่อถือและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

- ช่วยในการวางแผนด้านการเงิน (Financial planning) ผลการคำนวณจะชี้ให้เห็นถึงต้นทุนที่ต้องออมไว้ล่วงหน้าในแต่ละปีเพื่อใช้ซ่อมบำรุงหรือจัดหาเครื่องมือมาทดแทน ผลของการคำนวณยังสามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงประสิทธิภาพและลดต้นทุนการผลิต หรืออาจเพิ่มทุนโดยการซื้อเครื่องมือหรือเครื่องจักรกลใหม่มาทดแทน และท้ายที่สุด การคำนวณรายได้สุทธิและอัตรา

ผลตอบแทนจะช่วยให้อุตสาหกิจป่าไม้ชุมชนประเมินว่าอุตสาหกรรมนั้นบรรลุเป้าหมายทางการเงินหรือไม่เพียงใด

นอกจากนี้ ผลของการวิเคราะห์การเงินของอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชนยังสร้างความเชื่อมั่นให้กับหุ้นส่วนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ให้การสนับสนุนทุน ธนาคาร นักการเมือง ตลอดจนนักวิชาการ ผลของการวิเคราะห์การเงินเป็นหลักฐานสำคัญที่จะสร้างความน่าเชื่อถือในความเป็นไปได้ของกิจกรรมของอุตสาหกรรมตลอดทั้งให้การสนับสนุนเผยแพร่รูปแบบที่ประสบผลสำเร็จ

(๓) สรุปผลเครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุนอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชน (Green Value Tool) เป็นนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ที่ช่วยวิเคราะห์ข้อมูลทางการเงินเพื่อนำไปสู่ยุทธศาสตร์การตัดสินใจทางการเงิน (strategic financial decisions) ประโยชน์หลักที่ได้รับจากการใช้เครื่องมือนี้ ประกอบด้วย การใช้เป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลทางการเงินของอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชนในชุดเดียวกัน เป็นเครื่องมือแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมใดมีค่าใช้จ่ายสูงสุด จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างความตระหนักในค่าเสื่อมสภาพของเครื่องมือและเครื่องจักรกลของอุตสาหกรรม ช่วยให้ผู้ดำเนินอุตสาหกรรมวางแผนในการออมเพื่อที่จะจัดซื้อเครื่องมือมาทดแทนเครื่องมือที่เสื่อมสภาพและที่จำเป็นในการดำเนินอุตสาหกรรม ผลของการวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางการเงินจะมีความโปร่งใส เข้าใจได้ง่ายกว่าการรายงานการบัญชีในรูปแบบอื่น

ขณะเดียวกัน เครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุนอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชน ได้ช่วยในการตัดสินใจของผู้ดำเนินการอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าเครื่องมือนี้จะนำมาใช้แทนระบบบัญชี (Accounting systems) ที่มีอยู่เดิม โดยข้อเท็จจริงแล้ว ผลของการวิเคราะห์การเงินโดยใช้เครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุนอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชน (Green Value tool) และการวิเคราะห์งบการเงิน (Cash flow analysis) มีความแตกต่างกันด้วยเหตุผล ๒ ประการ (๑) ค่าใช้จ่ายในการลงทุน (costs) ในส่วนที่ได้รับการอุดหนุนแบบให้เปล่า (subsidized) ยังคงนำมาคำนวณเป็นค่าใช้จ่ายของอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชน และ (๒) การหักค่าเสื่อมสภาพในรอบปี (Annual depreciation cost) เป็นการสะท้อนว่าควรจะต้องประหยัดในส่วนใดเพื่อให้ครอบคลุมค่าใช้จ่ายที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งต่างจากการสะท้อนในส่วนที่จ่ายจริงเป็นประจำทุกปีในการหาเครื่องมือหรือเครื่องจักรกลมาทดแทน

โดยสรุป ข้อพิจารณาที่สำคัญในการตีความผลการวิเคราะห์การเงิน **ประการแรก** กรณีที่พบว่าผลการวิเคราะห์มีรายได้ติดลบ (Negative net income) ไม่ได้หมายความว่ารูปแบบอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชนนั้นๆ ควรจะยุติลง ซึ่งไม่ใช่เจตนารมณ์ของเครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุนอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชน หากแต่เครื่องมือนี้มีจุดประสงค์ที่จะช่วยให้อุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชนได้มีข้อมูลที่ดีขึ้นสำหรับการตัดสินใจเพื่อที่จะปรับปรุงความเป็นไปได้ทางการเงินที่จำเป็นตลอดทั้งเป็นการสะท้อนบริบทของการดำเนินการของอุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชน

เครื่องมือนี้ช่วยค้นหามุมมองสร้างสรรค์ที่จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามเครื่องมือนี้ยังช่วยค้นหาพื้นที่หรือขอบข่ายที่รัฐบาลหรือภาคส่วนอื่นที่ต้องการขยายการสนับสนุนการลงทุนเพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่อุตสาหกรรมป่าไม้ชุมชน เช่น การลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

ในการขนส่งผลิตภัณฑ์สู่ตลาดซึ่งจะเป็นการลดค่าใช้จ่ายของวิสาหกิจชุมชนในการนำผลผลิตออกสู่ตลาด รวมถึงการลดค่าใช้จ่ายของผู้ซื้อที่เข้ามาซื้อผลผลิตในพื้นที่ซึ่งจะช่วยให้ราคาผลผลิตสูงขึ้น นอกจากนี้ยังรวมถึงการบริการส่งเสริมทางวิชาการซึ่งนับเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงในงบบริหาร **ประการที่สอง** การริเริ่มสร้างสรรค์จากฐานของป่าไม้ที่ส่งผลเชิงบวก วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนส่วนใหญ่จะได้รับประโยชน์จากความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินในระยะ ๕ ปีแรกหรือมากกว่านั้น ตลอดระยะเวลาดังกล่าว ผู้ดำเนินวิสาหกิจชุมชนและเกษตรกรรายย่อยจะมีโอกาสในการพัฒนาเพิ่มพูนทักษะและเรียนรู้ในการจัดการธุรกิจและการตลาดที่ตนเองดำเนินการและสามารถรวบรวมกองทุนสำหรับเป็นทุนดำเนินการในระยะต่อไป^{๖๐}

๒.๔.๕ การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษ โดย การมีส่วนร่วมของประชาชน

การวิจัยเรื่องการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษโดยประชาชนได้มีส่วนร่วมนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาบริบทการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษ ๒) เพื่อค้นหากิจกรรมและแนวทางการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ๓) เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษ กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยมีจำนวนทั้งสิ้น ๕๑๕ คนโดยดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้บริหารหน่วยงานด้านป่าไม้ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนและตัวแทนครัวเรือนในพื้นที่รวมจำนวนทั้งสิ้น ๔๕ คน การสนทนากลุ่มกับตัวแทนหน่วยงานของรัฐและตัวแทนชุมชนจำนวน ๖ ครั้งรวมจำนวน ๑๒๐ คน การประชุมเสนอแนวทางกับตัวแทนหน่วยงานรัฐและชุมชนจำนวน ๗ ครั้งรวมจำนวน ๓๕๐ คน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยทำการจำแนกขั้นตอนการวิเคราะห์ออกเป็น ๕ ขั้นตอน ได้แก่ (๑) การวิเคราะห์ด้วยวิธีอุปนัย (๒) การตรวจสอบข้อมูล (๓) การทำดัชนีข้อมูล (๔) การทำข้อสรุปชั่วคราวและกำจัดข้อมูลและ (๕) การสร้างบทสรุปผลการวิจัยพบว่า ๑. บริบทการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษหรือป่าชุมชนวัดพระบาทภูสิงห์ ตำบลโคกตาล อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าฝั่งขวาห้วยสาละที่อยู่ตามแนวชายแดนประเทศไทยและประเทศกัมพูชา สถานภาพและบริบทป่าชุมชนได้รับการบริหารจัดการ การฟื้นฟู ตลอดจนการดูแลร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ สำหรับด้านป่าไม้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ ในบางพื้นที่พบว่ามีปัญหาการบุกรุกลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าขณะที่ประชาชนในพื้นที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรป่าชุมชนแห่งนี้เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ของพรรณไม้

^{๖๐} Humphries and Holmes, *Financial Analysis of Community-Based Forest Enterprises with the Green Value Tool, Tropical Forestry Handbook*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg (outside the USA) ๒๐๑๕, [link.springer.com > content](http://link.springer.com/content), pp๑,๕-๙

นานาชนิดที่กระจายอยู่ทั่วบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน นอกจากนี้ป่าชุมชนแห่งนี้ยังเป็นแหล่งอาหารที่หลากหลายของชุมชนรวมทั้งพืชผักผลไม้ป่านานาชนิด ตลอดจนสมุนไพรที่ประชาชนในชุมชนได้นำมาใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ๒. การค้นหากิจกรรมและแนวทางการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมกันดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์การป้องกันการบุกรุกป่าชุมชน การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน สนับสนุนให้ประชาชนร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนรวมถึงกิจกรรมฟื้นฟูป่า การปลูกป่า การเพิ่มพื้นที่ป่าในบริเวณพื้นที่ของชุมชน การรายงานและแจ้งข้อมูลในกรณีที่เกิดเหตุหรือภัยพิบัติในเขตพื้นที่ป่าชุมชน รวมถึงการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลในด้านการจัดการป่าชุมชนผ่านมิติทางวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในผืนป่า การจัดทำศาลเจ้าปู่ตา ศาลเจ้าที่ พิธีบวชป่า การเปิดโอกาสและส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ๓. การเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษ ทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชน ได้แก่ การจัดทำแผนงานการพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชน การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและการพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนในการดูแลเฝ้าระวังป่าชุมชน การจัดทำแผนงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ การนำหลักสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ การปลูกฝังจิตสำนึกประชาชนในการดูแลรักษาป่าชุมชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน การกำหนดกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชนตามแนวทางของหน่วยงานระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ได้แก่ การประสานงาน การทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชน การกำหนดแนวทางการจัดการในระยะยาวเพื่อการพัฒนาทรัพยากรป่าชุมชน การพัฒนาระบบฐานข้อมูลให้ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน การสนับสนุนให้มีแผนพัฒนาตำบลในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ การปลูกฝังให้ประชาชนในพื้นที่มีความสำนึกรู้สึกรักและหวงแหน รู้จักใช้ทรัพยากรป่าชุมชน การสร้างอาชีพ การสร้างป่าเศรษฐกิจของชุมชนในระดับนโยบายและระดับประเทศ ได้แก่ การให้การสนับสนุนการสร้างขวัญกำลังใจแก่หน่วยงานป่าไม้ในระดับพื้นที่ ส่งเสริมงานวิชาการ สนับสนุนอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชน การสร้างแนวทางในการลดความขัดแย้งกับประชาชนในพื้นที่ การพิจารณานโยบายและแนวทางปฏิบัติงานที่เหมาะสมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในระดับพื้นที่

๒.๔.๖ แนวทางการจัดการป่าชุมชนริมแม่น้ำชี เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ๒. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนริมลำน้ำชีกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ๓. เพื่อหาแนวทางการจัดการป่าชุมชนริมลำน้ำชีที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์

เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหา การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การเดินสำรวจ การศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ รวมถึงการสืบค้นข้อมูลจากระบบสารสนเทศ ผลการวิจัยพบว่าชุมชนมีปัญหาการบุกรุกการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนริมลำน้ำชี ภายในป่าชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลาย ได้แก่ ต้นไม้ ๓๑ ชนิด ปลา ๒๗ ชนิด แมลงป่า ๓ ชนิด สัตว์ป่า ๙ ชนิด เห็ดป่า ๑๑ ชนิด ผักผลไม้ป่า ๔ ชนิด และมันป่า ๔ ชนิด ชุมชนบ้านเสม็ดได้ร่วมกันตั้งกฎกติกาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนริมลำน้ำชี กำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์จำนวน ๔๖๑.๘๖ ไร่ และตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนริมลำน้ำชี โดยคณะกรรมการดังกล่าวมีอำนาจหน้าที่ตักเตือน จับ ปรับ และดำเนินคดีตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการป้องกันรักษาป่าชุมชนริมลำน้ำชีจากการถูกบุกรุกทำลาย

๒.๔.๗ สุทธิพันธ์ อรัญญาส, พระครูเอกุตตรสตาธิคุณ (วงศ์ธรรม) และ พระครูปริยัติวรเมธี (ทิพย์มณี)^{๖๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **ป่าชุมชน: แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้(ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** การวิจัยนี้ดำเนินการด้วยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) ศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ ๓) เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์และผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓๔ รูป/คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเทคนิควิธีการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า ๑. หลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนเรื่องนิเวศวิทยาว่าเป็นไปเพื่อการฟื้นฟูทุกขโดยตรง หากแต่พระพุทธศาสนาสอนว่าป่าเป็นสถานที่ที่เงียบสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งเป็นแหล่งอาหารเครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค สำหรับบทบาทในการจัดการป่าไม้ (ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ได้อาศัยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและตำแหน่งทางสงฆ์ของพระสงฆ์สงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านประเพณี พิธีกรรมความเชื่อ การสร้างศรัทธาและบูรณาการหลักพุทธธรรมกับระเบียบข้อบังคับประเพณีทางสังคมในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย ๒. นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยภาพรวมเป็นการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม การอนุรักษ์ป่า การให้ความรู้และการส่งเสริมและพัฒนากิจการป่าชุมชน ๓. วิธีการหรือแนวทางปฏิบัติในการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนที่มาจากตัวแทนของชาวบ้านมีหน้าที่ในการรักษาป่าโดยคัดเลือกคนที่มีจิตใจเสียสละมีความรู้และความสนใจในการอนุรักษ์ป่าเพื่อทำหน้าที่กำหนด

^{๖๑} สุทธิพันธ์ อรัญญาส, พระครูเอกุตตรสตาธิคุณ (วงศ์ธรรม) และ พระครูปริยัติวรเมธี (ทิพย์มณี), **ป่าชุมชน: แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้(ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** : วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

นโยบายหรือแนวทางการจัดการป่าชุมชนเพื่ออาศัยและใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและเป็นไปอย่างยั่งยืน
ตั้งกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ร่วมกันตลอดทั้งการปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้นอย่างเคร่งครัด

๒.๔.๘ กาญจนา คุ่มทรัพย์^{๖๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าป่าชุมชนเป็นรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันระหว่างภาครัฐกับชุมชนท้องถิ่น การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอดงรัก จังหวัดอุบลราชธานี ว่ามีเงื่อนไขในการจัดการป่าชุมชนอย่างไรจึงเกิดความสำเร็จโดยมีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการป่าชุมชน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและนำมาสังเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผลการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านดอนหมูมีกระบวนการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จและสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีการนำวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งมาผสมผสานกับการจัดการป่าชุมชนตามหลักทฤษฎีการจัดการป่าชุมชน มีการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน มีกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบในรูปแบบการทำวิจัยชุมชน มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภายนอกที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน มีการเชื่อมโยงกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนเข้ากับกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ที่ส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒.๕ สรุปสาระสำคัญจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตร สรุปปัจจัยสำคัญแยกได้ ๖ หมวด ดังนี้

๑) ระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน

- การมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินของชุมชนและเกษตรกรรายย่อย (มีอาณาเขตชัดเจนและถูกต้องตามกฎหมาย)

๒) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก

- การสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และทักษะทางวิชาการและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์

๓) โครงสร้างของกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย

- นโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน (ปลอดจากอิทธิพลการครอบงำของนักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่)
- โครงสร้างทางสถาบัน หน่วยงานและกฎหมายที่เหมาะสม

^{๖๒} กาญจนา คุ่มทรัพย์ การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี, (รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี), ๒๕๕๘, บดคัดย่อ.

- การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ (การออกใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับ)

๔) ระบบการปลูกและการจัดการ

- การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ (แนวคิดเชิงพุทธที่เรียกว่าอิตฺถิปัจจยตา)

๕) การมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้

- การปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่มีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ

- การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม้ไผ่ กับการขับเคลื่อนทางการตลาด (ข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงตลาด)

- การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต (เทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูป)

- การพัฒนาสร้างสรรค์สู่วิสาหกิจอื่น (เชื่อมโยงจากห่วงโซ่การแปรรูป)

- การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตและตลาด

๖) ธุรกิจและธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์

- การพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบันในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วน of ชุมชน (การก่อตั้งกลุ่ม สมาคม หรือสหกรณ์) การประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะสื่อสังคม

- ศักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจ และธรรมาภิบาล (ความโปร่งใสของข้อมูล การเงิน และความเป็นไปได้ทางการเงิน) ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย (ธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจ)

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ๒) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่วิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย
- ๓.๗ การนำเสนอผลการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพในสนาม (Qualitative Research) ใช้วิธีการแบบผสมผสาน ดังนี้

๓.๑.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ดังนี้

๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงาน การวิจัย และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพการจัดการป่าชุมชน กระบวนการจัดการป่าชุมชน และวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ เป็นกรอบในการศึกษา

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร นำมากำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมการศึกษาสภาพและกระบวนการตลอดทั้งวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๓.๑.๒ การศึกษาเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อศึกษาสภาพและกระบวนการตลอดทั้งวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ในพื้นที่เป็นกรณีศึกษา

๓.๒ พื้นที่วิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ พื้นที่วิจัย ประกอบด้วย ๓ จังหวัดในพื้นที่อีสานใต้ ประกอบด้วย จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร โดยมีพื้นที่เป้าหมาย ดังนี้

จังหวัด	พื้นที่เป้าหมาย
อุบลราชธานี	ป่าชุมชน ๑) ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอฟิบุลมังสาหาร ๒) ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงไผ่ อำเภวารินชำราบ ๓) ป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ อำเภอเมือง
	ป่าเอกชน ๑) นางรุ่งนภา กงชู หมู่ที่ ๑๐ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอฟิบุลมังสาหาร ๒) นางรำไพ สุโคตร หมู่ที่ ๕ บ้านดอนหวาย ตำบลระเว อำเภอฟิบุลมังสาหาร ๓) นายอานนท์ พลพิทักษ์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อำเภอนาเยีย
ศรีสะเกษ	ป่าชุมชน ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา หมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๖ บ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษณ์
	ป่าเอกชน (๑) นางลำไย คำแก้ว หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ๒) นางสุพิศ อุทธจันทร์ หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ๓) นางดวงฤดี สามสี หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ ๔) นางสาวชลลดา สามสี หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ ๕) นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์ หมู่ที่ ๑๒ บ้านล่องเกล้า (ใต้) ตำบลโนนค้อ อำเภอนาคู
ยโสธร	ป่าชุมชน

	ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ บ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย
	ป่าเอกชน ๑) นายบุญหลาย ผลจันทร์ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนสอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอยางชุมน้อย ๒) นางใบ บุญปก หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนสอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอยางชุมน้อย ๓) นางประยูร ผลจันทร์ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนสอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอยางชุมน้อย ๔) นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนสอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอยางชุมน้อย ๕) นายสมภาร สุวรรณรัตน์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านห้วยค้อ ตำบลก้ามแมต อำเภอกุดชุม ๖) นางหนูลำพัน วรวงศ์ หมู่ที่ ๘ บ้านโคกสว่าง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอกุดชุม

๓.๒.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาการจัดการป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร ดังนี้

๑) ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร รวม ๓ จังหวัดๆ ละ ๕ คน รวมทั้งหมด ๑๕ คน โดยการใช้แบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นบุคคลที่มีบทบาทและความสัมพันธ์เกี่ยวกับการศึกษาสภาพและกระบวนการตลอดทั้งวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๒) เกษตรกรผู้ปลูกป่าและคณะกรรมการป่าชุมชนพื้นที่ ๓ จังหวัด ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกป่าเอกชน จำนวน ๑๔ คน และคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน ๑๑ คน โดยใช้เทคนิคการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

๓) สัมมนารายกลุ่ม (Focus group) โดยมีตัวแทนจากกลุ่ม (๑) และ (๒) เข้าร่วม รวม ๑๕ คน

รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ กรรมการชุมชนและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า รวมทั้งหมด จำนวน ๔๐ คน เกี่ยวกับ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๓.๓.๑ แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) กับผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน นักวิชาการ กรรมการชุมชนและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่าในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษและ ยโสธร โดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ด้วยวิธีการดังนี้

๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อสอบถามประเด็นที่ต้องการศึกษาแบบเจาะลึก โดยกำหนดประเด็นข้อคำถามแนวทางการสัมภาษณ์ ไว้ล่วงหน้า ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมงานวิจัย แบ่งออกเป็น ๖ ด้าน ดังนี้

(๑) ด้านระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน คือ การมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินของชุมชนและเกษตรกรรายย่อย โดยมีอาณาเขตชัดเจนและถูกต้องตามกฎหมาย

(๒) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก คือ การสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และทักษะทางวิชาการและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์

(๓) โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย คือ นโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน โดยปลอดจากอิทธิพลการครอบงำของนักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โครงสร้างทางสถาบัน หน่วยงานและกฎหมายที่เหมาะสม การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการออกใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับ

(๔) ระบบการปลูกและการจัดการ คือ การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์ กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติตามแนวคิดเชิงพุทธที่เรียกว่าอัทธปาปจยตา

(๕) การมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ คือ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่มิ่ววัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยง

ผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม่ใช้ไม้ กับ การขับเคลื่อนทางการตลาด โดยเฉพาะข้อมูล การตลาดและการเข้าถึงตลาด การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต โดยเฉพาะ เทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูป การพัฒนาสร้างสรรค์สู่วิถีชีวิตอื่นที่เชื่อมโยงจากห่วงโซ่การแปรรูป การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตและตลาด

(๖) ธุรกิจและธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์ คือ การพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบันในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วน ของชุมชนในรูปของกลุ่ม สมาคมหรือสหกรณ์ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะ สื่อสังคม ศักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจและธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความโปร่งใส ของข้อมูล การเงิน และความเป็นไปได้ทางการเงิน ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและ เกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นการใช้หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจ

๕) การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

(๑) ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้พัฒนาขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้างและภาษา ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และ ตรวจสอบความถูกต้อง ความชัดเจนในการใช้ภาษา

(๒) นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงและแก้จน“ผ่าน” ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๓.๓.๒ แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นเวทีทบทวนผลการศึกษา สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๓.๔.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ มีขั้นตอน ดังนี้

๑) ผู้วิจัยขอหนังสือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการลงเก็บข้อมูลและปฏิบัติการในพื้นที่ จำนวน ๖ แห่ง ที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษา เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจเชิงประจักษ์และการสัมภาษณ์ ตามประเด็น

การสัมภาษณ์ โดยติดต่อประสานงานเพื่อยืนยันกำหนดการสัมภาษณ์ทุกครั้งและทำการบันทึกในเอกสารด้วยผู้ทำการศึกษาวิจัยเองทุกสถานที่ หากผู้ทำการสัมภาษณ์ประสงค์จะบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง กำหนดนัดหมายในการปฏิทินการสัมภาษณ์ควรอยู่ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ สิ้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๕

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำการควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อให้สามารถมองเห็นถึงสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ โดยการสังเกตจะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบกับการสรุปผลการวิจัยต่อไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์ การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

๑) สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ เอกสารสิทธิที่ดินปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ขอบเขตการปลูกและการใช้ประโยชน์จากป่า การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุน สินเชื่อและกิจกรรมการปลูกป่า โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

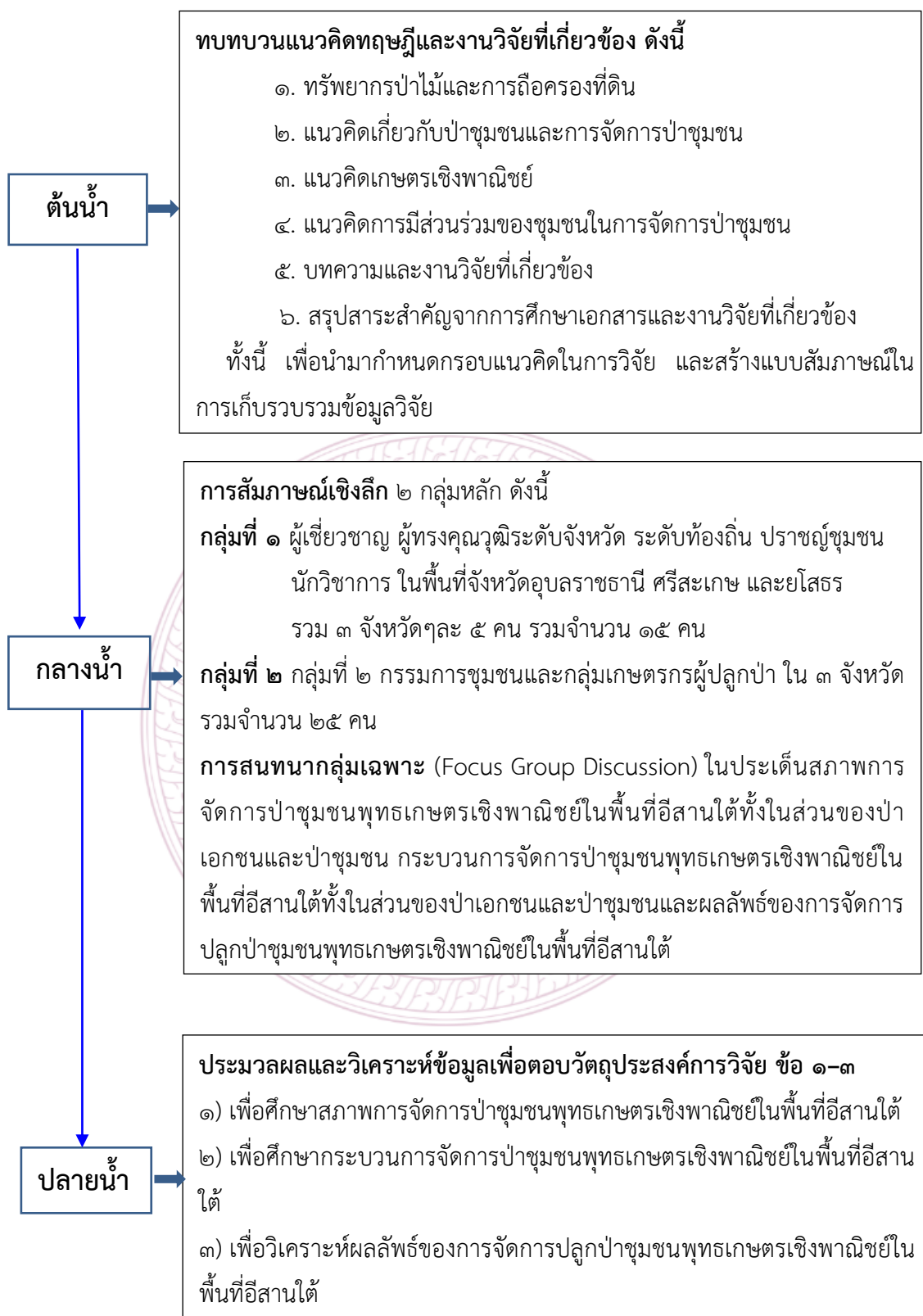
๒) กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ ระบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ไม่มีค่าที่เกษตรกรปลูก การเลือกชนิดของไม้มีค่าที่ปลูก ประเภทไม้มีค่าในป่าชุมชน การจัดสัดส่วนที่ดินและระบบการดูแลป่าของเกษตรกร การจัดการดูแลป่าชุมชน

๓) ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งในส่วน of ป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ ความพึงพอใจของเกษตรกรผู้ปลูกป่าและชุมชนผู้ดูแลป่าชุมชน ผลได้และความยั่งยืนในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรและการดูแลป่าชุมชน ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นหรือคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

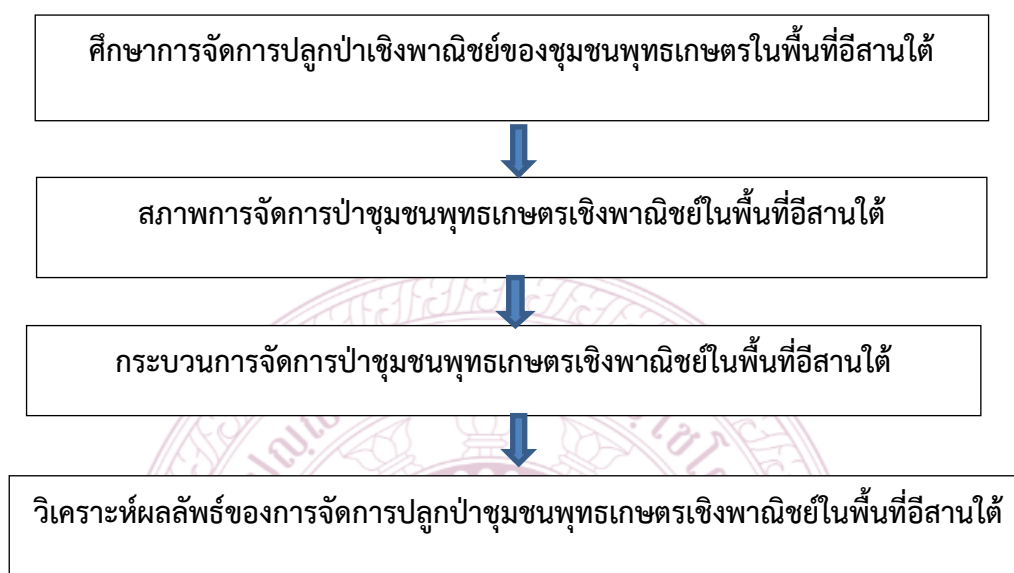
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ๒) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจากกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน นักวิชาการ กรรมการชุมชนและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า รวมทั้งหมด จำนวน ๔๐ คน โดยใช้การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นเครื่องมือในการศึกษาแล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนและกระบวนการดังภาพนี้

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัยจะเป็นการนำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบฐานข้อมูล ภาพถ่ายกิจกรรม และการพรรณนาความ ประกอบการบรรยายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเชิงพื้นที่ ที่จะนำผลการศึกษากำหนดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจาก กลุ่มเป้าหมายทั้งที่เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมา วิเคราะห์ สังเคราะห์เชิงคุณภาพและสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

- ๔.๑ ศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ๔.๒ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ๔.๓ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ ศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๔.๑.๑ มิติทางสังคมของเกษตรกรและชุมชนในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์และการจัดการป่า ชุมชน

๑) มิติทางสังคมของเกษตรกรชุมชนพุทธเกษตรในการจัดการป่าชุมชนเชิงพาณิชย์

เกษตรกรที่ให้ข้อมูลทุกคนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักโดยมีอาชีพอื่นเสริมเพื่อให้มี รายได้เพียงพอในการดูแลครอบครัว เดิมการทำการเกษตรของเกษตรกรเป็นไปเพื่อยังชีพโดยมี จุดประสงค์เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตทางการเกษตรที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของเกษตรกรและ ครอบครัว สำหรับผลผลิตทางการเกษตรที่ได้มา นอกเหนือจากการนำมาใช้บริโภคในครัวเรือนแล้ว หากมีส่วนเกินจากการบริโภค เกษตรกรจะแบ่งปันเมล็ดพันธุ์หรือผลผลิตกับเพื่อนบ้านหรือนำไปขาย

อย่างไรก็ตามเนื่องจากการดำรงชีพของเกษตรกรในปัจจุบันมีความจำเป็นต้องมีปัจจัยการ ดำรงชีพที่นอกเหนือจากการบริโภค เกษตรกรจึงจำเป็นต้องทำการเกษตรเชิงพาณิชย์เพื่อให้มีผลผลิต ไปจำหน่ายในตลาด ด้วยเหตุผลดังกล่าวเกษตรกรจำเป็นต้องปรับตัวจากการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ ไปสู่การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ เพื่อหารายได้จากการนำผลผลิตไปจำหน่ายในตลาด อย่างไรก็ตาม การเกษตรเชิงพาณิชย์จำเป็นต้องมีการลงทุนและใช้พื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น ส่งผลให้เกษตรกร จำเป็นต้องแสวงหาที่ดินทั้งที่มีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิเพื่อทำการเกษตร ตลอดทั้งมีการ ปรับเปลี่ยนจากระบบการทำการเกษตรเพื่อยังชีพไปเป็นการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ เปลี่ยนจากการ ใช้เฉพาะมูลสัตว์ผสมในดินเพื่อทำการเพาะปลูก ไปเป็นการใช้ปัจจัยการผลิตอื่นเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น

เช่น การชลประทานโดยใช้พลังงานจากแสงอาทิตย์ เป็นต้น นอกจากความซับซ้อนที่มากขึ้นของระบบการผลิต เกษตรกรยังจะต้องคำนึงถึงระบบการตลาดที่จะรองรับผลผลิตที่มากขึ้นด้วย

การดำเนินชีวิตของเกษตรกรทั้งในรูปของเกษตรกรเพื่อยังชีพและเกษตรกรเชิงพาณิชย์ เกษตรกรได้ทำการเกษตรตามความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาในเรื่องการพึ่งพากันของธรรมชาติว่าไม่มีสิ่งใดอยู่โดยลำพังโดดเดี่ยว สรรพสิ่งมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน พืชมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพืชที่มีลำต้นขนาดใหญ่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้กับพืชอื่นที่มีขนาดเล็กได้อาศัยร่มเงา ขณะเดียวกันพืชที่มีขนาดเล็กทำหน้าที่ปกคลุมความชุ่มชื้นช่วยพืชขนาดใหญ่ที่เป็นพี่เลี้ยง ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการทำการเกษตรกรรมของเกษตรกรคือทุนทางสังคมโดยเฉพาะความผูกพัน ความเข้าใจ การให้การสนับสนุนและให้กำลังใจซึ่งกันและกันของคนรอบข้าง ตามหลักความสัมพันธ์ของทิกซังหุกในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างบิดามารดากับบุตร สามีกกับภรรยา พี่กับน้อง และระหว่างมิตรสหายในชุมชน การทดลองปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรนับเป็นส่วนหนึ่งที่เกษตรกรก้าวหน้าทดลองแล้วประสบปัญหาในเบื้องต้น เช่น คนในชุมชนมองว่าเป็นเรื่องไม่คุ้มค่าที่ใช้ที่ดินปลูกไม้มีค่าที่ต้องรอผลผลิตระยะเวลา ๕-๑๐ ปี ตลอดทั้งยังไม่มีความชัดเจนในเรื่องระเบียบขั้นตอนของการขออนุญาตตัดไม้ การแปรรูป ตลอดทั้งการตลาด อย่างไรก็ตามความคาดหวังของเกษตรกรที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์มีความแตกต่างกันนับตั้งแต่ การปลูกเพื่อลูกหลานในอนาคต การปลูกเพื่อเป็นป่าปกคลุมสมุนไพรรักษาคนในชุมชน การปลูกเพื่อนำน้ำจากต้นไม้ไปแปรรูปเป็นน้ำมันเชื้อเพลิง การปลูกเพื่อตัดขาย การปลูกเพื่อแปรรูปเป็นเฟอร์นิเจอร์หรือเพื่อเป็นวัสดุก่อสร้างหรือแม้แต่การปลูกเพื่อยกแปลงขายที่ดินที่มีไม้มีค่าเพื่อเป็นทุนในการใช้ชีวิตวัยชราด้วยกันในบั้นปลายชีวิตของสามีกภรรยาที่ไม่มีบุตร ความตั้งใจที่มุ่งสู่ความสำเร็จในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ที่หลากหลายดังกล่าว แม้จะมีความคาดหวังที่แตกต่างกัน แต่ความตั้งใจเหล่านั้นได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแรงบันดาลใจจากความผูกพันและการให้การสนับสนุนจากบุคคลรอบข้างตามหลักพุทธธรรมในทิกซังหุกซึ่งนับเป็นต้นทุนที่สำคัญในสังคมเกษตรกรของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๒) มิติทางสังคมของชุมชนพุทธเกษตรในการจัดการป่าชุมชน

การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ในอดีตมีสาเหตุมาจากการเข้าไปยึดถือครอบครองโดยไม่มีการอนุรักษ์ การจัดการป่าชุมชนของชุมชนนับเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาการลดพื้นที่ของป่า ในเขตพื้นที่อีสานใต้ คณะกรรมการป่าชุมชนได้ให้ข้อมูลการจัดการป่าชุมชน โดยก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ สาเหตุที่ป่าชุมชนยังคงอยู่ได้เนื่องมาจากความเชื่อความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัด รวมถึงผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชนและผู้นำชุมชน ลักษณะของป่าชุมชนดังกล่าวมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ป่าถาวรสงฆ์ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้าสาธารณประโยชน์หรือป่าชุมชนที่ประชาชนร่วมใจกันจัดให้เป็นพื้นที่ป่าที่มีทั้งไม้มีค่าที่โตตามธรรมชาติและไม้มีค่าที่ปลูกเสริมให้มีสภาพป่าที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้พบแนวคิดการปลูกป่าโดยใช้วิธีไม่ปลูก ซึ่งคณะกรรมการชุมชนผู้ดูแลป่าได้ทดลองปล่อยให้ป่าไม่มีค่าและไม้อื่นๆ เกิดและเติบโตตามธรรมชาติ

พบว่าสภาพป่ามีความหลากหลาย มีการพึ่งพากันของพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดและมีความยั่งยืนมากกว่าป่าที่ปลูก

การจัดการป่าชุมชนในอดีตได้ใช้หลักความสามัคคีพร้อมเพรียงของคนในชุมชนซึ่งสอดคล้องกับหลักอปริหานิยธรรม ๗ ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสำหรับหมู่ชนในการบริหารบ้านเมือง โดยเฉพาะการหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำในการดูแลรักษาป่า นอกจากนี้ยังใช้หลักความเมตตากรุณาในพรหมวิหาร ๔ ของพระพุทธศาสนาโดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนดูแลประชาชนด้วยการอนุโลมให้นาไม้มีค่าไปใช้ประโยชน์เมื่อมีความจำเป็นโดยเฉพาะเพื่อเป็นการสงเคราะห์ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย รายครัวเรือนหรือเพื่อการพัฒนาสาธารณประโยชน์ ตลอดทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนทั้งในชุมชนและนอกชุมชนเข้าไปเก็บผลผลิตที่เกิดจากป่าตามฤดูกาลเพื่อนำไปบริโภคในครัวเรือนหรือนำไปค้าขาย เพื่อยังชีพ ป่าเหล่านี้ยังคงอยู่ได้เพราะได้รับการดูแลรักษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านพิธีกรรมของพระสงฆ์ในการบวชต้นไม้รักษาป่าและผู้นำทางจิตวิญญาณที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่เข้ามาทำลายป่ามักจะประสบภัยพิบัติต่างๆ ที่สำคัญคือความเข้มแข็งเอาใจใส่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนและความมีจิตอาสาของชาวบ้าน รวมถึงการมีส่วนร่วมสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลรักษาป่า เช่น การทำถนนดินทั้งภายในป่าชุมชนและรอบป่าชุมชนเพื่อเป็นแนวกันไฟป่า การจัดทำฐานข้อมูลและป้ายประเภทพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนเพื่อการศึกษาของเด็กและเยาวชน เป็นต้น

ด้วยเหตุที่มีการบุกรุกป่าจากบุคคลภายนอกซึ่งนับเป็นปัญหาสำคัญในการจัดการป่าชุมชน การบุกรุกดังกล่าวมีทั้งในรูปที่เข้ามาปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ตลอดทั้งเข้ามาใช้เป็นพื้นที่ทำมาหากิน เช่น การล่าสัตว์ การตัดไม้หรือเก็บไม้เพื่อนำไปเผาถ่าน จากการที่ชุมชนหลายชุมชนไม่สามารถจัดการปัญหาเหล่านี้ด้วยมาตรการของชุมชนโดยลำพัง ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านโดยความเห็นชอบของประชาชนจึงได้แจ้งความประสงค์ต่อกรมป่าไม้เพื่ออาศัยพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ในการจัดการป่าชุมชนตลอดทั้งเป็นช่องทางให้ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในด้านบุคลากรงบประมาณ และเครื่องมือในการฝึกอบรมและจัดกำลังอาสาสมัครพิทักษ์ป่าตลอดทั้งให้การสนับสนุนเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมการดูแลรักษาป่า อย่างไรก็ตาม เมื่อป่าชุมชนเดิมได้ถูกประกาศให้เป็นป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ชุมชนจะมีข้อจำกัดบางประการในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บหาของป่าในป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากไม้ที่ได้เฉพาะบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ โดยไม่ให้ใช้ประโยชน์จากไม้ทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และให้ทำได้ตามความจำเป็นเพียงเฉพาะเพื่อใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชนหรือใช้ในกิจกรรมสาธารณะภายในชุมชนนั้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอื่นในป่าชุมชนให้ทำได้ตามความจำเป็นต่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชน หรือใช้ในกิจกรรมสาธารณะภายในชุมชนนั้น ทั้งนี้ให้อยู่ภายใต้ความดูแลของคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัด

๔.๑.๒ มิติการถือครองที่ดินของชุมชนพุทธเกษตรในการจัดการป่าชุมชนเชิงพาณิชย์

จากการวิจัยพบว่าเอกสารสิทธิและเอกสารที่รัฐอนุญาตให้เข้าไปทำประโยชน์ในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ทั้งในส่วนของเกษตรกรและของชุมชน แยกได้ดังนี้

๑) มิติการถือครองที่ดินของเกษตรกร เกษตรกรมีเอกสารสิทธิสำหรับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ประกอบด้วย โฉนดที่ดิน และเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.๔-๐๑ โดยเป็นโฉนดที่ดินจำนวน ๗ ราย มีเนื้อที่ขนาดตั้งแต่ ๑ ไร่ ๒ งาน ๙๔ ตารางวา ถึง ๑๓ ไร่ และเป็นเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.๔-๐๑ จำนวน ๗ ราย มีเนื้อที่ขนาดตั้งแต่ ๓ ไร่ถึง ๑๐ ไร่ โดยสรุปตามตารางแสดง ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงประเภทเอกสารสิทธิที่ดินของเกษตรกรและเนื้อที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์

ที่	ชื่อ-สกุล	ประเภทเอกสารสิทธิ	เนื้อที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์
๑	นางรุ่งนภา กงชุย	โฉนดที่ดิน	๔ ไร่
๒	นางรำไพ สุโคตร	โฉนดที่ดิน	๓ ไร่
๓	นายอานนท์ พลพิทักษ์	ส.ป.ก.๔-๐๑	๔ ไร่
๔	นางลำไย คำแก้ว	ส.ป.ก.๔-๐๑	๓ ไร่
๕	นางสุพิศ อุทรจันทร์	ส.ป.ก.๔-๐๑	๓ ไร่
๖	นางดวงฤดี สามสี	โฉนดที่ดิน	๒ ไร่
๗	นางสาวชลลดา สามสี	โฉนดที่ดิน	๕ ไร่ ๓ งาน ๙๔ ตารางวา
๘	นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์	โฉนดที่ดิน	๑ ไร่ ๒ งาน ๙๔ ตารางวา
๙	นายบุญหลาย ผลจันทร์	ส.ป.ก.๔-๐๑ ข	๑๐ ไร่
๑๐	นางใบ บุญปก	ส.ป.ก.๔-๐๑ ข	๕ ไร่
๑๑	นางใบ บุญปก	ส.ป.ก.๔-๐๑ ข	๕ ไร่
๑๒	นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว	ส.ป.ก.๔-๐๑ ข	๘ ไร่
๑๓	นายสมภาร สุวรรณรัตน์	โฉนดที่ดิน	๑๓ ไร่
๑๔	นางหนูลำพัน วรวงศ์	โฉนดที่ดิน	๑๐ ไร่

๒) มิติการถือครองที่ดินของป่าชุมชน พบว่า ป่าชุมชนมีทั้งแบบที่มีมาดั้งเดิมคู่กับชุมชน โดยประชาชนได้มีการดูแลรักษามาแต่เดิมตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และป่าชุมชนแบบที่ได้พัฒนาหรือปลูกเสริม ซึ่งเป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจจากความสำเร็จของป่าชุมชนอื่น โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนตระหนักในคุณค่าความสำคัญที่มีต่อชีวิตของคนในชุมชน จากการวิจัยพบว่าป่าชุมชนทั้งหมดได้รับการดูแลรักษามาแต่เดิมตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และมีบางส่วนได้ปรับให้เป็นป่าชุมชนแบบพัฒนาในภายหลัง โดยได้พบข้อมูลเอกสารสิทธิและการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชน ดังนี้

ตารางที่ ๒ แสดงเอกสารสิทธิที่ดินของป่าชุมชนและขนาดของเนื้อที่ป่าชุมชน

ที่	ชื่อป่าชุมชน	ประเภทเอกสารสิทธิ	เนื้อที่ป่าชุมชน
๑	ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ ตำบล ระเว อำเภอฟิบูลมังสาหาร จังหวัด อุบลราชธานี	(๑) น.ส. ๓ (๒) ที่ สาธารณประโยชน์ทำเล เลี้ยงสัตว์	(๑) ๕๐ ไร่ (๒) ๓๑ ไร่
๒	ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบล บึงไหม อำเภวารินชำราบ จังหวัด อุบลราชธานี	(๑) ที่ดิน สาธารณประโยชน์(ดอน ปู่ตา) (๒) ที่ดินป่าช้า สาธารณประโยชน์	(๑) ๔๐ ไร่ ๑ งาน ๙๑ ตารางวา (๒) ๑๐๒ ไร่ ๒ งาน ๖๒ ตารางวา
๓	ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ	ป่าชุมชนตามมาตรา ๙๙ แห่ง พระราชบัญญัติป่า ชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒	๗๒๐ ไร่ ๐ งาน ๓๓ ตารางวา
๔	ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร	ป่าชุมชนตามมาตรา ๙๙ แห่ง พระราชบัญญัติป่า ชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ แยกเป็น (๑) พื้นที่อนุรักษ์ (๒) พื้นที่เพื่อการใช้ ประโยชน์	(๑) ๓๑๕ ไร่ ๓ งาน ๖๒ ตารางวา (๒) ๑๒๘ ไร่ ๓ งาน ๗๐ ตารางวา
๕	ป่าชุมชนวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบล หัวดอน อำเภอเชียงโน จังหวัด อุบลราชธานี	ป่าชุมชนตามมาตรา ๙๙ แห่ง พระราชบัญญัติป่า ชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒	๑,๕๔๔ ไร่ ๐ งาน ๑๐ ตารางวา

ภาพป่าชุมชน กุดเสลา ฟ้ายาด ดงใหญ่วังอ้อ

จากการสำรวจสภาพป่าชุมชนทั้ง ๕ แห่ง พบว่า ป่าชุมชนมีเอกสารสิทธิที่ดินและหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ น.ส.๓ ที่ดินสาธารณประโยชน์ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้า สาธารณประโยชน์ และที่ดินปู้ตา ที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ตลอดทั้งป่าชุมชนที่ปรับมาอยู่ภายใต้การบังคับใช้ ตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ สำหรับไม่มีค่าที่พบในป่าชุมชนในพื้นที่สำรวจ โดยมีรายละเอียดเอกสารของป่าชุมชน ดังนี้

๑) ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี พระครูสุวรรณ เตชะธมโม^{๖๓} ได้กล่าวถึงเอกสารสิทธิที่ดินของวัดบ้านนาจานว่ามีเอกสารสิทธิ น.ส.๓ จำนวน ๕๐ ไร่ และที่สาธารณประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์ ๓๑ ไร่

๒) ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี นายสมหมาย หงษ์มณี^{๖๔} ให้ข้อมูลว่าป่าชุมชนบ้านยาง ประกอบด้วยที่ดินสาธารณประโยชน์ ๒ แปลง ได้แก่ แปลงที่ ๑ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ อบ ๐๒๒๕ ลงวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๓๖ มีขนาดพื้นที่ ๑๐๒ ไร่ ๒ งาน ๖๒ ตารางวา อยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ให้ใช้เป็นป่าช้าสาธารณประโยชน์ แต่หลังจากนั้นป่าได้ถูกบุกรุก ปัจจุบันคงเหลือผืนป่าชุมชน ๗๐ ไร่ และยังคงใช้เป็นป่าช้าสำหรับฝังศพผู้เสียชีวิตจากฟ้าผ่า แปลงที่ ๒ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ อบ ๓๙๐๔ ที่ดินเลขที่ ๒๙๖ ระบาย 5939 II 9480 เนื้อที่ ๔๐ ไร่ ๑ งาน ๙๑ ตารางวา ให้อยู่ในความดูแลรักษาของกระทรวงมหาดไทย (ดอนปู่ตา) ออก ณ วันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๘

๓) ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ นายสุรียัน ฤงจันทร์และคณะ^{๖๕} ให้ข้อมูลว่าป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้ถูกปรับจากกฎหมายป่าสงวนเดิม เข้ามาเป็นการบังคับใช้ ตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ หมู่บ้านเข้าร่วมประกอบด้วย บ้านนารังกา หมู่ที่ ๑ บ้านทุ่งสว่าง หมู่ที่ ๖ บ้านหนองรุง หมู่ที่ ๗ บ้านชะวาก หมู่ที่ ๙ บ้านโนนคูณ หมู่ที่ ๑๔ บ้านนารังกาใต้ หมู่ที่ ๑๕ และบ้านโนนพิทักษ์ หมู่ที่ ๑๖ ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ “ป่าฝั่งขวาห้วยชะยุ้ง” ป่าชุมชนมีเนื้อที่ ๗๒๐ ไร่ -งาน ๓๓ ตารางวา ได้รับอนุมัติโครงการป่าชุมชนเมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๒

๔) ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธรนายสมคิด ทีฆะสุข และคณะ^{๖๖} ให้ข้อมูลว่า ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เนื้อที่ ๔๔๔ ไร่ ๓ งาน ๓๒ ตารางวา ตามนัยมาตรา ๙๙ แห่ง พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ สภาพผืนป่าตั้งอยู่นอกเขตเทศบาล ตามแผนที่ของ

^{๖๓} พระครูสุวรรณ เตชะธมโม (ที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลระเว) เจ้าอาวาสวัดบ้านนาจาน เลขที่ ๒๒๓ หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี (๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๖๔} นายสมหมาย หงษ์มณี ผู้ใหญ่บ้านบ้านยาง เลขที่ ๑๘๓ หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี (๒๓ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๖๕} นายสุรียัน ฤงจันทร์ กำนันตำบลกุดเสลา ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน หมู่ที่ ๑ บ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๔ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๖๖} นายสมคิด ทีฆะสุข อดีตผู้ใหญ่บ้าน/คณะกรรมการป่าชุมชน/ปัจจุบันดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาลตำบลฟ้าหยาด บ้านเลขที่ ๑๔๔/๑ หมู่ที่ ๑ บ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร (๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕)

กรมป่าไม้ แยกออกเป็น พื้นที่อนุรักษ์ ๓๑๕ ไร่ ๓ งาน ๖๒ ตารางวา พื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ ๑๒๘ ไร่ ๓ งาน ๗๐ ตารางวา

๕) ป่าชุมชนวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ และพระคมสันต์ คัมภีโร^{๖๗} ป่าชุมชนวังอ้อ ปัจจุบันมีเนื้อที่ ๑,๕๔๔ ไร่ ๐ งาน ๑๐ ตารางวา ลดลงจากเดิม ๑,๘๐๐ ไร่ สูญเสียไป ๒๕๖ ไร่ เพราะก่อนปี ๒๕๓๙ พื้นที่บางส่วนประชาชนได้รับสิทธิใบเหี้ยบบำ ส.ค.๑ จำนวน ๒๕๖ ไร่

๔.๑.๓ ประเภทของไม้มีค่าในป่าของเกษตรกรและป่าชุมชน

(๑) ประเภทไม้มีค่าในการปลูกป่าของเกษตรกร

จากการสัมภาษณ์เกษตรกร ๑๔ รายที่ร่วมปลูกป่า พบว่า ไม้มีค่าที่เกษตรกรปลูกมากที่สุดคือ ยางนา (๑๓ คร้าวเรือน) รองลงมาเป็นพะยุง (๑๐ คร้าวเรือน) ไม้แดง ตะเคียน และมะค่า (๕ คร้าวเรือน) ประดู่ และไม้สัก (๓ คร้าวเรือน) และสะเดาและชิงชัน (๑ คร้าวเรือน)

ตารางที่ ๓ แสดงประเภทไม้มีค่าที่เกษตรกรปลูก

รายชื่อ	ประเภทไม้มีค่าที่ปลูก								
	พะยุง	ยางนา	ไม้แดง	ประดู่	ชิงชัน	ตะเคียน	สัก	มะค่า	สะเดา
๑	/	/	/						
๒	/		/	/	/	/	/		
๓	/	/				/		/	
๔	/	/					/		
๕	/	/						/	/
๖	/	/	/			/		/	
๗	/	/		/					
๘	/	/					/		
๙		/							
๑๐		/							
๑๑		/							
๑๒		/							
๑๓	/	/	/	/		/		/	
๑๔	/	/	/			/		/	
รวม	๑๐	๑๓	๕	๓	๑	๕	๓	๕	๑

^{๖๗} นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ ราษฎรพื้นถิ่น/กรรมการป่าชุมชน บ้านเลขที่ ๓ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี และพระคมสันต์ คัมภีโร ศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชย์ ปาดงใหญ่วังอ้อ (๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕)

(๒) ประเภทไม้มีค่าในป่าชุมชน

ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลสระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี ไม้ที่ปลูก ได้แก่ ไม้ประดู่ สัก พะยุง จิก และไผ่ ซึ่งปลูกมาแล้วอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลา ๔๐ ปี

ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงไผ่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แปลงที่ ๑ ที่ป่าช้าสาธารณประโยชน์ไม้มีค่าที่เกิดตามธรรมชาติ ได้แก่ ไม้บาก ไม้ค้อ ไม้พะยอม แปลงที่ ๒ ที่ดอนปู่ตา ไม้มีค่าที่เกิดตามธรรมชาติ ได้แก่ ไม้บาก บก แต่ ยางนา ไผ่ อายุปานี้กว่า ๒๐๐ ปี

ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นป่าไม้เบญจพรรณ มีไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้จิก ไม้กุ่ม

ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ประเภทไม้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติในป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ไม้ยางนา ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้พะยอม

ป่าชุมชนวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ไม้มีค่าที่เกิดขึ้นในป่าชุมชนวังอ้อ ได้แก่ ยางนา ประดู่ แดง ไผ่ ส่วนไม้ที่เกิดใหม่ได้แก่ พะยุง สัก

๔.๒ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๔.๒.๑ กระบวนการปลูกป่าของเกษตรกร

๑) เอกสารสิทธิของพื้นที่ปลูกป่า การทำความเข้าใจเอกสารสิทธิก่อนตัดสินใจปลูกไม้มีค่า เกษตรกรต้องทำความเข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๗^{๖๘} เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่แตกต่างกัน จะมีสิทธิในการตัดไม้มีค่าที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับ อาทิตยา พงษ์พรหม (๒๕๖๓)^{๖๙} และคำบรรยายของ นายสหัสรัฐ ศิริวรรณ (๒๕๖๕)^{๗๐} ที่ว่า ไม้มีค่าถือเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน สิทธิในการตัดไม้ จึงเป็นสิทธิตามการ

^{๖๘} อ้างแล้ว, พระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๗, หน้า ๑๐๗

^{๖๙} อ้างแล้ว, สรุปสถานการณ์การถือครองที่ดินและสาเหตุการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยในประเทศไทย

^{๗๐} นายสหัสรัฐ ศิริวรรณ, ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมทรัพยากรป่าไม้จังหวัดอุบลราชธานี, บรรยายเรื่อง “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๗”, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕

ถือครองที่ดิน หากที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล เรียกว่า “ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์” หรือ “สิทธิครอบครอง” เช่น โฉนด, น.ส.๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มีระวางถูกต้องและอยู่ในระหว่างการออกเอกสารสิทธิ ไม่มีค่าที่เกิดในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์ และไม้นั้นถือว่าเป็นทรัพย์ มิใช่ไม้หวงห้าม โดยเจตนารมณ์ของ มาตรา ๗ บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการลักลอบตัดไม้ โดยเฉพาะไม้สัก ไม้ยาง ไม้พะยูน แต่สำหรับที่ดิน ส.ป.ก. ๔-๐๑ เป็นที่เขตป่าของรัฐที่ปฏิรูปจากการที่คนเคยเข้าไปอยู่ในป่าทำให้ป่ามีสภาพเสื่อมโทรม รัฐจึงจัดที่ดินป่าเสื่อมสภาพให้เกษตรกรอยู่อาศัย ดังนั้นหากมีการปลูกไม้มีค่าหลังจากที่ได้รับสิทธิเข้าอยู่อาศัยทำกิน ให้ถือว่าเป็นการ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต” ไม่ถือว่าเป็นไม้หวงห้าม หากไม่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นหรือแม้แต่เกิดขึ้นเองในภายหลัง ยังคงถือว่าเป็นไม้หวงห้าม นอกจากนี้ยังมีปัญหาการเคารพสิทธิที่ดินระหว่างเกษตรกรด้วยกัน **นางรำไพ สุโคตร**^{๗๑} เห็นว่า ปัญหาในการปลูกป่าและพืชเศรษฐกิจ วิธีการปล่อยสัตว์เลี้ยง (โค กระบือ) ของเกษตรกรอื่นที่เข้ามา รุกป่าและสร้างความเสียหายในแปลงเกษตร

๒) แหล่งสนับสนุนทางวิชาการ พันธุ์ไม้ เงินทุนและสินเชื่อ เกษตรกรได้รับการสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้มีค่าจากกรมป่าไม้ให้การสนับสนุนพันธุ์ไม้ผ่านศูนย์ป่าไม้จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร นอกจากนี้ กรมส่งเสริมสหกรณ์การเกษตร ให้ความรู้ด้านการจัดทำบัญชี การทำการเกษตร และแหล่งทุนสำหรับการเกษตร เช่น **นางรุ่งนภา กงซุย**^{๗๒} กล่าวถึงการสนับสนุนของกรมป่าไม้ว่า ได้ให้การสนับสนุนพันธุ์ไม้สำหรับโครงการปลูกป่า ผ่านศูนย์ป่าไม้จังหวัดอุบลราชธานี และกรมส่งเสริมสหกรณ์การเกษตร ให้ความรู้ด้านการจัดทำบัญชี การทำการเกษตร และแหล่งทุนสำหรับการเกษตร นอกจากนี้เกษตรกรยังได้รับการสนับสนุนพันธุ์ไม้จากสำนักงานพัฒนาที่ดิน ศูนย์เพาะชำกล้าต้นไม้ อำเภอบัวแก้ว จังหวัดยโสธร และในพื้นที่จังหวัดอื่น สำหรับความรู้ในด้านการจัดระบบเศรษฐกิจการเกษตรในครัวเรือน เกษตรกรได้รับความรู้จากหลายแหล่ง เช่น **นายอานนท์ พลพิทักษ์**^{๗๓} เคยได้รับการอบรมโครงการ “คืนชีวิตให้แผ่นดิน” ตามศาสตร์พระราชารัชกาลที่ ๙ ดำเนินการโดย ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร **นางรุ่งนภา กงซุย**^{๗๔} ได้ศึกษาดูงานการปลูกผักหวานป่า อุทยานผักหวานป่า ๔๔ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น **นางรำไพ สุโคตร**^{๗๕} ได้รับการฝึกอบรมสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ PGS อุบลราชธานี (Participatory Guarantee System) โดยได้ผ่านการรับรองการปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์ ภายใต้กระบวนการรับรองเกษตรกรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม (PGS) อุบลราชธานี นอกจากนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่ได้เรียนรู้เพิ่มเติมจากปราชญ์ชาวบ้านพื้นที่

^{๗๑} อ่างแล้ว, นางรำไพ สุโคตร

^{๗๒} อ่างแล้ว, นางรุ่งนภา กงซุย

^{๗๓} **นายอานนท์ พลพิทักษ์** เลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๑๓ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อำเภอนาเยีย จังหวัดอุบลราชธานี (๒๓ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๗๔} อ่างแล้ว, นางรุ่งนภา กงซุย

^{๗๕} **นางรำไพ สุโคตร เกษตรกร** บ้านเลขที่ ๑๒๗ หมู่ที่ ๕ บ้านดอนหวาย ตำบลระเว อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุบลราชธานี (๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕)

ใกล้เคียงและความรู้จากสื่อ เช่น นางรำไพ สุโคตร เรียนรู้จากปราชญ์ อาจารย์ปิยทัศน์ ทัศนนิยม อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี เรียนรู้จากสื่อ ดร.เกริกฯ และเพื่อน ในการจัดการปลูกป่าผสมผสานพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กล้วย ไข่ ข้าวโพดกินดิบ นางรุ่งนภา กงซุย ได้เรียนรู้เพิ่มเติมจากปราชญ์ชาวบ้านอำเภอบึงสามพัน อาจารย์เสถียร ทองสวัสดิ์ ให้ความรู้เรื่องปุ๋ยอินทรีย์ จุลินทรีย์แห้งและน้ำ

เห็นได้ว่าเกษตรกรได้รับการสนับสนุนพันธุ์ไม้ที่ปลูกตลอดทั้งการสนับสนุนทางวิชาการจากหลายหน่วยงานทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่พบคือเกษตรกรส่วนหนึ่งคิดว่าตนเองตัดสินใจผิดในการคัดเลือกชนิดของไม้ที่ปลูกบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยนายสหรัฐ ศิริวรรณ (๒๕๖๕)^{๗๖} นักวิชาการป่าไม้ ให้ความเห็นว่า ไม้มีค่าบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่ในอีสานใต้ โดยเฉพาะไม้สัก การปลูกไม้สักในบางแปลงจะไม่เจริญเติบโตในระยะ ๕ ปีแรก ดังนั้นเกษตรกรจะต้องเลือกพันธุ์ไม้ที่มีค่าที่มีความเหมาะสมกับภูมิประเทศในพื้นที่อีสานใต้ โดยเฉพาะควรส่งเสริมการปลูก พะยุง ประดู่ ยางนา ซึ่งยางนาในภาคอีสานจะมีคุณภาพแข็งแรงและเหนียวกว่ายางนาในภาคใต้ นอกจากนี้ควรเลือกพันธุ์ไม้ที่ปลูกให้เป็นประเภทที่มีเนื้อไม้ที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะไม้พะยุง ต้องเลือกสายพันธุ์ที่ให้แก่นใหญ่ ทั้งนี้เพราะไม้พะยุงแก่นใหญ่จะมีเนื้อไม้ที่มีลวดลายที่สวยงามกว่า สำหรับกระบวนการในการส่งไม้พะยุงไปขายต่างประเทศ ก่อนไม้พะยุงจะส่งออกนอกประเทศ เนื้อไม้ส่วนที่เป็นกระพี้จะถูกถากให้เหลือเพียงแก่นเท่านั้น ปัจจุบันกรมป่าไม้กำลังทำวิจัยเพื่อให้ได้ไม้พะยุงสายพันธุ์คุณภาพสูงที่มีแก่นใหญ่ขึ้น

สำหรับแหล่งสนับสนุนเงินทุนและสินเชื่อ ในระยะ ๕ ปีแรก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๖๑ ถึงปัจจุบัน เกษตรกรทั้งหมดได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดูแลรักษาการปลูกไม้มีค่าจากศูนย์ป่าไม้จังหวัด กรมป่าไม้ เป็นเงินไร่ละ ๕,๐๐๐ บาทต่อปี สำหรับแหล่งสินเชื่อ ยังไม่มีเกษตรกรรายใดที่ได้รับการสนับสนุนแหล่งสินเชื่อในการปลูกป่าไม้มีค่า อย่างไรก็ตามเกษตรกรยังคงประสบปัญหาด้านทุนและกำลังคนสำหรับการดูแลไม้มีค่าให้เจริญเติบโต **นางดวงฤดี สามสี**^{๗๗} เห็นว่าขาดการสนับสนุนจากชุมชน ชุมชนไม่เข้าใจ มองว่าสูญเสียที่ดินทำกินที่นำไปปลูกป่า ขาดแรงงานดูแล ทำงานคนเดียว ฝนทิ้งช่วง ไม่มีคนช่วยรดน้ำ การดูแลไม่ทั่วถึง **นายบุญหลาย ผลจันทร์**^{๗๘} เห็นว่าปัญหาสำคัญในปัจจุบัน ไม่มีทุนมากพอที่จะดูแลต้นยางให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ เช่นเดียวกับ **นางใบ บุญปก**^{๗๙} เห็นว่าไม่มีทุนมากพอที่จะดูแลต้นยางให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ และ **นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว**^{๘๐} เห็นว่าปัญหาสำคัญในปัจจุบัน ไม่มีทุนมากพอที่จะดูแลต้นยางให้ดีกว่าที่เป็นอยู่

^{๗๖} อ้างแล้ว, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”

^{๗๗} อ้างแล้ว, **นางดวงฤดี สามสี**

^{๗๘} อ้างแล้ว, **นายบุญหลาย ผลจันทร์**

^{๗๙} อ้างแล้ว, **นางใบ บุญปก**

^{๘๐} อ้างแล้ว, **นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว**

๓) การสนับสนุนของครอบครัวและคนในชุมชน ครอบครัวและเพื่อนรอบข้างเป็นรากฐานสำคัญในการให้การสนับสนุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ความเข้าใจของสมาชิกในครอบครัวและมิตรสหายในชุมชนเป็นรากฐานสำคัญในการให้การสนับสนุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ของบุคคลตามหลักธรรมของพุทธศาสนา เช่น ความเข้าใจของบิดามารดาที่มีต่อบุตร ความเข้าใจของพี่น้องตลอดทั้งมิตรสหายในชุมชนที่ให้การสนับสนุน ความเข้าใจของบุคคลรอบข้างเกษตรกรเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจในการปลูกไม้มีค่าซึ่งจะต้องใช้ความอดทนรอผลผลิตในระยะเวลาหลายปี โดยเฉพาะในระยะแรกคนในชุมชนไม่เห็นด้วยมองว่าเป็นการใช้ที่ดินที่ไม่คุ้มค่า อย่างไรก็ตาม ด้วยความวิริยะอุตสาหะของเกษตรกร เมื่อระยะเวลา ๔-๕ ปีผ่านไป เกษตรกรได้ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับพืชเศรษฐกิจอื่นแซมในป่าเดียวกัน ได้ผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจที่อาศัยป่า ทำให้ชุมชนรอบข้างสนใจและสามารถขยายผลไปยังเพื่อนบ้านทั้งในและนอกชุมชน เช่น นางรุ่งนภา กงซุย^{๘๑} พบว่า ตลอดระยะเวลา ๕ ปี ที่ผ่านมา ระยะ ๓ ปีแรกพ่อแม่และพี่หนักใจไม่เห็นด้วยที่จะลงทุนและเปลี่ยนจากที่ดินทำนาเป็นการปลูกป่าสวนผสมและไร่นาสวนผสม หลังจากเริ่มมีการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจและมีเงินหมุนเวียนจากการปลูกป่าสวนผสมและไร่นาสวนผสม ครอบครัวเริ่มเข้าใจและให้การสนับสนุน สามีเป็นกำลังสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้การสนับสนุน มีความรู้ด้านช่าง ได้สร้างระบบการใช้เครื่องปั้มน้ำได้ดินโดยใช้พลังงานไฟฟ้าจากแผงรับพลังงานจากแสงอาทิตย์ ตลอดทั้งใช้ต้นไม้เป็นท่อตั้งถังเก็บน้ำเพื่อปล่อยน้ำลงในระบบปลูกป่าสวนผสมและไร่นาสวนผสม และเช่นเดียวกัน นางดวงฤดี สามลี^{๘๒} ที่ให้ความเห็นว่าสามีของตนได้ให้การสนับสนุนด้านเงินทุนตลอดทั้งช่วยค้นคว้าความรู้จากแหล่งต่างๆ เกี่ยวกับการปลูกไม้มีค่า ส่วนตนเองมีความชอบในการปลูกและอยู่กับต้นไม้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

๔) สภาพที่ดินและคุณภาพดิน เกษตรกรที่มีเอกสารสิทธิถือครองที่ดินต่างกันจะมีพื้นที่ทำการเกษตรที่มีสภาพดินต่างกัน พื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิเป็นโฉนดที่ดิน ส่วนใหญ่จะมีพัฒนาการการดูแลคุณภาพดินด้วยการพลิกฟื้นดินและใช้ปุ๋ยชีวภาพในการบำรุงดินอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่สำหรับพื้นที่ที่เป็นป่าเสื่อมโทรมและรัฐอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์จะมีสภาพดินปนทราย เกษตรกรจึงต้องความพยายามในการใช้เวลาปรับสภาพดินที่จะทำการเกษตร เช่น พื้นที่ สปก.๔-๐๑ ที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรมส่วนใหญ่มีสภาพดินที่เป็นดินร่วนปนทราย เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้พื้นที่ปลูกยางนา

เกษตรกรส่วนหนึ่งใช้เวลาปรับสภาพดินโดยใช้หลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ เช่น ต้นยางปกคลุม ต้นกล้วยอุ้มน้ำ ป่าไม้ที่ปลูกอาศัยร่มจากต้นยางและอาศัยน้ำและความชื้นจากต้นกล้วย นอกจากนี้ยังมีการใช้ความรู้และของเกษตรกรและเพื่อนบ้านในชุมชนในการเจาะน้ำใต้ดิน โดยดึงน้ำใต้ดินขึ้นมาปล่อยลงในสระโดยใช้พลังงานไฟฟ้าจากการติดตั้งแผงพลังงานแสงอาทิตย์ จากนั้นปล่อย

^{๘๑} อ่างแล้ว, นางรุ่งนภา กงซุย

^{๘๒} นางดวงฤดี สามลี เกษตรกร/กรรมการกลุ่มสตรี บ้านเลขที่ ๑๔๑ หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคูอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๖ มีนาคม ๒๕๖๕)

ให้น้ำล้นไปตามคลองไส้ไก่ ทำฝายย่อยเป็นขั้นบันได ตามแนวแปลงที่ดินเพื่อเลี้ยงน้ำในสวนป่าและ
กิจกรรมการเกษตรอื่น อย่างไรก็ตามมีเกษตรกรอีกส่วนหนึ่งที่ประสบปัญหาแหล่งน้ำและภัยธรรมชาติ
นางหนูลำพัน วรวงศ์^{๘๓} เห็นว่า ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำในการหล่อเลี้ยงต้นไม้ **นายสมภาร สุวรรณ
รัตน์**^{๘๔} เห็นว่า ภัยธรรมชาติ พายุพัดแผ้วร้างปลงงานแสงอาทิตย์ พังเสียหายไป ๑ ชุด ครั้งต่อไปจะ
เพิ่มความระมัดระวังในวางที่ตั้งของแผง

ภาพป่านายอานนท์ พลพิทักษ์ (นาเยีย) ไม่มีค่าและต้นกล้วย

๕) การคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่จะปลูก ปัญหาการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่ปลูกพบว่า เกษตรกรส่วนหนึ่ง
เห็นว่าตนเองตัดสินใจผิดในการเลือกพันธุ์ไม้ที่ไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่มาปลูก เช่น **กรณีของ นาง
ลำไย คำแก้ว** เห็นว่า ไม้ที่ปลูก ยางนา ๒๐๐ ต้น พะยุง ๒๐๐ ต้น และสัก ๔๐๐ ต้น ปัจจุบันเข้าปีที่
๕ คงเหลือเฉพาะต้นยางนา ๑๘๐ ต้น ส่วนสักและพะยุงตายทั้งหมดเนื่องจากสภาพที่ดินเป็นที่ลุ่มดิน
อู้น้ำ มีน้ำขังและมีความชื้นมากเกินไปแม้ว่าจะยกร่องระหว่างแปลงเพื่อระบายน้ำก็ตาม ส่วนการ
ปลูกยางนาพบว่าอยู่รอดเพราะเป็นพืชทนน้ำและเจริญเติบโตดี **นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์**^{๘๕} ให้
ความเห็นที่ไม่มีความรู้เรื่องพื้นที่และดินที่เหมาะสมกับพืชแต่ละประเภท พบว่าต้นสักไม่ชอบดินที่มี
น้ำขังซึ่งที่นาเดิม หากอยู่ในพื้นที่ที่มีน้ำขังส่วนใหญ่จะตาย และ **นางสาวชลลดา สามสี**^{๘๖} ข้องจำกัด
ของการปลูกยางนาในพื้นที่ เจริญเติบโตช้ากว่าพะยุงและประดู่

เกษตรกรส่วนหนึ่งให้ความเห็นว่า เมื่อปลูกไม่มีค่าไประยะหนึ่ง ได้พบปัญหาอุปสรรคในการ
ปลูกไม่มีค่าบางชนิด เช่น **นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์**^{๘๗} พบว่าไม้สักไม่สามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่
ลุ่ม มีน้ำขัง จากนั้นได้เปลี่ยนไปเป็นการปลูกไม้มีค่าชนิดอื่นที่เหมาะสมกับพื้นที่เป็นการซ่อมเสริม

^{๘๓} อ้างแล้ว, นางหนูลำพัน วรวงศ์

^{๘๔} อ้างแล้ว, นายสมภาร สุวรรณรัตน์

^{๘๕} อ้างแล้ว, นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์

^{๘๖} อ้างแล้ว, นางสาวชลลดา สามสี

^{๘๗} **นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์** เกษตรกร เลขที่ ๒๘ หมู่ที่ ๑๒ บ้านล่องแก้ว (ใต้) ตำบลโนนค้อ อำเภอนโน
นคุณ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๖ มีนาคม ๒๕๖๕)

นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรอื่นให้เหตุผลว่า ไม้บางชนิด เช่น ยางนาไม่ทนต่อสภาพแห้งแล้งหรือขาดน้ำ เกษตรกรอีกส่วนหนึ่งตัดสินใจปลูกป่าด้วยเหตุผลจากการมีที่ดินมาก เช่น นายสมภาร สุวรรณรัตน์^{๘๘} ที่เริ่มปลูกไม้มีค่าปี พ.ศ. ๒๕๖๐ โดยได้รับการสนับสนุนวิชาการ พันธุ์ไม้ และทุนในการดูแลรักษา จากศูนย์ป่าไม้จังหวัดยโสธร ใช้พื้นที่ ๑๓ ไร่ ในการปลูก สาเหตุที่เข้าร่วมโครงการคือเกษตรกรมีที่ดิน แต่ขาดกำลังคนในการทำประโยชน์จากที่ดิน จึงได้ปลูกไม้แดง ๑๐๐ ต้น ปัจจุบันเหลือ ๘๐ ต้น ช่วงที่นำมาปลูกปีแรกเป็นระยะปลายฤดูฝน พบว่าไม้แดงที่ปลูกตายไปบางส่วน แต่ได้นำตะเคียน พะยุง ยางนา มาซ่อมเสริม นอกจากนี้ได้ปลูกประดู่ป่า มะค่าโมง พบว่าโตช้าบางส่วนไม่โต อาจไม่เหมาะกับประเภทของดิน

เกษตรกรบางส่วนปลูกไม้มีค่าโดยมีแผนในการใช้ประโยชน์จากไม้ในระยะยาว เช่น คาดการณ์ในอนาคตว่ายางนาใช้สำหรับทำเฟอร์นิเจอร์ภายในและกระดานพื้นบ้านโดยใช้ระยะเวลา ๒๐ ปี ไม้แดงใช้สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน โดยใช้ระยะเวลา ๘-๙ ปี นอกจากการใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้มีค่าโดยตรง เกษตรกรบางส่วนคาดหวังว่าจะมีอุตสาหกรรมรองรับน้ำยางจากต้นยางนาไปผสมกับเครื่องยนต์ดีเซลเพื่อเป็นพลังงานทางเลือกในอนาคต อย่างไรก็ตามเหตุผลในการเลือกปลูกไม้มีค่าส่วนใหญ่ก็เพื่อเป็นการออมและเก็บไว้ให้ลูกหลาน โดยมีหนึ่งรายปลูกไม้มีค่าในพื้นที่ที่เป็นโฉนดที่ดิน โดยให้เหตุผลว่าเมื่อไม่มีค่าโตเต็มที่แล้วจะขายพร้อมที่ดินเพื่อเป็นทุนในการใช้ชีวิตยามชรา และมีอีกหนึ่งรายที่ไม่ประสงค์จะตัดไม้มีค่าเมื่อโตเต็มที่แต่จะรักษาป่าไว้เป็นแหล่งขยายสมุนไพรเพื่อใช้ในการแพทย์ทางเลือกซึ่งเกษตรกรผู้ปลูกกำลังศึกษาสาขาแพทย์ทางเลือกและจะกลับมาอยู่ในชุมชนและใช้วิชาแพทย์ทางเลือกเพื่อช่วยเหลือชุมชน

ข้อสังเกตในการเลือกชนิดของไม้มีค่าที่ปลูก จากการสนทนากลุ่ม นักวิชาการป่าไม้ได้ให้ความเห็นว่า ไม้มีค่าบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่ในอีสานใต้ ได้แก่ ไม้สัก บางแห่งตลอด ๔-๕ ปีแรกไม่เจริญเติบโต การเลือกพันธุ์ไม้มีค่าที่ปลูกจึงจะต้องดูความเหมาะสมของภูมิประเทศ ในพื้นที่อีสานใต้ ควรส่งเสริมการปลูก พะยุง ประดู่ ยางนา โดยเฉพาะยางนาอีสาน จะมีคุณภาพแข็งแรงและเหนียวกว่ายางนาในภาคใต้ นอกจากนี้ การปลูกไม้มีค่าควรเลือกสายพันธุ์ที่เนื้อไม้มีคุณภาพ เช่น ไม้พะยุง ต้องเลือกสายพันธุ์ที่ให้แก่นใหญ่ เพราะไม้พะยุงแก่นใหญ่จะมีลวดลายที่สวยงามกว่า โดยเฉพาะก่อนไม้พะยุงจะถูกส่งออกต่างประเทศ กระพี้จะถูกถากออกให้เหลือเพียงแก่น ขณะนี้กรมป่าไม้กำลังทำวิจัยเพื่อให้ได้ไม้พะยุงสายพันธุ์แก่นใหญ่

๖) การจัดสัดส่วนที่ดินในการปลูก เกษตรกรได้นำหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในการจัดสัดส่วนที่ดินและระบบการดูแลการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ที่มองสรรพสิ่งมีการพึ่งพากัน จากการสำรวจและสัมภาษณ์เกษตรกรเชิงลึก พบว่าเกษตรกรได้จัดสัดส่วนที่ดินในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยแบ่งออกได้ ๓ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ ๒) ปลูก

^{๘๘} นายสมภาร สุวรรณรัตน์ เกษตรกรและช่างไฟฟ้า หมู่ที่ ๑๓ บ้านห้วยค้อ ตำบลกำแมด อำเภอกุดชุมหะ จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

ไม่มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ และ ๓) ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม

ลักษณะที่ ๑ ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์

(๑) นางรุ่งนภา กงซุย^{๘๙} ได้แบ่งพื้นที่ในการปลูกป่า จำนวน ๔ ไร่ ในเชิงระบบนิเวศ ใช้ไม้มีค่าที่ปลูกเป็นไม้ที่เลี้ยงพืชอื่นที่ปลูกแซมเพื่อสร้างรายได้ในระยะสั้นที่ไม้มีค่ายังไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ เน้นเรื่องสภาพแวดล้อมการพึ่งพากันของธรรมชาติ (เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี) พืชที่ปลูกแซมได้แก่ ผักหวาน มะขามเทศ ลำไย ตะขบ มะม่วง ลั่นจี่ หมากรูด หว้านหัวเผือก สรุปได้ว่า ในพื้นที่ ๔ ไร่ เป็นป่าเชิงพาณิชย์ ๒ ไร่ และเนื้อที่ปลูกพืชแซมเพื่อเลี้ยงชีพ ๒ ไร่ ประโยชน์ของการปลูกพืชแซมคือการรักษาความชื้น และเป็นแรงจูงใจให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูการเจริญเติบโตของไม้มีค่าที่ปลูกด้วย **นางรุ่งนภา** ให้ความเห็นว่า หากไม่ปลูกพืชแซม เพื่อความอยู่รอดของเกษตรกรในระหว่างรอการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่า ผู้ปลูกจะต้องมีอาชีพเสริมเพื่อเลี้ยงชีพในครอบครัว พื้นที่ปลูกป่าไม้มีค่าของนางรุ่งนภาประกอบด้วย พะยูง (ระยะการตัดอายุ ๓๐ ปี) ยางนาสำหรับทำเฟอร์นิเจอร์ภายในและกระดานพื้นบ้าน (ระยะการตัด ๒๐ ปี) ไม้แดง สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน (ระยะการตัด ๘-๙ ปี) นอกจากนี้ในแปลงปลูกป่าไม้มีค่า **นางรุ่งนภา** ยังขยายการปลูกพะยูงและยางนาตามขอบสระและคันนาในไร่นาสวนผสมพื้นที่ ๕ ไร่ การสร้างรายได้ระยะสั้นได้อาศัยผลผลิตจากไร่นาสวนผสม การเกษตรระยะสั้นที่ปลูกแซมป่าไม้มีค่าโดยส่งผลผลิตเกี่ยวเนื่องจำหน่ายในรูปวิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้ยังได้สร้างบ้านพักขนาดเล็กเพื่อทำเป็น Home Stay ในพื้นที่ไร่นาสวนผสมด้วย

ภาพการปลูกป่า นางรุ่งนภา กงซุย

(๒) นางรำไพ สุโคตร^{๙๐} แบ่งพื้นที่สำหรับปลูกไม้มีค่า ๓ ไร่ ได้แก่ พะยูง ประดู่ ชิงชัน ตะเคียน สัก ไม้แดง กระพี้จันทร์ เสม็ดชุม เดิมตั้งใจจะปลูกไม้แดงแต่พลาตไปส่วนใหญ่เป็นไม้พะยูง ในพื้นที่ ๓ ไร่ที่ปลูกไม้มีค่า มีจำนวน ๒ ไร่ที่ปลูกกล้วยแทรก ระยะแรกป่าอาศัยกล้วย และต่อมากล้วยได้อาศัยป่า และพื้นที่อีก ๑ ไร่ ปลูกข้าวโพดกินดิบ (ใช้ซากปลาดิบและน้ำตาลทำให้พืชผักต้นแข็ง) ซึ่ง

^{๘๙} อ่างแล้ว, นางรุ่งนภา กงซุย

^{๙๐} อ่างแล้ว, นางรำไพ สุโคตร

พืชทั้งสองชนิดสามารถจำหน่ายผลผลิตและสร้างรายได้ได้แล้ว ระบบน้ำที่ใช้ได้จากการขุดเจาะบ่อบาดาลโดยใช้พลังไฟฟ้าจากแผง Solar Cell และระบบจ่ายน้ำด้วย Mini-sprinkle

ภาพการปลูกป่า นางรำไพ สุดโคตร

(๓) นายอานนท์ พลพิทักษ์^{๙๑} ไม่มีค่าที่ปลูกในพื้นที่ ๔ ไร่ ได้แก่ พะยูง ตะเคียนทอง ยางมะค่าโมง แซมด้วยต้นยางพารา ๒๐๐ ต้น และปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กล้วย มะพร้าว ไม้ มะฮ็อก กานี มังคุด กระถินเทพา แทรกกระหว่างไม้มีค่าในพื้นที่เดียวกัน และที่เหลือทำนา ๑ ไร่ บ่อปลานิล ๒ บ่อในพื้นที่ ๑ งาน และใช้พื้นที่สร้างบ้านพัก ๑ งาน ใช้หลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ เช่น ต้นยางปกคลุมผิวดินให้ชุ่มชื้น กล้วยอุ้มน้ำหล่อเลี้ยงต้นยาง ป่าไม้ที่ปลูกอาศัยร่มเงาจากต้นยางและอาศัยน้ำและความชื้นจากต้นกล้วย และปล่อยให้ไม้สมุนไพรมีเกิดเพื่อใช้สำหรับการบำบัดรักษาด้วยกระบวนการแพทย์ทางเลือกในชุมชน ไม่ใช้ยาปราบศัตรูพืช ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปีแรกใช้วิธีป้อนน้ำและรดน้ำด้วย Sprinkle ปีที่ ๒ ใช้ความรู้และทักษะที่ตนเองมีเจาะน้ำใต้ดิน ดึงน้ำขึ้นมาใช้โดยพลังงานไฟฟ้าจากการติดตั้งแผง Solar Cell ปล่อน้ำลงสระ ให้น้ำล้นไปตามคลองไส้ไก่ ทำฝายย่อยเป็นขั้นบันได ตามแนวแปลงที่ดินเพื่อเลี้ยงน้ำในสวน

ภาพการปลูกป่า นายอานนท์ พลพิทักษ์

^{๙๑} อ่างแล้ว, นายอานนท์ พลพิทักษ์

(๔) นางลำไย คำแก้ว^{๔๒} ใช้พื้นที่ ๓ ไร่ ปลุก ยางนา ๒๐๐ ต้น พะยุง ๒๐๐ ต้น และสัก ๔๐๐ ต้น ปลุกด้วยการขุดหลุมเพาะขนาด ๔x๔ เมตร ปัจจุบันเข้าปีที่ ๕ คงเหลือเฉพาะต้นยางนา ๑๘๐ ต้น ส่วนสักและพะยุงตายทั้งหมดเนื่องจากสภาพที่ดินเป็นที่ลุ่มดินอุ้มน้ำ มีน้ำขังและมีความชื้นมากเกินไปแม้ว่าจะยกร่องระหว่างแปลงเพื่อระบายน้ำก็ตาม ส่วนการปลุกยางนาพบว่าอยู่รอดเพราะเป็นพืชทนน้ำและโตเร็ว ปลุกพืชเศรษฐกิจแซมในพื้นที่ว่างระหว่างต้นยางนา ได้แก่ ปลุกอ้อยคั้นน้ำเพื่อขาย และปลุกหญ้าเนเปียเพื่อเลี้ยงกระบือซึ่งมีอยู่ ๘ ตัว ปลุกไผ่และอินทผาลัมเพื่อขายผลผลิต พื้นที่ที่เหลือ ๑๒ ไร่ ๒ งาน ๖๔ ตารางวา ทำนา

(๕) นางสาวชลลดา สามสี^{๔๓} พื้นที่ปลูกป่า ๕ ไร่ ๓ งาน ๙๔ ตารางวา ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ประกอบด้วย ยางนา ๑๐๐ ต้น พะยุง ๒๐๐ ต้น และประดู่ ๒๐๐ ต้น พบว่าพะยุงและประดู่เจริญเติบโตดีกว่ายางนา ไม้ที่ปลูกส่วนใหญ่เติบโตสวยงามเนื่องด้วยระบบการเตรียมดินและการจัดการน้ำ สภาพดินเดิม เป็นดินร่วนปนทราย (ดินโพนนาทม) ใช้ปุ๋ยคอกได้แก่ มูลควาย และฟางข้าว ในการเตรียมดินเพื่อปลูกป่า มีการจัดระบบน้ำโดยการขุดเจาะบ่อบาดาล ใช้เครื่องปั้มน้ำโดยพลังไฟฟ้าจากแผง solar cell ส่งน้ำผ่านท่อไปยัง sprinkle ส่งน้ำเลี้ยงต้นไม้และพืชเศรษฐกิจ เมื่อถึงปีที่ ๓ ที่ผ่านมา ได้ถอด sprinkle ออก ระยะแรกป่าที่ปลูกและหญ้ากินรี เจริญเติบโตแข่งกัน ปล่อยหญ้ากินรีสูงประมาณ ๑ เมตร ตัดหญ้ากินรีออก ใช้ไม้ค้ำต้นพะยุงที่เอนให้ตั้งตรง พืชเศรษฐกิจปลูกแซมระหว่างไม้ที่ปลูก หญ้ากินรีสำหรับเลี้ยงควาย หญ้ากินรีทนแล้งดีกว่าหญ้าเนเปีย ตลอดทั้งได้ปลูกกล้วย น้อยหน่า มะม่วง มะนาว แค ตะไคร้ มะละกอ แซมในพื้นที่ปลูกป่า

(๖) นายบุญหลาย ผลจันทร์^{๔๔} ที่ดินเดิมเป็นป่าเสื่อมโทรม เนื้อที่ ๑๐ ไร่ ปลูกยางนา ๒,๐๐๐ ต้น ปลูกระยะระหว่างแถว ๘ เมตร และระหว่างต้น ๑ เมตร ลักษณะดินเป็นดินทรายร่วน ระยะที่ปลูกยางพารา ๓ ปีแรก ปลูกมันสำปะหลังแซม เพื่อช่วยปกคลุมซึ่งกันและกันระหว่างต้นยางนาและมันสำปะหลัง ขณะที่ต้นยางนามีขนาดเล็กต้นยางนาจะโตยาก ปัจจุบันต้นยางนายืนต้นแข็งแรงวิธีให้ต้นยางนาสูงขึ้นคือการตัดกิ่งฟุ่มใบบริเวณโคนต้นขึ้นไปประมาณ ๑ เมตร ได้ผลิตผลจากมันสำปะหลังเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว

^{๔๒} อ่างแล้ว, นางลำไย คำแก้ว

^{๔๓} นางสาวชลลดา สามสี เกษตรกร เลขที่ ๓๕/๑ หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๖ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๔๔} นายบุญหลาย ผลจันทร์ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลดงมะไฟ บ้านเลขที่ ๔ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอยะรัง จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

ภาพปลูกป่าแปลงนายบุญหลาย ผลจันทร์

(๗) นางประยูร ผลจันทร์^{๙๕} ใช้พื้นที่ที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรม ๓ ไร่ ปลูกต้นยางนา ๖๐๐ ต้น ไฟไหม้ป่าคงเหลือ ๔๐๐ ต้น สภาพดินร่วนปนทราย ฤดูฝนน้ำขัง พยายามยกแปลงปรับดินโดยใส่ปุ๋ยอินทรีย์ และปลูกแทรกด้วยหญ้ากีนรี (สำหรับเลี้ยงวัว) ใส่เชื้อเห็ดเผาะและเห็ด/ละโรงรอบๆ ต้นยางนา ระยะ ๓ ปีแรก ปลูกมันสำปะหลังระหว่างแถวต้นยางนา เพื่อเป็นพี่เลี้ยงซึ่งกันและกัน เมื่อเข้าปีที่ ๔ ปล่อยให้ต้นยางนาโตเอง

(๘) นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว^{๙๖} ใช้พื้นที่ที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรม จำนวน ๘ ไร่ ปลูกยางนา ๑,๖๐๐ ต้น ทำแนวกันไฟ ปลูกมันสำปะหลังแซมระหว่างแถวต้นยางนา ยังไม่ได้ตัดกิ่งช่วงล่างออก ต้นยางนา ยังโตช้า มีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง ใส่เชื้อเห็ดละโรงและเห็ดดินขาว (เห็ดก่อ)

ลักษณะที่ ๒ ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์

(๑) นางสุพิศ อุทธจันทร์^{๙๗} แบ่งพื้นที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ จำนวน ๓ ไร่ ได้แก่ ยางนา ๑๕๐ ต้น พะยูง ๑๕๐ ต้น มะค่า ๑๕๐ ต้น และสะเดา ๑๕๐ ต้น หลุมปลูกขนาด ๒x๔ เมตร ระหว่างต้น ๒ เมตรและระหว่างแถว ๔ เมตร ปัจจุบันเข้าปีที่ ๕ คงเหลือ ยางนา ๑๒๐ ต้น พะยูง ๑๕๐ ต้น มะค่า ๓๐ ต้น และสะเดา ๓๐ ต้น ปัญหาสำคัญที่พบคือ ปัญหาการขาดน้ำ ที่ดินไม่มีระบบไฟฟ้า ไม่มีปั้มน้ำ เป็นการปลูกตามธรรมชาติ ไม่ได้ปลูกพืชเศรษฐกิจแซมระหว่างไม้ป่าที่ปลูก แต่ใช้วิธีนำเห็ดแครงมาขยี้ผสมน้ำแล้วนำไปราดใต้ต้นไม้เพื่อขยายพันธุ์เห็ด นอกจากนี้ยังมีเห็ดธรรมชาติได้แก่เห็ดละโรงเห็ดเผาะ ตลอดทั้งมีหญ้าในการเลี้ยงวัวพันธุ์ไทยกลางซึ่งสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

^{๙๕} นางประยูร ผลจันทร์ เกษตรกรและกรรมการกลุ่มสตรี เลขที่ ๘๘ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนคอก ตำบลงมะไฟ อำเภอยางน้อย จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๙๖} นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว เกษตรกร เลขที่ ๙๓ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนคอก ตำบลงมะไฟ อำเภอยางน้อย จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๙๗} นางสุพิศ อุทธจันทร์ ประธานกลุ่มสตรีและผู้นำอาสาสมัครพัฒนาชุมชน (ผู้นำ อช.) บ้านเลขที่ ๒๓๔ หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๕)

(๒) นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์^{๙๘} พื้นที่ปลูกป่า ๑ ไร่ ๒ งาน ๙๔ ตารางวา เตรียมหลุมขนาด ๒x๒.๕ เมตรลึก ๓๐ ซม. ลงปุ๋ยสูตร ๑๕-๑๕-๑๕ มูลวัวทับบนปุ๋ยเคมี ถมดินกลบ โดยมีไม้ที่ปลูกประกอบด้วย ยางนา ๓๐๐ ต้น สัก ๑๒๐ ต้น ไม้สักส่วนใหญ่ตาย และพะยุง ๑๒๐ ต้น ใช้วิธีปลูกสลับ พบว่าต้นสักไม่ชอบดินที่มีน้ำขัง หากอยู่ในพื้นที่ที่มีน้ำขังส่วนใหญ่จะตาย ไม้ที่ปลูกส่วนใหญ่เติบโตสวยงามเนื่องด้วยระบบการเตรียมดินและการจัดการน้ำ โดยเกษตรกรได้ลงทุนในการถมหน้าดินด้วยดินร่วนปนทรายในระยะเตรียมปลูก ใช้หน้าดินจากที่อื่นจำนวน ๓๐๐ คันรถ ละ ๑๖๐ บาท ๔๘,๐๐๐ บาท และปรับพื้นที่รอบๆ รวมใช้เงินส่วนตัวลงทุนทั้งสิ้นมากกว่า ๕๐,๐๐๐ บาท ใช้มูลวัวคลุกพางปกหน้าดิน เรียนรู้การปลูกแบบพางหม่นดิน จาก นายสุทธินันท์ ปรัชญาพฤษ และนายณรงค์ สังคะโป ตลอดทั้งหาความรู้เพิ่มเติมผ่านสื่อ you tube ในระยะ ๒-๓ ปีแรกดูแลเอาใจใส่ใกล้ชิด รดน้ำ มูลวัว หม่นพาง โดยเฉพาะปีแรกได้รดน้ำทุกวัน ปีที่สอง รดน้ำวันเว้นวัน และปีที่ ๓ สามารถปล่อยให้อยู่ตามธรรมชาติ จัดระบบน้ำโดยการเจาะบาดาล ป้อนน้ำ ใบไม้ที่หล่นเป็นปุ๋ยและเป็นแหล่งเชื้อเห็ดปลูกไม้เสริม ได้แก่ ประดู่ซึ่งเจริญเติบโตเร็วและรักษาง่าย เพื่อให้ไม้พะยุงมีผลตายสวยงามในอนาคต ได้มัดควบกิ่งก้านจากโคนต้นให้เป็นเกลียวและให้เติบโตในแนวตั้ง ไม่ต้องตัดกิ่งก้านที่โคนต้นทิ้ง ข้อได้เปรียบเชิงพื้นที่ของที่ดินปลูกป่าแปลงนี้คือ สวนป่าแห่งนี้มีทำเลที่ตั้งติดกับไร่อายุสุบและโรงเรียนตากแห้งใบยาสูบ ซึ่งช่วยให้แมลงกินใบไม้มารบกวนไม้ที่ปลูกในระยะที่เป็นต้นอ่อนและแตกใบอ่อน เมื่อไม้โตแข็งแรงก็จะช่วยตัวเองได้ พืชเศรษฐกิจปลูกแซมระหว่างไม้ที่ปลูกโดยการฝังเชื้อเห็ดเฉพาะ

(๓) นางใบ บุญปก^{๙๙} ใช้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเดิม จำนวน ๕ ไร่ ปลูกยางนา และใส่เชื้อเห็ดผลผลิตจากป่า เห็ดละโรง เห็ดเผาะ เห็ดผึ้ง ใส่เชื้อเห็ดและเก็บผลผลิตช่วงเวลา พฤษภาคม-กรกฎาคม ของทุกปี และมีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง ในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม ของทุกปี

ลักษณะที่ ๓ ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซมหรือปลูกพืชเศรษฐกิจหมุนเวียนตามฤดูกาล

(๑) นางดวงฤดี สามสี^{๑๐๐} แบ่งพื้นที่นาเป็นพื้นที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ๒ ไร่ ยกร่องและขุดหลุมปลูกขนาด ๒x๒.๕ เมตร ใช้ปุ๋ยมูลไก่อร่งพื้น ปี พ.ศ. ๒๕๖๒ เริ่มปลูก ยางนา ๔๐๐ ต้น ปัจจุบันเหลือ ๒๐๐ ต้น เนื่องจากไม่ทนต่อสภาพแห้งแล้งเพราะขาดน้ำ มะค่า ๒๐๐ ต้น ปัจจุบันเหลือ ๑๒๐ ต้น เจริญเติบโตช้า ตะเคียน ๓๐๐ ต้น ปัจจุบันเหลือ ๑๕๐ ต้น ได้หาพันธุ์ไม้มาปลูกเสริมทดแทนแล้ว ได้แก่ ยางนา มะค่า ตะเคียน ไม้แดง พะยุง

^{๙๘} อ้างแล้ว, นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์

^{๙๙} นางใบ บุญปก เกษตรกร เลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนตอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๑๐๐} อ้างแล้ว, นางดวงฤดี สามสี

(๒) นายสมภาร สุวรรณรัตน์^{๑๐๑} ใช้พื้นที่ที่ดิน จำนวน ๑๓ ไร่ ปลุกป่าไม้มีค่า สาเหตุที่เข้าร่วมโครงการปลูกป่าเพราะมีที่ดินจำนวนมากแต่ขาดกำลังคนทำกิน จึงได้แบ่งพื้นที่ปลูกป่า ปลูกไม้แดง ๑๐๐ ต้น ปัจจุบันเหลือ ๘๐ ต้น นำมาปลูกปีแรกช่วงปลายฝน ตายไปบางส่วน แต่ได้นำตะเคียนมาซ่อมเสริม ประดู่ป่า ๗๖๐ ต้นยังคงอยู่ มะค่าโมง ๕๒๐ ต้น โตช้าและบางส่วนไม่โต อาจไม่เหมาะกับประเภทของดิน ไม้พะยุง ๕๐๐ ต้น ยังคงอยู่ ยางนา ๕๒๐ ต้น ยังคงอยู่ จ้างแรงงานช่วยขุดสระกักเก็บน้ำ มีแผง Solar Cell จำนวน ๒ แผง แต่ประสบภัยพายุฝนทำให้แตกเสียหายไป ๑ แผง ไม่ตัดกิ่งยางนาในช่วงโคนต้นเพื่อให้มีพุ่มไม้คลุมดิน ส่วนเกษตรกรรายอื่นจะตัดเพื่อให้ลำต้นสูงและโตไว

(๓) นางหนูลำพัน วรวงศ์^{๑๐๒} ใช้พื้นที่ที่ดิน จำนวน ๑๐ ไร่ ล้อมรั้วสวนหนาม ปลูกต้นยูคาลิปตัสเป็นแนวกันรั้ว ไม้ที่ปลูกมี มะค่าโมง ๒๕๐ ต้น ตะเคียนทอง ๒๕๐ ต้น ไม้แดง ๒๕๐ ต้นซึ่งไม้แดงเติบโตช้าไม่เหมาะกับสภาพดิน พะยุง ๒๕๐ ต้น ยางนา ๑,๐๐๐ ต้น ต้นยางนาโตช้าเพราะที่ดินส่วนหนึ่งเป็นทราย ได้ปลูกตะเคียนและพะยุงเสริมทดแทนไม้มีค่าปลูกที่ไม่โต ทดลองด้วยตนเองในการตัดกิ่งก้านที่โคนต้นยางนา ส่งผลให้ต้นยางนาสูงตรงเหยียดยาวขึ้น จากข้อสังเกตในการปลูกป่าพบว่า สภาพดินแปลงนี้เหมาะสำหรับปลูกพะยุงและยางนามากที่สุด ระยะเริ่มปลูก ได้ยกร่องพูนดินใส่ปุ๋ยเคมี (ยูเรีย) ปีที่ ๑-๒ ฤดูแล้งรดน้ำ พรุนดิน ขนน้ำและปุ๋ยคอกใส่ทำยรดไปฉีดตามแปลงที่ปลูกป่า

ภาพปลูกป่าแปลงนางหนูลำพัน วรวงศ์

เกษตรกรได้ดูแลรักษาสวนป่าทั้งในด้านการกำจัดวัชพืช การปลูกพืชเบิกนำและพืชปกคลุมดินทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงไม้เศรษฐกิจ มีการดูแลป้องกันไม่ให้ทั้งสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงของเพื่อนบ้านเข้ามาทำลายไม้ที่ปลูก มีการตัดสาแหรกและการลิดกิ่งขยายระยะสวนป่าเพื่อเปิดเรือนยอดด้านข้างให้ได้รับแสงมากขึ้นเพื่อช่วยสังเคราะห์แสงร่วมกับเรือนยอดด้านบน

^{๑๐๑} อ่างแล้ว, นายสมภาร สุวรรณรัตน์

^{๑๐๒} นางหนูลำพัน วรวงศ์ เกษตรกร เลขที่ ๒๘๘ หมู่ที่ ๘ บ้านโคกสว่าง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูซุ่ม จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

แม้ว่าการจัดการปลูกป่าของเกษตรกรได้ดำเนินเป็นรายบุคคล เกษตรกรผู้ปลูกป่าได้สร้างเครือข่ายในการแสวงหาแหล่งสนับสนุนในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านวิชาการและจัดหาพันธุ์ไม้จากศูนย์ป่าไม้จังหวัด ศูนย์ขยายพันธุ์กล้าไม้ระดับจังหวัด ศูนย์เพาะชำกล้าต้นไม้ระดับอำเภอ ความรู้ด้านการจัดทำบัญชีการทำการเกษตรและแหล่งทุนสำหรับการเกษตรจากกรมส่งเสริมสหกรณ์การเกษตร การเข้าถึงแหล่งวิชาการการฝึกอบรมเศรษฐกิจพอเพียง “คืนชีวิตให้แผ่นดิน” ตามศาสตร์พระราชารัชกาลที่ ๙ ให้สวนป่าเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร การศึกษาดูงานการปลูกผักหวานป่าในพื้นที่อุทยานผักหวานป่าในจังหวัดใกล้เคียง สำหรับการรับรองมาตรฐานการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพในระหว่างที่รอการใช้ประโยชน์จากการปลูกป่า เกษตรกรบางส่วนได้เข้ารับการฝึกอบรมสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ PGS (Participatory Guarantee System) ได้ผ่านการรับรองการปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ภายใต้กระบวนการรับรองเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม ตลอดทั้งได้เรียนรู้เพิ่มเติมจากแหล่งอื่น ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านพื้นที่ใกล้เคียง สื่อ you tube ในเรื่องปุ๋ยอินทรีย์ จุลินทรีย์แห้งและน้ำ การทำไบโอดีเซลจากน้ำมันยางนา ตลอดทั้งการจัดการปลูกป่าผสมผสานพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งผลิตผลจำหน่ายในวิสาหกิจชุมชนตลาดสีเขียว เป็นต้น

เกษตรกรส่วนหนึ่งใช้เวลาปรับสภาพดินโดยใช้หลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ เช่น ต้นยางปกคลุม ต้นกล้วยอุ้มน้ำ ป่าไม้ที่ปลูกอาศัยร่มจากต้นยางและอาศัยน้ำและความชื้นจากต้นกล้วย นอกจากนี้ยังมีการใช้ความรู้และของเกษตรกรและเพื่อนบ้านในชุมชนในการเจาะน้ำใต้ดิน โดยดึงน้ำใต้ดินขึ้นมาปล่อยลงในสระโดยใช้พลังงานไฟฟ้าจากการติดตั้งแผงพลังงานแสงอาทิตย์ จากนั้นปล่อยให้น้ำล้นไปตามคลองไส้ไก่ ทำฝายย่อยเป็นขั้นบันได ตามแนวแปลงที่ดินเพื่อเลี้ยงน้ำในสวนป่าและกิจกรรมการเกษตรอื่น อย่างไรก็ตามมีเกษตรกรอีกส่วนหนึ่งที่ประสบปัญหาแหล่งน้ำและภัยธรรมชาติ นางหนูลำพัน วรวงศ์^{๑๐๓} เห็นว่า ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำในการหล่อเลี้ยงต้นไม้ นายสมภาร สุวรรณรัตน์^{๑๐๔} เห็นว่า ภัยธรรมชาติ พายุพัดแผงรับพลังงานแสงอาทิตย์ พังเสียหายไป ๑ ชุด ครั้งต่อไปจะเพิ่มความระมัดระวังในวางที่ตั้งของแผง

ภาพป่านายอานนท์ พลพิทักษ์ (นาเยีย) ไม้มีค่าและต้นกล้วย

^{๑๐๓} อ่างแล้ว, นางหนูลำพัน วรวงศ์

^{๑๐๔} อ่างแล้ว, นายสมภาร สุวรรณรัตน์

๔.๒.๒ กระบวนการดูแลป่าชุมชน

๑) ข้อตกลงและกระบวนการจัดการให้เป็นป่าชุมชน

สำหรับกระบวนการจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทั้งในการคิด วางแผน ดูแลรักษา ตลอดจนทั้งการแบ่งปันประโยชน์จากป่าด้วยความเป็นธรรม การจัดการป่าชุมชนเป็นสภาวะการณ์ที่ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการเข้าถึง ใช้ จัดการ และดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้เป็นไปตามข้อตกลงของสถาบันในชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็น รูปแบบการปกครอง ระบบกฎหมาย และระบบการลงโทษ เช่นเดียวกับการมีกลไกสำหรับการมีส่วนร่วม ตลอดจนทั้งการแบ่งปันผลประโยชน์ได้ผลเสียร่วมกัน เหนือสิ่งอื่นใด สิทธิเหล่านี้รวมถึงการกระทำร่วมกันที่ก่อตั้งขึ้นโดยชุมชนในการจัดการและการอนุรักษ์ป่า ต้นไม้และทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไป และสอดคล้องกับความหมายของการจัดการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ว่าเป็นสภาวะที่ชุมชนมีความใกล้ชิดกับป่าและมีสิทธิที่จะจัดการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรในป่าที่ตนเองพึงพาอาศัย มี ปทัสถานหรือหลักปฏิบัติที่เกิดจากข้อตกลงของประชาชน สถาบันหรือองค์กรของชุมชน ในการดูแลผืนป่านั้น ปทัสถานหรือหลักปฏิบัติดังกล่าว จะต้องสอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของชุมชน และไม่ขัดหรือแย้งกับรูปแบบการปกครอง ระบบกฎหมาย และระบบการลงโทษตามกฎหมาย และมีกลไกสำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนทั้งการแบ่งปันผลประโยชน์ได้ผลเสียจากป่าร่วมกันทั้งในส่วนที่ปลูกขึ้น และในส่วนที่เป็นผลผลิตจากป่าเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของท้องถิ่นซึ่งสอดคล้องกับ อีเลียส (Elias, ๒๐๑๔ อ้างใน Michel Merlet)

ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี วัดและชุมชนร่วมกันปลูกป่า โดยวัดเป็นหลักรับหน้าในการปลูก พระสงฆ์และกรรมการวัดใช้หลักเมตตาในการบริหารป่ามากกว่าที่จะใช้กฎเกณฑ์กติกา โดยมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน ๕ คุ่ม แบ่งงานกันให้การสนับสนุนช่วยเหลือวัด

ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี แปลงที่ ๑ ใช้เป็นใช้เป็นป่าช้าสำหรับฝังศพผู้เสียชีวิตจากไข้มาลาเรีย และแปลงที่ ๒ ใช้เป็นที่ตอนป่าสำหรับการทำพิธีบูชาบรรพบุรุษ มีการปลูกป่าและการบำรุงรักษาโดยคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน สำหรับแปลงที่ ๑ ชุมชนได้จัดประชาคมให้คณะกรรมการหมู่บ้านยื่นเรื่องขอจดทะเบียนเป็นป่าชุมชน

ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ตกลงร่วมกันรักษาป่าโดยสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษ เช่น ทำบุญเลี้ยงพระ เลี้ยงตาแฮก จัดบุญบั้งไฟ ป่าชุมชนกุดเสลาเดิมเป็นป่าสงวนทำเลเลี้ยงสัตว์ อดีตผู้ใหญ่บ้านคนแรก นายบุญสงค์ ชันทอง นายจวงวงศ์ศรี และนายสมจิตร ดิษฐประสพ เป็นผู้ร่วมบุกเบิกในการสงวนให้ที่ดินเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ ใช้ระบบสังคม (ประชาคม) ทั้ง ๑๖ หมู่บ้านของตำบลกุดเสลาในการดูแลรักษาป่า โดยมีข้อตกลงเดิมเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ ดูแลรักษาช่วยกันทั้งตำบล สร้างกฎระเบียบห้ามจับสัตว์และตัดต้นไม้ ผลผลิตจากป่านำออกจากป่าไปใช้ประโยชน์ได้เฉพาะเห็ด แมลง ต้นไม้หรือกิ่งไม้ตาย ต่อมาประชาคมหมู่บ้านตกลงให้เข้าร่วมจัด

ทะเบียนป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ มีเขตป่าต่อเนื่องซึ่งได้ปลูกยูคาลิปตัส ขณะนี้กำลังดำเนินการเสนอขอใช้ประโยชน์จากต้นยูคาลิปตัสเพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชน ความร่วมมือภายในชุมชนในการดูแลรักษาป่า วิธีการดูแลป่าของชุมชนดั้งเดิมดีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องมีกฎระเบียบใหม่ ระเบียบการดูแลป่าจากทางราชการจึงไม่จำเป็นต้องนำไปบังคับใช้ในทุกเรื่อง คณะกรรมการป่าชุมชนเริ่มที่จะมีภาคีเครือข่าย มีการประชุมแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่ม มีกลุ่มไลน์กำลังเริ่ม ใช้ประชาคมหมู่บ้าน (สารณียธรรม อปริหานิยธรรม) ในการบริหารจัดการป่าชุมชน (จากฐานสู่ฐาน) ทำให้ไม่เกิดไฟไหม้ป่ามานานนับสิบปี ศาสนาเป็นหลักในการนำชุมชน พระร่วมปลูกป่าเป็นหลักทางจิตวิญญาณ กิจกรรมประเพณีทางศาสนาประจำถิ่น ใช้น้ำจากป่า สู่ประเพณีสงกรานต์ รดน้ำดำหัว มีเขตอภัยทาน ใช้ผ้าเหลืองล้อมรอบต้นยาง พร้อมน้ำแดง ทำให้คนไม่กล้าทิ้งขยะ และไม่กล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยว ปัญหาและการจัดการความขัดแย้ง ชุมชนในอดีตเคยคิดที่จะจัดสรรที่ดินทำเลเลี้ยงสัตว์ให้ประชาชน แต่เกิดความขัดแย้งในการแบ่งและเลือกแปลงที่ดิน อดีตผู้ใหญ่บ้าน นายบุญสงค์ ชันทอง และคณะกรรมการหมู่บ้าน จึงยุติการจัดสรรที่ดินและเปลี่ยนให้เป็นป่าชุมชนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน มากกว่า ๑๐ ปีที่ผ่านมา มีการละเมิด ๑ ครั้ง มีครอบครัวยากจนขอเข้ามาใช้ที่ดินป่าเพื่อทำทำกิน ชุมชนได้อนุญาตให้ทำกิน แต่ต่อมาครอบครัวดังกล่าวได้นำครอบครัวอื่นอีก ๔ ครอบครัวเข้ามาทำกิน ผู้นำชุมชนและชาวบ้านเกรงว่าปัญหาดังกล่าวจะขยายไปในวงกว้างจึงตัดสินใจให้ทุกครอบครัวออกจากพื้นที่ป่า โดยระยะแรกพยายามผลักดันให้ออกจากป่าแต่ครอบครัวดังกล่าวไม่ยอมออกจากป่า ผู้นำและชุมชนจึงแก้ปัญหาโดยการขุดสระและปลูกต้นไม้และผลักดันให้ครอบครัวบุกรุกดังกล่าวย้ายออกจากพื้นที่สำเร็จ ความเชื่อทางจิตวิญญาณ เชื่อว่ามีงูเจ้าป่า มีคนในชุมชนเคยฆ่างูนำมาเป็นอาหาร แล้วมีอาการป่วย อัมพาตเดินไม่ได้ ชุมชนส่วนหนึ่งเชื่อว่าเป็นงูเจ้าที่ นอกจากนี้ชุมชนเคยจัดให้มีการบวชป่า

ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ประชาคมหมู่บ้านตกลงให้เข้าร่วมจดทะเบียนป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ เคยเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ (วัว ควาย) มีพ่อใหญ่เจ้าสำหรับการทำพิธีที่เกี่ยวข้องกับป่าโดยมีหอป่าสำหรับเป็นที่ประกอบพิธี ป่าอยู่กลางชุมชน เป็นป่าขนาดใหญ่ ประเภทไม้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม้ยางนา ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้พะยอม ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านและพื้นที่อื่นใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่าที่มีใช้ไม้และจากการล่าสัตว์ป่า ปัญหาการจัดการธรรมชาติที่คณะกรรมการป่าชุมชนเร่งแก้ไขคือการบุกรุกของเกษตรกรจากพื้นที่อื่นได้เข้ามาสร้างที่อยู่อาศัยในเขตป่าชุมชน ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องบังคับใช้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒

ป่าชุมชนวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับแรงบันดาลใจจากพระราชดำรินุรักษ์ป่าต้นน้ำ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๙ เห็นหมู่บ้านอื่นได้รับธงพระราชทานและมีโอกาสเข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์ จึงได้ร่วมกับชุมชนในการรักษาป่าโดยไม่ให้ทุกชนิดเกิดและเติบโตไปตามธรรมชาติ ต่อมาประชาคมหมู่บ้านตกลงให้เข้าร่วม

จดทะเบียนป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ป่าชุมชนบ้านวังอ้อ บ้านวังอ้อ หมู่ที่ ๙ ตำบลหัวดอน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี แยกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ **ส่วนที่ ๑** ศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ ได้ร่วมกับชุมชน ใช้พื้นที่ศูนย์ฯ เป็นศูนย์อบรมโครงการโคกหนองนา ปลุกสวนป่าผสมผสานไม้ผลพร้อมกับขุดหนองน้ำและใช้ชีวีวและกลบเป็นปุ๋ย (กล้วย มะพร้าว มะไฟ มะม่วง ไข่ ยางพารา ต้นเหียง และเป็นเขตเชื่อมโยงกับป่าชุมชนซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับศูนย์พุทธธรรมฯ ตามพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง พออยู่ พอกิน พอใช้ พอร่วมเย็น เป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ควบคู่ไปกับความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนเป็นที่ตั้ง

ภาพโคกหนองนา ศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์

ประโยชน์เพื่อให้ “พออยู่” คือ การปลูกต้นไม้ที่ใช้เนื้อไม้และไม้เชิงเศรษฐกิจให้เป็นป่า ไม้กลุ่มนี้เป็นไม้อายุยาวนานซึ่งจะเน้นประโยชน์ในเนื้อไม้เพื่อสร้างบ้าน ทำเครื่องเรือน และถือได้ว่าเป็นการออมทรัพย์เพื่อสร้างความมั่นคงในอนาคต ต้นไม้กลุ่มนี้ เช่น ตะเคียนทอง ยางนา แดง สัก พะยูง พะยอม เป็นต้น **ประโยชน์เพื่อให้ “พอกิน”** คือการปลูกต้นไม้ที่กินได้รวมทั้งใช้เป็นยาสมุนไพร ไม้ในกลุ่มนี้ เช่น แค มะรุม ทุเรียน สะตอ ผักหวาน กล้วย พักข้าว **ประโยชน์เพื่อให้ “พอใช้”** คือ การปลูกต้นไม้ให้เป็นป่าไม้สำหรับใช้สอยในครัวเรือน อาทิ การทำฟืนเผาถ่าน ทำงานหัตถกรรม หรือทำน้ำยาซักผ้า ไม้กลุ่มนี้ เช่น มะค่าดีควาย หวาย ไข่ หมีเหม็น เป็นต้น **ประโยชน์เพื่อให้ “พอร่วมเย็น”** คือประโยชน์อย่างอื่นที่ ๔ ที่เกิดจากการปลูกป่า ๓ อย่าง “พอร่วมเย็น” คือป่าทั้ง ๓ อย่าง จะช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศดินและน้ำ ให้กลับอุดมสมบูรณ์ร่วมเย็นและฉ่ำเย็นขึ้นมา **ส่วนที่ ๒** ป่าชุมชนวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ชุมชนร่วมกันดูแลรักษาป่าโดยให้ไม้ทุกชนิดเกิดและเติบโตไปตามธรรมชาติ เดิมมีเนื้อที่ ๑,๘๐๐ ไร่ สูญเสียไป ๒๕๖ ไร่ เพราะก่อนปี พ.ศ. ๒๕๓๙ พื้นที่บางส่วนประชาชนได้รับสิทธิใบเหี้ยบบำ ส.ค. ๑ จำนวน ๒๕๖ ไร่ ปัญหาสภาพป่าดงใหญ่วังอ้อในอดีตเป็นไร่ป่อ ชาวบ้านตัดไม้ เลื่อยไม้ ล่าสัตว์ เผาถ่านซึ่งถือว่าเป็นภัยสำคัญที่สุดในการทำลายป่า ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เคยมีเตาเผาถ่านในผืนป่านี้มากกว่า ๒๐๐ เตา เมื่อเห็นหมู่บ้านอื่นได้เข้าเฝ้าใกล้ชิด พระราชินีในหลวงรัชกาลที่ ๑๐ เข้ารับธง

รักษาป่า บ้านวังอ้อจึงอยากมีโอกาสเช่นนั้นบ้าง จึงได้รวมตัวกันตั้งแต่ปี ๒๕๓๙ ในการที่จะร่วมกันรักษาป่า และเริ่มจัดการเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ แนวทางแก้ไขในปัจจุบัน ปัจจุบันมีราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) มากกว่า ๔๐ คน ทั้งหมดเป็นประชาชนที่อยู่รอบๆ ป่า

ปัจจุบัน การจัดการป่าชุมชนยังคงมีปัญหาสำคัญที่ต้องแก้ไขต่อเนื่อง แยกได้ดังนี้

ปัญหาการขอเอกสารสิทธิที่ดินของวัด พระครูสุวรรณ เตชธมโม^{๑๐๕} ชี้ให้เห็นปัญหาที่ยังคงไม่สามารถแก้ไขได้ ปัญหาสำคัญที่พบคือการขอเอกสารสิทธิในส่วนที่เป็นที่สาธารณประโยชน์ ๓๑ ไร่ โดยประสานงานกับกรมป่าไม้และกรมที่ดิน ใช้ความพยายามมากกว่า ๒ ปี แต่ยังไม่เป็นผล

ปัญหาการบุกรุกป่าชุมชน นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์^{๑๐๖} และคณะ ให้ความเห็นว่า ปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่ายังคงเป็นปัญหาสำคัญ หนักใจกับกลุ่มตัดต้นไม้ การปฏิบัติหน้าที่ของ รสป. ใกล้ชิดกับประชาชน เกิดภาวะความขัดแย้งกับกลุ่มเก็บไม้ในป่าเพื่อเผาถ่าน กลุ่มทำบ่วงดักสัตว์ นายสมคิด ทิฆะสุข^{๑๐๗} และคณะ ให้ความเห็นว่า มีผู้บุกรุก ๓ หลังคาเรือน อยู่ในขั้นตอนการต่อสู้ทางศาล และการบังคับคดี

ปัญหาการทิ้งขยะในป่าชุมชน นายสมคิด ทิฆะสุข และคณะ ให้ความเห็นว่า ปัญหาการทิ้งขยะ เดิมเป็นบ่อขยะของเทศบาล ปัจจุบันได้ยกเลิกไปแล้ว ชุมชนภายนอกยังคงลักลอบนำขยะมาทิ้งในเขตป่าทั้งสองพื้นที่

ความเห็นของคณะกรรมการป่าชุมชนต่อการจัดการปัญหา นายสมหมาย หงษ์มณี^{๑๐๘} กล่าวว่า แม้ว่าจะไม่มีผู้บุกรุกทำลายป่า แต่ชุมชนก็ยังคงเฝ้าระวัง มีคณะกรรมการดูแล และเมื่อพบปัญหาก็จะนำเข้าสู่ประชาคมหมู่บ้าน นายสมจิต ติษฐประสพ^{๑๐๙} เห็นว่า ปัญหาในการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนไม่มีที่สิ้นสุด สิ่งสำคัญคือการแก้ปัญหาร่วมกัน ทั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน รสป. และประชาชน นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ และพระคมสันต์ คัมภีโร^{๑๑๐} ให้ความเห็นว่า คนภายนอกมีแนวคิดผิดธรรมชาติ ทำให้ป่าไม่สามารถดำรงอยู่ได้ คนจะต้องเข้าใจการพึ่งพากันของธรรมชาติ (อิทัปปัจจยตา) เข้าใจพัฒนาการของป่าธรรมชาติ

(๒) ขั้นตอนการดูแลรักษาและฟื้นฟูป่า

แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุนและสินเชื่อสำหรับป่าชุมชนการสนับสนุนทางวิชาการ ในส่วนของป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ป่าชุมชนได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ป่าไม้จังหวัด กรมป่าไม้ ตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ทั้งในด้าน

^{๑๐๕} อ้างแล้ว, พระครูสุวรรณ เตชธมโม

^{๑๐๖} อ้างแล้ว, นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์

^{๑๐๗} อ้างแล้ว, นายสมคิด ทิฆะสุข

^{๑๐๘} อ้างแล้ว, สมหมาย หงษ์มณี

^{๑๐๙} อ้างแล้ว, นายสมจิต ติษฐประสพ

^{๑๑๐} อ้างแล้ว, นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์

วิชาการ ด้านการฝึกอบรมอาสาสมัครดูแลป่า ตลอดทั้งให้บริการวิชาการและติดตามการทำงานของ
 ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) ๗ หมู่บ้าน ส่วนป่าชุมชนที่ยังไม่ได้ประกาศตาม
พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด ในด้านการฝึกอบรมและ
 จัดหาอุปกรณ์เครื่องมือดับไฟป่า

การสนับสนุนเงินทุนและกิจกรรมการบำรุงรักษาป่า ศูนย์ป่าไม้จังหวัดได้ให้การสนับสนุนป่า
 ชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ในการดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์ บำรุง ดูแล
 รักษาป่า ตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ งบประมาณแห่งละ ๗๐,๐๐๐ บาท ขณะที่ป่า
 ชุมชนที่ยังไม่ได้ประกาศตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้รับการสนับสนุนเงินทุนและ
 กิจกรรมการบำรุงรักษาป่าจากภาคส่วนต่างๆ ได้แก่ ผู้นำชุมชนและประชาชน องค์กรปกครองส่วน
 ท้องถิ่น โดยเฉพาะ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ตลอดทั้งส่วนราชการอื่น
 ได้แก่ กรมการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมทรัพยากรธรณี ได้ให้การสนับสนุน
 กิจกรรมการอนุรักษ์ป่า เช่น การสร้างถนนแนวกันไฟภายในป่าและรอบป่าชุมชน สร้างแนวรั้ว และ
 จัดทำป้ายขอบเขตการใช้ป่า การปลูกป่าเสริม เป็นต้น

ความร่วมมือของชุมชนและเครือข่าย จากการสำรวจและสัมภาษณ์คณะกรรมการป่าชุมชน
 พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งพากันของระบบนิเวศน์ มีบางชุมชน
 ทดลองปลูกป่าโดยการไม่ปลูก โดยปล่อยให้ไม้ทุกประเภทโตขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ผลที่ออกมาเป็น
 ป่าที่มีความสมบูรณ์ มีพันธุ์พืชที่หลากหลาย ทั้งไม้มีค่า สมุนไพร และพืชอื่นที่คนในชุมชนได้ใช้
 ประโยชน์ ชุมชนหมู่บ้านโดยเฉพาะผู้ที่อยู่อาศัยรอบป่า รวมถึงวัดและโรงเรียน มีบทบาทสำคัญในการ
 ดูแลรักษาป่า ตลอดทั้งมีเครือข่ายและเปลี่ยนเรียนรู้การดูแลรักษาป่า เช่น ชุมชนหมู่บ้าน วัด และ
 โรงเรียน ร่วมกันปลูกต้นไม้ตลอดทั้งดูแลรักษา ชักชวนอาสาสมัครที่มีที่นารอบป่ามาเป็นแนวร่วมใน
 การรักษาป่า เปิดโอกาสให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า ร่วมกับทางราชการจัดตั้งกลุ่ม
 ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) ที่มีจิตอาสาดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง การให้ความร่วมมือและ
 การสนับสนุนจากราษฎร มีจิตอาสาร่วมกันทำทางเดินและถนนดินรอบป่าและชอยระหว่างส่วนต่างๆ
 ภายในป่า ตลอดทั้งมีเครือข่ายร่วมกับกลุ่มอื่น

ความร่วมมือภายในชุมชนในการดูแลรักษาป่า วิธีการดูแลป่าของชุมชนดั้งเดิมคืออยู่แล้ว ไม่
 จำเป็นต้องมีกฎระเบียบใหม่ ระเบียบการดูแลป่าจากราษฎรจึงไม่จำเป็นต้องนำไปบังคับใช้ในทุก
 เรื่อง คณะกรรมการป่าชุมชนเริ่มที่จะมีภาคีเครือข่าย มีการประชุมแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่ม มีกลุ่มไลน์
 กำลังเริ่ม ใช้ประชาคมหมู่บ้าน (สารณียธรรม อภิธานียธรรม) ในการบริหารจัดการป่าชุมชน (จากรุ่น
 สู้รุ่น) ทำให้ไม่เกิดไฟไหม้ป่ามานานนับสิบปี ศาสนาเป็นหลักในการนำชุมชน พระร่วมปลูกป่าเป็นหลักทาง
 จิตวิญญาณ กิจกรรมประเพณีทางศาสนาประจำถิ่น ใช้น้ำจากป่า สู่ประเพณีสรงน้ำพระ รดน้ำดำหัว มี
 เขตอภัยทาน ใช้ผ้าเหลืองล้อมรอบต้นยาง พร้อมน้ำแดง ทำให้คนไม่กล้าทิ้งขยะ และไม่กล้าเข้าไปยุ่ง
 เกี้ยว ปัญหาและการจัดการความขัดแย้ง ชุมชนในอดีตเคยคิดที่จะจัดสรรที่ดินทำเลเลี้ยงสัตว์ให้

ประชาชน แต่เกิดความขัดแย้งในการแบ่งและเลือกแปลงที่ดิน อดีตผู้ใหญ่บ้าน นายบุญสงค์ ชันทอง และคณะกรรมการหมู่บ้าน จึงยุติการจัดสรรที่ดินและเปลี่ยนให้เป็นป่าชุมชนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน มากกว่า ๑๐ ปีที่ผ่านมา มีการละเมิด ๑ ครั้ง มีครอบครัวยากจนขอเข้ามาใช้ที่ดินป่าเพื่อทำทำกิน ชุมชนได้อนุญาตให้ทำกิน แต่ต่อมาครอบครัวดังกล่าวได้นำครอบครัวอื่นอีก ๔ ครอบครัวเข้ามาทำกิน ผู้นำชุมชนและชาวบ้านเกรงว่าปัญหาดังกล่าวจะขยายไปในวงกว้างจึงตัดสินใจให้ทุกครอบครัวออกจากพื้นที่ป่า โดยระยะแรกพยายามผลักดันให้ออกจากป่าแต่ครอบครัวดังกล่าวไม่ยอมออกจากป่า ผู้นำและชุมชนจึงแก้ปัญหาโดยการขุดสระและปลูกต้นไม้และผลักดันให้ครอบครัวบุกรุกดังกล่าวย้ายออกจากพื้นที่สำเร็จ ความเชื่อทางจิตวิญญาณ เชื่อว่ามีงูเจ้าป่า มีคนในชุมชนเคยฆ่างูนำมาเป็นอาหาร แล้วมีอาการป่วย อัมพาตเดินไม่ได้ ชุมชนส่วนหนึ่งเชื่อว่าเป็นงูเจ้าที่ นอกจากนี้ชุมชนเคยจัดให้มีการบวชป่า

๔.๓ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๔.๓.๑ ผลลัพธ์การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

๑) ผลลัพธ์เชิงสังคม แนวคิดของเกษตรกรต่อผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่ามีความหลากหลาย ได้แก่ การมองป่าว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกันและมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยป่า สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา ธรรมะคือธรรมชาติ มีสติ มีชีวิตรอด ต้นไม้ก็เช่นกัน เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี ทุกอย่างพึ่งพาอาศัยกัน นอกจากนี้เกษตรกรส่วนหนึ่งได้ให้ความสนใจเรื่อง “สวนของพ่อ” ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง คือนชีวิตให้แผ่นดิน มีความชอบและรักธรรมชาติเป็นทุนเดิม ปลูกสวนป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร ระยะแรกชุมชนคิดว่าเป็นเรื่องผิดปกติที่ปลูกป่าผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจ พืชเศรษฐกิจที่ปลูกแทรกในบริเวณเดียวกับปลูกป่า ได้แก่ กล้วย มะพร้าว ฝรั่ง มะฮอกกานี จำหน่ายกล้วยเป็นรายได้ ปัจจุบันได้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้ชุมชนใกล้เคียงและทางไกลมาศึกษาและนำไปขยายผล

การเชื่อมโยงนโยบายการปลูกป่าเชิงพาณิชย์จากระดับชาติสู่ท้องถิ่นจะเป็นกลไกสำคัญให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีนโยบาย โครงการและกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร อย่างไรก็ตาม เกษตรกรที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ทุกคนให้ความเห็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่มีนโยบายให้การสนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าของเกษตรกร นางรุ่งนภา กงชู^{๑๑๑} พบว่าระยะเริ่มโครงการปลูกไม้มีค่า คนในท้องถิ่นไม่สนใจและไม่ให้การสนับสนุน แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป ๓ ปี ประชาชนเริ่มให้ความสนใจ โดยเฉพาะมีเกษตรกรนำไปขยายผล ได้แก่ นางสาวดี นันทวงศ์ บ้านคำผ่าน หมู่ที่ ๗ นายอาทิตย์ จำใจ บ้านคำผ่าน หมู่ที่ ๗ และนางรำไพ สุ

^{๑๑๑} อ่างแล้ว, นางรุ่งนภา กงชู

โคตร บ้านดอนหวาย หมู่ที่ ๕ ตำบลระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี โดยยังไม่เคยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒) ผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจ

เกษตรกรมองเห็นประโยชน์เชิงรูปธรรมของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือในเชิงเศรษฐกิจทั้งในระยะสั้นและระยะยาว แยกได้ดังนี้

ผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจระยะสั้น ในระยะเวลาหลายปีที่เกษตรกรดูแลไม้มีค่าแต่ละประเภทให้เจริญเติบโต **นางรุ่งนภา กงชุย**^{๑๑๒} เห็นว่า เกษตรกรที่ไม่เข้าร่วมหรือถอนตัวจากการปลูกป่าเชิงพาณิชย์เกษตรกรที่ไม่กล้าตัดสินใจปลูกป่า เสียหายพื้นที่ที่เคยทำนา และต้องใช้เวลานานในการปลูกป่า ไม่สามารถรอผลจากการปลูกป่าได้ ครอบครัวจำเป็นต้องมีรายได้เลี้ยงชีพ ระบบน้ำไม่เพียงพอและขาดระบบการจัดการน้ำทั่วถึง **นางประยูร ผลจันทร์**^{๑๑๓} เห็นว่า “การปลูกยางนาต้องใช้เวลาหลายปี จำเป็นต้องมีรายได้จากการทำการเกษตรหรือหารายได้ในรูปแบบอื่นควบคู่ไปด้วย”

ระยะหลายปีก่อนที่เกษตรกรจะใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกได้ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องมีรายได้อื่นเพื่อเลี้ยงชีพควบคู่ไปกับการดูแลไม้มีค่าให้เจริญเติบโต เกษตรกรส่วนใหญ่ได้ปลูกพืชเศรษฐกิจแซมป่าที่ปลูกและมีรายได้ผลได้จากผลผลิตระยะสั้น เช่น กล้าย น้อยหน่า มะม่วง ผักหวาน มะนาว แค ตะไคร้ มะละกอ เห็ดและสมุนไพร ขิง กระชาย สมุนไพร มดแดง ไข่มดแดง เห็ด หนุ่ย กินรีสำหรับเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรอีกส่วนหนึ่ง ปลูกมันสำปะหลังแซม จำหน่ายผลผลิตจากมันสำปะหลังและยังมีผลผลิตเศรษฐกิจจากป่า บางส่วนปลูกพืชเศรษฐกิจแซมในพื้นที่ว่างระหว่างต้นยางนา ได้แก่ อ้อยคั้นน้ำเพื่อขาย หนุ่ยเนเปียเพื่อเลี้ยงสัตว์ ปลูกไผ่เพื่อขาย

นอกจากจะมีรายได้จากการขายผลผลิตเกษตรกรบางส่วนมีเครือข่ายในการขายผลผลิต เช่น **นางรุ่งนภา กงชุย**^{๑๑๔} กล่าวว่า “ระยะ ๕ ปีแรก ได้ผลผลิตจากพืชที่ปลูกแซมในป่าที่ปลูก ร่วมสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) เครือข่ายสุชาวิถีนทรีย์ (เกษตรอินทรีย์) สายน้ำ organic เพื่อรวมกลุ่มส่งผักสดไปตลาดยุโรป” และ **นางรำไพ สุโคตร**^{๑๑๕} ให้ความเห็นว่า “ผลผลิตที่ได้จากการปลูกไม้ผลแซมป่าที่ปลูก ได้แก่ กล้าย ข้าวโพดกินดิบ ไผ่หวาน เป็นเกษตรอินทรีย์สุชาวิถิ”

สำหรับที่ดินที่เป็นป่าเสื่อมโทรม เนื่องจากสภาพดินเสื่อมโทรม จึงได้ปลูกต้นยางนา โดยระยะ ๓ ปีแรก ปลูกมันสำปะหลังแซม เพื่อช่วยปกคลุมซึ่งกันและกันระหว่างต้นยางนาและมันสำปะหลัง ขณะที่ต้นยางยังเล็กโตยาก ปัจจุบันต้นยางน่ายืนต้นแข็งแรง วิธีให้ต้นยางนาสูงขึ้นคือการตัดกิ่งพุ่มใบบริเวณโคนต้นขึ้นไปประมาณ ๑ เมตร ได้ผลผลิตจากมันสำปะหลังปีละ ๒๐ ตัน ราคา กิโลกรัมละ ๑.๗๐-๒.๐๐ บาท ได้ผลผลิตเศรษฐกิจจากป่า ได้แก่ เห็ด ไข่มดแดง และได้ผลผลิตจากการปลูกป่า

^{๑๑๒} อ่างแล้ว, นางรุ่งนภา กงชุย

^{๑๑๓} อ่างแล้ว, นางประยูร ผลจันทร์

^{๑๑๔} อ่างแล้ว, นางรุ่งนภา กงชุย

^{๑๑๕} อ่างแล้ว, นางรำไพ สุโคตร

เช่น เห็ดละโงก เห็ดเผาะ เห็ดผึ้ง ใส่เชื้อเห็ดและเก็บผลผลิตช่วงเวลา พฤษภาคม-กรกฎาคม ของทุกปี และมีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง มีนาคม-พฤษภาคม ของทุกปี

ผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจระยะยาว เกษตรกรส่วนหนึ่งคาดหวังประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกในอนาคต แม้ว่าคนในท้องถิ่นมองว่าการปลูกป่าเป็นเป็นเรื่องไม่ปกติ เสียหายที่ดินทำกินที่ถูกนำไปใช้ในการปลูกป่า แต่เกษตรกรผู้ปลูกป่ามีความสุขจากการดูแลและเห็นการเจริญเติบโตของต้นไม้ มองเห็นโอกาสที่จะได้ใช้ไม้ในอนาคต โดยเฉพาะปัจจุบันได้เห็ดและผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจที่ปลูกแทรกอย่างไรก็ตามเมื่อป่าเริ่มมีผลผลิตจากป่า ชุมชนเริ่มให้ความสนใจ เห็นว่าการปลูกป่าเป็นการออมเพื่ออนาคต เกษตรกรบางคนเป็นคนที่รักต้นไม้รักธรรมชาติ มีความเพียรในการปลูกป่า คิดว่าตนเองคงไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าในช่วงอายุของตน แต่ปลูกเพื่อเป็นทุนของลูกหลานในอนาคต นอกจากนี้เกษตรกรที่ปลูกไม้มีค่าส่วนหนึ่งต้องการจะเก็บรักษาป่าไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติและเป็นแหล่งสมุนไพร เช่น **นายอานนท์ พลพิทักษ์**^{๑๑๖} เห็นว่าจะไม่ตัดไม้ ไม่ขายไม้ ไม่แปรรูปไม้ แต่จะให้ป่าไม้เป็นร่มที่เลี้ยงพืชเศรษฐกิจอื่นโดยเฉพาะสวนสมุนไพร อนาคตจะนำความรู้มาใช้ในการด้านสุขภาพเพื่อขยายผลในการใช้สมุนไพรเป็นทางออกในการรักษาผู้ป่วย

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรยังมีข้อกังวลต่อการทำไม้ที่เป็นผลลัพธ์ในระยะยาวสำหรับการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูก เกษตรกรบางรายยังมีข้อกังวลเกี่ยวกับปัญหาการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกในพื้นที่ที่เป็นโฉนดที่ดิน ซึ่งคาดว่าจะอาจเกิดขึ้นในอนาคต เช่น **นางรุ่งนภา กงชุย**^{๑๑๗} แสดงข้อกังวลว่าในอนาคตเมื่อไม้มีค่าที่ปลูกเจริญเติบโตพร้อมนำไปแปรรูป หากผู้ปลูกต้องการนำไม้ไปแปรรูป แม้ว่ากฎหมายป่าไม้ (มาตรา ๗) จะอนุญาตให้สามารถตัดไม้ได้ก็ตาม แต่ยังมีข้อกังวลเกี่ยวกับการขออนุญาตในการตัด เช่น เมื่อจะตัดไม้ จำเป็นหรือไม่ที่จะต้องจ้างผู้ที่มีใบอนุญาตในการตัด หรือกรณีการขออนุญาตการใช้เลื่อยยนต์ จำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับให้เกษตรกรผู้ปลูกป่าสามารถใช้เลื่อยยนต์ในการนำไม้มาแปรรูปหรือไม่อย่างไร

การประชาสัมพันธ์และการเข้าถึงเกษตรกรและชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐเป็นสิ่งจำเป็นในการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาในส่วนของโครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าของเกษตรกร ความแตกต่างระหว่างสิทธิในการทำไม้ในที่ดินที่มีเอกสารสิทธิกับเอกสารที่ดินที่รัฐอนุญาตให้เข้าไปทำประโยชน์ ประเภทของไม้หวงห้าม ระเบียบเอกสารรับรองไม้กรรมสิทธิ์ทั้งโดยเอกสารแบบรับรองตนเอง และเอกสารแบบที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรอง ขนาดปริมาตรไม้มีค่าที่สามารถเก็บไว้ในครอบครอง การขออนุญาตแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรม การแปรรูปไม้เพื่อการค้า เป็นต้น

^{๑๑๖} อ่างแล้ว, นายอานนท์ พลพิทักษ์

^{๑๑๗} นางรุ่งนภา กงชุย บ้านเลขที่ ๒๐๗ หมู่ที่ ๑๐ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี (๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕)

เกษตรกรผู้ปลูกป่ามีความเห็นว่ารัฐบาลควรมีนโยบายระยะยาวที่ชัดเจนในการสนับสนุน การตลาดไม้มีค่า การแปรรูปไม้มีค่า และการใช้ผลพลอยได้จากการปลูกไม้มีค่า เช่น การใช้ประโยชน์ จากน้ำยางไม้ เป้าหมายผลประโยชน์ที่ได้จากยางนา ระยะ ๒๐ ปี (เส้นผ่านศูนย์กลางลำต้น ๒๐ นิ้ว) เหลือเวลา ๑๕ ปีนับจากวันที่ปลูกที่ไม้ยางนาจะโตเต็มที่ เกษตรกรบางส่วนเห็นว่านอกจากจะปลูกยาง นาเพื่อใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้แล้ว ต้นยางนาจะให้น้ำมันยางที่สามารถนำมาผสมน้ำมันดีเซล เป็น พลังงานทดแทนช่วยลดการลงทุนให้แก่เกษตรกรในอนาคต และเพื่อให้บุตรหลานสืบทอด ผลประโยชน์ ดังเช่น นางลำไย คำแก้ว^{๑๑๘} ให้ความเห็นว่าเป้าหมายผลประโยชน์ที่ได้จากยางนาคง เป็นระยะเวลา ๒๐ ปี เหลือเวลา ๑๕ ปีนับจากวันที่ปลูกที่ไม้ยางนาจะโตเต็มที่ เคยเห็นจากสื่อ เกี่ยวกับต้นยางนาที่ให้น้ำมันยางมาผสมดีเซลมาใช้กับรถไถเดินตาม จะเป็นเรื่องที่จะช่วยเกษตรกรใน อนาคต และบุตรหลานจะได้สืบทอดผลประโยชน์ เช่นเดียวกับ นางดวงฤดี สามสี^{๑๑๙} ให้ความเห็นว่า ปลูกไว้ให้ลูกหลาน หากเป็นไปได้จะนำน้ำมันจากต้นยางนาไปผสมเป็นพลังงานทดแทนร่วมกับน้ำมัน ดีเซล

จากคำบรรยายของ นายสหรัฐ ศิริวรรณ^{๑๒๐} การทำความเข้าใจกับเกษตรกรผู้ปลูกไม้มีค่า เรื่องการ “ทำไม้” ในการสนทนากลุ่ม นักวิชาการป่าไม้จังหวัดได้แลกเปลี่ยนแนวทางการ “ทำไม้” หรือการใช้ผลผลิตจากไม้ ว่า ไม้มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน สิทธิในการตัดไม้ จึงเป็นสิทธิตาม การถือครองที่ดิน หากที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล (โฉนด, น.ส.๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มีระวางถูกต้อง และอยู่ในระหว่างการออกเอกสารสิทธิ) ไม้มีค่าที่เกิดขึ้นในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์สิน และเป็นทรัพย์สิน มิใช่ไม้หวงห้าม มาตรา ๗ บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการลักลอบตัดไม้ โดยเฉพาะไม้สัก ไม้ยาง ไม้พะยูน ใบรับรองการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ โดยกรมป่าไม้ ได้ออกระเบียบเอกสาร รับรองไม้กรรมสิทธิ์ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท โดยจะใช้แบบใดก็ได้ระเบียบไม่ได้บังคับ ได้แก่ (๑) เอกสารแบบรับรองตนเอง โดยสามารถหาแบบฟอร์มได้ในอินเทอร์เน็ต มีภาพถ่าย แผนที่ที่ดิน และมีผู้ มีตำแหน่งรับรอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับจำนวนไม้ที่ตัด จะมีกี่ท่อนโดยจะต้องมีบัญชีแนบ หากจะซื้อขายให้มีสัญญาซื้อขายแนบ (๒) แบบเอกสารที่มี เจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรอง เจ้าหน้าที่จะตรวจความถูกต้องของเอกสาร แล้วจึงจะประทับตราอนุญาต ออก หนังสือรับรองอนุญาตให้ตัดฟัน เจ้าหน้าที่จะประทับตราและทำบัญชีการเคลื่อนย้ายว่าไม้นั้นจะไปอยู่ ณ ที่ใด เกษตรกรจะต้องระมัดระวังในการเก็บไม้มีค่าไว้ในครอบครอง ซึ่งจะต้องไม่เกินปริมาณ ๔ ลูกบาศก์เมตร หากเกินจะได้รับโทษตามกฎหมายที่รุนแรง หากเกษตรกรมีข้อสงสัยควรขอคำปรึกษา จากเจ้าหน้าที่ป่าไม้

^{๑๑๘} อ้างแล้ว, นางลำไย คำแก้ว

^{๑๑๙} อ้างแล้ว, นางดวงฤดี สามสี

^{๑๒๐} อ้างแล้ว, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”

สำหรับการตัดไม้ในที่ดินที่รัฐอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์หรือให้อยู่อาศัยทำกิน เช่น ไม้ในที่ดิน ส.ป.ก.๔-๐๑ ไม่ว่าไม้เหล่านั้นจะเกิดก่อนหรือหลังเข้าไปอยู่อาศัยทำกิน ถือว่าเป็นไม้กรรมสิทธิ์ของรัฐ เกษตรกรตัดไม้ได้ หากจะตัดจะต้องได้รับอนุญาตก่อน ต้นไม้หรือไม้มีค่านั้นถือว่าเป็นทรัพย์สินของรัฐ เกษตรกรสามารถทำประโยชน์ในที่ดิน เช่น สามารถขุดดินเป็นบ่อเลี้ยงปลาได้ แต่จะขายหน้าดินไม่ได้ ดังนั้นไม้เดิมหรือไม้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ จะต้องได้รับอนุญาตก่อนทำไม้ซึ่งหมายถึงก่อนที่จะตัดหรือทำการแปรรูป การบังคับใช้กฎหมายในส่วนนี้เพราะต้องการควบคุมป้องกันไม่ให้นายทุนเข้าไปกว้านซื้อที่ดิน และสำคัญคือ ที่ดินนั้น สำนักงานปฏิรูปที่ดินได้อนุญาตให้ปลูกไม้มีค่าหรือไม่ เมื่อได้รับอนุญาตให้ปลูกแล้วจึงจะขออนุญาตทำไม้ได้

สำหรับการอนุญาตครอบครองไม้ ไม้ที่เป็นไม้ท่อน จะครอบครองไม่ได้ ถือว่าผิดกฎหมาย ทั้งหมด ส่วนไม้แปรรูป อนุญาตให้ครอบครองได้แต่ปริมาณไม่เกิน ๒.๒๐ ลูกบาศก์เมตร นอกจากนี้ ได้มีพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยไม้หวงห้าม ประกอบด้วย (๑) ไม้หวงห้ามประเภท ก เป็นไม้หวงห้ามทั่วไป (๒) ไม้หวงห้ามประเภท ข เป็นไม้พิเศษ หายากและกำลังจะสูญพันธุ์ จึงเป็นไม้ที่ห้ามตัด ปัจจุบันมีอยู่ทั้งหมดไม่เกิน ๑๐ ชนิด เช่น ไม้จันทน์

ในส่วนของการแปรรูปไม้ การแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรม จะต้องขออนุญาต การแปรรูปไม้เพื่อการค้า หากเป็นการใช้อุปกรณ์ที่มีกำลังรวมกันเกิน ๕ แรงม้า จะต้องขออนุญาต กำลังรวม หมายถึงการคำนวณกำลังรวมของอุปกรณ์ทุกชนิด เช่น เลื่อย สว่าน กบ ที่ใช้กำลังไฟฟ้าหรือกำลังเชื้อเพลิงอื่น สำหรับเลื่อยโซ่ขนาดตั้งแต่ ๑ แรงม้า บาเลี่ยนเกิน ๑๒ นิ้ว จะต้องขออนุญาต

ภาพรวมของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา มีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ เริ่มตั้งแต่ขนาดพื้นที่ที่ปลูกมีขนาดที่จำกัด ส่วนใหญ่เป็นการเกษตรธรรมชาติที่อาศัยน้ำฝน มีจำนวนน้อยที่ใช้เทคโนโลยีในการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ ดึงน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้ในระบบการปลูกอย่างเป็นระบบ มีลักษณะการปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจอื่นหรือผลผลิตจากป่าอื่นๆ เพื่อยังชีพ ขณะเดียวกันความคาดหวังของเกษตรกรส่วนใหญ่ เป็นการลงทุนเพื่อบุตรหลาน โดยอายุของไม้ที่สามารถตัดฟันเพื่อการค้าได้ ต้องเป็นไม้ที่โตเต็มที่ ปลูกในระยะห่างระหว่างต้น ๔-๖ เมตร อายุของไม้ที่นำไปใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ที่มีระดับอายุตัดฟันแตกต่างกัน เช่น ยางนา ๒๕ ปี พะยูง ๒๕-๓๐ ปี เป็นต้น นอกจากนี้ป่าเศรษฐกิจยังเอื้อประโยชน์ในการรักษาสุขภาพคนในชุมชนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ความคาดหวังเหล่านี้ ยังไม่สามารถเปรียบเทียบผลได้ผลเสียที่ชัดเจนได้ ทั้งในด้านทุนโดยเฉพาะแรงงานคนในการปลูกและดูแลรักษา ความสามารถในการคำนวณผลได้จากการทำไม้ในอนาคต ได้แก่ การลงทุนในการตัดไม้ การแปรรูป รวมถึงการตลาดเพื่อขายไม้ท่อนที่ยังไม่แปรรูป

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่มองผลได้ผลเสียจากการใช้ต้นทุนในการปลูกป่า ได้แก่ แรงงาน การลงทุนปรับพื้นที่และพัฒนาคุณภาพดิน ค่าเสียโอกาสของที่ดินที่ใช้ในการปลูกป่า ตลอดทั้งการดูแลรักษา โดยเห็นว่าการปลูกป่าแบบผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจจะยั่งยืนจะสร้างรายได้ที่

คัมค่ามากกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจจะยั่งยืนเชิงเดี่ยว ส่วนไม่มีค่าถือว่าเป็นผลกำไรในระยะยาว โดยเป้าหมายการปลูกป่าของเกษตรกรรมได้จำกัดเฉพาะ**เชิงมูลค่า**จากการค้าไม้มีค่า หรือจากการนำน้ำยางจากต้นยางนาไปใช้เป็นพลังงานทดแทนในการเกษตร หรือการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว โดยการใช้เนื้อไม้มีค่าก่อสร้างบ้านเรือนเท่านั้น หากแต่มีเป้าหมาย**เชิงคุณค่า**ที่หลากหลาย เช่น การใช้เป็นแหล่งศึกษาการจัดการปลูกป่าแบบผสมผสาน การสร้างพื้นที่ป่าชุมชนไพรเพื่อบำบัดรักษาคนในชุมชน เป็นการออมสำหรับตนเองและลูกหลานในอนาคต รวมถึงความพึงพอใจของเกษตรกรผู้รักป่า

๔.๓.๒ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชน

๑) ผลลัพธ์การจัดการป่าชุมชนในเชิงสังคม

ผลการสัมภาษณ์คณะกรรมการป่าชุมชนพบว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนใน ๓ พื้นที่ที่ประกาศเป็นป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกอบด้วย ป่าชุมชนตำบลลูกดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร และป่าชุมชนวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ป่าชุมชนทั้ง ๓ แห่ง ได้เปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนร่วมกันดูแลรักษาและฟื้นฟูป่า เช่น การปลูกป่าเพิ่มเติม การทำแนวกันไฟรักษาป่า

แนวคิดของคณะกรรมการป่าชุมชนต่อผลลัพธ์ของการจัดการป่าชุมชนมีหลักสำคัญ ๒ ประการ คือ ความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน และความรักความเข้าใจธรรมชาติของป่า

๒) ผลลัพธ์การจัดการป่าชุมชนในเชิงเศรษฐกิจ

การใช้ประโยชน์จากป่าและให้ป่าพลิกฟื้น การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนใน ๓ พื้นที่ที่ประกาศเป็นป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกอบด้วย ป่าชุมชนตำบลลูกดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร และป่าชุมชนวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ป่าชุมชนทั้ง ๓ แห่ง ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเก็บของป่าหรือผลผลิตจากป่า ได้แก่ หอย แมลง มดแดง ไช้เม็ดแดง มันเหียบ เห็ด (เห็ดเผาะ เห็ดปลวก เห็ดก่อ เห็ดก่อแดง เห็ดโคน เห็ดไค เห็ดละโงก) ผัก (ผักติ้ว กระโดน สะเดา) สมุนไพร (คัตเค้า ม้าคอกแตก ประดงเขียว กำแพงเจ็ดชั้น กกกันครก รังแร้ง ตับเต่า ขมิ้นเครือ ฯลฯ) รวมถึงกิ่งไม้แห้งตายสำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดช่วงฤดูปิดป่าเพื่อให้ป่าได้ฟื้นฟูสภาพ

การใช้ประโยชน์จากป่าที่ไม่ได้ประกาศเป็นป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกอบด้วย ป่าชุมชนของวัดจัดตั้งและปลูกขึ้นเอง ได้แก่ ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี ไม้ที่ปลูก ได้แก่ ไม้ประดู่ สัก พะยูง จิก และไผ่ บริหารโดยคณะสงฆ์และคณะกรรมการวัด มีการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูก โดยการนำรายได้มาใช้ในการปรับปรุงวัด ส่วนประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากผลผลิตจากป่า ได้แก่ ฟืน ไม้ไผ่ เห็ด หน่อไม้ และเป็นพื้นที่เลี้ยงไก่ป่าไก่บ้าน และป่าในพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่เป็นดอนปู่ตาและป่าในพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่เป็นป่าช้า ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงไหม

อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ให้ประชาชนในและนอกพื้นที่ใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า ได้แก่ เห็ดประเภทต่างๆ ได้แก่ เห็ดผึ้งแดง เห็ดถ่าน เห็ดดิน เห็ดปลวก และใช้ประโยชน์จากการเก็บแมลงเป็นอาหาร

ข้อสังเกตการใช้ประโยชน์จากไม้ที่ปลูกในพื้นที่ต่อเนื่องป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยจะต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๓ ตาม คำจำกัดความคำว่า “ไม้” คำว่า “ใช้ประโยชน์จากไม้” คำว่า “ของป่า” และ คำว่า “ทรัพย์สินส่วนกลาง” ซึ่งหมายถึงเงินและทรัพย์สินที่ได้มาเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ และทรัพย์สินที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทำในการจัดการป่าชุมชน สำคัญดังกล่าวจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับสมาชิกป่าชุมชนในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน การใช้ประโยชน์จาก “ผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้” ได้ถูกนำมาใช้นับแต่อดีตเพื่อช่วยการดำรงชีพของเกษตรกร อย่างไรก็ตามได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า หากผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้จะถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อลดภาวะความยากจนหรือยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน ควรจะเพิ่มผลผลิตจากป่าไม้และทำการค้าผลผลิตนั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

มูลค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าระยะสั้น ด้วยเหตุที่เอกสารสิทธิที่ดินป่าชุมชนมีความแตกต่างกัน ได้แก่ ๑) ป่าชุมชนที่เป็นที่ดินของวัดที่เป็น น.ส.๓ และที่สาธารณประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์ ๒) ป่าชุมชนที่ดูแลโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่เป็นที่ดินสาธารณประโยชน์ (ดอนปู่ตา) และที่ดินป่าช้าสาธารณประโยชน์ และ ๓) ป่าชุมชนตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนจึงมีความแตกต่างกัน ดังนี้

๑) ป่าชุมชนที่เป็นที่ดินของวัดที่เป็นน.ส. ๓ และที่สาธารณประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์ **พระครูสุวรรณ เทชะธมโม**^{๑๒๑} ให้ข้อมูลว่าเคยร่วมกับชุมชนจำหน่วยไผ่และพะยูน โดยการประสานกับฝ่ายปกครองและกรมป่าไม้ มีรายได้เข้าวัด ๒๐๐,๐๐๐ บาท ได้นำมาร่วมกับกรรมการวัดในการปรับปรุงวัด ประโยชน์ที่ประชาชนได้รับ ได้ฟืน ไม้ไผ่ เห็ด หน่อไม้ และเป็นพื้นที่เลี้ยงไก่ป่าไก่บ้าน มากกว่า ๑๐๐ ตัว

๒) ป่าชุมชนที่ดูแลโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่เป็นที่ดินสาธารณประโยชน์ (ดอนปู่ตา) และที่ดินป่าช้าสาธารณประโยชน์ **นายสมหมาย หงส์มณี**^{๑๒๒} กล่าวว่า “การใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า ใช้ประโยชน์จากการเก็บเห็ดประเภทต่างๆ ได้แก่ เห็ดผึ้งแดง เห็ดถ่าน เห็ดดิน เห็ดปลวก ใช้ประโยชน์จากการเก็บแมลงเป็นอาหาร ขณะนี้คณะกรรมการหมู่บ้านได้เสนอและกำลังอยู่ในกระบวนการประกาศให้เป็นป่าชุมชน”

^{๑๒๑} อ้างแล้ว, พระครูสุวรรณ เทชะธมโม

^{๑๒๒} อ้างแล้ว, สมหมาย หงส์มณี

๓) ป่าชุมชนตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ นายสุริยัน ฤททอง^{๑๒๓} และคณะ เห็นว่าประโยชน์ของป่าชุมชนเป็นห่วงโซ่อาหาร ชุมชนคนหว้า ผักต้ว กิ๊นุน เห็ดหอยเตี๋ จักจั่น มีลานกิจกรรมชุมชนสำหรับจัดกิจกรรมร่วมกันของวัด ชุมชนและโรงเรียน นอกจากนี้ป่าชุมชนได้ให้อาหารธรรมชาติ ได้แก่ เห็ดชนิดต่างๆ แมลงที่เป็นอาหาร ผักธรรมชาติ โดยเฉพาะสมุนไพรจากป่าในการรักษาโรค ได้แก่ คั่นกระแต พังคิ ตูมกา ลางแร้ง ง่วยแดง หล้ายุ่ม เครือสาวหลง ส่วนประเภทผลผลิตจากป่าที่คนในชุมชนและประชาชนจากพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงอื่นมานำไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ แมงกีนุน มดแดง ไข่มดแดง มันทึบ เห็ดเผาะ เห็ดปลวก เห็ดโค เห็ดละโงก ผักต้วกระโดน สะเดา สมุนไพรเช่น คัดเค้า ม้าคอกแตก ประดงเขียว กำแพงเจ็ดชั้น เป็นต้น และไม้แห้งประชาชนสามารถมีรายได้จากการเก็บเห็ด สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายและสนับสนุนการศึกษาแก่บุตรหลาน ไม้เก่าที่เติบโตมาระยะ ๒๐-๓๐ ปี ได้แก่ ยางนา ประดู่ แดง ไม้ ส่วนไม้ที่เกิดใหม่ได้แก่ พะยุง สัก เคย มีความพยายามที่จะปลูกต้นยูคาลิปตัส แต่ธรรมชาติจัดการกันเอง ต้นยูคาลิปตัสตายหมด ผลผลิตจากป่าประกอบด้วย เห็ดปลวก เห็ดก่อ เห็ดก่อแดง เห็ดโคน เห็ดละโงก มีแมลงกีนุน กิโป้ม มดแดง ไข่มดแดง มีสมุนไพรจากป่า เช่น กกกันครก รังแร้ง ตับเต่า ขมิ้นเครือ ใช้พืชธรรมชาติในการอบสมุนไพร เช่น ขิง ฟ้า ขมิ้น ข่า ตะไคร้หอม กระจाय ป่ามีเถาวัลย์ที่ช่วยคลุมป่า เป็นกระบวนการปรับตัวตามธรรมชาติ ป่าที่ผ่านการบุกรุกทำลาย เมื่อการปรับตัวเข้าสู่สภาวะสมดุล ป่าก็จะกลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม

มูลค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าระยะยาว การใช้ประโยชน์จากผลผลิตของป่าชุมชนนับเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องมีการทำความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนให้มีความเข้าใจตรงกันในพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยเฉพาะในด้านการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น กรณีการปลูกป่ายูคาลิปตัสป่าชุมชนตำบลกุดเสลาในพื้นที่บริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชุมชน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้กล่าวถึงการให้ประโยชน์จากไม้ที่ปลูกในพื้นที่บริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ว่าจะต้องดำเนินการขออนุญาตศูนย์ป่าไม้จังหวัดศรีสะเกษเพื่อนำไม้ยูคาลิปตัสที่ปลูกในพื้นที่บริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ไปใช้ประโยชน์ในชุมชน โดยจะต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๓ คำจำกัดความคำว่า “ไม้” คำว่า “ใช้ประโยชน์จากไม้” และ คำว่า “ทรัพย์สินส่วนกลาง” ซึ่งหมายถึงเงินและทรัพย์สินที่ได้มาเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ และทรัพย์สินที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทำในการจัดการป่าชุมชน

ความคาดหวังในอนาคตของป่าชุมชน ชุมชนควรให้ความสำคัญกับการคงอยู่ของป่าเพื่อให้ผลผลิตที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้ คณะกรรมการป่าชุมชนทั้ง ๓ จังหวัดในอีสานใต้เห็นว่า การคงอยู่ของป่าเป็นเรื่องสำคัญเพราะป่าให้ผลผลิตที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้ ชุมชนได้ให้ความสำคัญในการจัดการป่าชุมชนในด้านการอนุรักษ์และท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอดทั้งส่งเสริมและขยายผล

^{๑๒๓} อ่างแล้ว, นายสุริยัน ฤททอง

การศึกษาอบรม ให้ความรู้ธรรมชาติของการเกิดป่าและความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและการใช้ประโยชน์จากป่า มีความคาดหวังว่าป่าชุมชนจะเป็นแหล่งศึกษาและแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรมีแผนการจัดการป่าชุมชนในอนาคต จัดระบบป่าชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่งเสริมและขยายผลการศึกษาและใช้สมุนไพรจากป่าในการรักษาโรค เช่น คั้นกระแต พังคิ ตุมกา ลางแร้ง ง้วยแดง หนุ่ย ยุ่ม เครือสาวหลง เป็นต้น ตลอดจนควรจัดให้มีการฝึกอบรมทำความเข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่า โดยเฉพาะป่าอนุรักษ์และป่าที่ชุมชนร่วมใช้ประโยชน์ การฝึกอบรมเกี่ยวกับธรรมชาติของป่า เช่น สมุนไพร พืช สัตว์ ฝึกอบรมปลูกฝังเยาวชนให้สำนึกและหวงแหนอนุรักษ์ป่า แนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้จากคณะกรรมการป่าชุมชนและปราชญ์ชุมชนคือ การรักษาสภาพป่าโดยให้ธรรมชาติดูแลกันเอง ป่าคลุมป่า เป็นกระบวนการปรับตัวตามธรรมชาติ ป่าที่ผ่านการบุกรุกทำลาย เมื่อมีการปรับตัวเข้าสู่สภาวะสมดุล ป่าก็จะกลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม ธรรมชาติ ชีวิตคนเหมือนต้นไม้ ผลิดอก ปลูก ยอด ออกผล เติบโต ร่วงโรย ตาย ไม้ในป่าก็เช่นกัน มีการหมุนเวียนไปตามธรรมชาติ ธรรมชาติสร้าง ตัวของมันเอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เกิดใหม่

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

สภาพการจัดการป่าชุมชน พุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

-การปลูกป่าตามหลักการพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยตา) และหลักความสัมพันธ์เกื้อกูลกันของคนในสังคม (ทิศทั้ง ๖)

-เอกสารสิทธิการถือครองที่ดินที่ส่งผลต่อสิทธิในการตัดไม้หรือการทำไม้มีค่า

สภาพการจัดการป่าชุมชน พุทธเกษตรของชุมชน

-ความศรัทธาของประชาชนต่อสถาบันศาสนาและผู้นำทางจิตวิญญาณในการดูแลรักษาป่า

-ความสามัคคีพร้อมเพรียงของคนในชุมชน (หลักอปริหานิยธรรม ๗) และหลักความเมตตากรุณาในพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารจัดการป่าชุมชน

-เอกสารสิทธิที่ดินและหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงของป่าชุมชน

-ป่าชุมชนมี ๒ ประเภทคือป่าชุมชนที่เกิดตามธรรมชาติ และป่าชุมชนปลูกสร้าง

กระบวนการจัดการป่าชุมชน พุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

-แสวงหาความร่วมมือและแหล่งสนับสนุนในการจัดการปลูกป่า

-การตัดสินใจเลือกชนิดพันธุ์ไม้ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และเพื่อให้ได้เนื้อไม้ที่มีคุณภาพ

-การปรับสภาพดิน วางระบบน้ำ และการปลูกพืชเบิกนำเป็นพี่เลี้ยงให้ต้นกล้าไม่มีค่า

-การปลูกไม้มีค่าโดยรักษาระยะห่างระหว่างต้นเพื่อให้สังเคราะห์แสงได้ในระยะยาว

กระบวนการจัดการป่าชุมชน พุทธเกษตรของชุมชน

-ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันจัดการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้เป็นไปตามข้อตกลงของชุมชน และสอดคล้องกับระเบียบกฎหมาย

-การแสวงหาแหล่งสนับสนุนจากภายนอกทั้งทางด้านวิชาการ การดูแลรักษาป่า และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในป่า

-การสร้างภาคีเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคณะกรรมการป่าชุมชนอื่น

ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

-ข้อจำกัดในขนาดพื้นที่ที่ปลูกป่าของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรยังอยู่ในระยะคาบเกี่ยวระหว่างเกษตรเพื่อยังชีพกับเกษตรเชิงพาณิชย์

-ให้ผลลัพธ์ที่เป็นมูลค่าทั้งในระยะสั้นจากพืชเศรษฐกิจที่ปลูกร่วมกับไม้มีค่าและมูลค่าระยะยาวจากผลผลิตของไม้มีค่า

-ให้ผลลัพธ์ที่มีคุณค่า เป็นแหล่งศึกษาการจัดการปลูกป่าแบบผสมผสาน การสร้างป่าสมุนไพรมอบบำบัดรักษาคนในชุมชน เป็นการออมสำหรับตนเองและลูกหลานในอนาคต เป็นความพึงพอใจของเกษตรกรผู้รักษา รวมถึงการปลูกป่าเพื่อช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านอากาศและน้ำ

ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนของชุมชนพุทธเกษตร

-ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ และมีความรักในธรรมชาติของป่า

-ชุมชนมีความเข้มแข็งจากการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

-ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าด้วยความเป็นธรรม

๔.๔.๑ การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้

๑) เกษตรกรมีการปรับตัวจากการทำการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ซึ่งจำเป็นต้องมีการลงทุนและใช้พื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรจำเป็นต้องแสวงหาที่ดิน ทั้งที่มีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิเพื่อทำการเกษตร การดำเนินชีวิตของเกษตรกรทั้งในรูปของ เกษตรกรรมเพื่อยังชีพและเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ เกษตรกรได้ทำการเกษตรตามความเชื่อตามหลัก พระพุทธศาสนาในเรื่องการพึ่งพากันของธรรมชาติว่าไม่มีสิ่งใดอยู่โดยลำพังโดดเดี่ยว สรรพสิ่งมีการ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันในระบบนิเวศของป่า นอกจากนี้ทุนทางสังคมที่สำคัญคือความผูกพัน ความเข้าใจ การให้การสนับสนุนและให้กำลังใจซึ่งกันและกันของคนรอบข้าง ตามหลักความสัมพันธ์ของทศทั้งหก ในพระพุทธศาสนา

๒) เอกสารสิทธิการถือครองที่ดินและประเภทของไม้มีค่า ที่ดินของเกษตรกรที่ใช้ในการปลูก ป่าเชิงพาณิชย์ ประกอบด้วย โฉนดที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.๔-๐๑ ที่เคย เป็นป่าเสื่อมโทรมส่วนใหญ่มีสภาพดินที่เป็นดินร่วนปนทราย ไม้มีค่าที่เกษตรกรปลูก ประกอบด้วย ยางนา พะยูง ไม้แดง ตะเคียน มะค่า ประดู่ ไม้สักและชิงชัน

๓) สิทธิในการทำไม้ ก่อนตัดสินใจปลูกไม้มีค่า เกษตรกรต้องมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิการ ทำไม้ เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่แตกต่างกัน จะมีสิทธิในการทำไม้หรือตัดไม้มี ค่าที่แตกต่างกัน “ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์” หรือ “สิทธิครอบครอง” เช่น โฉนด, น.ส.๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มี ระยะเวลาถูกต้อง ไม้มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน ไม้มีค่าที่เกิดในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์สิน และ ไม้มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สิน มิใช่ไม้หวงห้าม สำหรับที่ดิน ส.ป.ก. ๔-๐๑ รัฐได้จัดที่ดินป่าเสื่อมสภาพให้ เกษตรกรอยู่อาศัย เฉพาะการปลูกไม้มีค่าหลังจากที่ได้รับสิทธิเข้าอยู่อาศัยทำกิน ให้ถือว่าเป็นการ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต” ไม่ถือว่าเป็นไม้หวงห้าม หากไม้เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นหรือแม้แต่ เกิดขึ้นเองในภายหลัง ยังคงถือว่าเป็นไม้หวงห้าม

๔) การแสวงหาแหล่งสนับสนุนในการจัดการปลูกป่า ได้แก่ การแสวงหาความรู้ในการปลูกป่า จากหนังสือ ตำรา สื่ออิเล็กทรอนิกส์ รวมถึงปราชญ์พื้นถิ่น การเข้ารับการอบรมศึกษาดูงาน การขอรับ การสนับสนุนกล้าไม้จากศูนย์ป่าไม้จังหวัดและศูนย์เพาะชำกล้าไม้ทั้งภายในจังหวัดและจังหวัด ใกล้เคียง รวมถึงการแสวงหาแหล่งทุนในการนำมาใช้ในการปรับสภาพดิน การหาพันธุ์ไม้ การ จัดระบบน้ำ การดูแลรักษา เป็นต้น

๕) การตัดสินใจเลือกชนิดพันธุ์ไม้ที่ปลูก เหตุผลในการตัดสินใจเลือกชนิดไม้มีค่าที่ปลูกส่วนใหญ่มาจากพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ของแหล่งสนับสนุนกล้าไม้ ภายหลังเกษตรกรส่วนหนึ่งตัดสินใจผิดในการ เลือกชนิดของพันธุ์ไม้ที่ปลูกบางประเภทโดยเฉพาะไม้สักไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การจัดการเพื่อ ก่อให้เกิดผลผลิตจากชนิดพันธุ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ชนิดพันธุ์ที่เลือกปลูกจะต้องเป็นสายพันธุ์ที่ดี โดยต้องคำนวนระยะเวลาอัตราการเจริญเติบโตและจำนวนต้นที่เหมาะสมกับขนาดพื้นที่และ เกษตรกรจะต้องเข้าใจความเหมาะสมของชนิดพันธุ์กับระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่ เช่น พะยูง ยางนา ประดู่ ที่เหมาะกับสภาพพื้นที่อีสานใต้ โดยเฉพาะยางนาอีสาน จะมีคุณภาพแข็งแรงและเหนียวกว่า

ยางนาในภาคอื่น ไม้พะยุง ต้องเลือกสายพันธุ์ที่ให้แก่นใหญ่ เพราะไม้พะยุงแก่นใหญ่จะมีลวดลายที่สวยงามกว่า ปัจจุบันนักวิชาการป่าไม้ยังคงทำวิจัยพัฒนาเพื่อให้ได้ไม้พะยุงสายพันธุ์คุณภาพสูงที่มีแก่นใหญ่มากขึ้น

๖) การปรับสภาพดินและการปลูกป่า พื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิเป็นโฉนดที่ดิน ส่วนใหญ่จะมีพัฒนาการการดูแลคุณภาพดินด้วยปุ๋ยชีวภาพอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สามารถปลูกพืชแบบพึ่งพากันผสมผสานหลากหลายชนิดที่ให้ผลผลิตระยะสั้นควบคู่ไปกับการปลูกไม้มีค่า แต่สำหรับพื้นที่ที่เป็นป่าเสื่อมโทรม เกษตรกรได้ใช้เวลาปรับสภาพดินโดยใช้หลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ เช่น ปลูกต้นกล้วยอุ้มน้ำและเป็นร่มให้กล้าไม้มีค่าที่ปลูก นอกจากนี้มีการปลูกป่าแบบผสมผสานระหว่างการใช้พันธุ์พืชเบิกนำหรือไม้โตเร็วร่วมกับพันธุ์ไม้มีค่า โดยระยะแรกปลูกพืชเบิกนำเพื่อเข้าไปตั้งตัวปรับสภาพดินและปัจจัยแวดล้อม ต่อจากนั้นจึงเริ่มลงมือปลูกไม้มีค่าเสริมเข้าไปภายหลัง การปลูกลักษณะนี้จะช่วยให้ไม้พันธุ์ไม้มีค่ามีโอกาสรอดตายและสามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ปัญหาสำคัญที่พบในหลายพื้นที่คือการปลูกป่าที่ไม่เว้นระยะห่างระหว่างต้น ทำให้ต้นไม้ไม่สามารถสังเคราะห์แสงได้ทั่วถึงเพราะเมื่อไม่มีลำต้นสูงขึ้นจะมีเรือนยอดด้านบนที่เบียดกันไม่สามารถรับแสงแดดได้เต็มที่

๗) การที่เกษตรกรจะใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกได้ต้องใช้เวลาหลายปี จึงจำเป็นต้องมีรายได้อื่นเพื่อเลี้ยงชีพควบคู่ไปกับการดูแลไม้มีค่าให้เจริญเติบโต เกษตรกรส่วนใหญ่ได้ปลูกพืชเศรษฐกิจแซมป่าที่ปลูกและมีรายได้จากผลผลิตระยะสั้น เช่น กล้วย น้อยหน่า มะม่วง ผักหวาน มะนาว แค ตะไคร้ มะละกอ เห็ดและสมุนไพร ชিং กระชาย สมุนไพร มดแดง ไข่มดแดง เห็ด เหง้า กิรินสำหรับเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรอีกส่วนหนึ่ง ปลูกมันสำปะหลังแซม จำหน่ายผลผลิตจากมันสำปะหลังและยังมีผลผลิตเศรษฐกิจจากป่า บางส่วนปลูกพืชเศรษฐกิจแซมในพื้นที่ว่างระหว่างต้นยางนา ได้แก่ อ้อยคั้นน้ำเพื่อขาย เหง้าเนเปื้อเพื่อเลี้ยงสัตว์ ปลูกไผ่เพื่อขาย ประโยชน์ของการปลูกพืชแซม คือการรักษาความชื้น และเป็นแรงจูงใจให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูการเจริญเติบโตของไม้มีค่าที่ปลูกด้วยนอกจากนี้ เกษตรกรบางส่วนมีเครือข่ายในการขายผลผลิตจากพืชที่ปลูกแซมในป่าที่ปลูก เช่น ร่วมสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) เครือข่ายสุขาภิบาลอินทรีย์ (เกษตรอินทรีย์)

๘) ภาครัฐควรประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการทำไม้ให้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะการออกใบรับรองการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ ตามที่กรมป่าไม้ได้ออกระเบียบเอกสารรับรองไม้กรรมสิทธิ์ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท โดยจะใช้แบบใดก็ได้ ได้แก่

(๑) เอกสารแบบรับรองตนเอง โดยสามารถหาแบบฟอร์มได้ในอินเทอร์เน็ต มีภาพถ่ายแผนที่ที่ดิน และมีผู้มีตำแหน่งรับรอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับจำนวนไม้ที่ตัดจะมีกี่ท่อนโดยจะต้องมีบัญชีแนบ หากจะซื้อจะขายให้มีสัญญาซื้อขายแนบ

(๒) แบบเอกสารที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรอง เจ้าหน้าที่จะตรวจความถูกต้องของเอกสารแล้วจึงจะประทับตราอนุญาต ออกหนังสือรับรองอนุญาตให้ตัดฟัน เจ้าหน้าที่จะประทับตราและทำบัญชีการเคลื่อนย้ายว่าไม้นั้นจะไปอยู่ ณ ที่ใด

เกษตรกรจะเก็บไม้ท่อนไว้ได้ไม่เกิน ๔ ลูกบาศก์เมตร ส่วนไม้แปรรูป อนุญาตให้ครอบครองได้ไม่เกิน ๒.๒๐ ลูกบาศก์เมตร หากครอบครองเกินที่กฎหมายกำหนดจะได้รับโทษตามกฎหมาย สำหรับการแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรมหรือเพื่อการค้าที่มีการใช้อุปกรณ์ที่มีกำลังรวมเกิน ๕ แรงม้า จะต้องขออนุญาต เลื่อยโซ่ขนาด ๑ แรงม้า บาเลินเกิน ๑๒ นิ้ว จะต้องขออนุญาต พื้นที่อีสานใต้ปัจจุบันโรงเลื่อยแปรรูปไม้ส่วนใหญ่หยุดกิจการ ยังคงเหลือเพียงบางแห่ง เช่น ที่ตำบลไร่น้อย จังหวัดอุบลราชธานี สำหรับแปรรูปไม้อย่างนาและไม้พะยุงส่งออกญี่ปุ่น (ข้อมูลจาก นายวิบูลย์ แก่นสุข ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสบ อำเภอมืองฯ จังหวัดอุบลราชธานี)

๔) การปลูกป่าของเกษตรกรมีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ นับตั้งแต่ขนาดพื้นที่ที่ปลูกมีขนาดที่จำกัด ส่วนใหญ่เป็นการเกษตรธรรมชาติที่อาศัยน้ำฝน มีจำนวนน้อยที่ใช้เทคโนโลยีในการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ดึงน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้ในระบบการปลูกอย่างเป็นระบบ เกษตรกรได้มองผลได้ผลเสียจากการใช้ต้นทุนในการปลูกป่า ได้แก่ แรงงาน การลงทุนปรับพื้นที่และพัฒนาคุณภาพดิน ค่าเสียโอกาสของที่ดินที่ใช้ในการปลูกป่า ตลอดทั้งการดูแลรักษา ว่าการปลูกป่าแบบผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจระยะสั้นจะสร้างรายได้ที่คุ้มค่ามากกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นเชิงเดี่ยว ส่วนไม้มีค่าถือว่าเป็นผลกำไรในระยะยาว โดยเป้าหมายการปลูกป่าของเกษตรกรมิได้จำกัดเฉพาะเชิงมูลค่าจากการค้าไม้มีค่า หรือจากการนำน้ำยางจากต้นยางนาไปใช้เป็นพลังงานทดแทนในการเกษตร หรือการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวโดยใช้เนื้อไม้มีค่าก่อสร้างบ้านเรือนเท่านั้น หากแต่มีเป้าหมายเชิงคุณค่าที่หลากหลาย เช่น การใช้เป็นแหล่งศึกษาการจัดการปลูกป่าแบบผสมผสาน การสร้างพื้นที่ป่าสมุนไพรเพื่อบำบัดรักษาคนในชุมชน เป็นการออมสำหรับตนเองและลูกหลานในอนาคต ความพึงพอใจของเกษตรกรผู้รักป่า รวมถึงการการปลูกป่าเพื่อช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านอากาศและน้ำ

๔.๔.๒ การจัดการป่าชุมชนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๑) พื้นฐานสำคัญที่เป็นทุนทางสังคมในการจัดการป่าชุมชนมาจากความเชื่อความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัด รวมถึงผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน และผู้นำชุมชน ลักษณะของป่าชุมชนดังกล่าวจึงมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ป่าธรรมสังฆ์ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้าสาธารณะประโยชน์และป่าที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยได้ใช้หลักความสามัคคีพร้อมเพรียงของคนในชุมชนซึ่งสอดคล้องกับหลักอปริหานิยธรรม ๗ ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสำหรับหมู่ชนในการบริหารบ้านเมืองโดยเฉพาะการหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำในการดูแลรักษาป่า นอกจากนี้ยังใช้หลักความเมตตากรุณาในพรหมวิหาร ๔ ของพระพุทธศาสนาโดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการป่าชุมชนดูแลประชาชนในการใช้ประโยชน์จากผลผลิตที่เกิดจากป่า

๒) เอกสารสิทธิที่ดินและหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงของป่าชุมชนหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ ธรรมสังฆ์ที่มีเอกสารสิทธิ น.ส.๓ ที่ดินสาธารณะประโยชน์ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าสาธารณะประโยชน์ และที่ดอนปู่ตา ที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ตลอดทั้งป่าชุมชนที่

ปรับมาอยู่ภายใต้การบังคับใช้ ตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ไม่ที่เกิเกิดขึ้นตามธรรมชาติรวมถึงไม้ที่ปลูกเสริมในป่าชุมชน ได้แก่ ไม้ยางนา ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้พะย้อม ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้จิก ไม้กุง ไม้บาก ไม้บัก ไม้แต้ ไม้ไผ่

๓) ที่มาของป่าชุมชนมี ๒ รูปแบบ ได้แก่ ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และป่าชุมชนปลูกสร้าง

(๑) ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ประกอบด้วย ป่าดอนปู่ตา ป่าช้าสาธารณประโยชน์ และป่าที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ แนวคิดนี้เห็นว่า คนภายนอกมีแนวคิดฝืนธรรมชาติ ทำให้ป่าไม่สามารถดำรงอยู่ได้ คนจะต้องเข้าใจการพึ่งพากันของธรรมชาติ (ปฏิเสธสมุปปบาท) เข้าใจพัฒนาการของป่าธรรมชาติ ป่าจะเกิดขึ้นเอง ต้นไม้จะดูแลกันเองให้เติบโตและมีความหลากหลายตามธรรมชาติ โดยธรรมชาติของป่า ปีที่ ๑ จะเกิดวัชพืชและหญ้า ปีที่ ๒ จะเกิดพืชต้นเล็ก ปีที่ ๓ จะเกิดพืชขนาดโตขึ้นและเป็นป่าในที่สุด ธรรมชาติของชีวิตคนก็เหมือนต้นไม้ มีผลิดอก ผลิตออกผล เติบโต ร่วงโรย และตาย ไม้ในป่าก็เช่นกัน มีการหมุนเวียนไปตามธรรมชาติ ธรรมชาติสร้างตัวของมันเอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เกิดใหม่

(๒) ป่าชุมชนปลูกสร้าง เป็นการปลูกสวนป่าบนพื้นที่ธรณีสงฆ์ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นการปลูกป่าผสมผสานตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง พออยู่ พอกิน พอใช้ พอร่วมเย็น ซึ่งเป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ควบคู่ไปกับความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน เช่น ป่าศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชย์ ที่ได้ร่วมกับชุมชน ใช้พื้นที่ศูนย์พุทธธรรม อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นศูนย์อบรมโครงการโคกหนองนาปลูกสวนป่าผสมผสาน

๔) กระบวนการจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการและการอนุรักษ์ป่าทั้งในการวางกฎระเบียบข้อตกลง โดยร่วมกัน คิด วางแผน ดูแลรักษา ตลอดจนทั้งการแบ่งปันประโยชน์จากป่าให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้รับด้วยความเป็นธรรม โดยชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการเข้าถึง ใช้ จัดการ และดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้เป็นไปตามข้อตกลงของชุมชนและสอดคล้องกับระเบียบกฎหมาย นอกจากนี้ยังมีการสร้างภาคีเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม

๕) การดูแลรักษาป่าชุมชน สำหรับป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ป่าไม้จังหวัดทั้งในด้านวิชาการและด้านการฝึกอบรมอาสาสมัครดูแลป่า ส่วนป่าชุมชนที่ยังไม่ได้ประกาศตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด ร่วมกับชุมชนในการการสร้างแนวกันไฟป่า การจัดฝึกอบรมการดูแลป่า การป้องกันไฟป่า การดับไฟป่า ตลอดจนทั้งการจัดหาอุปกรณ์เครื่องมือดับไฟป่า

๖) แนวคิดของคณะกรรมการป่าชุมชนต่อผลลัพธ์ของการจัดการป่าชุมชนมีหลักสำคัญ ๒ ประการ คือ ความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน และความรักความเข้าใจธรรมชาติของป่า ด้าน

ความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งจะแก้ไขได้ด้วยการพูดคุยปรึกษาหารือระหว่างผู้นำชุมชนและประชาชนในหมู่บ้านเพื่อได้แนวทางปฏิบัติร่วมกัน ด้านความรักและความเข้าใจธรรมชาติของป่า ชุมชนมองว่า ป่าให้อาหาร ให้อากาศ ให้อาวาส (ที่อยู่อาศัย) ให้อารมณ์ ให้บรรทัดธรรม การเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ล้วนอาศัยไม้และป่า ป่าจะเกิดขึ้นเอง ต้นไม้จะดูแลกันเองให้เติบโตและมีความหลากหลายตามธรรมชาติ (ปฏิจางสมุปปาต)

๗) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเก็บของป่าหรือผลผลิตจากป่า โดยคณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดช่วงฤดูปิดป่าเพื่อให้ป่าได้ฟื้นฟูสภาพ สำหรับป่าชุมชนที่ประชาชนร่วมกันปลูกในพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากไม้นั้นได้ ตามมาตรา ๕๐ พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ “การใช้ประโยชน์จากไม้ ให้ทำได้ในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ โดยต้องไม่ใช้ประโยชน์จากไม้ทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และให้ทำได้ตามความจำเป็นเพียงเฉพาะเพื่อใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชน หรือใช้ในกิจกรรมสาธารณะภายในชุมชนนั้น” ส่วนป่าชุมชนของวัดจัดตั้งและปลูกขึ้นเอง ไม้ที่ปลูกบริหารโดยคณะสงฆ์และคณะกรรมการวัด มีการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกโดยการนำรายได้มาใช้ในการปรับปรุงวัดและประชาชนใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า ข้อสังเกตการใช้ประโยชน์จากไม้ที่ปลูกในพื้นที่ต่อเนื่องป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยจะต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๓ ตาม คำจำกัดความคำว่า “ไม้” คำว่า “ใช้ประโยชน์จากไม้” คำว่า “ของป่า” และ คำว่า “ทรัพย์สินส่วนกลาง” ซึ่งหมายถึงเงินและทรัพย์สินที่ได้มาเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ และทรัพย์สินที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทำในการจัดการป่าชุมชน สาระสำคัญดังกล่าวจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับสมาชิกป่าชุมชนในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน

๔.๔.๓ การขยายผลการศึกษา

เพื่อให้บังเกิดผลต่อเนื่องในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้รับความเมตตาจากศูนย์พุทธธรรมเจ้าคุณสมเด็จพรมหาธีรจารย์ คณะกรรมการป่าชุมชน และเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้ รวมถึงผู้นำชุมชนที่ตั้งมหาวิทยาลัย ได้ร่วมสนทนากลุ่มและร่วมมือกันลงนามบันทึกความร่วมมือในการส่งเสริมและขยายผลการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้เมื่อวันที่ ๒๓-๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ระหว่าง เกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร โดยระหว่างที่รายงานวิจัยนี้ เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และอยู่ในระหว่างการนำรูปแบบที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปสู่การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ๒) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๑ ศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๕.๑.๑.๑ การจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

๑) เกษตรกรมีการปรับตัวจากการทำการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ซึ่งจำเป็นต้องมีการลงทุนและใช้พื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรจำเป็นต้องแสวงหาที่ดินทั้งที่มีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิเพื่อทำการเกษตร การดำเนินชีวิตของเกษตรกรทั้งในรูปของเกษตรกรรวมเพื่อยังชีพและเกษตรกรรวมเชิงพาณิชย์ เกษตรกรได้ทำการเกษตรตามความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาในเรื่องการพึ่งพากันของธรรมชาติว่าไม่มีสิ่งใดอยู่โดยลำพังโดดเดี่ยวสรรพสิ่งมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระบบนิเวศของป่า นอกจากนี้ทุนทางสังคมที่สำคัญคือความผูกพัน ความเข้าใจ การให้การสนับสนุนและให้กำลังใจซึ่งกันและกันของคนรอบข้าง ตามหลักความสัมพันธ์ของทิศทั้งหกในพระพุทธศาสนา

๒) เอกสารสิทธิการถือครองที่ดินและประเภทของไม้มีค่า ที่ดินของเกษตรกรที่ใช้ในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ประกอบด้วย โฉนดที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.๔-๐๑ ที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรมส่วนใหญ่มีสภาพดินที่เป็นดินร่วนปนทราย ไม้มีค่าที่เกษตรกรปลูกประกอบด้วย ยางนา พะยูง ไม้แดง ตะเคียน มะค่า ประดู่ ไม้สักและชิงชัน

๕.๑.๑.๒ การจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรของชุมชน

๑) พื้นฐานสำคัญที่เป็นทุนทางสังคมในการจัดการป่าชุมชนมาจากความเชื่อความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัด รวมถึงผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชนและผู้นำชุมชน ลักษณะของป่าชุมชนดังกล่าวจึงมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ป่าธรรมนิสงฆ์ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้าสาธารณประโยชน์และป่าที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยได้ใช้หลักความสามัคคีพร้อมเพรียงของคนในชุมชนซึ่งสอดคล้องกับหลักอปริหานิยธรรม ๗ ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสำหรับหมู่ชนในการบริหารบ้านเมืองโดยเฉพาะการหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำใน

การดูแลรักษาป่า นอกจากนี้ยังใช้หลักความเมตตากรุณาในพรหมวิหาร ๔ ของพระพุทธศาสนาโดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการป่าชุมชนดูแลประชาชนในการใช้ประโยชน์จากผลผลิตที่เกิดจากป่า

๒) เอกสารสิทธิที่ดินและหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงของป่าชุมชนหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ ธรณีสัณต์ที่มีเอกสารสิทธิ น.ส.๓ ที่ดินสาธารณประโยชน์ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าสาธารณประโยชน์ และที่ดอนป่าที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ตลอดทั้งป่าชุมชนที่ปรับมาอยู่ภายใต้การบังคับใช้ ตามมาตรา ๘๘ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ไม่ที่เกิขึ้นตามธรรมชาติรวมถึงไม้ที่ปลูกเสริมในป่าชุมชน ได้แก่ ไม้ยางนา ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้พะยอม ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้จิก ไม้กุง ไม้บาก ไม้บก ไม้แต้ ไม้ไผ่

๓) ที่มาของป่าชุมชนมี ๒ รูปแบบ ได้แก่ ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และป่าชุมชนปลูกสร้าง

(๑) ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ประกอบด้วย ป่าดอนป่า ป่าช้าสาธารณประโยชน์และป่าที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ แนวคิดนี้เห็นว่คนภายนอกมีแนวคิดผิดธรรมชาติ ทำให้ป่าไม่สามารถดำรงอยู่ได้ คนจะต้องเข้าใจการพึ่งพากันของธรรมชาติ (อิทัปปัจจยตา) เข้าใจพัฒนาการของป่าธรรมชาติ ป่าจะเกิดขึ้นเอง ต้นไม้จะดูแลกันเองให้เติบโตและมีความหลากหลายตามธรรมชาติ โดยธรรมชาติของป่า ปีที่ ๑ จะเกิดวัชพืชและหญ้า ปีที่ ๒ จะเกิดพืชต้นเล็ก ปีที่ ๓ จะเกิดพืชขนาดโตขึ้นและเป็นป่าในที่สุด ธรรมชาติของชีวิตคนก็เหมือนต้นไม้มีผลิดอก ผลิตอด ออกผล เติบโต ร่วงโรย และตาย ไม้ในป่าก็เช่นกัน มีการหมุนเวียนไปตามธรรมชาติธรรมชาติสร้างตัวของมันเอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เกิดใหม่

(๒) ป่าชุมชนปลูกสร้าง เป็นการปลูกสวนป่าบนพื้นที่ธรณีสัณต์ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นการปลูกป่าผสมผสานตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง พออยู่ พอกิน พอใช้ พอร่วมเย็น ซึ่งเป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ควบคู่ไปกับการความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน เช่น ป่าศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ ที่ได้ร่วมกับชุมชน ใช้พื้นที่ศูนย์พุทธธรรม อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นศูนย์อบรมโครงการโคกหนองนาปลูกสวนป่าผสมผสาน

๕.๑.๒ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๕.๑.๒.๑ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

๑) การทำความเข้าใจของเกษตรกรในด้านสิทธิในการทำไม้ ก่อนตัดสินใจปลูกไม้มีค่าเกษตรกรต้องมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิการทำไม้ เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่แตกต่างกัน จะมีสิทธิในการทำไม้หรือตัดไม้มีค่าที่แตกต่างกัน “ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์” หรือ “สิทธิครอบครอง” เช่น โฉนด, น.ส.๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มีระวางถูกต้อง ไม้มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน ไม้มีค่าที่เกิดในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์ และไม้นั้นถือว่าเป็นทรัพย์ มิใช่ไม้หวงห้าม สำหรับที่ดิน ส.ป.ก. ๔-๐๑ รัฐได้จัดที่ดินป่าเสื่อมสภาพให้เกษตรกรอยู่อาศัย เฉพาะการปลูกไม้มีค่าหลังจากที่ได้รับ

สิทธิเข้าอยู่อาศัยทำกิน ให้ถือว่าเป็นการ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต” ไม่ถือว่าเป็นไม้หวงห้าม หากไม้เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นหรือแม้แต่เกิดขึ้นเองในภายหลัง ยังคงถือว่าเป็นไม้หวงห้าม

๒) การแสวงหาความร่วมมือและแหล่งสนับสนุนในการจัดการปลูกป่า ได้แก่ การแสวงหาความรู้ในการปลูกป่าจากหนังสือ ตำรา สื่ออิเล็กทรอนิกส์ รวมถึงปราชญ์พื้นถิ่น การเข้ารับการศึกษาดูงาน การขอรับการสนับสนุนกล้าไม้จากศูนย์ป่าไม้จังหวัดและศูนย์เพาะชำกล้าไม้ทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงการแสวงหาแหล่งทุนในการนำมาใช้ในการปรับสภาพดิน การหาพันธุ์ไม้ การจัดระบบน้ำ การดูแลรักษา เป็นต้น

๓) การตัดสินใจเลือกชนิดพันธุ์ไม้ที่ปลูก เหตุผลในการตัดสินใจเลือกชนิดไม้มีค่าที่ปลูกส่วนใหญ่มาจากพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ของแหล่งสนับสนุนกล้าไม้ ภายหลังเกษตรกรส่วนหนึ่งตัดสินใจผิดในการเลือกชนิดของพันธุ์ไม้ที่ปลูกบางประเภทโดยเฉพาะไม้สักไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การจัดการเพื่อก่อให้เกิดผลผลิตจากชนิดพันธุ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ชนิดพันธุ์ที่เลือกปลูกจะต้องเป็นสายพันธุ์ที่ดีโดยต้องคำนวณระยะเวลาอัตราการเจริญเติบโตและจำนวนต้นที่เหมาะสมกับขนาดพื้นที่และเกษตรกรจะต้องเข้าใจความเหมาะสมของชนิดพันธุ์กับระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่ เช่น พะยุง ยางนา ประดู่ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่อีสานใต้ โดยเฉพาะยางนาอีสาน จะมีคุณภาพแข็งแรงและเหนียวกว่ายางนาในภาคอื่น ไม้พะยุง ต้องเลือกสายพันธุ์ที่ให้แก่นใหญ่ เพราะไม้พะยุงแก่นใหญ่จะมีลวดลายที่สวยงามกว่า ปัจจุบันนักวิชาการป่าไม้ยังคงทำวิจัยพัฒนาเพื่อให้ได้ไม้พะยุงสายพันธุ์คุณภาพสูงที่ให้แก่ใหญ่มากขึ้น

๔) การปรับสภาพดินและการปลูกป่า พื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิเป็นโฉนดที่ดิน ส่วนใหญ่จะมีพัฒนาการการดูแลคุณภาพดินด้วยปุ๋ยชีวภาพอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สามารถปลูกพืชแบบพึ่งพากันผสมผสานหลากหลายชนิดที่ให้ผลผลิตระยะสั้นควบคู่ไปกับการปลูกไม้มีค่า แต่สำหรับพื้นที่ที่เป็นป่าเสื่อมโทรม เกษตรกรได้ใช้เวลาปรับสภาพดินโดยใช้หลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ เช่น ปลูกต้นกล้วยอุ้มน้ำและป่าน้ำร่วมให้กล้าไม้มีค่าที่ปลูก นอกจากนี้มีการปลูกป่าแบบผสมผสานระหว่างการใส่พันธุ์พืชเบิกนำหรือไม้โตเร็วร่วมกับพันธุ์ไม้มีค่า โดยระยะแรกปลูกพืชเบิกนำเพื่อเข้าไปตั้งตัวปรับสภาพดินและปัจจัยแวดล้อม ต่อจากนั้นจึงเริ่มลงมือปลูกไม้มีค่าเสริมเข้าไปภายหลัง การปลูกลักษณะนี้จะช่วยให้ไม้พันธุ์ไม้มีค่ามีโอกาสรอดตายและสามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ปัญหาสำคัญที่พบในหลายพื้นที่คือการปลูกป่าที่ไม่เว้นระยะห่างระหว่างต้น ทำให้ต้นไม้มิสามารถสังเคราะห์แสงได้ทั่วถึงเพราะเมื่อไม่มีลำต้นสูงขึ้นจะมีเรือนยอดด้านบนที่เบียดกันไม่สามารถรับแสงแดดได้เต็มที่

๕.๑.๒.๒ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรของชุมชน

๑) กระบวนการจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการและการอนุรักษ์ป่าทั้งในการวางกฎระเบียบข้อตกลง โดยร่วมกัน คิด วางแผน ดูแลรักษา ตลอดทั้งการแบ่งปันประโยชน์จากป่าให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้รับด้วยความเป็นธรรม โดยชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการเข้าถึง ใช้ จัดการ และดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้เป็นไปตามข้อตกลง

ของชุมชนและสอดคล้องกับระเบียบกฎหมาย นอกจากนี้ยังมีการสร้างภาคีเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม

๒) การดูแลรักษาป่าชุมชน สำหรับป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ป่าไม้จังหวัดทั้งในด้านวิชาการและด้านการฝึกอบรมอาสาสมัครดูแลป่า ส่วนป่าชุมชนที่ยังไม่ได้ประกาศตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด ร่วมกับชุมชนในการการสร้างแนวกันไฟป่า การจัดฝึกอบรมการดูแลป่า การป้องกันไฟป่า การดับไฟป่า ตลอดจนทั้งการจัดหาอุปกรณ์เครื่องมือดับไฟป่า

๕.๑.๓ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๕.๑.๓.๑ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

๑) การหารายได้ของเกษตรกรในช่วงที่รอผลผลิตจากไม้มีค่าที่ปลูก การที่เกษตรกรจะใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกได้ต้องใช้เวลาหลายปี จึงจำเป็นต้องมีรายได้อื่นเพื่อเลี้ยงชีพควบคู่ไปกับการดูแลไม้มีค่าให้เจริญเติบโต เกษตรกรส่วนใหญ่ได้ปลูกพืชเศรษฐกิจแซมป่าที่ปลูกและมีรายได้จากผลผลิตระยะสั้น เช่น กล้วย น้อยหน่า มะม่วง ผักหวาน มะนาว แค ตะไคร้ มะละกอ เห็ดและสมุนไพร ชิง กระชาย สมุนไพร มดแดง ไช้ผดแดง เห็ด เหง้ากนิรสำหรับเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรอีกส่วนหนึ่ง ปลูกมันสำปะหลังแซม จำหน่ายผลผลิตจากมันสำปะหลัง และยังมีผลผลิตเศรษฐกิจจากป่า บางส่วนปลูกพืชเศรษฐกิจแซมในพื้นที่ว่างระหว่างต้นยางนา ได้แก่ อ้อยคั้นน้ำเพื่อขาย เหง้าเนเปียเพื่อเลี้ยงสัตว์ ปลูกไม้เพื่อขาย ประโยชน์ของการปลูกพืชแซม คือการรักษาความชื้น และเป็นแรงจูงใจให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูแลการเจริญเติบโตของไม้มีค่าที่ปลูกด้วยนอกจากนี้ เกษตรกรบางส่วนมีเครือข่ายในการขายผลผลิตจากพืชที่ปลูกแซมในป่าที่ปลูก เช่น ร่วมสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) เครือข่ายสุขาภิธอินทรีย์ (เกษตรอินทรีย์)

๒) ภาครัฐควรประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการทำไม้ให้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะการออกใบรับรองการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ ตามที่กรมป่าไม้ได้ออกระเบียบเอกสารรับรองไม้กรรมสิทธิ์ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท โดยจะใช้แบบใดก็ได้ ได้แก่

(๑) เอกสารแบบรับรองตนเอง โดยสามารถหาแบบฟอร์มได้ในอินเทอร์เน็ต มีภาพถ่าย แผนที่ที่ดิน และมีผู้มีตำแหน่งรับรอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับจำนวนไม้ที่ตัดจะมีกี่ท่อนโดยจะต้องมีบัญชีแนบ หากจะซื้อขายให้มีสัญญาซื้อขายแนบ

(๒) แบบเอกสารที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรอง เจ้าหน้าที่จะตรวจความถูกต้องของเอกสาร แล้วจึงจะประทับตราอนุญาต ออกหนังสือรับรองอนุญาตให้ตัดฟัน เจ้าหน้าที่จะประทับตราและทำบัญชีการเคลื่อนย้ายว่าไม้ นั้นจะไปอยู่ ณ ที่ใด

เกษตรกรจะเก็บไม้ท่อนไว้ได้ไม่เกิน ๔ ลูกบาศก์เมตร ส่วนไม้แปรรูป อนุญาตให้ครอบครองได้ไม่เกิน ๒.๒๐ ลูกบาศก์เมตร หากครอบครองเกินที่กฎหมายกำหนดจะได้รับโทษตามกฎหมาย สำหรับการแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรมหรือเพื่อการค้าที่มีการใช้อุปกรณ์ที่มีกำลังรวมเกิน ๕ แรงม้า จะต้องขออนุญาต เลื่อยโซ่ขนาด ๑ แรงม้า บาเลี่ยนเกิน ๑๒ นิ้ว จะต้องขออนุญาต พื้นที่อีสานใต้ปัจจุบัน โรงเลื่อยแปรรูปไม้ส่วนใหญ่หยุดกิจการ ยังคงเหลือเพียงบางแห่ง เช่น ที่ตำบลไร่น้อย จังหวัดอุบลราชธานี สำหรับแปรรูปไม้ยางนาและไม้พะยุงส่งออกญี่ปุ่น (ข้อมูลจาก นายวิบูลย์ แก่นสุข ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสม อำเภอมือเือง จังหวัดอุบลราชธานี)

๓) การปลูกป่าของเกษตรกรมีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ นับตั้งแต่ขนาดพื้นที่ที่ปลูกมีขนาดที่จำกัด ส่วนใหญ่เป็นการเกษตรธรรมชาติที่อาศัยน้ำฝน มีจำนวนน้อยที่ใช้เทคโนโลยีในการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ดึงน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้ในระบบการปลูกอย่างเป็นระบบ เกษตรกรได้มองผลได้ผลเสียจากการใช้ต้นทุนในการปลูกป่า ได้แก่ แรงงาน การลงทุนปรับพื้นที่และพัฒนาคุณภาพดิน ค่าเสียโอกาสของที่ดินที่ใช้ในการปลูกป่า ตลอดทั้งการดูแลรักษา ว่าการปลูกป่าแบบผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจระยะสั้นจะสร้างรายได้ที่คุ้มค่ามากกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นเชิงเดี่ยว ส่วนไม่มีค่าถือว่าเป็นผลกำไรในระยะยาว โดยเป้าหมายการปลูกป่าของเกษตรกรได้จำกัดเฉพาะเชิงมูลค่าจากการค้าไม้มีค่า หรือจากการนำน้ำยางจากต้นยางนาไปใช้เป็นพลังงานทดแทนในการเกษตร หรือการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวโดยการใช้เนื้อไม้มีค่าก่อสร้างบ้านเรือนเท่านั้น หากแต่มีเป้าหมายเชิงคุณค่าที่หลากหลาย เช่น การใช้เป็นแหล่งศึกษาการจัดการปลูกป่าแบบผสมผสาน การสร้างพื้นที่ป่าสมุนไพรเพื่อบำบัดรักษาคนในชุมชน เป็นการออมสำหรับตนเองและลูกหลานในอนาคต ความพึงพอใจของเกษตรกรผู้รักป่า รวมถึงการการปลูกป่าเพื่อช่วยลดสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านอากาศและน้ำ

๕.๑.๓.๒ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนของชุมชนพุทธเกษตร

๑) แนวคิดของคณะกรรมการป่าชุมชนต่อผลลัพธ์ของการจัดการป่าชุมชนมีหลักสำคัญ ๒ ประการ คือ ความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน และความรักความเข้าใจธรรมชาติของป่า ด้านความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งจะแก้ไขได้ด้วยการพูดคุยปรึกษาหารือระหว่างผู้นำชุมชนและประชาชนในหมู่บ้านเพื่อได้แนวทางปฏิบัติร่วมกัน ด้านความรักและความเข้าใจธรรมชาติของป่า ชุมชนมองว่า ป่าให้อาหาร ให้อากาศ ให้อาवास (ที่อยู่อาศัย) ให้อารมณ์ ให้บรรทัดธรรม การเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ล้วนอาศัยไม้และป่า ป่าจะเกิดขึ้นเอง ต้นไม้จะดูแลกันเองให้เติบโตและมีความหลากหลายตามธรรมชาติ (อิทธิปาปัจจยตา)

๒) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเก็บของป่าหรือผลผลิตจากป่า โดยคณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดช่วงฤดูปิดป่าเพื่อให้ป่าได้ฟื้นฟูสภาพ สำหรับป่าชุมชนที่

ประชาชนร่วมกันปลูกในพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากไม้ได้ ตาม มาตรา ๕๐ พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ “การใช้ประโยชน์จากไม้ ให้ทำได้ในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ โดยต้องไม่ใช่ประโยชน์จากไม้ทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และให้ทำได้ตามความจำเป็นเพียงเฉพาะเพื่อใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชน หรือใช้ในกิจกรรมสาธารณะภายในชุมชนนั้น” ส่วนป่าชุมชนของวัดจัดตั้งและปลูกขึ้นเอง ไม้ที่ปลูกบริหารโดยคณะสงฆ์และ คณะกรรมการวัด มีการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกโดยการนำรายได้มาใช้ในการปรับปรุงวัดและ ประชาชนใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า ข้อสังเกตการใช้ประโยชน์จากไม้ที่ปลูกในพื้นที่ต่อเนื่องป่า ชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยจะต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๓ ตาม คำจำกัดความคำว่า “ไม้” คำว่า “ใช้ประโยชน์จากไม้” คำว่า “ของป่า” และ คำว่า “ทรัพย์สินส่วนกลาง” ซึ่งหมายถึงเงินและทรัพย์สินที่ได้มาเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิก ป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ และทรัพย์สินที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทำใน การจัดการป่าชุมชน สาระสำคัญดังกล่าวจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับสมาชิกป่าชุมชนในการ จัดการป่าชุมชนร่วมกัน

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง การศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่ อีสานใต้ มีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผล ดังนี้

๕.๒.๑ ศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๕.๒.๑.๑ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

๑) การดำเนินชีวิตของเกษตรกรทั้งในรูปของเกษตรกรเพื่อยังชีพและเกษตรกรกรม เชิงพาณิชย์ เกษตรกรได้ทำการเกษตรตามความเชื่อตามหลักอภิปัจจยตาในพระพุทธานุสาในเรื่อง การพึ่งพากันของธรรมชาติว่าไม่มีสิ่งใดอยู่โดยลำพังโดดเดี่ยว สรรพสิ่งมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันในระบบ นิเวศของป่า และเกษตรกรได้อาศัยหลักความสัมพันธ์ของทิศทั้งหกในพระพุทธานุสาเป็นทุนทาง สังคมที่สร้างความผูกพัน ความเข้าใจ การให้การสนับสนุนและให้กำลังใจซึ่งกันและกันของคนรอบข้าง

๒) เอกสารสิทธิและความมั่นคงในการถือครองที่ดินของเกษตรกร เป็นปัจจัยสำคัญต่อ การส่งเสริมให้เกิดการเจริญเติบโตของพื้นที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรายบุคคล นอกจากนี้ยัง ส่งผลดีต่อการพัฒนาและการปรับปรุงการจัดเก็บภาษีซึ่งเป็นการยกระดับรายได้ให้แก่ท้องถิ่น ตลอดจน ทั้งเป็นหลักสำคัญในการเปิดช่องทางให้เกษตรกรเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และการ ได้รับบริการในการปลูกป่าจากภาครัฐ สอดคล้องกับ Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom (๒๐๒๐)^{๑๒๔} นอกจากนี้ การที่เกษตรกรมีเอกสารสิทธิที่แตกต่างกัน เช่น โฉนดที่ดิน และเอกสารสิทธิ

^{๑๒๔} Op.cilt, The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya, pp ๑๔-๑๖

ส.ป.ก.๔-๐๑ ซึ่งตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗^{๑๒๕} เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่แตกต่างกัน จะมีสิทธิในการตัดไม้มีค่าที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับ อาทิตยา พองพรหม (๒๕๖๓)^{๑๒๖} และคำบรรยายของนักวิชาการป่าไม้ นายสหรัฐ ศิริวรรณ (๒๕๖๕)^{๑๒๗} ที่ว่าไม่มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน สิทธิในการตัดไม้ จึงเป็นสิทธิตามการถือครองที่ดิน หากที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล เรียกว่า “ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์” หรือ “สิทธิครอบครอง” เช่น โฉนด, น.ส.๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มีระวางถูกต้องหรืออยู่ในระหว่างการออกเอกสารสิทธิ ไม่มีค่าที่เกิดในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์สิน และไม้นั้นถือว่าเป็นทรัพย์สิน มิใช่ไม้หวงห้าม แต่สำหรับที่ดิน ส.ป.ก. ๔-๐๑ หากมีการปลูกไม้มีค่าหลังจากที่ได้รับสิทธิเข้าอยู่อาศัยทำกิน ให้ถือว่าเป็นการ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต” ไม่ถือว่าเป็นไม้หวงห้าม หากไม้เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นหรือแม้แต่เกิดขึ้นเองในภายหลัง ยังคงถือว่าเป็นไม้หวงห้าม

๓) ข้อกังวลของเกษตรกรเกี่ยวกับการขออนุญาตทำไม้เมื่อไม่มีค่าโตเต็มที่ ข้อกังวลนี้ได้รับคำอธิบายจาก นายสหรัฐ ศิริวรรณ^{๑๒๘} ว่าใบรับรองการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ โดยกรมป่าไม้ ได้ออกระเบียบเอกสารรับรองไม้กรรมสิทธิ์ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท โดยจะใช้ประเภทใดประเภทหนึ่งก็ได้ ดังนี้ (๑) เอกสารแบบรับรองตนเอง (๒) เอกสารที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรอง เจ้าหน้าที่จะตรวจสอบความถูกต้องของเอกสาร แล้วจึงจะประทับตราอนุญาตให้ทำไม้

ข้อกังวลของเกษตรกรดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างของกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวยต่อการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้เกษตรกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มสหกรณ์ผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์เพื่อสร้างหลักค้ำประกันความเสียหายจากสาเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับต้นไม้ที่ปลูก ตลอดจนการสร้างความมั่นใจให้เกษตรกรในการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ที่ปลูก สอดคล้องกับ Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom (๒๐๒๐)^{๑๒๙}

๕.๒.๑.๒ สภาพการจัดการป่าชุมชนของชุมชนพุทธเกษตร

๑) ทุนทางสังคมในการจัดการป่าชุมชนมาจากความเชื่อความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัด รวมถึงผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชนและผู้นำชุมชน ลักษณะของป่าชุมชนดังกล่าวจึงมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ป่าธรมสงฆ์ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้า สาธารณประโยชน์และป่าที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ชุมชนรักษาป่าชุมชนเหล่านี้ไว้ได้ด้วยหลักอปริหานิยธรรม ๗ ในพระพุทธศาสนาสำหรับหมู่ชนในการบริหาร

^{๑๒๕} อ้างแล้ว, พระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๗, หน้า ๑๐๗

^{๑๒๖} อ้างแล้ว, สรุปสถานการณ์การถือครองที่ดินและสาเหตุการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยในประเทศไทย

^{๑๒๗} อ้างแล้ว, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”

^{๑๒๘} อ้างแล้ว, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”

^{๑๒๙} Op.cilt, The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya, pp๑๔-๑๖

บ้านเมืองโดยเฉพาะการหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำในการดูแลรักษาป่า นอกจากนี้ยังใช้หลักความเมตตากรุณาในพรหมวิหาร ๔ ของพระพุทธศาสนาในดูแลประชาชนที่ประสบความเดือดร้อนตลอดทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากผลผลิตที่เกิดจากป่าร่วมกันด้วยความเป็นธรรม

๒) ป่าชุมชนมีเอกสารสิทธิที่ดินและหนังสือสำคัญ ประกอบด้วย น.ส.๓ ที่ดินสาธารณประโยชน์ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าสาธารณประโยชน์ และที่ดินอนปู่ตา ที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ตลอดทั้งป่าชุมชนที่ปรับมาอยู่ภายใต้การบังคับใช้ตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ไม่ที่เกดขึ้นตามธรรมชาติรวมถึงไม้ที่ปลูกเสริมในป่าชุมชน ได้แก่ ไม้ยางนา ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้พะย้อม ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้จิก ไม้กุง ไม้บาก ไม้บก ไม้แต่ ไม้ไผ่

๓) ป่าชุมชนมี ๒ รูปแบบ ได้แก่ ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และป่าชุมชนปลูกสร้าง โดยป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แนวคิดนี้เห็นว่า ป่าจะสามารถดำรงอยู่ได้ คนจะต้องเข้าใจการพึ่งพากันของธรรมชาติ (อิทัปปัจจยตา) ต้นไม้จะดูแลกันเองให้เติบโตและมีความหลากหลายตามธรรมชาติ ต้นไม้มีการผลิดอก บลียอด ออกผล เติบโต ร่วงโรย และตาย โดยธรรมชาติสร้างตัวของมันเอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป และเกิดใหม่ สำหรับป่าชุมชนปลูกสร้าง เป็นการปลูกสวนป่าบนพื้นที่ธรณีสงฆ์ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นการปลูกป่าผสมผสานตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง พออยู่ พอกิน พอใช้ พอร่วมเย็น ซึ่งเป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ควบคู่ไปกับการความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน เช่น ป่าศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ ที่ได้ร่วมกับชุมชน ใช้พื้นที่ศูนย์พุทธธรรมอำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นศูนย์อบรมโครงการโคกหนองนาปลูกสวนป่าผสมผสาน

๕.๒.๒ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๕.๒.๒.๑ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

๑) การเตรียมตนเองของเกษตรกรในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ จะต้องมีความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการเชิงธุรกิจ กฎหมายและการเงิน สอดคล้องกับการศึกษาของ Gilmour (๒๐๑๖)^{๑๓๐} ศักยภาพในการจัดการธุรกิจในระดับชุมชนมีข้อจำกัด ชุมชนมักจะขาดแหล่งทุนสนับสนุนในการเริ่มกิจกรรม สถาบันทางการเงินมักจะไม่น่าไว้วางใจในการให้กู้ยืมเพื่อการจัดซื้อทรัพย์สินทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม ชุมชนมักจะมีศักยภาพที่จำกัดในการพัฒนาแผนธุรกิจและการพัฒนาตลอดทั้งการนำทักษะทางธุรกิจไปปรับใช้ สอดคล้องกับ Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom (๒๐๒๐)^{๑๓๑}

^{๑๓๐} Op.cilt., Commercialization of CBF Products, Forty years of community-based forestry: A review of its extent and effectiveness, pp๔๕-๕๐

^{๑๓๑} Op.cilt., The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya, pp๑๔-๑๖

๒) การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก การปลูกสร้างสวนป่าที่สำคัญเป็นการเปลี่ยนพื้นที่ป่าธรรมชาติหรือพื้นที่เกษตรกรรมมาปลูกไม้ป่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีความสำคัญคือ สวนป่าต้องให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าและสูงกว่าการใช้ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นเพื่อการอื่น เกษตรกรจึงจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก สอดคล้องกับ ดอกรัก มารอด (๒๕๕๕ หน้า ๖๓)^{๑๓๒} เพื่อให้เกษตรกรมีประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ทั้งในด้านการเตรียมคน เตรียมพื้นที่เพาะปลูก การเลือกพื้นที่โดยพื้นที่นั้นจะต้องมีความสมบูรณ์พอควรจึงจะมีผลทางเศรษฐกิจที่คุ้มค่า ขนาดของพื้นที่จะต้องใหญ่พอที่จะผลิตไม้ได้อย่างเพียงพอและต่อเนื่องเพื่อที่จะสามารถสร้างรายได้อย่างยั่งยืน มีความคุ้มค่า สอดคล้องกับ ดอกรัก มารอด (๒๕๕๕ หน้า ๖๔)^{๑๓๓} การคัดเลือกพันธุ์ไม้เพื่อปลูกสร้างสวนป่าให้ประสบผลสำเร็จ เกษตรกรจำเป็นต้องเข้าใจลักษณะนิเวศวิทยาของพันธุ์ไม้เหล่านั้น โดยต้องคำนึงว่าเนื้อไม้ที่ได้มาจะนำไปใช้ประโยชน์เพื่อสิ่งใด สภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นั้นหรือไม่ สภาพและคุณภาพของดินมีความสมบูรณ์เพียงใด นอกจากนี้การปลูกป่าเพื่อเนื้อไม้ในเชิงพาณิชย์จำเป็นต้องคำนึงถึงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นหลักโดยมีการคำนวณระยะเวลาอัตราการเจริญเติบโต จำนวนต้นและเนื้อไม้ที่จะตัดเป็นระยะๆ ดอกรัก มารอด (๒๕๕๕ หน้า ๖๕)^{๑๓๔}

๓) สภาพของดินเป็นปัจจัยสำคัญในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ดินที่มีความร่วยซุยจะช่วยให้พืชที่ปลูกเจริญเติบโตได้ดี ทั้งนี้เพราะมีส่วนประกอบของน้ำ อากาศ ตลอดจนอาหารและแร่ธาตุต่างๆ ที่เป็นประโยชน์เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของพืชสอดคล้องกับ อภิชาติ ศรีสอาด (๒๕๖๕ หน้า ๔-๕)^{๑๓๕} หากดินที่ปลูกมีความอุดมสมบูรณ์ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของไม้ที่ปลูก แต่หากดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ เกษตรกรจำเป็นต้องปรับสภาพดินให้พร้อมต่อการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิด เช่น การไถกลบเศษซากพืชลงไปดิน การใส่ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยพืชสด การใช้ปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องเรียนรู้ความเป็นกรดหรือด่าง รวมถึงความเค็มและสารพิษต่างๆที่เกิดขึ้นในดินและแก้ปัญหาให้โดยการใส่วัสดุที่เหมาะสม สอดคล้องกับ อภิชาติ ศรีสอาด (๒๕๖๕ หน้า ๑๓-๑๕)^{๑๓๖}

๔) การเลือกพันธุ์ไม้ที่จะปลูก เกษตรกรได้รับการสนับสนุนพันธุ์ไม้ที่ปลูกตลอดทั้งการสนับสนุนทางวิชาการจากหลายหน่วยงานทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจที่มีศักยภาพการเจริญเติบโตดีในภาคอีสาน ได้แก่ พะยูง ประดู่ป่า ยางนา ตะเคียนทอง สัก สอดคล้องกับเอกสารแนะนำการปลูกไม้มีค่าของกรมป่าไม้ (คู่มือสำหรับประชาชน การ

^{๑๓๒} อ่างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์ หน้า ๖๓

^{๑๓๓} อ่างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๖๔

^{๑๓๔} อ่างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๖๕

^{๑๓๕} อ่างแล้ว, จากภูมิปัญญาชาวบ้าน.....สู่นวัตกรรมใหม่ การปรับปรุงดินเพื่อการเกษตร, หน้า ๔-๕

^{๑๓๖} อ่างแล้ว, จากภูมิปัญญาชาวบ้าน.....สู่นวัตกรรมใหม่ การปรับปรุงดินเพื่อการเกษตร, หน้า ๑๓-๑๕

ปลูกไม่มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๓๕)^{๑๓๗} อย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญที่พบคือเกษตรกรส่วนหนึ่งคิดว่าตนเองตัดสินใจผิดในการคัดเลือกชนิดของไม้ที่ปลูกบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สอดคล้องกับข้อสังเกตสำคัญสำหรับการคัดเลือกชนิดของไม้มีค่าที่ปลูกของ นายสหัสรัฐ ศิริวรรณ (๒๕๖๕)^{๑๓๘} ว่า ไม้มีค่าบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่ในอีสานใต้ โดยเฉพาะไม้สัก การปลูกไม้สักในบางแปลงจะไม่เจริญเติบโตในระยะ ๕ ปีแรก ดังนั้นเกษตรกรจะต้องเลือกพันธุ์ไม้มีค่าที่มีความเหมาะสมกับภูมิประเทศในพื้นที่อีสานใต้ โดยเฉพาะควรส่งเสริมการปลูก พะยูง ประดู่ ยางนา ซึ่งยางนาในภาคอีสานจะมีคุณภาพแข็งแรงและเหนียวกว่ายางนาในภาคใต้ นอกจากนี้ควรเลือกพันธุ์ไม้ที่ปลูกให้เป็นประเภทที่มีเนื้อไม้ที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะไม้พะยูง ต้องเลือกสายพันธุ์ที่ให้แก่นใหญ่ ทั้งนี้เพราะไม้พะยูงแก่นใหญ่จะมีเนื้อไม้ที่มีลวดลายที่สวยงามกว่า สำหรับกระบวนการในการส่งไม้พะยูงไปขายต่างประเทศ ก่อนไม้พะยูงจะส่งออกนอกประเทศ เนื้อไม้ส่วนที่เป็นกระพี้จะถูกฉีกให้เหลือเพียงแก่นเท่านั้น ปัจจุบันกรมป่าไม้กำลังทำวิจัยเพื่อให้ได้ไม้พะยูงสายพันธุ์คุณภาพสูงที่มีแก่นใหญ่ขึ้น

๕) ลักษณะการปลูกป่าของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นการปลูกป่าแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ โดยใช้พื้นที่ปลูกพืชสวน ไม้ยืนต้นและพืชไร่อย่างผสมผสาน โดยมีวิธีการและชนิดของพืชแตกต่างกันตามสภาพของแต่ละพื้นที่ โดยพืชทุกชนิดที่ปลูกจะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พืชผสมผสานดังกล่าวประกอบด้วย (๑) ไม้พื้เลี้ยหรือไม้เบิกนำ เป็นพืชที่ให้ร่มเงา เก็บน้ำและความชื้น โดยเฉพาะในฤดูขาดน้ำ พืชที่เป็นไม้พื้เลี้ย ได้แก่ กล้วยน้ำว่า กล้วยหอม ซึ่งช่วยเป็นพื้เลี้ยให้พืชที่ไม่ชอบแดดจัดมาก เมื่อได้เครือกล้วยให้ตัดทิ้งเพื่อให้แตกหน่อใหม่ขึ้นมาทดแทน (๒) พืชประเภทที่เอาตัวรอดได้ดี มีระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิตนานพอสมควร เช่น ชะอม ผักหวานป่า มะละกอ สามารถเก็บผลผลิตได้ตลอดเวลาจนกว่าต้นไม้จะตาย (๓) พืชล้มลุก ปลูกง่ายแต่ตายเร็ว ต้องคอยปลูกใหม่และต้องดูแลรดน้ำทุกวัน เช่น พริก มะเขือ กะเพรา โหระพา ตะไคร้ ข่า ฯลฯ (๔) ไม้ผลยืนต้น ที่สามารถเก็บผลผลิตไว้สำหรับบริโภคหรือจำหน่ายได้ต่อเนื่อง เช่น ขนุน มะม่วง มะนาว กระท้อน น้อยหน่า ละมุด (๕) ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจระยะยาวซึ่ง ใช้เวลาปลูกนาน สามารถเก็บไว้เป็นมรดกให้ลูกหลาน รวมทั้งยังสามารถตัดขายหรือใช้ซ่อมแซมที่อยู่อาศัยก็ได้ ไม้มีค่าเหล่านี้ได้แก่ ยางนา พะยูง ไม้แดง เป็นต้น สอดคล้องกับ อภิชาติ ศรีสอาด (๒๕๖๖ หน้า ๘๘-๙๑)^{๑๓๙} และสอดคล้องกับศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์ที่ ๑๑ (๒๕๖๓, หน้า ๓-๗)^{๑๔๐}

^{๑๓๗} อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๑๖-๑๙, ๓๕

^{๑๓๘} อ้างแล้ว, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”

^{๑๓๙} อ้างแล้ว, ต้นแบบและแนวคิด.....ไร่นาสวนผสม ๑ ไร่ ได้ ๑ แสน, หน้า ๘๘-๙๑

^{๑๔๐} อ้างแล้ว, การประยุกต์ใช้ โคก หนอง นา โมเดล, หน้า ๓-๗

๖) เกษตรกรได้ดูแลรักษาสวนป่าทั้งในด้านการกำจัดวัชพืช การปลูกพืชเบิกนำและพืชปกคลุมดินทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงไม้เศรษฐกิจ มีการดูแลป้องกันไม่ให้ทั้งสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงของเพื่อนบ้านเข้ามาทำลายไม้ที่ปลูก มีการตัดสางและการลิดกิ่งขยายระยะสวนป่าเพื่อเปิดเรือนยอดด้านข้างให้ได้รับแสงมากขึ้นเพื่อช่วยสังเคราะห์แสงร่วมกับเรือนยอดด้านบน สอดคล้องกับ (ดอกรัก มารอด, ๒๕๕๕, หน้า ๗๒-๗๕)^{๑๔๑}

๕.๒.๒.๒ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนของชุมชนพุทธเกษตร

๑) คณะกรรมการป่าชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งพากันของระบบนิเวศน์ มีบางชุมชนทดลองปลูกป่าโดยการไม่ปลูก โดยปล่อยให้ไม้ทุกประเภทโตขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ผลที่ออกมาเป็นป่าที่มีความสมบูรณ์ มีพันธุ์พืชที่หลากหลาย ทั้งไม้มีค่า สมุนไพร และพืชอื่นที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ เป็นการฟื้นฟูและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมทั้งพืช สัตว์ อากาศและน้ำ มีไม้ปกคลุมดินให้ดินมีคุณภาพที่ดีขึ้นจากการซับน้ำและเพิ่มอินทรีย์วัตถุที่ทำให้ดินร่วนซุย ลดความเข้มข้นของแสงสว่างทำให้เหมาะสมกับพันธุ์ไม้พื้นเมืองที่เคยมีอยู่มาก่อนให้กลับมาฟื้นตัว นอกจากนี้ยังส่งผลให้มีแมลงและสัตว์ต่างๆ ที่พึ่งพาพืชเหล่านั้นกลับเข้ามาพึ่งพาอาศัยสวนป่านั้นได้ การที่สภาพป่าฟื้นฟูจึงช่วยให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น สอดคล้องกับ (ดอกรัก มารอด, ๒๕๕๕ หน้า ๖๔)^{๑๔๒}

๒) ป่าชุมชนเป็นระบบนิเวศทางจิตวิญญาณ ที่ประสานเชื่อมต่อระหว่างศาสนาและจิตวิญญาณกับระบบนิเวศน์สิ่งแวดล้อม โดยได้นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ว่าไม่มีสิ่งใดอยู่ตามธรรมชาติอย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นเหตุและปัจจัยซึ่งกันและกัน มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยา) ตลอดทั้งหลักพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ในการนำทางใหม่ให้ชุมชนได้ทบทวนความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีที่ชุมชนใช้ประโยชน์จากป่า สอดคล้องกับ เลสลีย์ สปอนเซล (Leslie Sponsel: ๒๐๑๙ อ้างใน Darlington ๒๐๑๙)

๓) การจัดการป่าชุมชนเป็นสภาวะการณ์ที่ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการเข้าถึง ใช้ จัดการ และดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ให้เป็นไปตามข้อตกลงของชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นและระเบียบกฎหมาย พร้อมกับการมีกลไกสำหรับการมีส่วนร่วม ตลอดทั้งการแบ่งปันผลได้ผลเสียร่วมกัน เหนือสิ่งอื่นใด สิทธิเหล่านี้รวมถึงการกระทำร่วมกันที่ก่อตั้งขึ้นโดยชุมชนในการจัดการและการอนุรักษ์ป่า ต้นไม้และทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไป สอดคล้องกับ อีเลียส (Elias, ๒๐๑๔ อ้างใน Michel Merlet) โดยหลักสำคัญในการจัดการตามแนวทางระบบนิเวศต้องเป็นไปตามความต้องการของสังคมและชุมชน โดยมีการกระจายอำนาจสู่ชุมชนให้ร่วมพิจารณาถึงผลกระทบจากกิจกรรมต่างๆ ต่อระบบนิเวศ ต้องสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ซึ่งต้องมีการรวบรวม

^{๑๔๑} อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๗๒-๗๕

^{๑๔๒} อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๖๔

ข้อมูลทางวิชาการและใช้ข้อมูลจากทุกแหล่งมาเป็นหลักสำคัญในการแก้ปัญหา สอดคล้องกับ (ดอกรัก มารอด, ๒๕๕๕, หน้า ๓๙)^{๑๔๓}

๔) คณะกรรมการป่าชุมชนได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทั้งในการคิด วางแผน ดูแลรักษา ให้เป็นไปอย่างยั่งยืน มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของ ชุมชน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรมในการแบ่งปันกระจายประโยชน์ให้กับสมาชิกในชุมชน โดยมีผู้นำ คณะกรรมการป่าชุมชนและชุมชนร่วมกันทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ตลอดทั้งได้รับการ สนับสนุนจากภายนอกชุมชนโดยเฉพาะหน่วยงานของทางราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน การจัดการป่าชุมชน สอดคล้องกับ (ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, หน้า ๑๙)^{๑๔๔} (Merlet และ Fraticelli, ๒๐๑๔ อ้างใน Michel Merlet, ๒๐๑๕) และ Elias, ๒๐๑๔ อ้าง ใน Michel Merlet Michel^{๑๔๕}

๕) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่ การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าเพื่อตอบสนอง ความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะเป็นการสร้างแหล่งอาหารควบคู่ไปกับการ สร้างความหลากหลาย ความสมดุลและมีเสถียรภาพของสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นสำหรับการผลิต อาหารอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ได้มีการใช้ประโยชน์จากป่าในการจัดกิจกรรมการศึกษาระบบนิเวศ ของป่า ตลอดทั้งการพัฒนาสาธารณประโยชน์องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญต่อการเชื่อมโยง ความสัมพันธ์พึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างคนกับป่า สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การอาหารและ เกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ^{๑๔๖} และให้มีความมั่นใจในการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทาง ชีวภาพโดยไม่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ลดลงในระยะยาว ตลอดทั้งธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม สังคมและชุมชนที่มี วิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่า นอกจากนี้ หลักการดังกล่าวยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการ อนุรักษ์และลดปัญหาความยากจนของมนุษย์ สอดคล้องกับ (ดอกรัก มารอด, ๒๕๕๕, หน้า ๔๐)^{๑๔๗}

๕.๒.๓ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่ อีสานใต้

๕.๒.๓.๑ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของ เกษตรกร

๑) การหารายได้ของเกษตรกรในช่วงที่รอผลผลิตจากไม้มีค่าที่ปลูก การที่เกษตรกรจะ ใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกได้ต้องใช้เวลาหลายปี จึงจำเป็นต้องมีรายได้อื่นเพื่อเลี้ยงชีพควบคู่ไปกับการดูแลไม้มีค่าให้เจริญเติบโต เกษตรกรส่วนใหญ่ได้ปลูกพืชเศรษฐกิจแซมป่าที่ปลูกและมีรายได้จาก

^{๑๔๓} อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๓๙

^{๑๔๔} อ้างแล้ว, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, หน้า ๑๙

^{๑๔๕} Op.cilt, Community forests, Document for Discussion between FERN and its Partners, June ๒๐๑๕ pp๓ and ๖

^{๑๔๖} อ้างแล้ว, Community Forestry, <http://www.fao.org/๓/๖๑๑๐e/๖๑๑๐๑๐๔.htm>

^{๑๔๗} อ้างแล้ว, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, หน้า ๔๐

ผลผลิตระยะสั้น ประโยชน์ของการปลูกพืชแซม คือการรักษาความชื้น และเป็นแรงจูงใจให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูการเจริญเติบโตของไม้มีค่าที่ปลูกด้วยนอกจากนี้ เกษตรกรบางส่วนมีเครือข่ายในการขายผลผลิตจากพืชที่ปลูกแซมในป่าที่ปลูก เช่น ร่วมสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) เครือข่ายสุขาภิบาลอินทรีย์ (เกษตรอินทรีย์)

๒) การปลูกป่าของเกษตรกรตามข้อ มีความคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ โดยขนาดพื้นที่ปลูกมีจำกัด ส่วนใหญ่เป็นการเกษตรธรรมชาติที่อาศัยน้ำฝน เกษตรกรจำนวนน้อยใช้เทคโนโลยีพลังงานแสงอาทิตย์ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรมองผลได้ผลเสียจากการใช้ต้นทุนในการปลูกป่า ได้แก่ แรงงาน การลงทุนปรับพื้นที่และพัฒนาคุณภาพดิน ค่าเสียโอกาสของที่ดินที่ใช้ในการปลูกป่า ตลอดทั้งการดูแลรักษา ว่าการปลูกป่าแบบผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจระยะสั้นจะสร้างรายได้ที่คุ้มค่ามากกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นเชิงเดี่ยว โดยเป้าหมายการปลูกป่าของเกษตรกรมีได้จำกัดเฉพาะเชิงมูลค่าจากการค้าไม้มีค่า หรือจากการนำน้ำยางจากต้นยางนาไปใช้เป็นพลังงานทดแทนในการเกษตร หรือการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวโดยการใช้เนื้อไม้มีค่าก่อสร้างบ้านเรือนเท่านั้น หากแต่มีเป้าหมายเชิงคุณค่าที่หลากหลาย เช่น การใช้เป็นแหล่งศึกษาการจัดการปลูกป่าแบบผสมผสาน การสร้างพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อบำบัดรักษาคนในชุมชน การออมสำหรับตนเองและลูกหลานในอนาคต การสนองความพึงพอใจของเกษตรกรผู้รักป่า รวมถึงการปลูกป่าเพื่อช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านอากาศและน้ำ

๓) ความคาดหวังในการค้าไม้มีค่าที่ปลูกในระยะยาว เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมั่นใจเกี่ยวกับกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการตัดไม้ การขนส่งไม้ หรือการแปรรูปไม้ นอกจากนี้ระบบการจัดเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมที่ยุงยากและเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานที่นำมาใช้กับแต่ละระยะของห่วงโซ่มูลค่าเพิ่มของไม้ การออกใบอนุญาตพิเศษหรือเอกสารรับรองจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งมักจะอยู่ห่างไกลจากป่า ทำให้การจัดการผลผลิตป่าไม้เป็นไปด้วยความยุ่งยาก ความไม่เข้มแข็งในการจัดการบ้านเมืองที่ดีหรือหลักธรรมาภิบาล อาจนำไปสู่การขาดความโปร่งใสในขั้นตอนต่างๆ ของห่วงโซ่การเพิ่มคุณค่าให้กับผลผลิตป่าไม้ตั้งแต่การตัด การแปรรูป การขนส่ง ซึ่งอาจจะนำไปสู่การหาช่องว่างทางระเบียบกฎหมายและการทุจริต ปัจจุบันเหล่านี้ได้เป็นข้อจำกัดต่อประสิทธิภาพการดำเนินการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ สอดคล้องกับการศึกษาของ Gilmour (๒๐๑๖)^{๑๔๘} ในกรณีของประเทศไทย ได้มีการทำความเข้าใจกับเกษตรกรผู้ปลูกไม้มีค่าเรื่องการ “ทำไม้” ในการสนทนากลุ่มที่ได้ข้อมูลจากนายสหรัฐ ศิริวรรณ^{๑๔๙} นักวิชาการป่าไม้จังหวัดได้แลกเปลี่ยนแนวทางการ “ทำไม้” หรือการใช้ผลผลิตจากไม้ ดังนี้

^{๑๔๘} Op.cilt., Commercialization of CBF Products, Forty years of community-based forestry: A review of its extent and effectiveness, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, ๒๐๑๖, pp๔๕-๕๐

^{๑๔๙} อ้างแล้ว, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”

(๑) สิทธิของเกษตรกรในการจัดการไม้มีค่า ไม้มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน สิทธิในการตัดไม้ จึงเป็นสิทธิตามการถือครองที่ดิน หากที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล (โฉนด, น.ส. ๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มีระวางถูกต้องและอยู่ในระหว่างการออกเอกสารสิทธิ) ไม้มีค่าที่เกิดในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์สิน และเป็นทรัพย์สิน มิใช่ไม้หวงห้าม มาตรา ๗ บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการลักลอบตัดไม้ โดยเฉพาะไม้สัก ไม้ยาง ไม้พะยุง สำหรับไม้ในที่ดิน ส.ป.ก.๔-๐๑ เกษตรกรสามารถตัดได้เฉพาะไม้ที่ตนเองปลูก สำหรับไม้ธรรมชาติที่เกิดก่อนหรือหลังเข้าไปอยู่อาศัยทำกิน ถือว่าเป็นไม้กรรมสิทธิ์ของรัฐ ตัดไม่ได้

(๒) เอกสารรับรองการทำไม้ การตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ กรมป่าไม้ ได้ออกระเบียบเอกสารรับรองไม้กรรมสิทธิ์ แยกได้ ๒ ประเภท จะใช้แบบใดก็ได้ระเบียบไม่ได้บังคับ **ประเภทที่ ๑ เอกสารแบบรับรองตนเอง** หาแบบเอกสารได้ในอินเทอร์เน็ต โดยต้องมีภาพถ่าย แผนที่ที่ดิน มีผู้มีตำแหน่งในชุมชนให้การรับรอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สภาองค์กรบริหารส่วนตำบล โดยจะตัดไม้ก็ต้องมีบัญชีแนบ หากจะซื้อขายให้มีสัญญาซื้อขาย **ประเภทที่ ๒ เอกสารที่แบบมีเจ้าหน้าที่รับรอง** เมื่อตรวจเอกสารถูกต้อง จะประทับตราอนุญาต ออกหนังสือรับรองอนุญาตให้ตัดฟัน เจ้าหน้าที่จะประทับตราและทำบัญชีการเคลื่อนย้ายว่าไม้นั้นจะไปอยู่ในที่ใด การเก็บไม้มีค่าในครอบครอง จะต้องไม่เกิน ๔ ลบ.ม. หากเกินจะมีความผิดและได้รับโทษที่รุนแรง หากมีข้อสงสัยควรขอคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้

(๓) การอนุญาตครอบครองไม้และการแปรรูปไม้ ไม่อนุญาตให้ครอบครองไม้ท่อน ครอบครอง ส่วนการครอบครองไม้แปรรูป จะครอบครองได้ในปริมาตรไม่เกิน ๒.๒๐ ลบ.ม. การแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรม จะต้องขออนุญาต ส่วนการแปรรูปไม้เพื่อการค้าเป็นการใช้อุปกรณ์ที่มีกำลังรวมเกิน ๕ แรงม้า จะต้องขออนุญาต กำลังรวมหมายถึงการคำนวณกำลังรวมของอุปกรณ์ทุกชนิด เช่น เลื่อย ส่วน กบ ที่ใช้กำลังไฟฟ้าหรือกำลังเชื้อเพลิงอื่นในการแปรรูปไม้ เลื่อยโซ่ขนาด ๑ แรงม้า บาเลี่ยนเกิน ๑๒ นิ้ว จะต้องขออนุญาต

(๔) ปัจจัยด้านการตลาดที่จะรองรับผลผลิตจากไม้และผลพลอยได้จากไม้ พบว่าชุมชนห่างไกลมักจะประสบความยุ่งยากในการขนส่งผลผลิตสู่ตลาด เกษตรกรไม่มีศักยภาพและข้อมูลเพียงพอเกี่ยวกับความต้องการของตลาด ตลาดค้าไม้ในหลายประเทศมักจะถูกครอบงำโดยบริษัทหรือผู้ซื้อที่มีอิทธิพลในการกำหนดราคาโดยเฉพาะนักการเมืองหรือผู้นำอื่น ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ชุมชนเกษตรกรไม่สามารถคำนวณผลประโยชน์สูงสุดจากไม้ที่เก็บเกี่ยว สอดคล้องกับการศึกษาของ Gilmour (๒๐๑๖)^{๑๕๐} นอกจากนี้ ผลผลิตป่าไม้เชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรายย่อยยังคงเป็นเรื่องของกลุ่มคนชายขอบ ที่ได้รับความสนใจที่จำกัดทั้งจากภาครัฐและผู้ให้การสนับสนุนอื่น ด้วยเหตุนี้ การรวมตัวกันเป็น

^{๑๕๐} Op.cilt., Commercialization of CBF Products, Forty years of community-based forestry: A review of its extent and effectiveness, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, ๒๐๑๖, pp๔๕-๕๐

สมาคมผู้ปลูกป่าหรือสหกรณ์ผู้ปลูกป่าจึงน่าจะเป็นกลไกสำคัญของเกษตรกรผู้ปลูกป่าในด้านการตลาดของเกษตรกร โดยการรวมตัวของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ซึ่งจะต้องเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลที่มีโครงสร้างที่เปิดเผยและเป็นประชาธิปไตย จะต้องเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในด้านต่าง ได้แก่ การจัดการ การบันทึกข้อมูล การจัดการด้านการเงิน และการเป็นผู้ประกอบการ ต้องมียุทธศาสตร์และโครงสร้างที่เหมาะสมโดยเฉพาะการเปิดช่องทางให้สมาชิกเข้าถึงข้อมูล ประกอบด้วย การมีระบบออนไลน์ที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้เกี่ยวข้องและทำให้สมาชิกสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ มีการบันทึกการประชุม ที่ชี้ให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการทำหน้าที่ของคณะกรรมการ มีการกำหนดกฎและระเบียบในความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ตลอดจนมีคณะกรรมการที่ทำการที่ชัดเจน สอดคล้องกับ Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom (๒๐๒๐)^{๑๕๑}

(๕) เกษตรกรที่ปลูกป่าส่วนใหญ่ยังไม่คาดหวังผลลัพธ์เชิงพาณิชย์ เพราะมีจุดมุ่งหมายที่จะขายผลผลิตเพื่อผลกำไร ทั้งในตลาดภายในประเทศและระหว่างประเทศ สอดคล้องกับองค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ^{๑๕๒} (FAO, Commercial Agriculture, <https://www.fao.org/americas/noticias/ver/en/c/๔๒๕๖๐๐/>) การปลูกป่าเชิงพาณิชย์จะต้องมีกระบวนการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของต้นทุนในความคุ้มค่าของการปลูกป่า โดยการคำนวณอัตราส่วนต้นทุนประสิทธิผล เป็นอัตราส่วนที่ใช้ในการเปรียบเทียบทางเลือก โดยทางเลือกที่มีค่าเฉลี่ยต้นทุนน้อยที่สุดต่อหน่วยประสิทธิผล (ไม่มีค่าแต่ละต้น) ถือว่าเป็นทางเลือกที่คุ้มค่าที่สุด ต้นทุนมักจะปรากฏในรูปของตัวเงิน เพื่อใช้เป็นมาตรฐานของหน่วยในการวัดมูลค่าของทรัพยากรที่ใช้ไป โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่ไม่มีราคา (ค่าแรง สัดส่วนของค่าแรงในการปลูกป่าและปลูกพืชระยะสั้นเพื่อบริโภคและจำหน่าย ค่าเสียโอกาสของที่ดิน ค่าความเสื่อมของวัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ) โดยครอบคลุมถึง ๓ ส่วนหลัก ได้แก่ ค่าลงทุนเริ่มแรก ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ และค่าบำรุงรักษา อย่างไรก็ตาม การคาดการณ์ในระยะยาวเกี่ยวกับราคาไม้ที่ซื้อขายในตลาดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการได้แก่ การแข่งขันทั้งทางด้านผู้ซื้อและผู้ขายที่ส่งผลกระทบต่อราคาสินค้า (ไม้) ในตลาดที่ถูกกำหนดโดยอุปสงค์และอุปทานของตลาดในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม เกษตรกรที่ปลูกป่าทั้งหมดไม่ได้ปลูกป่าเพียงอย่างเดียว แต่มีผลผลิตจากการปลูกพืชอื่นและผลผลิตอื่นที่เกิดในป่าผสมผสานทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนหรือเพื่อใช้เป็นสมุนไพรบำบัดรักษาคนในชุมชนตลอดทั้งเพื่อจำหน่าย กระบวนการเหล่านี้ได้ใช้ทุนแรงงาน ที่ดิน และทรัพยากรต่างๆ ร่วมกันกับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์เพื่อค้าไม้ ที่จะต้องนำมาวัดคำนวณด้วย สอดคล้องกับ (ศุภนันท์ ร่มประเสริฐ, ๒๕๖๒)^{๑๕๓} การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ต้องใช้

^{๑๕๑} Op.cilt, The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol. ๑๒(๑๐), pages ๑๔-๑๖

^{๑๕๒} Op.cilt., FAO, Commercial Agriculture, <https://www.fao.org/americas/noticias/ver/en/c/๔๒๕๖๐๐/>

^{๑๕๓} อ้างแล้ว, การวิเคราะห์โครงการและเศรษฐศาสตร์ กับการจัดการทรัพยากรสู่ชุมชนแบบ, หน้า ๗๖

ทุนจำนวนมาก ผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้เครื่องจักรกล ใช้ระบบชลประทาน ตลอดทั้งใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชที่ผลิตจากสารเคมี เป็นต้น สอดคล้องกับ Kate M.^{๑๕๔} เหตุผลหนึ่งของความล้มเหลวในการจัดการป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์คือการไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดระบบธุรกิจของเกษตรกรรายย่อย การสร้างศักยภาพในด้านต่างๆ และการพัฒนาการต่อยอดคุณค่าผลผลิตจากป่าไม้ หากชุมชนและเกษตรกรรายย่อยยังมีส่วนร่วมในการจัดการองค์ประกอบของห่วงโซ่การแปรรูปมากเท่าใด ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยนั้นก็ยิ่งมีศักยภาพในการที่จะได้มาซึ่งผลได้ในทางเศรษฐกิจมากขึ้นเพียงนั้น การเปลี่ยนแปลงไปสู่ผลผลิตป่าไม้เชิงพาณิชย์ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งจะทำให้ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยสามารถยกระดับจากการเก็บเกี่ยวเพื่อยังชีพ ไปสู่การผลิตปฐมนุญ ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อขายในตลาด หรือไปสู่การจัดการในระดับทุติยภูมิหรือแม้แต่ตติยภูมิที่มีการแปรรูปและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ สอดคล้องกับ Greijmans and Gritten (๒๐๑๕, อ้างใน FAO ๒๐๑๖)

๕.๒.๓.๒ วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตร

๑) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีทั้งในรูปการใช้ประโยชน์จากไม้ที่ปลูกในพื้นที่ต่อเนื่องป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากของป่าหรือผลผลิตจากป่าชุมชน โดยจะต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๓ ตาม คำจำกัดความคำว่า “ไม้” คำว่า “ใช้ประโยชน์จากไม้” คำว่า “ของป่า” และ คำว่า “ทรัพย์สินส่วนกลาง” ซึ่งหมายถึงเงินและทรัพย์สินที่ได้มาเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ และทรัพย์สินที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทำในการจัดการป่าชุมชน สารสำคัญดังกล่าวจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับสมาชิกป่าชุมชนในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน สอดคล้องกับ Belcher, Ruiz Perez and Achdiawan, ๒๐๐๕ (อ้างใน FAO ๒๐๑๖) การใช้ประโยชน์จาก “ผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้” ได้ถูกนำมาใช้นับแต่อดีตเพื่อช่วยการดำรงชีพของเกษตรกร อย่างไรก็ตามได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า หากผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้จะถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อลดภาวะความยากจนหรือยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน ควรจะเพิ่มผลผลิตจากป่าไม้และใช้ประโยชน์จากผลผลิตนั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Belcher, Ruiz Perez and Achdiawan, ๒๐๐๕ อ้างใน FAO ๒๐๑๖)

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ จากบริบทในด้านศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า นอกเหนือจากการให้ความสำคัญ

^{๑๕๔} Op.cilt., What is Commercial Agriculture, <https://socratic.org/questions/what-is-commercial-agriculture>

ต่อการขยายพื้นที่ป่าโดยการบังคับใช้ พระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๗ และ พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๓ รัฐควรให้ความสำคัญต่อการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิของเกษตรกร และให้ความสำคัญต่อการกระจายอำนาจให้คณะกรรมการป่าชุมชนในการใช้ประโยชน์จากไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ตลอดทั้ง การเพิ่มผลผลิตและการใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้เพื่อลดภาวะความยากจนหรือยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน จึงได้สรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายโดยแยกออกเป็น ๒ ด้าน ดังนี้

๕.๓.๑.๑ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

(๑) รัฐควรขยายการส่งเสริมการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรายครัวเรือน ไม่เฉพาะผ่านศูนย์ป่าไม้จังหวัดในสังกัดกรมป่าไม้เท่านั้น แต่ควรมีนโยบายตั้งแต่ระดับชาติลงไปถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการให้การสนับสนุนส่งเสริมการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยอาจทำได้ในหลายรูปแบบ เช่น สนับสนุนพันธุ์ไม้ในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ สนับสนุนทุนหมุนเวียนในการเตรียมพื้นที่ในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ สนับสนุนกิจกรรมสร้างรายได้ให้เกษตรกรในห้วงเวลาที่รอผลผลิตจากไม้มีค่าตลอดทั้งสนับสนุนการตลาดจำหน่ายผลผลิตทั้งจากพืชเศรษฐกิจระยะสั้นและจากไม้มีค่าในระยะยาว

(๒) รัฐควรขยายผลการศึกษาวิจัยสายพันธุ์ไม้มีค่าที่เหมาะสมในพื้นที่อีสานใต้ และนำผลการศึกษาวิจัยเผยแพร่ให้ความรู้แก่เกษตรกรเพื่อให้สามารถคัดเลือกประเภทไม้มีค่าที่ปลูก ว่าไม้มีค่าประเภทใดมีความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่แต่ละพื้นที่ และควรเลือกไม้มีค่าสายพันธุ์ใดที่ให้เนื้อไม้หรือผลผลิตที่มีคุณภาพเพื่อให้เกษตรกรได้ตัดสินใจเลือกพันธุ์ไม้มีค่าที่มีความเหมาะสมและมีความคุ้มค่าในการปลูก

(๓) ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จะต้องฝึกให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจและสามารถวิเคราะห์ผลได้ผลเสียและวางแผนในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์มากกว่าที่จะเป็นเพียงการปลูกป่าและพืชเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ ในการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ เกษตรกรจะต้องพร้อมที่จะเผชิญปัจจัยความเสี่ยงในหลายๆ ด้าน ได้แก่ ภัยพิบัติธรรมชาติ ความไม่แน่นอนของตลาด ความไม่มั่นคงของราคาผลผลิต ปัญหาคุณภาพของผลผลิตที่ต้องสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ตลอดทั้งการบูรณาการเทคโนโลยีในการเพิ่มผลผลิต ฯลฯ

(๔) รัฐควรมีนโยบายในการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าที่ให้ผลผลิตในเชิงเศรษฐกิจ โดยเฉพาะนำยางจากต้นยางนาที่สามารถนำมาใช้เป็นพลังงานทดแทน โดยควรมีการวิจัยสายพันธุ์และวิธีการปลูกเพื่อให้ได้น้ำยางที่สามารถนำมาใช้เป็นพลังงานทดแทนได้อย่างแท้จริง

(๕) รัฐควรทำความเข้าใจกับเกษตรกรให้ชัดเจนในเรื่องการ “ทำไม้” โดยเฉพาะระเบียบกฎหมายตลอดทั้งเอกสารรับรองที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สิทธิในการตัดไม้ ใบรับรองการตัดไม้ การแปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ การเก็บไม้มีค่าไว้ในครอบครอง การแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรม การแปรรูปไม้เพื่อการค้า การชักลากเคลื่อนย้าย ฯลฯ

(๖) รัฐควรส่งเสริมด้านการตลาดค้าไม้มีค่าทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศในรูปของสหกรณ์เพื่อให้เกษตรกรได้ประโยชน์สูงสุดจากการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ตลอดทั้งเพื่อเป็นการป้องกันกลุ่มทุนผูกขาดในทุกระดับ

๕.๓.๑.๒ การจัดการป่าชุมชน

(๑) ควรเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่คณะกรรมการป่าชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการการ “ใช้ประโยชน์จากไม้” การใช้ประโยชน์จาก “ของป่า” ตลอดทั้ง “ทรัพย์สินส่วนกลาง” ซึ่งหมายถึงเงินและทรัพย์สินที่ได้มาเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ และทรัพย์สินที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทำในการจัดการป่าชุมชน

(๒) ควรส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตและการใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่าชุมชนให้ เป็นไปด้วยความยั่งยืนและมีความสมดุลทางชีวภาพ โดยให้ป่าเป็นแหล่งให้พลังงานเชื้อเพลิง โดยเฉพาะจากการนำกิ่งไม้ที่ตายแล้วไปใช้เป็นฟืน การใช้ประโยชน์จากป่าในการจัดกิจกรรมการ พัฒนาสาธารณประโยชน์ ตลอดทั้งใช้ประโยชน์ในด้านอื่นเพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นขั้น พื้นฐานในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะเป็นการสร้างแหล่งอาหารควบคู่ไปกับการสร้างความหลากหลาย ความสมดุลและมีเสถียรภาพของสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นสำหรับการผลิตอาหารอย่างต่อเนื่อง

(๓) รัฐควรพัฒนาคณะกรรมการป่าชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการป่า ชุมชนในด้านการอนุรักษ์และท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอดทั้งส่งเสริมส่งเสริมและขยายผลให้เป็นแหล่ง ศึกษาและแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ให้ความรู้ธรรมชาติของการเกิดป่าและความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย และการใช้ประโยชน์จากป่า

(๔) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการปลูกป่าโดยการนำพันธุ์ไม้จากภายนอกมา ปลูก กับการปล่อยให้ป่าฟื้นตัวเองตามธรรมชาติ ว่าป่าแต่ละประเภทดังกล่าวให้ประโยชน์ต่อความ ยั่งยืนและความสมดุลทางชีวภาพแตกต่างกันอย่างไร

(๕) ควรมีความชัดเจนในการจัดการปัญหาการบุกรุกป่าชุมชนของบุคคลภายนอก โดยเฉพาะระหว่างภาคส่วนต่างๆ ของภาครัฐที่มีช่องว่างระหว่างการบังคับใช้กฎหมายโดยเคร่งครัดกับ การใช้จิตวิทยาการปกครองในการจัดการปัญหาการบุกรุกป่า

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ควรจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรและชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัด โดยเฉพาะการคัดเลือกประเภทไม้มีค่าที่ปลูก รวมถึงการปลูกไม้มีค่าควบคู่กับพืชเศรษฐกิจหรือผลผลิต ทางเศรษฐกิจอื่นที่ได้จากการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

๒) ควรหาอาสาสมัครที่นำผลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปทดลองปฏิบัติจริง (PAR) ระหว่างเกษตรกรและชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัด

๓) ควรทำความเข้าใจและสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในเรื่อง การ “ทำไม้” โดยเฉพาะระเบียบกฎหมายตลอดทั้งเอกสารรับรองที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สิทธิในการตัดไม้

ใบรับรองการตัดไม้ การแปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ การเก็บไม้มีค่าไว้ในครอบครอง การแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรม การแปรรูปไม้เพื่อการค้า การชักลากเคลื่อนย้าย ฯลฯ

๔) ควรประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผลการศึกษาวิจัยเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจและเป็นพื้นฐานนำไปสู่การให้ความสำคัญและให้การสนับสนุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์หรือการเกษตรเชิงพาณิชย์ตามศาสนาและความเชื่อในทุกภาคทั่วประเทศ

๒) ควรมีการศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์หรือการเกษตรเชิงพาณิชย์ตามศาสนาและความเชื่อในทุกภาคทั่วประเทศ

๓) ควรมีการวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์หรือการเกษตรเชิงพาณิชย์ตามศาสนาและความเชื่อในทุกภาคทั่วประเทศ

๔) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชน ระหว่างการปลูกป่าโดยการนำพันธุ์ไม้จากภายนอกมาปลูก กับการปล่อยให้ป่าฟื้นตัวเองตามธรรมชาติ ว่าป่าแต่ละประเภทดังกล่าวให้ประโยชน์ต่อความยั่งยืนและความสมดุลทางชีวภาพแตกต่างกันอย่างไร

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมป่าไม้, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, ๒๕๖๒

กาญจนา คุ่มทรัพย์ การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู่ ๒ จังหวัดอุบลราชธานี, (รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี), ๒๕๕๘ ณ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. (วารสารภูมิศาสตร์ : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๙)

ดอกรัก มารอด, นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๕.

ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ. (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙)

ประพันธ์ สร้อยเพชร. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙)

พีระ พรนวม.. ศรีทาท่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัด สำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙)

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, การศึกษาการใช้ที่ดินและผลิตผลป่าไม้ของป่าภูหลวง, <http://frc.forest.ku.ac.th > bulletin > fforjournal>

ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ การรับรองไม้, เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๕๐ ก วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๖๒

ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒, หน้า ๗๒, เล่ม ๑๓๖, ตอนที่ ๗๑ ก, ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ศุภนันท์ ร่มประเสริฐ, การวิเคราะห์โครงการและเศรษฐศาสตร์ (กับการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนแบบยั่งยืน, -กรุงเทพฯ : บริษัท โอ. เอส. พรินต์ติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๖๒)

ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์ที่ ๑๑ จังหวัดพิษณุโลก, การประยุกต์ใช้ โคก หนอง นา โมเดล, สำนักงานพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์, สิงหาคม ๒๕๖๓

สหรัฐ ศิริวรรณ, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒, ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕

สุทธิพันธ์ อรัญญาส, พระครูเอกุตตรสถาคิณ (วงศ์ธรรม) และ พระครูปริยัติวิธาน (ทิพย์มณี), ป่าชุมชน: แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้(ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ : วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๖๓.

สำนักจัดการป่าชุมชน, ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน, กรมป่าไม้,
๒๕๕๗

อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบาย
สาธารณะสุข, ๒๕๕๙)

อภิชาติ ศรีสอาด, จากภูมิปัญญาชาวบ้าน.....สู่นวัตกรรมใหม่ การปรับปรุงดินเพื่อการเกษตร,
พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: เพชรนาคา, ๒๕๖๕

อภิชาติ ศรีสอาด, ต้นแบบและแนวคิด.....ไร่นาสวนผสม ๑ ไร่ ได้ ๑ แสน,-พิมพ์ครั้งที่ ๒.-
กรุงเทพฯ: เพชรนาคา, ๒๕๖๖

อาทิตยา พองพรหม, สรุปสถานการณ์การถือครองที่ดินและสาเหตุการสูญเสียที่ดินของเกษตรกร
รายย่อยในประเทศไทย, https://alro.go.th/tech_trans/ewt_dl_link.php?nid=๗๓๓,
สืบค้นเมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๓

ภาษาอังกฤษ

Chavalvut Chainuvati, Crop Diversification in Thailand, <https://www.fao.org>
(Retrieved on November ๒๐๒๑)

Cohen, J.M., & Uphooff, N.T. Rural development participation: Concept and
measures for project design, implementation and evolution, rural
development committee center for international studies. New York: Longman,
๒๐๑๕

Darlington, Susan M., Buddhist Integration of Forest and Farm in Northern
Thailand, ๒๐๑๙

FAO, Commercial Agriculture, <https://www.fao.org/america/noticias/ver/en/c/๔๒๕๖๐๐/>

Food and Agriculture Organizations of the United Nations, Community Forestry,
<http://www.fao.org/๓/u๕๖๑๐e/u๕๖๑๐e๐๔.htm>

Gilmour, Don, Commercialization of CBF Products, Forty years of community-
based forestry: A review of its extent and effectiveness, Food and
Agriculture Organization of the United Nations, Rome, ๒๐๑๖,
<http://www.fao.org/๓/a-i๕๔๑๕e.pdf>

Humphries and Holmes, **Financial Analysis of Community-Based Forest Enterprises with the Green Value Tool**, *Tropical Forestry Handbook*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg (outside the USA) ๒๐๑๕, link.springer.com > content

Humphries, Holmes, Kainer, Koury, Cruz and Rocha, **Are community-based forest enterprises in the tropics financially viable? Case studies from the Brazilian Amazon**, ScienceDirect, *Ecological Economics*, Volume ๗๗, May ๒๐๑๒

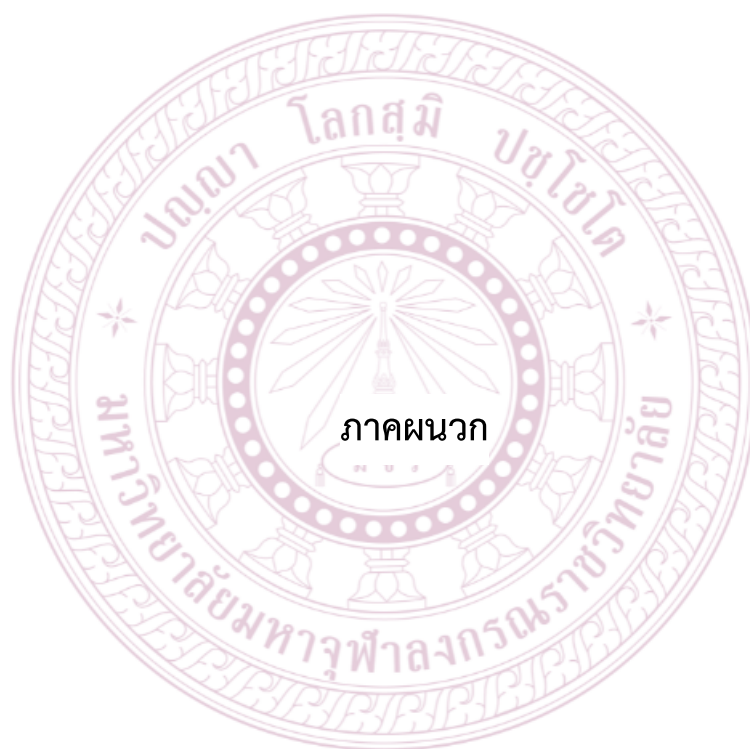
Kate M., **What is Commercial Agriculture**, <https://socratic.org/questions/what-is-commercial-agriculture>

Michel Merlet, **Community forests, Document for Discussion between FERN and its Partners**, June ๒๐๑๕ pp๓ and ๖, FERN Making the EU Work for People and Forests,
https://www.fern.org/fileadmin/uploads/fern/Documents/Community%๒๐forests%๒๐discussion%๒๐document_final.pdf

Nurture Development, **Asset Based Community Development (ABCD)**,
<https://www.nurturedevelopment.org/asset-based-community-development/> (Retrieved on November ๒๑, ๒๐๒๑)

Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom, **The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya**, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol. ๑๒(๑๐), May ๒๐๒๐

UNDP, **Human Rights Based Approach in Development**,
<https://www.undp.org/publications/human-rights-based-approach-development-programming-undp> (Retrieved on November ๒๒, ๒๐๒๑)

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
๒. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๓ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๔ ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๕ ปัญหาและข้อเสนอแนะอื่นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ-สกุล/อายุ ผู้ให้ข้อมูล

(๑) ชื่อ-สกุล

(๒) อายุ.....ปี

๑.๒ ที่อยู่ผู้ให้ข้อมูล

(๑) หน่วยงานของผู้ให้ข้อมูล (ราชการ/หน่วยงาน)

(๒) ผู้นำชุมชน/เกษตรกรในชุมชน เลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

๑.๓ หน้าที่/ความรับผิดชอบ

(๑) ตำแหน่งในหน่วยงาน (ราชการ/หน่วยงาน)

(๒) ตำแหน่งในชุมชน (ผู้นำชุมชน/เกษตรกร)

๑.๔ ประสบการณ์เกี่ยวกับป่าชุมชนและการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) นโยบาย/การบริหารจัดการป่าชุมชนและปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (ราชการ/หน่วยงาน)ปี

(๒) ประสบการณ์ด้านการจัดการป่าชุมชน (ผู้นำชุมชน)

(๓) ประสบการณ์ด้านการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (เกษตรกร)

๑.๕ วัน/เวลา/สถานที่ ให้สัมภาษณ์

วันที่ เวลา สถานที่

ตอนที่ ๒ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๒.๑ เอกสารสิทธิของชุมชนและของเกษตรกรในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) เอกสารสิทธิป่าชุมชน เป็นประเภทใด.....

.....

มีขอบเขตการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร.....

.....

(๒) เอกสารสิทธิที่ดินเกษตรกร เป็นประเภทใด.....

.....

มีขอบเขตการปลูกและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร.....

.....

๒.๒ การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก

(๑) หน่วยงานใดให้การสนับสนุนแหล่งทุน/จำนวนเงินที่สนับสนุน.....

.....

(๒) ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งสินเชื่อใด/จำนวนเงินกู้ยืมเท่าใด.....

.....

(๓) ได้รับการสนับสนุนทักษะทางวิชาการด้านใด/จากหน่วยงานใด.....

.....

(๔) ได้รับการสนับสนุนทักษะทางเทคโนโลยีด้านใด/จากหน่วยงานใด.....

.....

(๕) มีการประกันการลงทุนหรือไม่/วงเงินประกันเท่าใด/บริษัทประกันใด.....

.....

๒.๓ โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

(๑) นโยบายทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติเอื้อประโยชน์ต่อ

การปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนมากน้อยเพียงใด.....

(๒) นโยบายทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติเอื้อประโยชน์ต่อการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของเกษตรกรมากน้อยเพียงใด

(๓) ระเบียบ/กฎหมาย/การขึ้นทะเบียน/การออกใบอนุญาต ได้เอื้อประโยชน์หรือเป็นอุปสรรคต่อการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

(๔) ระเบียบ/กฎหมาย/การขึ้นทะเบียน/การออกใบอนุญาต ได้เอื้อประโยชน์หรือเป็นอุปสรรคต่อการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของเกษตรกรหรือไม่ เพราะเหตุใด

(๕) มีนักการเมืองหรือธุรกิจอุตสาหกรรมที่ดำเนินการการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในพื้นที่หรือไม่

นักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมดังกล่าวเป็นอุปสรรคหรือเป็นปัจจัยสนับสนุนการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนและของเกษตรกรหรือไม่ เพียงใด

ตอนที่ ๓ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๓.๑ ระบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) ไม้ที่ปลูกเป็นไม้ประเภทใด เหตุใดจึงเลือกปลูกไม้ประเภทนี้

(๒) ได้พันธุ์กล้าไม้มาจากที่ใด

(๓) มีการจัดสัดส่วนของที่ดินอย่างไรระหว่างการปลูกป่าเชิงพาณิชย์กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพ

(๔) มีระบบการดูแลไม้ที่ปลูกอย่างไร

.....

๓.๒ ธรรมชาติของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ดำเนินการในรูปแบบใด (ปัจเจกบุคคล กลุ่ม
สมาคม สหกรณ์)

.....

.....

(๒) มีการพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการและสมาชิกในด้านใด โดย
หน่วยงานใด

.....

.....

(๓) กลุ่มได้ส่งเสริมสนับสนุนสมาชิกในด้านใด

.....

.....

(๔) กลุ่มมีระบบการติดตามตรวจสอบงานของกลุ่มหรือไม่

.....

.....

(๕) กลุ่มติดต่อสื่อสารกับสมาชิกด้วยวิธีใด มีความถี่ในการติดต่อสื่อสาร
เพียงใด

.....

.....

๓.๓ ธุรกิจการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) คณะกรรมการ/เกษตรกร ปลูกป่าเชิงพาณิชย์มีการจัดทำแผนธุรกิจ
หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

(๒) มีวิธีการวิเคราะห์ผลได้ผลเสียอย่างไร

.....

.....

(๓) มีการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางการเงินอย่างไร

.....

.....

(๔) มีการเปิดเผยข้อมูลการเงินการบัญชีให้สมาชิกทราบหรือไม่

ตอนที่ ๔ ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๔.๑ มีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้หรือไม่

๔.๒ มีการพัฒนาต่อยอดผลผลิตจากเนื้อไม้หรือไม่

๔.๓ มีเทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูปหรือไม่

๔.๔ มีการพัฒนาสร้างสรรค์สู่วิสาหกิจอื่นหรือไม่

ตอนที่ ๕ ปัญหาและข้อเสนอแนะอื่นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

ขอขอบพระคุณที่กรุณาตอบแบบสัมภาษณ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ สมนึก จันทรีโสตา
สังกัด วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

แบบสนทนากลุ่มเพื่อการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

เรื่อง ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
๒. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

การจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยสร้างประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเช่นเดียวกับแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายบุคคล โดยมุ่งหมายให้การสนทนากลุ่มสามารถหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) ที่สะท้อนความถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด

วัตถุประสงค์การสนทนา

เพื่อทบทวนความถูกต้องเหมาะสมของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเป็นรายบุคคล และเพื่อหาข้อสรุปที่สะท้อนความถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุดเกี่ยวกับ สภาพการจัดการป่าชุมชน กระบวนการจัดการป่าชุมชน และผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

พื้นที่สนทนากลุ่ม ๓ กลุ่ม พื้นที่เป้าหมาย ๓ อำเภอ ๓ จังหวัด (อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร)

แบบสนทนากลุ่ม แบ่งออกเป็น ๔ ตอน

- ตอนที่ ๑ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๒ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๓ ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๔ ปัญหาและข้อเสนอแนะอื่นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

ตอนที่ ๑ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๑.๑ เอกสารสิทธิของชุมชนและของเกษตรกรในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) เอกสารสิทธิป่าชุมชน เป็นประเภทใด

.....

มีขอบเขตการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร.....

.....

(๒) เอกสารสิทธิที่ดินเกษตรกร เป็นประเภทใด.....

.....

.....

มีขอบเขตการปลูกและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร.....

.....

.....

๑.๒ การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก

(๑) หน่วยงานใดให้การสนับสนุนแหล่งทุน/จำนวนเงินที่สนับสนุน.....

.....

.....

(๒) ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งสินเชื่อ/จำนวนเงินกู้ยืมเท่าใด.....

.....

.....

(๓) ได้รับการสนับสนุนทักษะทางวิชาการด้านใด/จากหน่วยงานใด.....

.....

.....

(๔) ได้รับการสนับสนุนทักษะทางเทคโนโลยีด้านใด/จากหน่วยงานใด.....

.....

.....

(๕) มีการประกันการลงทุนหรือไม่/วงเงินประกันเท่าใด/บริษัทประกันใด....

.....

.....

๑.๓ โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

(๑) นโยบายทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติเอื้อประโยชน์ต่อ การปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนมากน้อยเพียงใด

.....

.....

(๒) นโยบายทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติเอื้อประโยชน์ต่อการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของเกษตรกรมากน้อยเพียงใด

.....

(๓) ระเบียบ/กฎหมาย/การขึ้นทะเบียน/การออกใบอนุญาต ได้เอื้อประโยชน์หรือเป็นอุปสรรคต่อการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชน หรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

(๔) ระเบียบ/กฎหมาย/การขึ้นทะเบียน/การออกใบอนุญาต ได้เอื้อประโยชน์ หรือเป็นอุปสรรคต่อการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของเกษตรกร หรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

(๕) มีนักการเมืองหรือธุรกิจอุตสาหกรรมที่ดำเนินการการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในพื้นที่หรือไม่

.....

นักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมดังกล่าวเป็นอุปสรรคหรือเป็นปัจจัย สนับสนุนการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนและของเกษตรกร หรือไม่ เพียงใด

.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๒.๑ ระบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) ไม้ที่ปลูกเป็นไม้ประเภทใด เหตุใดจึงเลือกปลูกไม้ประเภทนี้

.....

(๒) ได้พันธุ์กล้าไม้มาจากที่ใด

.....

(๓) มีการจัดสัดส่วนของที่ดินอย่างไรระหว่างการปลูกป่าเชิงพาณิชย์กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพ

.....

(๔) มีระบบการดูแลไม้ที่ปลูกอย่างไร

.....

๒.๒ ธรรมชาติของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ดำเนินการในรูปแบบใด (ปัจเจกบุคคล กลุ่ม สมาคม สหกรณ์)

.....

(๒) มีการพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการและสมาชิกในด้านใด โดยหน่วยงานใด

.....

.....

(๓) กลุ่มได้ส่งเสริมสนับสนุนสมาชิกในด้านใด

.....

.....

(๔) กลุ่มมีระบบการติดตามตรวจสอบงานของกลุ่มหรือไม่

.....

.....

(๕) กลุ่มติดต่อสื่อสารกับสมาชิกด้วยวิธีใด มีความถี่ในการติดต่อสื่อสาร เพียงใด

.....

.....

๒.๓ ธุรกิจการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) คณะกรรมการ/เกษตรกร ปลูกป่าเชิงพาณิชย์มีการจัดทำแผนธุรกิจ หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

(๒) มีวิธีการวิเคราะห์ผลได้ผลเสียอย่างไร

.....

.....

(๓) มีการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางการเงินอย่างไร

.....

.....

(๔) มีการเปิดเผยข้อมูลการเงินการบัญชีให้สมาชิกทราบหรือไม่

.....

.....

ตอนที่ ๓ ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๓.๑ มีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้หรือไม่

.....

.....

๓.๒ มีการพัฒนาต่อยอดผลผลิตจากเนื้อไม้หรือไม่

.....

.....

๓.๓ มีเทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูปหรือไม่

.....

.....

๓.๔ มีการพัฒนาสร้างสรรค์สู่วิสาหกิจอื่นหรือไม่

.....

.....

ตอนที่ ๔ ปัญหาและข้อเสนอแนะอื่นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณที่กรุณาเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ สมนึก จันทรีโสตา
สังกัด วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) ผศ. (พิเศษ) สมนึก จันทร์โสดา

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Asst.Prof. Somnook Chandsoda

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓-๑๐๐๕-๐๓๗๔๓-๑๙-๘

๓. ตำแหน่งวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ

๔. หน่วยงานที่ติดต่อกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ตำบลกระโสม อำเภอมะนัง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

มือถือ ๐๘๐-๗๓๓๘๒๘๘ (E-mail) Somnook_ch@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๑) สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนขอนแก่นวิทยายน จังหวัดขอนแก่น (พ.ศ. ๒๕๑๕)

๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต (การปกครอง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี ๒๕๑๘

ปริญญาโท M.A. Rural Social Development, University of Reading, United Kingdom (Under the British Council Scholarship) (1982: พ.ศ. ๒๕๒๕)

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ

การพัฒนาชุมชนชนบทในประเทศไทย ลาว กัมพูชา ฟิลิปปินส์ เคนยา และยูกันดา โดย
การสนับสนุนขององค์การเอกชนระหว่างประเทศ (ICS-The Netherlands)

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๑) ชื่อเรื่อง “จิตสำนึก โอกาสและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการธรรมาภิบาล
ท้องถิ่น: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การภาคเอกชนและองค์กรวัฒนธรรม ในจังหวัด
อุบลราชธานี” ปี ๒๕๔๙

(หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๒) ชื่อเรื่อง “ประชาคมหมู่บ้านโดยการมีส่วนร่วมเชิงลึกของประชาชน
เพื่อความโปร่งใสในการพัฒนาท้องถิ่น” ปี ๒๕๖๑

(หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๘. บทความทางวิชาการ

๑) บทความวิชาการเรื่อง “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชนในศตวรรษที่ ๒๑”
วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๔

๒) บทความวิชาการเรื่อง “ธรรมาภิบาลกับการเมืองการปกครองภายใต้ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๔.๐” วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๔

๓) บทความวิชาการเรื่อง “วัฒนธรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองไทยในยุคแห่งการเชื่อมโยง” วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย พ.ศ. ๒๕๖๕

ผู้ร่วมโครงการวิจัย ๑

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระสิริชัย ทุมมาจโร (สายสิงห์)

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phra Sirichai Thammacharo (Saising)

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓-๓๔๑๑-๐๐๘๓๑-๕๖-๐

๓. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์

๔. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

โทร. ๐๙๙-๔๗๒๓๗๙๙ (E-mail: sirising2520@hotmail.com)

๕. ประวัติการศึกษา

๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญา) น.ธ.เอก,

๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี พธ.บ. (การบริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท ศน.ม. (รัฐศาสตรการปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power

Point, โปรแกรม SPSS.

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๑) ชื่อเรื่อง “จิตสำนึก โอกาสและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการธรรมาภิบาลท้องถิ่น: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การภาคเอกชนและองค์กรวัฒนธรรม ในจังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๕๙

(ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๒) ชื่อเรื่อง “ต้นแบบและบทเรียนการพัฒนาการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร จังหวัดอำนาจเจริญ” ปี ๒๕๖๑

(ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๓) ชื่อเรื่อง “ประชาคมหมู่บ้านโดยการมีส่วนร่วมเชิงลึกของประชาชนเพื่อความโปร่งใสในการพัฒนาท้องถิ่น” ปี ๒๕๖๑

(ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๘. บทความทางวิชาการ

๑) บทความวิชาการเรื่อง “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชนในศตวรรษที่ ๒๑” วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๔

๒) บทความวิชาการเรื่อง “ธรรมาภิบาลกับการเมืองการปกครองภายใต้ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๔.๐” วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๔

๓) บทความวิชาการเรื่อง “วัฒนธรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองไทยในยุคแห่งการเชื่อมโยง” วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย พ.ศ. ๒๕๖๕

ผู้ร่วมโครงการวิจัย ๒

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระสังวาน เขมปญโญ (สายเนตร)

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phra Sangwan Kamapanyo (Sainet)

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๕-๓๔๑๖-๐๐๐๕๙-๗๘-๑

๓. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์

๔. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ตำบลกระโสม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

มือถือ ๐๖๓๐๑๙๓๐๓๔

E-mail : sangwansainet19@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญา) น.ธ.เอก,

๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี พธ.บ. (การบริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาตรี ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ปริญญาโท ศน.ม. (รัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS.

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๑) ชื่อเรื่อง “จิตสำนึก โอกาสและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการธรรมาภิบาลท้องถิ่น: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การภาคเอกชนและองค์กรวัฒนธรรม ในจังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๕๙

(ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๒) ชื่อเรื่อง “ต้นแบบและบทเรียนการพัฒนาการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร จังหวัดอำนาจเจริญ” ปี ๒๕๖๑

(หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๓) ชื่อเรื่อง “การวิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย” ปี ๒๕๖๓

๒๕๖๓

(ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๘. บทความทางวิชาการ

๑) บทความวิชาการเรื่อง “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชนในศตวรรษที่ ๒๑” วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๔

๒) บทความวิชาการเรื่อง “ธรรมาภิบาลกับการเมืองการปกครองภายใต้ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๔.๐” วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๔

๓) บทความวิชาการเรื่อง “วัฒนธรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองไทยในยุคแห่งการเชื่อมโยง” วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย พ.ศ. ๒๕๖๕

ผู้ร่วมโครงการวิจัย ๓

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระมหาสุริยัน อุตตโร (บึงทะเล)

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phramaha Suriyan Uttaro (Buengthale)

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓-๓๔๒๑-๐๐๐๙๓-๖๖-๗

๓. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์

๔. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

มือถือ ๐๘๘๔๖๐๔๕๒๔

E-mail: suriyan.utt@mcu.ac.th

๕. ประวัติการศึกษา

๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญา) น.ธ.เอก, ปธ. ๕

๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท พธ.ม. (ภาษาศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS.

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๑) ชื่อเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรอบรมภาษาอังกฤษมัคคุเทศก์น้อยตามรอยเส้นทางการท่องเที่ยวอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๖๑

(หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๒) ชื่อเรื่อง “การพัฒนาเทคนิคและกระบวนการถนอมอาหารตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ของวิสาหกิจชุมชน บ้านโนนกาหลง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๖๒

(หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยแห่งชาติ)

๘. บทความทางวิชาการ

๑) บทความวิชาการเรื่อง “A survey study of Khmer dialect spoken population in area of Buriram province, Surin province and Sisaket province.” วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๒

๒) บทความวิชาการเรื่อง “การพัฒนาเทคนิคและกระบวนการถนอมอาหารตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ของวิสาหกิจชุมชน บ้านโนนกาหลง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี” วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๓

๓) บทความวิชาการเรื่อง “An Analysis of Word Formation Processes in The Text of COVID ๑๙” วารสารมหาจุฬาทานี ปริทรรศน์ พ.ศ. ๒๕๖๕

ผู้ร่วมโครงการวิจัย ๔

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระครูโกศลวิหิตคุณ (จุม กุศล) ภาชี
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phrakhrukosonwihankhun (Bhasee)

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓-๓๔๑๕-๐๐๐๒๗-๗๓-๓

๓. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์

๔. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

มือถือ ๐๘-๘๔๖๐-๔๕๒๔, ๐๙-๐๒๕๗-๑๔๗๒

E-mail: ubon25042555@Gmail.com, ubon2412509@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญา) น.ธ.เอก

๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี พธ.บ.(รัฐศาสตร์)บริหารรัฐกิจมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท ศษ.ม. (บริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยราชธานี

ปริญญาเอก ศน.ด. (พุทธศาสนาและปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS.

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๑) ชื่อเรื่อง “แบบแผนความเชื่อด้านสุขภาพและพฤติกรรมการป้องกันการติดเชื้อโรคไวรัสโคโรนา 2019 ของพระสงฆ์ในจังหวัดอุบลราชธานี” (ผู้ร่วมวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๒) ชื่อเรื่อง “ปาฐกถา : การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการปาฐกถาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (ผู้ร่วมวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๓) ชื่อเรื่อง “การสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง ด้วยหลักประกันสุขภาพชุมชนวิถีพุทธจังหวัดร้อยเอ็ด” (ผู้ร่วมวิจัย)

๘. บทความทางวิชาการ

๑) บทความทางวิชาการเรื่อง “พระพุทธศาสนากับสาธารณสุขสงเคราะห์” (๒๕๖๒). รายงาน Proceedings การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑ “พุทธปัญญาภิวัตน์แห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, (๙-๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑) : ๔๓๕-๔๔๑.

๒) บทความทางวิชาการเรื่อง “เศรษฐกิจชุมชนเชิงพุทธ” วารสารพุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน) : ๑๘๑-๒๐๐.

๓) บทความทางวิชาการเรื่อง “กาลทานสูตรกับความเชื่อเรื่องกาลทานของสังคมชาวพุทธ” การประชุม วิชาการระดับชาติ มหาจุฬาฯ สุรินทร์ ครั้งที่ ๑, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๓.

๔) บทความทางวิชาการเรื่อง “วิเคราะห์จิตในพระพุทธศาสนา”. การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาจุฬาฯ สุรินทร์ ครั้งที่ ๑, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๓.

๕) บทความทางวิชาการเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับงานสาธารณสงเคราะห์” วารสาร มหาจุฬานาครพรรณ์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๐ (ธันวาคม ๒๕๖๒)

๖) บทความทางวิชาการเรื่อง “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม : กรณีพระพิศาลศาสนกิจ (หลวง พ่อเย็น ขนติพล)” วารสาร Journal of Modern Learning Development ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

๗) บทความทางวิชาการเรื่อง “ภาชีอีสาน : วิถีชีวิตตามแนวพุทธของชาวอีสาน” วารสาร Journal of Modern Learning Development ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

๘) บทความทางวิชาการเรื่อง “บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิต พิธีกรรม และความเชื่อของคนอีสาน” The Role of Buddhism in the Way of Life, Rituals and Beliefs of Isan People วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน 2566)

๙. บทความวิจัย

๑) บทความวิจัยเรื่อง “หมู่บ้านรักษาศีล ๕ : ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี”. วารสารวิชาการ ศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม) : ๕๕-๖๖.

๒) บทความวิชาการเรื่อง “ป่าชุมชน : การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยา ในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, วารสารสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาเชิงพุทธ.(ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 เมษายน 2563) <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/240672>

แบบสรุปโครงการวิจัยย่อย ๑

สัญญาเลขที่.....

ชื่อโครงการวิจัยย่อย

หัวหน้าโครงการ ผศ.(พิเศษ) สมนึก จันทรีโสตา และคณะ

สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

อุบลราชธานี

โทรศัพท์ ๐๘๐-๗๓๓ ๘๒๘๘

e-mail: Somnook_ch@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

การจัดการปลูกป่าหรือสวนป่าเป็นการสร้างป่าขึ้นโดยมนุษย์เพื่อผลประโยชน์ในด้านใดด้านหนึ่ง ได้แก่ เพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจ เพื่อฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ ตลอดจนเพื่อเสริมความงามของธรรมชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมปัจจุบัน แนวคิดป่าธรรมชาติจึงได้ถูกเปลี่ยนมาเป็นสวนป่าที่ให้ผลผลิตพันธุ์ไม้ที่เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งเป็นสายพันธุ์ที่ดี โตเร็ว ให้คุณภาพเนื้อไม้ตามความต้องการ แนวคิดการปลูกป่าทางเศรษฐกิจหรือเชิงพาณิชย์เป็นการปลูกสร้างสวนป่าโดยการเปลี่ยนพื้นที่ป่าธรรมชาติหรือพื้นที่เกษตรกรรมมาปลูกไม้ป่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีหลักการสำคัญคือ สวนป่าต้องให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าและสูงกว่าการใช้ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นเพื่อการอื่น ประกอบกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (๒๕๖๐-๒๕๗๙) ภาครัฐได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจในที่ดินกรรมสิทธิ์และสามารถตัดขายได้ โดยได้ออกพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ ส่วนที่ ๒/๑ การรับรองไม้ มาตรา ๑๘/๑ “เพื่อประโยชน์ในการจำแนกแหล่งที่มาของไม้เจ้าของไม้ที่ขึ้นในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน หรือเจ้าของไม้ที่ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำ ประโยชน์ตามประเภทหนังสือแสดงสิทธิที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี จะแจ้งพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อขอหนังสือรับรองไม้ก็ได้” โดยที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ ได้แก่ โฉนดที่ดิน น.ส.๓ ก ส่วนที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำประโยชน์ ได้แก่ ส.ป.ก.๔-๐๑ เป็นต้น

สำหรับป่าชุมชน กรมป่าไม้ ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า “ป่าชุมชน หมายถึงที่ดิน และหรือ ที่ดินป่าไม้ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการหรือดำเนินการดังกล่าว ก็เพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน” ดังนั้น ป่าชุมชน จึงหมายถึงป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกที่เกิดจากความต้องการ ความสนใจ และความพยายามของชุมชน ที่มีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของป่า ว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของคน

ในชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ มีการคุ้มครองและดูแล ตลอดจนกลไกในการจัดการบริหารป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของชุมชน โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและความเป็นธรรมในการกระจายประโยชน์ มีผู้นำหรือผู้ประสานทำให้เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนเป็นรูปแบบองค์กร ชุมชน หรือองค์กรชาวบ้านเพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชุมชน จัดการป่าชุมชน บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

แนวคิดพื้นฐานของชุมชนพุทธเกษตรเชื่อว่าตามธรรมชาติของมวลสรรพสิ่ง ไม่มีสิ่งใดอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นเหตุและเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปิจจยตา) การปลูกพืชแบบผสมผสานของเกษตรกรรมถึงการให้ป่าชุมชนฟื้นฟูสภาพด้วยหลักการพึ่งพาอาศัยกันของระบบนิเวศ ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและความเชื่อดังกล่าว นอกจากนี้ชุมชนพุทธเกษตรได้ใช้หลักพระพุทธานุสาในการจัดการการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยเฉพาะหลักความสัมพันธ์ของคน (ทิศทั้งหก) หลักความพร้อมเพรียงกันบริหารกิจการบ้านเมืองของชุมชน (อปปริหานิยธรรม ๗) และหลักพรหมวิหาร ๔ (the four sublime virtues) ได้แก่ เมตตา (compassion) กรุณา (loving kindness) มุทิตา (sympathetic) และอุเบกขา (equanimity) หลักธรรมดังกล่าวชุมชนพุทธเกษตรได้นำมาทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นวิถีที่ชุมชนมีความเข้าใจในระบบนิเวศของป่าตลอดทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าโดยไม่ก่อความเสียหายให้กับป่าและเป็นไปอย่างชอบธรรมระหว่างมนุษย์ด้วยกัน นิเวศน์นิยมทางจิตวิญญาณ (Spiritual ecology) ดังกล่าว มีคู่กับชุมชนพุทธเกษตรมาช้านาน ซึ่งพระสงฆ์ได้ถอดบทเรียนมาจากคำสอนในพระพุทธานุสาที่ช่วยวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาที่มนุษย์กำลังเผชิญทั้งในหมู่ของเกษตรกรด้วยกันและเกษตรกรกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกษตรกรพึ่งพาอาศัย

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น โครงการวิจัยย่อยชุดที่ ๑ นี้ จึงเป็นโครงการวิจัยที่มุ่งศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๓ จังหวัด ประกอบด้วย อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร เพื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่การหารูปแบบและสร้างเครือข่ายในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ในโครงการวิจัยย่อยที่ ๒ และ ๓ ต่อไป สำหรับโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ นี้ ได้ใช้กรณีศึกษาขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ ตลอดทั้งงานวิจัยในหลายประเทศที่ได้ค้นพบปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนประกอบการศึกษา ปัจจัยสำคัญเหล่านี้ ได้แก่ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การคัดเลือกประเภทไม้ที่ปลูก ระบบการปลูกและการดูแลที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ การสนับสนุนแหล่งทุนและทักษะทางวิชาการ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตกับตลาด การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ ตลอดทั้งนโยบายของรัฐที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

วัตถุประสงค์โครงการ

๑. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
๒. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

ผลการวิจัย

๑. สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เอกสารสิทธิที่ดินของเกษตรกรที่ใช้ปลูกป่า ประกอบด้วย โฉนดที่ดิน และส.ป.ก.๔-๐๑ ส่วนเอกสารสิทธิของป่าชุมชน ประกอบด้วย น.ส.๓ และที่ดินสาธารณะประโยชน์ออกให้โดยรัฐ โดยป่าชุมชนส่วนหนึ่งได้ปรับตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ พันธุ์กล้าไม้ที่ใช้ปลูกป่าของเกษตรกรได้จากศูนย์ป่าไม้จังหวัด ส่วนป่าชุมชนได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ป่าไม้จังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลรักษาป่า

๒. กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ขั้นตอนการปลูกป่า ประกอบด้วย การทำความเข้าใจในสิทธิการทำไม้ตามกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดิน การแสวงหาความร่วมมือและแหล่งสนับสนุนการปลูกป่า การตัดสินใจเลือกชนิดพันธุ์ไม้ที่สายพันธุ์ดี เนื้อไม้มีคุณภาพ และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การปรับสภาพดินและระบบน้ำให้เหมาะสมกับชนิดของพันธุ์ไม้ การปลูกที่เว้นระยะห่างระหว่างต้นเพื่อการเจริญเติบโต การปลูกไม้มีค่าผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจระยะสั้นเพื่อช่วยเป็นฟืนเลี้ยงหรือเป็นพืชเบิกนำ การดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของการจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลรักษาป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

๓. ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ การปลูกป่าของเกษตรกรมีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ พร้อมกับเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งสมุนไพรและช่วยดูแลสิ่งแวดล้อม สำหรับผลลัพธ์ของการจัดการป่าชุมชนแยกออกได้ ๓ ด้านคือ ๑) ชุมชนร่วมกำหนดข้อตกลงและได้ปฏิบัติตามข้อตกลงในการจัดการป่าชุมชน ๒) ชุมชนมีความเข้าใจในระบบนิเวศของป่าและดูแลรักษาป่าให้เป็นไปอย่างยั่งยืน ๓) ประชาชนร่วมแบ่งปันประโยชน์ที่ได้รับจากป่าด้วยความเสมอภาคและเป็นธรรม

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

นำกระบวนการศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ประกอบการเรียนการสอนในสาขาวิชารัฐศาสตร์และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ได้แก่ รายวิชา ขบวนการทางการเมืองและสังคม รายวิชาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการระดมมวลชน ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ และการศึกษาอิสระทางรัฐศาสตร์

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาวิธิตดการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืน

จัดประชุมทางวิชาการและลงนามบันทึกความเข้าใจขยายผลการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์

ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ โดยมีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และเกษตรกร ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร

๓. กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และขยายผลการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรระหว่างเกษตรกรในพื้นที่ทำกินของเกษตรกร จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร

การประชาสัมพันธ์

๑. การตีพิมพ์บทความวิชาการการศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๒. การเผยแพร่ผลงานระหว่างเกษตรกรในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ตามหลักพระพุทธศาสนาว่าด้วยการพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่ง

